

T.C
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
Uygulamalı Sosyoloji Bilim Dalı

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEĞİŞEN İŞLEVİ VE
KADIN STK’LAR: KAGİDER VE KAMER ÖRNEKLERİ

DOKTORA TEZİ

Şenay LEYLA KUZU

DANIŞMANI : Prof. Dr. Önal SAYIN

İZMİR-2010

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ DEĞİŞEN İŞLEVİ VE KADIN STK’LAR: KAGİDER VE KAMER ÖRNEKLERİ” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Şenay LEYLA KUZU

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 26/05/2010 tarih ve 18 57 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Uygulamalı Sosyoloji anabilim dalı doktora öğrencisi Şenay LEYLA KUZU'nun aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 18/06/2010 günü saat 14:00'de 120 dakika süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi ~~gerekli~~ olduğuna oybirliğiyle/oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Önal SAYIN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

Prof. Dr. H. Neşe ÖZGEN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

DOÇ. Dr. Aylin NAZLI

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

Prof. Dr. Ayşe DURAKBAŞA

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Engin ÖNEN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (6 ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı: Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Değişen İşlevi ve Kadın STK'lar: KAGİDER ve KAMER Örnekleri

Tezin İngilizce Başlığı: Changing Function of NGO's in Turkey and Women NGO's: The cases of KAGİDER and KAMER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	8
SİVİL TOPLUM KAVRAMINA YÖNELİK	8
1.1. Klasik Politik Teoride Sivil Toplum ve Feminist Eleştiri	8
1.2. Çağdaş Sivil Toplum: Sivil Toplum Kavramının Dönüşümü	21
1.3. Burjuva Kamusal Alanı: Toplumsal Cinsiyet Körlüğü	23
1.4. Sivil Toplum ve Ötesi: Feminist Sivil Toplum Okuması	32
1.4.1. Alt-Karşı Kamular	32
1.4.2. Erkek Kamusal Alanı	37
1.4.3. Heterojen Kamular; Sivil Toplumun İmkan ve Sınırları	38
II. BÖLÜM	43
TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM MİRASI VE KADIN ÖRGÜTLENMELERİ ..	43
2.1. Modernliğin Taşıyıcı Aktörleri: Kadınlar	43
2.1.1. Cumhuriyetin Yeni Kadın İmgesi	47
2.1.2. Kadınların Milliyeti ve Kimlik İnşası	51
2.2. Erkeklerin Feminizminden Devlet Feminizmine	52
2.3. Cumhuriyet Döneminde Kadın Örgütlenmeleri ve Kadınların Gündemi	56
III. BÖLÜM	62
KADIN HAREKETİNİN YENİ AKTÖRÜ: KADIN STK’LAR	62
3.1. 1980’lere Doğru	62
3.2. 1980’lerin Mirası: Kitlelilik	69
3.3. 1990’larda Türkiye’de Sivil Alanın Çoğullaşması	73
3.4. Kadın STK Merkezlerinin Farklılaşması: Yeni Merkezler Yeni Sorunlar	83
3.5. ‘Kadın Sorunu’nun Kurumsallaşması	84
IV. BÖLÜM	88
YÖNTEM ÜZERİNE	88
4.1. Araştırma Problemi	88
4.1.1. Sorunsallaştırılan Alanlar	89
4.1.2. Araştırmanın Kapsamı	93
4.2. Feminist Bir Yönteme Dair	94
4.3. Araştırma ve Analiz	100
4.4. Araştırma Alanına Yönelik	104
4.5. Görüşülen Kadınlara yönelik	107
4.6. Görüşme Sürecine Yönelik	108
V. BÖLÜM	111
TÜRKİYE’DE 1990 SONRASI OLUŞUMLAR: KAGİDER VE KAMER	
ÖRNEKLERİ	111
5.1. Kadın STK’lar; Kadının Ekonomik ve Sosyal Yaşama Katılımı	111
5.2. Kadın STK’lar ve İhtiyaçlar Politikası	117
5.3. Kadın STK’lar ve Çözüm Modelleri	131
5.3.1. Kapasite Geliştirme: Eğitim Faaliyetleri	131
5.3.2. Bilinç Yükseltme ve Farkındalık Grup Çalışmaları	134
5.4. Kadın STK’lar; ‘Feminizm’i Anlamlandırma Biçimleri ve Özcülük	136
VI. BÖLÜM	144

YAPISAL DÖNÜŞÜMLER ve POLİTİK ALANLA İLİŞKİ: KAGİDER ve KAMER	144
6.1. Kadın STK’larda Devletin Yeri ve Yerel Yönetimler	144
6.1.1. Otorite Unsuru Olarak Devlet	144
6.1.2. Paydaş Olarak Devlet	147
6.2. Kadın STK’larda Kimlik Sorunsalı	151
6.2.1. Temsil Sorunu Olarak STK	151
6.2.2. Aidiyet Sorunu Olarak STK	153
6. 3. Örgüt İçi Katılım ve Profesyonelleşme	156
6. 3. 1. Profesyonelleşme Süreci ve Profesyonel Katılım	156
6. 3. 2. Müzakereci Demokratik Katılım	166
6. 4. Mali Sürdürülebilirlik	169
6. 5. Örgütlenme Özellikleri	175
VII. BÖLÜM	179
NEOLİBERAL ETKİLER: DİRENME VE YENİDEN ÜRETİM ARASINDA	179
7.1. Neoliberal Etki, Devlet ve STK’lar Arası İlişkiler	179
7.1.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Anlamı Üzerine	179
7.1.2. Sivil Toplum ve STK’lara Dair Neoliberal Etkiler	182
7.1.3. Devlet-STK İlişkilerinin Yeniden Üretilmesi	189
7.1.4. Ulusal ve Uluslararası Ölçekte STK’lar	191
7.1.5. Feminizm ve ‘Yeni Kapitalizmin Ruhu’	194
7.2. STK’lar: Söylem ve Özyönetim Stratejileri	198
7.2.1. Gönüllü ve Özgür Yurttaş Söylemi	198
7.2.2. Sosyal Sorumluluk ve Özgüven Sahibi Birey Söylemi	199
7.2.3. Yönetişim ve Yerellik Söylemi	200
7.3. Politik Sivil Toplum ve Sivil Toplumculuk Arasında STK’lar	206
7.3.1. Güçlen (dir) me Yaklaşımı	206
7.3.2. Politik Araç Olarak ‘Proje’ler ve İmkanları	211
SONUÇ	218
KAYNAKÇA	228
EKLER	247
ÖZGEÇMİŞ	281
ÖZET	282
ABSTRACT	283

ÖNSÖZ

Bu çalışma boyunca katkısı olan ve adlarını anmadan geçemeyeceğim birçok isim var. Tez boyunca eleştirileriyle ufkumu açan Prof. Dr. H. Neşe Özgen'e, destek ve teşviğini her zaman hissettiren Prof. Dr. Ayşe Durakbaşı'ya teşekkür borçluyum. Onların önerileri bana her zaman güç verdi. Tez danışmanım Prof. Dr. Önal Sayın'a güven ve desteği için teşekkür ederim.

Tez boyunca yardımlarını esirgemeyen KAMER başkanı Nebahat Akkoç'a, Gaziantep KAMER İl Temsilcisi Aynur Yıldırım' ve Füsun Yılmaz'a, bütün KAMER'li kadınlara ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca KAGİDER'den Zeynep Karadadaş'a ve Serpil Koyuncu'ya teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Bu süreçte bana her zaman destek olan aileme, bu sürecin bütün zorluklarını benimle paylaşan eşim Mahmut'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Şenay LEYLA KUZU

İzmir

Mayıs 2010

GİRİŞ

Sivil toplumun/kamusal alanın kadın bağlamında tartışılması, kavramların barındırdığı ikilikleri problemli hale getirirken aynı zamanda söylemlere dair farklılığı da ön plana çıkarmaktadır. Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları farklı dönemlerde farklı anlamlara işaret eden kavramlardır. Tarihsel süreç içerisinde sivil toplum tarihi ile bağlantılı olarak gelişen sivil toplum kuruluşları, bazen devlete alternatif bazen muhalif bazen de tamamlayıcı rolleri ile gündeme geldi. Nitekim sivil toplum kuruluşları için modernleşme ya da çağdaşlaşma araçları, ekonomik işlevi nedeniyle üçüncü sektör, depolitize bir alan olarak sivil toplum kuruluşları ya da hükümetçe organize edilmiş hükümet dışı örgüt (GONGO-Governmentaly Organized NGO) gibi bir çok kavram kullanılmaktadır (Bora ve Çağlar, 2002: 339-344). Bu farklı görüşlere rağmen sivil toplum kuruluşları, ‘toplumsal sorunlara ilişkin söz söyleme’ potansiyeline vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla sivil toplumun temel işlevi kamusal otoritenin tasarruflarını eleştirmek, yönlendirmek, yapıcı tasarruflar konusunda toplumun geniş kesimlerini önceden bilgilendirmek ve bu süreçleri etkilemek veya sivil direnme araçları da dahil olmak üzere karşı çıkmanın yollarını yaratmak olarak sıralanabilir (Belge, 1998: 69).

Sivil toplum kuruluşlarının ‘topluma dair söz söyleme’ potansiyeli olarak görülmesinde 1980’lerin yarattığı politik temsilin krize girmesi önemli bir etkindir. Sivil toplum kuruluşları, parlamenter sistem içindeki hantallığa (devlet ve parti yapılanmasına) ve politik topluma karşı çözüm önerisi olarak görülmüşlerdir. Tam bu çerçevede kadın hareketinin yaptığı açılımları gözden kaçırmamak gerekir. Liberal gelenek içinde özel ve kamusal alan tanımlarına uymayan hareketler, özel ve kamusal ayrımları dönüştürmeye hizmet etmektedirler. Dolayısıyla Türkiye bağlamında feminizm, sivil topluma sosyal hareket olarak da katkıda bulunmuştur (Çaha, 2006: 13; Göle, 1998: 117). Yeni sosyal hareketlerin, sivil toplum örgütlerinin modernizmin zıtlıklarını (rasyonel-irrasyonel, özel-kamusal) muğlaklaştırdıklarını söylemek gerekir. Offe’un (1999: 61) kavramsallaştırmasını kullanarak ‘kurumsal olmayan bir alan’da gittikçe artarak faaliyet gösteren kuruluşlarla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ‘STK siyaseti’ yeni dönemde yeni biçimlere bürünen politika yapma tarzı olarak belirmektedir.

Kadın sivil toplum kuruluşları, geleneksel ayrımların dönüşmesine olanak sağlayan kapasiteleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Kadınların kamusal alanda var olabilmeleri ancak özel alandaki kimlikleri ve bu kimliklerin tanınmasıyla mümkün olacağı görülmektedir (Kentel, 2003: 11). Bu görüş tek kamunun ve kamusal genel çıkarın kadınlar tarafından eleştirilmesine dayanmaktadır. Kamusal alanda var olmanın ancak özel alanın da var oluşuna bağlanması şüphesiz kadın hareketinin bir açılımıdır. Kamusal ve özel alan arasındaki dönüşümlerin siyasete girmesi, kadın ve cinselliğin siyasileşmesi pek düşünülmeyen bir gelişmeydi (Göle, 1998: 118). Bu gelişme 80'lerden sonra 'siyasi ilgisizlik' olarak sunulan şeyin aslında geleneksel siyasi kurumlara, yapılara yönelik olduğunu göstermekle birlikte siyaset dışı kabul edilen konuların siyasete taşınması ve siyaset alanının genişlemesinin bir örneği olarak kabul edilebilir (Sancar, 2000: 26).

Sivil toplum ya da sivil toplum kuruluşlarının siyaset alanını genişletmesi bu alanın yeniden kurulmasını hedeflemektedir. Genel olarak sivil toplum kuruluşlarının devletten talep ettikleri şeffaflık ve hesap verebilirlik ilişkisinin yanı sıra cinsiyet rejiminin de sorgulanması merkezi önemdedir. Türkiye'de kamusal alanın (eğitimin, siyasetin, istihdamın vb.) cinsiyet eşitliğine dayandığını söylemek pek mümkün değildir. Bu çerçevede Keane (1994: 36) toplumsal eşitlik ve özgürlüğü genişletecek toplumsal mücadele ve inisiyatiflerin gerekliliğini ve bu sürecin etkin olabilmesi için sivil toplum üzerinde sermayenin, devletin ve erkek yurttaşların sahip oldukları iktidarın azaltılmasının gerekli olduğunu hatırlatmaktadır. Kabasakal Arat'ın (2006: 31) belirttiği gibi sivil toplum-devlet ilişkisi, feminist grupların dikkat etmesi gereken bir mesele olarak durmaktadır. Kadınların kendi sorunlarını devletten bağımsız olarak çözme ve kendi kaderlerine hakim olma istenci ile devletin kaynak ve otoritesini kadınlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde kullanma isteği arasında bir dengenin kurulması gerekmektedir. Çünkü her ne kadar devlet, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda paydaş olarak önemli araçlara sahip olsa da politik toplumun cinsiyet eşitliğine dayandığı iddia edilemez. Bu nedenle kadın STK'ların alternatif söylemleri, talepleri ve ihtiyaçları dönüştürücü bir kapasiteye sahiptir.

Türkiye’de 1990’lara gelindiğinde 1980’lerdeki eylem ve protesto geleneğinin toplumda belli bir görünürlük kazanmaya başladığını görmekteyiz. Bu mirastan hareketle 1990’larda kadının ikincil konumun toplumsal bir sorun haline geldiği görülmektedir. Dolayısıyla daha önce sorunun parçası olmayan birçok grup ve oluşum bu sürecin parçası olmuştur. 1990’lardan itibaren gelişen kadın hareketinin ayırt edici birkaç süreçle birlikte geliştiğini söylemek gerekir. Bunlardan birincisi kadın hareketi içindeki grupların 1990’lardan sonra çalışma alanları, örgütlenme biçimleri ve ideolojik duruşları itibariyle önceki yıllardan farklı bir sürece girmeleridir. Kuruluş olarak kendi faaliyetlerine süreklilik katmak, faaliyetlerini duyurmanın kolaylığı ile kadınların kimlik arayışının uzantıları olarak kadın örgütlenmeleri hızla artmıştır. Örgütlenmedeki artışla birlikte Kürt feminist gruplar veya İslam dinini referans alan feminist gruplar da örgütlenme yoluna gittiler. Dolayısıyla örgütlenme sadece İstanbul, Ankara ve İzmir’de değil Gaziantep, Antalya, Diyarbakır, Van gibi farklı yerlere doğru yayılmakta ve farklılaşmaktadır (Bkz: Bora ve Günal, 2007; Karam ve Ecevit, 2007).

1990’ları önceki dönemlerden ayırt eden bir diğer özellik bu dönemin kurumsallaşma aşaması olmasıdır. 1990’lardan sonra Türkiye’de KSSGM’nin (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü) kurumsallaşma aşamalarını görmekteyiz. Tabi bu yapının oluşması sürecinde kadın derneklerinin, kadın gruplarının farklı tepkisine rağmen devletin kadının statüsünün geliştirilmesi ve bu konuya ilişkin duyarlılığın artmasının gerekli olduğu ortaya çıkmıştır (Acuner, 2007: 127-136). Dolayısıyla kadın sorununda devlet taraf olmuş olmaktadır. Bu gelişme sivil toplum kuruluşlarının devleti sık sık göreve çağırma ve neden olduğu gibi artık kadın sorunları konusunda devletin paydaş olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’de kadın sivil toplum kuruluşlarının geçirdikleri dönüşüme ve söylemlerindeki farklılığa odaklanmak, bir yandan Türkiye bağlamında yaşanan çeşitliliği diğer yandan soruna dahil olan yeni aktörleri ve yeni mücadele araçlarını kapsamaktadır. Bu süreç küresel ölçekte toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin ana akımlaşması ve yeni aktörlerin sürece dahil olması ile desteklenmektedir. İşte bu çerçevede Türkiye’de 1990 sonrası kadın sivil toplum kuruluşlarına odaklanmak, hem sivil toplum geleneği hem de kadın STK’ların bu geleneği söylem ve faaliyetlerle

genişletme politikalarına ışık tutmaktadır. Tezde zerine odaklandığımız sivil toplum kuruluşlarından biri olan KAMER (Kadın Merkezi Eğitim retim Danışma ve Dayanışma Vakfı/Derneği), bir yandan farklı bir bölgede (Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da) rgtlenmekte; diğer yandan aile içi şiddet gibi bir konuyu politize etmektedir. Ertürk’n (2000: 99) belirttiği gibi KAMER, bir yandan dışarıda bırakılmış toplumun yeleri olarak hakim Türk toplumunu diğer yandan kadını baskı altında tutan yerel patriyarkal düzenle mücadele etmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla KAMER, salt kadına yönelik şiddetle mücadele eden sınırlı gündemi olan bir sivil toplum kuruluşu değil, söylemleriyle bütün toplumu hedefleyen bir sivil toplum kuruluşudur. KAMER, kadının ikincilleştirilmesine, ekonomik kaynaklardan dışlanmasına özetle ataerkil sisteme karşı eleştirilerini yoğunlaştıran bir STK olarak karşımızda durmaktadır. Buna ek olarak katılımcı demokrasinin, sivilliğin, şeffaflığın ve sivil toplum kuruluşu olarak alternatif yaratmanın önemini sıkça vurgulayan bir sivil toplum kuruluşudur.

zerine odaklandığımız bir diğer STK, KAGİDER’dir (Türkiye Kadın Girişimciler Derneği). 1990 sonrası Türkiye’nin politik kültüründe kurumsallaşmış olan KAGİDER, 1990 sonrası sivil toplum tartışmalarını kadın bağlamında analiz etmek için önemli bir örnektir. KAGİDER’in amacına bakıldığında nasıl bir motivasyonla kurulduğu ortaya çıkmaktadır:

Demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ağdaş uygarlık hedef ve ilkelerine sadık bir toplumsal yapıyı desteklemek, demokrasi, sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışı doğrultusunda kadınların iş dünyasındaki statülerini sağlamlaştırmak ve ülke ekonomisine katkılarını artırmak amacıyla kadın girişimcilere yürütmekte oldukları faaliyetlerde destek olmak (kagider.org).

Özetle KAGİDER’e göre “demokratik, laik, mutlu bir Türkiye’nin güvencesi düşünsel ve ekonomik alanlarda zgr kadınlarımızdır (Brşr: KAGİDER, 5. Yıl). Bu söylemden açıkça analaşılabileceği gibi kadının zgr olması toplumun kaderine bağlanmaktadır. Durakbaşa’nın ifade ettiği gibi kadın sorunu hala modernleşmeci bir çizgide ele alınmaktadır (Bkz: Durakbaşa, 1998a). KAGİDER’in kurumsallaşma aşaması Bora’nın (2007:114) belirttiği gibi laiklik-irtica kutuplaşmasının olduğu ve özellikle orta sınıf kadınları arasında ‘şeriata karşı teyakkz’ tartışmalarının yoğun

olduğu bir dönemdir. Ayrıca bu döneme sistem krizi de eşlik etmektedir. Dolayısıyla KAGİDER'in misyon ve hedeflerinin böyle bir ortamda şekillendiği söylenebilir. Ancak KAGİDER'in üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ister hedef kitleleri ve programları olsun ister kalkınma stratejisi olsun klasik Kemalist kadın örgütlenmelerinden ayrışmasıdır. KAGİDER, kadının girişimci olarak varlığını ortaya koymasını, kadını kurtarma söylemi yerine kadını güçlendirmeyi temel alan ve bu yönde kadının kapasitesini geliştirmeyi hedefleyen bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede KAGİDER, kadının güçlendirilmesini temel alan bir sivil toplum kuruluşu olarak hedeflerine ulaşmak için diğer sivil toplum kuruluşlarından farklı olarak lobi faaliyetini etkin bir araç olarak kullanmaktadır. İşte tezde her iki STK'nın söylemlerine, belli temalar bağlamında hem değişen işlevleri hem de 1990 sonrası kadını güçlendirmeyi temel alan STK faaliyetlerine dair bir analiz geliştirilmiştir.

Tez, sivil topluma dair feminist bir eleştiriye dayanmaktadır. Bu çerçevede tez, seçilen STK üyeleri (KAGİDER ve KAMER üyeleri) ile derinlemesine görüşmelere dayanarak verilerin analiz edildiği yedi bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; sivil topluma dair tarihsel bir perspektif sunulmuştur. Sivil toplum-devlet ilişkisine dair farklı bakış açıları ve bunlara yönelik feminist eleştirilere yer verilmiştir. Ayrıca, kadının deneyimlerini görünür kılan bir sivil toplum tartışması yapılmıştır. Özellikle kamusal ve sivil topluma dair son dönem feminist eleştiriler Fraser, Young ve Benhabib bağlamında tartışılmıştır.

İkinci bölümde; Türkiye'de sivil toplum mirası ve kadın örgütlenmeleri üzerine bir analiz yapılmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e taşınan süreçte kadın örgütlenmeleri, dönemin yeni kadın imgesi, kadınların milliyeti ve kimlik inşası, kadınların gündemi gibi konular üzerine durulmuştur. Bu bölümde genel olarak modernleşmenin taşıyıcısı ve üreticisi olarak 'kadın' hedef alınırken aynı zamanda vatandaşlık bağının milliyetçilikle nasıl dolayımlandırıldığına altı çizildi. Bu süreçte devlet feminizminin nasıl kristalleştiği ve kadın örgütlenme deneyimleriyle ilişkisi sorunsallaştırıldı.

Üçüncü bölüm; genel olarak üç tartışma alanına bölündü. Birinci kısımda, 1950-1980 dönemini kapsayan çeşitli siyasi akımlar doğrultusunda şekillenen kadın STK'lara

dair bir analiz gerçekleştirildi. İkinci kısımda, 1980’li yıllara ait birikimin 80’lerden sonra nasıl birçok alanda faaliyet gösteren STK’lara dönüştüğü tartışıldı. Üçüncü kısımda, 1990’lardan sonra uluslararası aktörlerin katkısıyla Türkiye’de devletin kadın sorununa dahil olması, kurumsallaşma çalışmalarının artması ve farklı kadın merkezlerinin sayısının artmasına yönelik eleştirel bir analiz geliştirilmiştir.

Dördüncü bölümde; yöntem, araştırma bağlamı ve araştırma alanına dair bir tartışma yapıldı. Görüşme sürecine ve STK’ların üye profiline yönelik veriler sunuldu. Genel olarak ‘kadın’ tarihinin yazılmasının, kadın sesi ve deneyiminin duyulmasına imkan tanıyan feminist bir metodolojinin imkanı tartışıldı. Çünkü feminist yöntemin ‘kenardakileri’ merkeze alma ve temsil etme kapasitesi son derece önemlidir. Bu kapsamda, hakim epistemoloji ve metodolojinin olanaklı kıldığı metodlar/teknikler daha çok neyi görünür kılmaktadırlar? Nesnellik, objektiflik belli bazı deneyimleri gizlemekte midir? Nasıl bir metodoloji ve metod ‘kenar’dakileri dikkate alabilir? Alternatif yaklaşımlar bize bilen özneler olarak, kadını merkeze almamıza katkı sağlayabilirler mi? gibi sorular bu bölümde tartışıldı.

Beşinci bölümde; KAGİDER ve KAMER’in kadının ekonomik ve sosyal hayata dair ihtiyaçları/ çözüm modelleri genel olarak politikaları üye söylemleri doğrultusunda ele alındı. Üzerine odaklandığımız STK’lar farklı politik ve düşünsel gelenekten beslenmelerine yöntem, hedef ve ilgilenilen alan farklılaşmasına rağmen kadının ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ön plana çıkarılması/güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu durum her iki STK’da ‘kadın sorununa’ dair toplumsal cinsiyet analizinin derinleşmesine neden olmaktadır. Ancak burada KAGİDER’in kadına yönelik bakış açısının ‘kadın sorunu’ anlayışına dayandığını KAMER’in ise kadın erkek arasındaki ilişkiyi eril iktidar bağlamında ele aldığını gözden kaçırmamak gerekir. Özetle bu bölümde STK’ların, kadın ihtiyaçlarını nasıl görünür kıldıkları üzerine bir tartışma yapılmaktadır.

Altıncı bölümde; “Yapısal Dönüşümler ve Politik Alanla İlişki: KAGİDER ve KAMER:” adı altında STK’ların devlet ve yerel yönetimlerle ilişkisi, STK’ların kimlik sorunsalı, örgüt içi katılım ve profesyonelleşme, STK’ların mali ve örgütlenme

özellikleri üzerine duruldu. KAGİDER ve KAMER'in yerel yönetimlerle ilişkileri, devleti nasıl tanımladıkları ve özellikle STK'ların nasıl bir işlev üstlendiği tartışıldı. Buna ek olarak STK'ların demokratik veya seçkinci özellikler göstermelerinde etkili olan örgüt içi katılım ve profesyonelleşme üzerinde duruldu.

Son bölüm; sivil toplum kuruluşlarının noliberal politikalarla karşılaşması sürecine odaklanmaktadır. Bu bağlamda STK'ların ulus ve uluslararası ölçekteki STK'larla ilişkisi, STK'lara dair yeni söylem ve özyönetim stratejilerine yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde feminist taleplerle 'yeni kapitalizmin ruhu' arasında bir bağ olup olmadığı, kadın aktörlerin sahiplendiği güçlendirme perspektifi ve projelerin misyonu analiz edilmiştir.

I. BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KAVRAMINA YÖNELİK

1.1. Klasik Politik Teoride Sivil Toplum ve Feminist Eleştiri

Klasik politik teoride kadın, bazen kişisel/doğal olarak kabul edilen özellikleri nedeniyle bazen bu özelliklerin yetersizliği nedeniyle politik alanın/sivil toplumun dışında bırakılır. Dahası birçok teorisyende somutluk kazanan sivil toplum-devlet alanı ve özel-kamusal alan ayrımları kadının konumu/özellikleri ile doğrudan ilişkilidir. Savran'ın (2004: 112-113) belirttiği gibi Antik Yunan'ın 'oikos' ve 'polis' ayrımları üretimin haneyle yan yanılığı nedeniyle modern anlamda 'özel alan'ın ifade ettiği gibi ev içi-ev dışı ayrımını zorlamaz. Ancak üretim yerinin değişmesiyle birlikte ayrımlar temellenir. İşte bu bölümde yaşanan gelişmelere paralel olarak klasik liberal teorisyenlerin doğa durumu ile sivil toplum-devlet alanı şeklinde okudukları ayrım kadın özelinde tartışılmaktadır. Doğa durumu ile sivil alanın nasıl ev içini dışlayan özel alan-kamusal alan ayrımına dönüştüğünü tartışmak önemlidir. Şüphesiz kamusal, özel ve sivil arasındaki kayma politiktir. Bu bağlamda hala tartışılan ve çağdaş feminizmin referans noktalarından biri olan 'kişisel olan politiktir' sloganı, klasik teorinin mirasını ters yüz ederek kavramlarını inşa etmektedir.

Üzerinde durulması gereken klasik teorisyenlerden ilki Hobbes'tur. Hobbes'un fikirleri genel olarak doğa durumuna karşıt olarak kurulan sivil toplumun gerekçelendirilmesi üzerinedir. Sivil toplum, insanı güvensiz olan doğa durumundan korur ve bunu usunu kullanarak ulaştığı kurallar bütününe kendi gönüllü eylemiyle geçersiz kılmamak koşuluyla uyarken aynı şekilde iktidar sorumluluktan muaf değildir (Savran, 2003: 33; Çaha, 2000: 17; Van Mill, 1995: 453-458; Carmichel, 1990: 18). İşte tam bu noktada önemli olan sözleşme ve sözleşmenin 'kadını' yerleştirdiği bağlamdır. Doğa durumundan sivil topluma geçişle birlikte aile ve evlilik, sivil toplum alanındaki kurallara tabi olur. Kadın ise evlilikle birlikte erkek uğruna geçer. Kısacası kimin hangi rolü üstleneceği bellidir. Dolayısıyla sözleşme, erkeği aile reisine dönüştürür. Politik baba, karısına ve çocuklarına sahip olur. Sonuçta sivil toplum erkeğin hem kamusal alanda hem de özel alanda egemen olduğu iki alana ayrılır (Çaha, 1996: 22-23).

Klasik teorisyenlerden olan Locke, hem feminizmin erken liberal kökenlerini barındırdığı iddiası ile hem de ‘çift katlı’ sözleşme anlayışı ile dikkati çekmektedir. Locke’un politik iktidar tasarımının ilk önemli durağı, Keane’nin de (1994: 68) belirttiği gibi doğa durumunun olumsuzluğuna değil de ‘eksik toplumsallığına’ yapılan vurgudur. Bunu takip eden ikinci nokta ‘gönüllü sözleşme’ ile politik gücün despotizm ve ataerkillikten [politik baba/kral] arındırılarak meşruluğun basit bir huzursuzluk olarak tanımlanmayacağına ortaya konmasıdır (Riley, 1976: 141). Tunçay’ın belirttiği gibi “devlet yetkililerinin zulüm ve haksızlık yapmaları durumunda, onları (değiştirmek üzere) devirmek, ama barbarlığa da düşmemek için,...ilk adımda *uygar toplum*, ikincisindeyse *siyasal toplum* (devlet) kurulmaktadır” (Tunçay, 2003: 12).

‘Çift katlı sözleşme’ fikri sivil toplumu önceleyen doğa durumu tasavvurunun ürünü olmakla birlikte iktidar yapısına da işaret eder. Keane’e göre Locke, politik iktidar ile paternal iktidar arasında bir ayrıma gider. “Egemenler, erkeklerin “kendî” kadınları, çocukları ve hizmetçileri üstünde ‘doğal’ bir şekilde mutlak iktidar uyguladıkları aileye el uzatmazlar” (Keane, 1994: 70). Locke’un politik alanda bireylere ve sosyal gruplara tanıdığı özerklik, kadının genel anlamda ilişkilendirildiği aile bağlamında (özel alanda) tanınmaz. Dahası kadını merkeze alarak tanımlanan özel alan, paternal otoriteye tabi kılınmaktadır.

Locke’un doğrudan kadının statüsünü problematize ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak onun kadın üzerine düşüncelerini eğitim anlayışında bulmak mümkündür. Locke’un eğitim anlayışı ve eğitim süreci sadece erkekleri referans almaktadır. Locke’a göre centilmenin yaşamı kesinlikle politik bir aktiviteyi içerdiğinden genç bir adamın eğitimi onu politik yaşama hazırlamak zorundadır. Eğer genç bir kız da bu eğitimden geçerse onun da politik aktivitede yeterli olması beklenebilirdi (Butler, 1978: 149). Locke, doğal zayıflıklar ile ataerkilliğin kadına sunduğu kısıtlamaları hatırlatmakla birlikte bireyselliğin bu kısıtlamaları aşma potansiyeli olduğunu ima etmektedir.

Kadının doğal zayıflıkları ile kadının özgürlüğü arasında yapılan tartışmalar ‘kadın doğası’ ile kadın doğasının ‘inşa’ olduğu fikri çatışmasından kaynaklanır. 17.

yüzyılda ataerkillik ile liberal politik düşünce arasındaki çatışma, toplum ve insan doğası ile ilgili görüşlerin değişmesinden kaynaklanır. Butler’a göre Locke, ataerkilliğin kadına verdiği özgürlüğün daha fazlasını elde edemediği ancak insanın doğal özgürlüğü üzerine temellenen ‘liberalizm’deki zıtlığı/çatışmayı önemseyen tarafta yer alır. Locke, tüm insanların bireylerin ya da özelde kadın ve erkek arasında eşit ilişkilerin var olduğu bir toplum tartışması yapmadı. Bunun aksine farklılıkların sürekliliğini ortaya koyarken toplumun oluştuğu cinsiyetlendirilmiş ilişkilere gönderme yapmaktadır (Butler, 1978: 142).

Kadınların konumunu problematize etmemesine bağlı olarak Locke, sadece kadının genel özellikleri ile ihtiyaçlarını karşılama potansiyeli arasında ilişki kurar. Butler’e göre Locke, kadınların rasyonel düşünce yönünden yetenekli, sözleşme imzalayabilme ve mal edinme şeklinde özetlenebilecek eşit ve özgürlükçü karakteristiklere sahip olduğunu düşünmektedir. Bu özelliklerinden dolayı Locke, kadınların politik yaşamda gereksinimlerini tatmin etme yeteneğine sahip olduklarını söylemekle birlikte kadının sivil toplumun şekillenmesindeki rolü için açık davranmaz (Butler, 1978: 149). Kaldı ki özel alanın paternal iktidara açık olduğunu belirtmekten başka bir yorum getirmez. Bu bağlamda kadın-erkek ilişkisi siyasal bir ilişki veya politik iktidar alanında cereyan eden bir ilişki değildir. Çaha’nın (1996: 25) belirttiği gibi karı-koca ilişkileri erkeğin lehine sonuçlanır. Aile içi hizmetler kadına ayrılırken erkek, aile birliğinin kanunen temsilcisi olur. Ancak sivil toplum içinde karı-koca ilişkisi siyasi bir mesele haline gelir. Locke, evlilik ilişkisi ile kadına eşit bir konum tayin ederken, sivil toplumdaki siyasi ilişkilerle bu konumu geri alır. Politik olarak birey rızasına ihtiyaç duyulmasını bir kural olarak sunan Locke, ‘politik ataerkilliğe’ karşı çıkabilmiştir. Ancak kadın söz konusu olduğunda ataerkilliğe sessiz kaldığı görülmektedir.

Locke, kadının konumuna dair ikircikli bir tutuma sahiptir. Pateman, sözleşme teorisyenlerinin bu ikircikli tutumun kaynaklandığı zemini açıkça ortaya koyar:

Ataerkilliğin iki boyutu vardır: Babaya dair (baba/oğul) ve erkeğe dair (koca/kadın). Siyasal teorisyenler, teorik tartışmanın sonucunu sözleşme teorisyenleri açısından bir zafer olarak nitelendirebilirler, çünkü ataerkinin politika dışı ya da doğal ve bu nedenle teorik bakımdan önemsiz gibi görünen cinsiyet ve evliliğe ilişkin yönü konusunda sessiz kalırlar. Fakat metinlerin feminist bir okuması, ataerkinin yenilgiden çok uzak olduğunu gösterir. Sözleşme teorisyenleri baba haklarını reddettiler, fakat evliliğe ilişkin ataerkil erkek haklarını tuttular ve aynı zamanda dönüştürdüler (Pateman, 2004: 124).

Sözleşme teorisinin içinde barındırdığı ataerkilliğin (koca-kadın) analiz edebilebileceği bir diğer örnek Rousseau'dur. Rousseau'ya göre yaşamı idame etme ve türü devam ettirme isteği insana var olmanın değişik tarzlarını yaşatır. Bu süreç içinde insan karşılıklı ilişkilerin, hemcinslerinin yardımlarını ve karşılıklı anlaşmaların faydasını görür. Dolayısıyla insan ihtiyaçlarını güven içinde karşılama sürecini ailesel bağlardan başlamak üzere diğer örgütlenme tarzlarına kadar geneller (Rousseau, 1998: 138-141; 1982: 25). Rousseau'da görüldüğü gibi sözleşme fikri, mülkiyet fikriyle birleşince 'herkesle eşit' ama 'aynı anda özgür' olmanın garantisi şeklinde görünür.

Doğa durumunun bir bakıma üretim yapmayan, olanla yetinen insan imgesi sadece Rousseau'da vardır. Doğal insanın gereksinimleri ile olanakları arasında bir paralellik vardır. Dolayısıyla doğa durumunun, toplumsal yaşamı oluşturan şeylerin yokluğu olarak tanımlanmasından itibaren bu aynı zamanda doğa durumu ile sivil toplum arasında bir kopukluğun olduğu anlamına gelir. Toplumsal olarak belirlenmiş her şeyin doğa durumunun dışına çıkarılması, sivil toplumun hiçbir yönüne doğal gereklilikler atfedilmediği gibi toplumun tarihsel dönüşüm ve eleştiriye açık olmayan hiçbir yönünün de kalmadığı anlamına gelir (Savran, 2003: 47-49).

Kadının modern dönemde konumunun değişmesini beklemek siyasi otoritenin politik mücadeleden muaf olduğunu söylemek demektir. Savran, modern dönemde de kadının konumunu belirleyen sürekliliklere dikkat çeker;

...Patriarkanın moderniteyi önceleyen biçimde toplumsal cinsiyete göre yapılaşmaya yatkın bir "kamusallık alanı" söz konusu olmadığı, kamusal erk kişilere-hanedanlara-hükümdarlara yapışık bir nitelik taşıdığı ölçüde şunu söylemek mümkündür: kamusal alanın modern biçimde yapılaşmasında toplumsal cinsiyet *oluşturucu* bir unsurdur: Yurttaşlık hak, mülkiyet, cinsiyet-yüklü ilişki biçimleri olarak oluşmuştur. Modern özel/kamusal ikiliği patriarkayı bir *kalıntı* olarak değil, yeni biçimiyle oluşturucu bir unsur olarak içerir (Savran, 2004: 113).

Modern dönemin patriyarkayı nasıl yeni bir biçimde oluşturduğuna dair analiz Wollstonecraft'tan gelir. Wollstonecraft, başta Rousseau olmak üzere dönemin teorisyenleriyle diyaloga girer. Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* kitabında sivil toplumun, kadını erkeğin yararlandığı eğitim gibi olanaklardan uzak tuttuğunu iddia eder. Rousseau'nun başta *Emil* olmak üzere eserlerine sürekli göndermeler yaparak kadın cinsinin nasıl adım adım inşa edildiğini (eğitim, ahlak ve zevkler bakımından) örneklendirir. Wollstonecraft'a göre Rousseau, kız çocuklarının doğuştan itibaren kendi fiziksel görünüşleriyle ilgilendiklerini kanıtlamak için saçma sapan öyküler anlatır. Dahası kadın yaşamı boyunca erkekte aşağı konumda olduğunu göstermeye çalışan Rousseau'nun örneklerini (kadının çocuğunu bırakıp askere gidememesi, kendi davranışlarında kendini ölçüt alamaması ve ana babaya itaat gibi) tek tek analiz eder. Buna rağmen Rousseau'nun kadının erkek gibi eğitilirse kadınlar üzerine kurulan gücün kaybolacağına dair görüşünü aktarıp eğitimin (eğitim gibi fırsatlardan yararlanmamak kamu alanından belli bir dışlamayı içinde barındırır) önemini sıkça ifade eder (Wollstonecraft, 2007: 96, 189, 215, 230).

Sivil toplum ve politik erki bir olarak gören sözleşmecî teorisyenlerden farklı olarak Hegel ile birlikte 'devlet' 'sivil toplum' birlikteliğinde bir kırılma yaşanır. Sivil toplum Hegel'de devlet öncesi bir oluşum olarak karşımıza çıkmaya başlar. Hegel'i diğer teorisyenlerden ayırt eden ve tartışılmasını gerekli kılan bir diğer özellik ise evrensellik ilkesidir. Hegel; kanunda, felsefede, bilimde ve diğer alanlarda evrensel, genel, yaygın olan kuralların kavramların ve yasaların su üstüne çıktığı süreçleri açığa çıkarmak için uğraş vermiştir (Knapp, 1986: 587). İşte sivil toplumdan devlete geçiş süreci ve temellendirilmesi de bu evrensellik arayışının ürünü olarak görülebilir.

Evrensel, genel ve yaygın olan kurallar belirleyici olunca Hegel'de 'sözleşmeye dayalı' devlet fikri kabul görmez. Hegel'e göre sözleşmeye içkin olan mantık kendi bireysel varlıklarını yabancılaştırmamış olan bireyler topluluğuna götürür ki bu birlik biçimi zaten sivil topluma hakimdir. Aynı şekilde Hegel, sözleşmecî kuramların bütünü bireysel olana öncel olduğunu gözden kaçırdıklarını ifade eder. Birey varlığını toplumsallıktan alır ve toplumsallık dışındaki birey sadece bir soyutlamadır (Savran, 2003: 121-123). Dolayısıyla Hegel, genel anlamda sözleşme teorisyenlerinin üzerinde

durduğu sözleşme bağına itibar etmez. Kaldı ki bireyin varlığını değil tümel birlikleri öncel olarak kabul etmektedir.

Hegel’de sivil toplum uyumluluk üzerine kurulu olan aile yaşamından farklıdır. “Tarihsel bir gelişme olarak modern toplumda olgunlaşan sivil toplum pazar ekonomisi, ekonomik firmalar, sosyal sınıflar, gönüllü kuruluşlar kısaca devlete bağımlı olmayan kural, kurum, kuruluş, oluşum ve pratiklerin karmaşık bir ağından oluşur” (Pelczyenski, 1984’den aktaran Çaha, 2000: 30). Sivil toplumdaki bu farklılıklar Hegel’de ayırt edicidir. Sivil toplumdaki farklılıklar nedeniyle devlet, buradaki bireylerin, grupların çıkarını koruyacak ve güvencesi olacak bir yapı haline gelir. Sivil toplumdan devlete geçiş rasyonalizasyonun ürünü olarak karşımıza çıkar (Çaha, 1996: 30). Sözleşme teorisyenlerinde genel anlamda huzursuzluk, korku, güvensizlik ya da doğal eğilim olarak politik erke duyulan ihtiyaç Hegel’de yerini rasyonel kaygılara bırakır.

Devlet-toplum ilişkisi Hegel’de sözleşme bağıyla oluşturulmamaktadır. Bireylerin doğal olarak devlet otoritesini kabullenmesine dayanır. Sivil toplum içindeki çelişki, çatışma ve uyumsuzluk tarihsel süreç içerisinde kendisini rasyonalite çerçevesinde sürdüremez. Tarihsel töz/ruh ancak devlet içinde rasyonel bir istikrara kavuşur. Buna karşın devlet, sivil toplumdaki farklı tarafların/çıkarların güvencesi olur. Bu ise yasa ve kanunlarla donanan devletle yerine getirilir. Sivil toplumdaki farklılıkların yaşayabilmesinin koşulu güçlü donanımlı devlete bağlanır (Çaha, 2000: 31; Tunçay, 2003: 10). Bu çerçevede çatışmayı içinde barındıran sivil toplumun hangi araçlarla nasıl rasyonel bir dengeye evrildiği sorusu önem kazanmaktadır.

Sarıbay, “Hegel(in) bireyin kendi çıkarını gözetirken, aslında bunun kendi dışındakilerin çıkarlarını gözetmesiyle ilişkiselliği içerdiğinden dolayı; öznel çıkar gözetiminin, son tahlilde, başka herkesin ihtiyaçlarının tatminine de katkı yapacağına dikkat çekmiştir” (Sarıbay, 2003: 16).

Smith’e göre sivil toplumda çatışmanın aşılması yasa, özgürlük gibi kavramların evrenselleştirilmesi bağlamında çözülür. Hegel’de yasa ve özgürlük arasındaki ilişki sivil toplum-devlet arasındaki dolayım işaret eder. Özgürlük sadece kanunlarla yönetilen bir yerde (devletle) mümkün olabilir. Hegel, kanunlarla yönetilen bir devlet

ile üyelerinin her birini tanıma ve saygıyı içeren bir yer ima eder. Temelde sivil toplum ve devleti içeren sivil hayatı yapılandıran çeşitli ‘kategoriler’ sadece özgürlüğü kısıtlayan değil aynı zamanda karşılıklı olarak her biri diğerinin hakkını tanımayı bekleyen kişiler için gerekli bir kontekstir. Hegel için özgürlük interaktif (birbirini etkileyen) bir kavramdır. İnsanoğlu sadece sosyal kurum ve doğa ile ilişkilerinde kendini ifade ettiğini gördüğünde özgür olur. Dolayısıyla özgürlük arzularımızı ve eğilimlerimizi içeren doğadan hem ayrı hem de ona egemen olduğumuzun farkındalığını içerir (Smith, 1989: 5). Bu bağlamda rasyonel irade ve özgürlük arasındaki bağ ‘keyfiyet’ iradesini aşmaktadır. Hak/yasa Hegel’de evrensel olan öz-kararlılık olarak tanımlanan ‘rasyonel irade’dir. İradeyi sadece ‘keyfiyet ’ olarak anladığımız sürece o gerçekten özgürlük değildir. Keyfi iradenin öz-kararlılığı bir özgürlük ‘anı’ olarak henüz rasyonel özgürlüğü geliştirememiştir (Smith, 1989: 7).

Sivil toplum içindeki çatışmanın dengeye evrilmesinden başka Hegel’de homojen bir bütünlük olarak tanımlanan aile alanına daha yakından bakmak gerekir. Pateman’a göre “Hegel, aile, sivil toplum ve devlet arasında üçlü bir ayrım sunar, fakat aile ile toplumsal hayatın kalan kısmı arasındaki ayrım, sivil toplum tartışmalarında değişmez olarak “unutulur”. “Sivil”, “kamusal” ve “özel”in anlamlarındaki kayma dikkate alınmaz...”(Pateman, 2004: 121). Çaha’ya göre toplumsal yaşamı aileyle başlatan Hegel, kadınların tarihsel olarak kendilerini dış dünyaya bağlayacak tarihsel bir ruha sahip olmadıkları için onlara aile hayatı içinde yer verir. Tarihsel ruha sahip olmayan kadınların aile hayatını aşip sivil topluma ya da devlete ulaşmaları mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla aile hayatı içinde olan kadın, ihtiyaçlar ve isteklere bekçilik eder (Çaha, 1996: 31). Hegel, aile, sivil toplum ve devlet şeklindeki üçlü ayrımında kadını aile içinde konumlandırırken tarihsel ruh olarak okunabilecek *Geist*, ‘erkek’ özellikleri ile adeta karakterize edilir.

Sürekli tekrar üzerine kurulu olan aile hayatı içindeki kadının karşıtı olarak *Geist*, eylemlilik karakteri olarak anlam bulur. Hegel’in politik düşüncesinde doğadan çıkan *Geist*, gelenek, kurumlar, yasalar ve insani pratikler gibi eyleyen öznelere özdeşünümünden doğayı ikinci dünya/doğa haline getirir. *Geist*, bir bakıma dışsallığı amaç edinen bireyi aşan bir ilkedir. *Geist*, verili olanı değiştirerek dönüştürerek

kendisini tarih içinde dışsallaştırır. Ancak burada önemli olan Hegel'in *Geist* kavramını toplumsal cinsiyetle ilişkilendirip ilişkilendirmediğidir. Hegel, bir taraftan öznelliği ve bireyselliği toplumsal bağlamda değerlendirirken diğer taraftan kadınların geleneksel cinsiyet rollerini, cinsiyete özgü farklılıkları, *Geist*'in rasyonel ontolojisine bağlar. Hegel'in rasyonel antolojisi karşıtlıklar üzerine kuruludur. Kadınlar tikellik (*besonderheit*), dolaysızlık (*unmittelbarkeit*), doğallık (*natürlichkeit*) ve tözsellik (*substanzialität*) özelliklerini temsil eder. Erkek, kadınların aksine tümellik (*allgemeinheit*), dolaylılık (*vermittlung*), özgürlük (*freiheit*) ve öznellik (*subjektivität*) özelliklerini temsil eder (Benhabib, 1999a: 319-320). Hegel, cinsiyetleri oluşturan bu rasyonel ontolojiyi karşıtlıklar üzerine temellendirirken, kadını eylem potansiyelinden uzak olarak değerlendirir. Hegel'de *Geist*, kendisini dışsallaştırma potansiyeli olarak erkekle özdeşleştirildiği için kadın politik alanın dışında genel olarak da tarihin dışına itilir.

Benhabib'e göre kadının tözsel varlığı aile hayatı içerisindeydir. *Geist*, kendini aşarak iki kola ayrılıp (dünyanın üstünde ve dünyaya karşı) ikinci dünyayı oluşturur. Doğanın insanlaştırılması ve tarihin oluşturulduğu bu süreç, insan pratiklerinin dışsallaşması/nesnelleşmesidir. Dolayısıyla kadınlar aile hayatından tümellik alanına geçemedikleri için tarih yapıcı faaliyetlerin dışındadırlar. Onların görevi yeniden üretim olan özel alandaki (çocuk bakımı, erkeklerin duygusal ve cinsel ihtiyaçları) faaliyetlerdir. Bu nedenle kadınların hayatlarının tekrara mahkum olduğu söylenebilir (Benhabib, 1999a: 322-323). Özetle kadınlar tekrara mahkum oldukları için eylemlilik göstermezler.

Benhabib'e göre cinsiyetler arasındaki farklılıklar Hegel'in *Tarih Felsefesi Üzerine Notlar* eserinde kültürel, simgesel ve toplumsal olarak kurulur. Cinsiyetler arasındaki işbölümünü ise rasyonel ve normatif olarak bulur. Özel alanda yer alan kadına karşılık erkek, kamusal alanda varlık kazanır. Hegel'in cinsiyetler arası yaptığı bu ayrım diğer iki etik alan olan sivil toplum ve devlette erkeğin etkinliğini ontolojik olarak temellendirecek özelliklerle pekiştirir. Knox, bu durumu açıkça ifade etmektedir:

Böylece cinsiyetlerden biri, özgür tümel bilgi ve karar verme gücü arayışıyla, yani kavramsal bilginin özbilinci ve nesnel nihai ereğe karar verme gücü arayışıyla, kendi kendisine yeterli olabilmek için kendisini ikiye bölmekle meşguldür. Öbür cinsiyet somut bireysellik ve duygu biçiminde bilgi ve irade olarak kendisinin birliğini muhafaza etmekle meşguldür. Dışsallıkla bağıntılı olarak birincisi güçlü ve aktif, ikincisi pasif ve öznelidir. Buradan erkeğin edimli tözsel hayatının devlet, eğitim ve benzerlerinin yanı sıra emekte ve dış dünyayla mücadele etmede yattığı, böylelikle yalnızca kendi ikiye bölünmesinden hareketle kendi kendini var eden bir birlik kurmanın peşinde olduğu sonucu çıkıyor. Erkek, aile içerisinde bu birliği asude bir sezgisine sahiptir ve duygu düzleminde öznel bir etik hayat sürdürür. Öbür yandan, kadının tözsel kaderi ailededir ve aileye adanmışlıkla dopdolu olmak kadının etik düşünce kalıbını oluşturur (Knox, 1973'ten aktaran Benhabib, 1999a :322).

Bu bağlamda eylemlilik (dışsallık) ya da eylemsizlik (içsellik), *Geist*'in nasıl cinsiyetlendirildiğini ortaya koyarken bununla uzantılı olarak etik ve pratiklerde nasıl kodlandığının da ipuçlarını verir.

Sözleşme teorisyenlerinin doğa alanı ile sivil toplum ayrımının içinde gelişen özel alan-kamusal alanın yarattığı çelişki “bütün erkekler özgür doğuyorsa nasıl olur da bütün kadınlar köle doğarlar”^{*} sorusunda açıkça somutluk kazanır. Savran'a göre 19. yüzyıl hem kadınların hem de işçilerin türdeş kamusalılığı zorladığı zamanlar olmuştur. Eğitim ve mülkiyetle kamusal alana dahil olma arasında kurulan paralellik liberal teorinin çelişkisi olarak J. S. Mill tarafından ifade edilse de uzun zaman görmezden gelindi (Pateman, 2004: 128; Savran, 2004: 141).

Benhabib'e göre genel olarak geleneğin verdiği eğitimle görmeyi sağlayan ‘iyi baba öğretisi’ en iyi liberal gelenek içinde tanımlanır. Liberal gelenek kadınlar hakkındaki görüşlerini talihsiz, kimi zamanda tashih edilebilir yanlış kavrayış olarak ele alır. Esin kaynaklarını J.S.Mill'in oluşturduğu bu gelenek, klasik metinlerde kadınlar için eşitlik anlayışını arayıp hayal kırıklığına uğrasalar da aydınlanmanın istekleri (eşitlik, özgürlük, kendini gerçekleştirme) ile kadının istekleri arasında uzlaşmazlık bulmazlar (Benhabib, 1999a: 316-317).

^{*} Sözleşme teorisyenleri bir yandan insanın doğumuyla elde ettiği özgür hakları savunurken bunun nasıl olur da kadını kapsamadığı sorusu Mary Astell'in ifadesiyle anlam bulur (Pateman, 2004: 128).

Hem liberal teoride hem de Mill'in görüşlerinin temelinde yasalara verilen tanım ayırt edicidir. Mackinnon'a göre eşitsiz evlilik yasaları var olan eşitsizliği kuramsallaştırarak devam ettirirler. Eşitsizliğe zor kullanma eklenince eşitsizlik devam eder. Zor kullanma devletin elinde olduğuna göre 'yasa'ların analizi kaçınılmazdır. Yasalar kadını hem boyunduruk altında tutan hem de insanlığın gelişimine ket vuran düzenlemelerdir (Mackinnon, 2003: 62). *The Subjection*'da, kadın bağımsız ve otonomisi güçlü bir argument olarak yer alır. Mill'e göre kadın esas olarak erkeklerle aynı kapasiteye sahiptir. Çevre ve baskıcı etkilerden çok yürürlükteki kurumlar/yasalar kadının bilim, sanat gibi alanlarda katkı yapmasını engeller. Ancak Mill, daha çok kaba kuvveti ve fiziksel gücü tartışır ki bu kadını boyunduruk altına alan ve erkek egemenliğinin temelini oluşturan bir şeydir (Bodkin, 1999: 52). Mill'in aile ve özelde evlilik kurumu içinde cinsiyet eşitliği üzerinde durması sıkça birçok feministin kendisine atıf yapmasını sağlamıştır.

Cinsiyet eşitsizliğinin nedeni olarak toplumsal pratiklere sıkça başvurulmasına ek olarak kadın erkek arasındaki farklılıkları aşp eşitliği yasal olarak temellendirmek için doğal eşitliğe vurgu yapılması liberal teorinin ayırt edici özelliğidir. Mackinnon'a göre Mill'in temel vurgusu kadın ve erkeğin yasal olarak eşit konuma gelmeleridir. Bu koşulun sağlanmasıyla zaten doğal olarak eşit olan bu iki cinsin toplumsal olarak eşit olacağı vurgulanmaktadır. Mill, yasalar önünde eşit olma fikrini temellendirmek için kadını erkekten ayırt eden (öyle sanılan) davranış, kişilik, karakter ve güdü gibi bazı inançların altını oymaya çalışır. Ona göre kadına ait özellikler (sinirlilik, şehvet) erkeklerde de olabilir ya da kadının bu özellikleri aşırı derecede genelleştirilmiş olabilir. Kadının sahip olduğu düşünülen bazı özellikler (yaratıcılıktan yoksunluk, ün kazanma arzusunun eksikliği) hem kültürel hem de çevresel özellikler bakımından sınırlandırılmış olabilir. Dolayısıyla cinsiyetler arasındaki yapay eşitsizlik kaldırıldıktan sonra mevcut özelliklerin doğal olup olmadığı anlaşılabilir (Mackinnon, 2003: 63). Mill, liberal felsefenin temel dayanağı olan 'bireycilik' anlayışını kadın konusunda çıkış noktası yapar. Mill, kadına atfedilen ve çoğu zaman özel alanda var olmasının nedeni olarak sunulan doğaya yatkınlık meselesini sorunsallaştırır. Ancak var olan farklılıkları tamamen bireyselleştirmek feminizmin evrensel ortaklıklarını azaltırken var olan

eşitsizliği ortadan kaldırmaz. Sadece yasal düzenlemeleri öngörür ki bu da halen liberal feminizme getirilen eleştirilerin kaynağını oluşturur.

Huges ve Hall'a göre bir sınıfın ilgisinin yeterince dikkate alındığını temin etmenin tek yolu siyasi katılım yolunu açmaktır. Mill, evli kadınların koca şiddetine karşı daha katı önlemlerin alınmasına, çocukların velayetini alma hakkına ve mal/mülke sahip olma hakkını savunmuştur. Mill'in tercih ettiği düzenlemenin önemi, insan doğası hakkında varsayımlara dayalı bir iş bölümüne dayanmasıdır. Bunun yanı sıra Mill, gücün daha fazla hissedildiği alanla, gücün etkilerinin hissedildiği özel alan şeklinde güç bölünmesine işaret eder (Hughes ve Hall, 1979: 527-532). Bodkin'e göre Mill, basitçe sadece kadına oy hakkını savunmadı aynı zamanda bütün meslek gruplarının kadına açılmasını savundu. Bu istek basit bir adalet sorunu olmaktan çok aynı zamanda ekonomik etkililiğin temeli olarak öne sürüldü (Bodkin, 1999: 52). Mill, kadının siyasal alana ve bütün sosyal alanlara dahil edilmesi gerektiğini savunurken bunun gerekçesini ekonomik temellerde aradığını söylemek gerekir. Mill'in görüşleri klasik ekonomi ve siyaset düşüncesinde kadının yerini somutlaştıran klasik bir örnektir.

Sözleşme teorisyenlerinin dayandığı doğa-medeniyet karşıtlığı Marx'ta yeniden birlik üzerine kurulur. Bu ilişki sivil toplum-devlet ilişkisine yeni bir bakış açısı getirirken kadın deneyiminin yerini de tayin eder. Marx'ın sivil toplum-devlet ayrımı genel anlamda Hegel'in sivil toplum analizlerine dayanarak oluşur. Ancak Marx'ın özgünlüğü sivil toplum-devlet ayrımında belirleyiciliği/önceliği sivil topluma vermesidir. Bu belirleyicilik aynı zamanda Marx'ın (Engels'le birlikte) dayandığı diyalektik materyalizmi ve kapitalizm tahliliyle gelişir. Marx, Hegelyen sivil toplum analizi ile ilgili *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı* 'da şunları belirtmektedir:

Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuki ilişkilerin de ne kendilerinden, ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağı, tam tersine bu ilişkilerin kökenlerinin, Hegel'in 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak 'sivil toplum' adı altında topladığı maddi varlık koşullarında bulundukları, ve sivil toplumun anatomisinin de, ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaştı (Marx, 1979: 25).

Marx, Hegel'in sivil toplum kavramsallaştırmasından yararlanmakla birlikte analizlerinin sonucunda açıkça Hegel'den ayrılır. "...Üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır" (Marx, 1979: 25). Açıkça anlaşılabacağı gibi üretim ilişkileri ve üretim tarzı Marx'ta siyasi sürecin belirleyicisi olmaktadır. Hegel'in siyasi yapıya atfettiği 'çatışmayı dengeleme' işlevi tamamen alt üst olur. Çünkü Marx'ta siyasal yapı ile sınıflar arasındaki ilişki açıktır. "...Devlet, siyasal düzen,...ikincil ögeyi ve uygar toplum, ekonomik ilişkiler alanı belirleyici ögeyi oluşturur" (Engels, 1979: 61). Marx'ta siyasi yapılanma sivil toplum içinde varolan çatışmaları Hegelgil anlamda dengelemeyi değil, çıkar çatışmalarının uzantısı olarak kurumsallaştır.

Keane'e göre sivil toplum, devletten ayrı olarak konumlanırken belirli bir tarihsel aşamaya özgü olarak da kavranır. Genel anlamda 17. ve 18. yüzyıllarda beliren 'sivil toplum' sermaye ile emek arasındaki 'siyaset dışı' ilişkiyle karakterize edilen bir durumdur. Dolayısıyla sivil toplum içerik olarak da burjuva toplumunun ürünüdür. Sivil toplum içinde varlığını sürdüren dernekler, evler, hastaneler vb. kurumlar burjuva iktidarının altında olduğu için değersizleşirler (Keane, 1994: 56-57). Marx'ın, sivil toplumun oluşum tarihinde temel referans noktası toplumun siyasetten arınması (de-politicisation) ve siyasal devletin kurulması şeklinde okunabilir. Marx'ta sivil toplum, belli bir tarihsel aşamaya tekabül etmekle birlikte emek sermaye arasındaki çelişki, sivil toplum-devlet ayrımının da kaynağını oluşturmaktadır. Marx'a göre "Sivil toplum kavramı, mülkiyet ilişkilerinin antik çağ ve orta çağ cemaatçiliğinden tamamen koptuğu on sekizinci yüzyılın bir ürünüdür...Sivil toplum, burjuvaziyle gelişmiştir " (Marx ve Engels, 1968: 66-67). Dolayısıyla Marx'ın sivil toplum kavramı açık bir şekilde belli bir dönemi karakterize eder.

Sivil toplum bir eleştiri konusu olarak ele alındığında altyapı ve üst yapıya ait unsurları barındırır. Dolayısıyla sivil toplum eleştirisi sadece kapitalizmin eleştirisi olarak ele alınamaz. Aynı zamanda kapitalizmin üzerine inşa edilen ideolojinin eleştirisi olarak da okunabilir. Özetle eleştiri, ideoloji tarafından hem doğallaştırılan hem de

evrenselleştirilen yönü gözler önüne serer (Savran, 2003: 198). Atılğan'a göre "Marx'ın ideoloji anlayışı entelektüel gelişiminin belirli bir evresine kadar, insan bilincindeki ters yüz olma halinin gerçek çelişkilerini çözmeye yönelik pratik bir etkinlikle ortadan kaldırılabileceğini savundu" (Atılğan, 2001: 32). Bu bağlamda kapitalizmin bireysellik, hukuk gibi yapı taşları ve bunların sivil toplumda işlerlik kazanması eleştirinin odağını oluşturur.

Doğa-medeniyet arasında kurulan karşıtlık ilişkisi sözleşme teorisyenlerinin politik alanı tasavvur etme biçimi olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak Bobbio'ya göre Marx'ın sivil toplum analizini önceki teorisyenlerden ayırt eden en önemli özelliklerden biri, karşıtlık yerine birlik üzerine kurduğu ontolojik temeldir. Babbio'ya göre doğal hukuk geleneğindeki antitez doğa-medeniyet üzerine kurulu iken Hegelci-Marksist gelenekte antitez sivil toplum-devlet ayrımına dayalıdır. (Bobbio, 2004: 97). Savran'a göre Marx, insanın edilgen bir varlık olarak doğanın içinde yer aldığını savunan romantiklerin aksine 'dolayım' (maddi emek) anlayışı öznellik ve nesnellik açılarından dönüşüme açıktır. Bu doğanın tarihe tamamen bağlı olduğu anlamına gelmez. Dolayımın karşın doğa, doğa olma özelliğini korur (Savran, 2003: 211). Marx'ın dolayım anlayışıyla kurduğu ilişki, emek-doğa ilişkisinin birliğine ve karşılıklı dönüşüme işaret eder.

Emek-doğa arasında kurulan birlik silsilesi, cinsiyete dayalı iş bölümüne de uygulanabilir. İnsanın toplumsal bir varlık olması onun biyolojik varlığının dışlandığı anlamına gelmez. Cinsiyete dayalı işbölümü, toplumsal iş bölümü olarak kavranmasına rağmen temelini doğal bir işbölümü ile doğal farklılığın devam ettirildiği bir süreci kapsar. Toplumsalın farkı bir yandan biyolojinin diğer yandan da toplumsal ilişkilerin özgüllükleri tanınıp aralarındaki niteliksel fark hesaba katıldığında açığa çıkar (Savran, 2003: 212). Dolayısıyla cinsiyete dayalı iş bölümü 'toplumsal olan' tarafından belirlenir, ama biyoloji bu belirlemenin önkoşulu ve temelidir (Lucas 1981'den aktaran Savran, 2003: 212). İşte bu belirlenimin sürdürülüp yeterince analiz edilmemiş olması feministlerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Mckinnon'a göre Marx, kadını doğayla özdeşleştirdiği ve veri olarak doğayı kabul ettiği için toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinde durmaz (Mckinnon, 2003: 33). Doğa öncelendiği için cinsiyetin toplumsal farklılıkları

nasıl yarattığı dahası bunun nasıl devam ettirildiği yönündeki yeniden üretim süreci de üretim sürecinin kavramlarıyla analiz edilir. Ancak analiz ekonomik hayatın özel alana uyarlanmasından başka bir şey olmadığı ve kadın deneyimini ikincil kıldığı için feministler tarafından sıkça eleştirilecektir.

1.2. Çağdaş Sivil Toplum: Sivil Toplum Kavramının Dönüşümü

Sivil toplum-devlet ikileminde kabaca sivil toplum ve politik toplumu üst yapısal çerçeve içine yerleştiren Gramsci, sivil toplumu alt yapısal bir unsur olarak karakterize eden Marx'ın katkısını ters yüz eder. "Gramsci[nin], sivil toplumun sol radikal eleştirisinde modern bir yenilenmeyi yansıttığı söylenebilir....Gramsci, Marx'ın takipçisi olmasına rağmen sivil toplum kavramı doğrudan Hegel'le bağlantılıdır" (Cohen ve Arato, 1992: 142). Gramsci'nin üst yapısal bir ürün olarak sunduğu sivil toplum kavramı hiç kimsenin görmezden gelemeyeceği bir katkı sağlar. Artık Gramsci'nin yaptığı açılım olmadan sivil toplum tartışması mümkün görünmemektedir.

...Gramsci'nin Hegel'e göndermede bulunduğu esnada düşündüğü sivil toplum, başlangıç uğrağındaki, yani devletin daha sonra baş etmek zorunda kalacağı çelişkilerin patladığı uğraktaki değil, çeşitli çıkarların (korporasyonların) örgütlenme ve düzenlemelerin devlete geçiş için zemin hazırladığı nihai uğraktaki sivil toplumdur (Bobbio, 2004: 104).

Bu bağlamda Hegel'de devlet ayırt edici bir uğrakken Gramsci'nin ilgisi tamamen sivil toplumdur ki bu alan üst yapısal bir fenomen olarak kavranır. Gramsci'nin hem Hegel'den hem de Marx'tan ayrılan yönü onun yüksek derecede orijinal olan üç katmanlı kavramsal anlayışıdır. Cohen ve Arato, Gramsci'nin bakış açısını Hegel'e karşı daha inandırıcı bulur. Gramsci, sivil toplum düzlemine hem aileyi hem de politik kültürü yerleştirir. Marx ve Hegel'den farklı olarak Gramsci'nin düzlemi kapitalist ekonomiyi içermez (Cohen ve Arato, 1992: 143) Gramsci'nin temel problemi ekonomi ve politik güce odaklanmayan ancak bu alanlarla ilişkili olarak kavranabilecek bir sivil toplum okumasıdır.

Gramsci'ye göre devlet ve politik iktidar arasında konumlanan sivil toplum, bir yandan yönetimi diğer yandan toplumu içine alan ve ideoloji ile karakterize edilebilen ilişkilerle doludur. Bu çerçevede bir yandan 'siyasal toplumun' uyguladığı egemenlik

işlerlik kazanırken; diğer yandan ‘sivil toplumun’ hegemonya işlevi devam etmektedir. Ancak sivil toplum bu bağlamda maddi yaşam koşulları ile politik toplum arasındaki ilişkinin ürünü olarak okunabilir (Gramsci, 1986: 22, 101). Çaha’ya göre Gramsci, devleti Hegel gibi tarihin nihai amacı olarak kuşatıcı soyut bir son yerine araç olarak görme eğilimdedir. Dolayısıyla devlet genel çıkarın temsilcisi olmaktan uzaktır. Devlet ancak hegemonyayı elinde bulunduran grupların çıkarlarını temsil edebilir. Devlet, toplum üzerinde aşkın bir varlık olarak bulunmaz, aksine toplumda hegemonyanın sürdürülmesinde bir araç görevini üstlenir. Hegel’de devlete biçilen sonsuzluk Gramsci’de hegemonyanın ömrüyle sınırlı bir varlık kazanır. (Çaha, 2000: 39). Hegel, sivil toplumdaki çatışmaları dengeleyecek aşkın bir kurum olarak devleti sunarken Gramsci, devleti geçici bir aşama olarak betimler ve onu araçsallaştırır.

Gramsci’de sivil toplum hegemonya işleviyle bağlantılı olarak kurulur. Sivil toplum üç tamamlayıcı görünüme sahiptir. Bunlardan birincisi; yönetici sınıfın ideolojisi olarak bütün ideoloji alanlarını (bilim, sanat vs.) kapsar. İkincisi, toplumsal katmanlara yayılmış olan bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkar ki bu da yöneticilerle organik bağı hedef alır. Üçüncüsü, ideoloji yaratan, yayan örgütler ve gereçler olarak karşımıza çıkar (Porteli, 1982: 13-14). Sivil toplumu karakterize eden bu üç boyut aslında bize hegemonyanın işlerlik aşamalarını vermektedir. Gramsci, sürekli olarak yeni uygarlık yaratma, uygarlık ile ekonomik üretim aygıtı arasında ilişki kurmayı amaç edinen devletin yeni insanlık tipi yetiştirme zorunluluğundan bahseder. Tam da bu noktada Gramsci, sorduğu iki soruyla hem bireyin kamusal insana dönüşümünü hem de bu süreçteki özgürlüğü sorunsallaştırır. “...Her birey nasıl “kamusal insan”la tek vücut olabilecek? Zorunluluğun ve zorun “özgürlük” olabilmesi için eğer gönül hoşluğuyla benimsemeleri ve işbirliği etmeleri isteniyorsa, bireyler üzerinde eğitsel baskı nasıl kurulacak?” (Gramsci, 1975: 322). Bu sorularla Gramsci, bireyin kamusal insana dönüşümünü özgürlük meselesi bağlamında kurarak sivil toplumun/hegemonyanın işleyiş biçimine de açıklık getirmektedir.

Porteli’ye göre Gramsci, her ikisi de üst yapısal unsurlar olan sivil toplum ile politik toplum arasında herhangi organik bir ayrım olmadığı iddiasındadır. Kamuoyu sivil toplumla hükümet arasında onamayı sağlayan somut bir örnektir. Dolayısıyla sivil

toplum ile politik toplum arasında organik bir bağ vardır (Porteli,1982: 29-30). Politik toplumun dayanağı olan güç ile sivil toplumun onay/konsensüs kaygısı birbirini destekleyen formlar olarak karşımıza çıkar. Bu çerçevede gazete, radyo, partiler ve parlamento onama mekanizmasının farklı gereçleri olarak algılanabilir.

Sivil toplum ve politik toplum arasındaki ayrım teorik olarak korunur. Çünkü yalnız politik toplum yararına işleyen bir süreç Gramsci'nin 'devlete taparlık' adını verdiği tehlikeli teorik bir yanılgı ortaya çıkarır. Ancak bir çok örgütün hem sivil toplum hem de politik toplum ilişkileri arasında yer aldığını söyleyebiliriz (Porteli, 1982: 35-37). Sivil toplum ve politik toplum birbiriyle ilişki olan üst yapısal oluşumlardır. Bu yönüyle sivil toplum alanı aynı zamanda bir mücadele alanıdır. Çünkü sınıflar onayın üretildiği yer olarak sivil toplum alanında yer bulmak zorundadırlar.

1.3. Burjuva Kamusal Alanı: Toplumsal Cinsiyet Körlüğü

Kamusal alan tartışmalarında klasik liberal geleneğin etkisini gözlemlemek mümkündür. Habermas'la birlikte liberal teorinin yeni kavram ve çözümlemelerle kamusal alan anlayışına ve özelde sivil toplum kuruluşlarına yeni bir işlev yüklediğini görmek mümkündür. Habermas, liberal kamusal alan anlayışını tahlil ederken aynı zamanda kamusal alan anlayışının dönüşümünü de analiz eder. Bu açıdan Habermas'ın 'politik kamusal alan' kavramsallaştırmasının dayandığı temel noktalar ve yarattığı anlam genişlemesi bakımından irdelenmesi gerekir. 'Sistem' ve 'yaşam alanı' arasındaki ilişkiye bağlı olarak kamusal alan - sivil toplum arasındaki ilişki, özel alanın yeni konumu, farklılık ve bunun temsili gibi konularda görüşlerinin sağladığı açılım ve sınırlılıklar tartışılacak birkaç izleği vermektedir. Buna ek olarak kamusal alanın siyasal işlevindeki dönüşüm ile birlikte önerdiği söylemsel kamusal modelin 'dahil etme' ve 'temsil' kapasitesi de (özellikle kadın gruplarında) tartışma alanı içindedir.

1980'lerden sonra adeta yeniden keşfedilen kamusal alan tartışmalarının nedenleri arasında politik meşruiyet ve toplumsal dönüşümlerin zorunlu baskısı sayılabilir. Bu açıdan bakıldığında Habermas'ın Habermascı kamusal alan fikrinin görünürlük kazanması ya da çokça tartışılmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Habermascı modelin kapitalist toplumdaki liberal demokrasiyi

eleştirme potansiyelidir. İkincisi; ‘eleştirel akıl’, ‘rasyonel rıza’ gibi modern özyönetim kavramıyla bağ kurarak, hukuk devleti ile müzakereci demokrasi arasındaki ilişkiyi radikalleştirerek ulaştığı ‘radikal demokrasi’ fikridir (Özbek, 2004: 26). Bu iki temel vurgu Habermas’ın burjuva kamusal modelini tahlil ederken kullandığı argümanları sunmakla birlikte alternatif modellerin potansiyel, katkı, ve sınırlılıklarını tartışmayı gerekli kılmaktadır.

1980’lerden itibaren sivil toplum tartışmalarının hız kazanması önemli olmakla birlikte bu sürecin kadın merkezli sivil toplum tartışmaları bağlamında yapılması da gerekir. Ancak böyle bir tartışma yapılırsa önceki tartışmaların ‘cinsiyet körü’ yönleri ön plana çıkarılmış olur. Bu açıdan Habermas’ın analizinde iki nokta üzerinde ayrıntılı durmak gerekir. Bunlardan ilki Habermas’ın sivil topluma yüklediği ‘demokratik baraj’ işlevidir. Yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesine karşı durmak, sivil toplumu politik kamusal alana dönüştürme anlayışının göstergesi olarak kabul edilmektedir. İşte bu noktada politik kamusal alanın demokratikleşme misyonu salt STK’lara indirgenmiş olmasa da, STK’ların anlamı üzerinde etkili olmaktadır. Böylece STK’ların sivil toplumculuk anlayışının ötesinde dönüştürücü etkileri üzerine vurgu değerli olmakla birlikte, bu bakışın eksik bıraktığı noktalar da aydınlatılmalıdır. İkinci olarak, Habermas’ın, kamusal modelinin temel izleğini ‘paranteze alma’* şeklinde özetlemiş olmasıdır. Bu çerçevede feministlerin farklılıkları temsil etme istemleri ile konumları arasındaki ilişki düşünülürse eğer Habermas’tan nasıl yararlandıklarını/aştıklarını da tartışmaya açmak gerekir.

Habermas, kamusal alanı ya da genel olarak kamusalılığı analiz ederken burjuva toplumunda iktisadi faaliyetin antikiteden farklılaşmasıyla oluşan ilişkileri ve yeni odak noktaları tartışır. Bu tartışmayı yaparken burjuva toplumunun/kamusunun dayandığı temel noktaları ve çatışmaları birlikte verir. Habermas’a göre antikiteden devralınan ekonomi, siyasal ekonomiye dönüşürken aynı zamanda ilişkileri de karakterize eder. 17.

* Benzer bir tartışma yöntem konusunda da yapılmaktadır. Güç veya konum farklılıklarının etkisini kısa bir süreliğine de olsa azaltmak, feminist yöntem tartışmalarında üzerinde durulan bir konudur. Bu tartışmalarda var olan toplumsal konumların eşitlenmesi ve aşağıdan bakış önerilmektedir (Bkz: Mies, Marie (t.y.), “Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru” *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, İstanbul: Sel Yayıncılık).

yüzyıla kadar oiko-despotun (pater familias, ev sahibi) içinde olan ‘ekonomik’ faaliyet şimdi kar esasına dayanan işletmelerde modern anlamını yaratır. Dolayısıyla burjuva toplumun odağı ‘oikos’ değil pazar olmuş, özel alan ise kamu erkine eklemlenme sürecine girmiştir (Habermas, 2002: 82-83). İşte bu süreçte kamusal ve özel alanın geçirdikleri dönüşüm ve yeni anlamları önem kazanmaktadır.

Cohen ve Arato’ya göre Habermas’ın modeli, liberal teoriye karşı konumlanmıştır. Habermas, sadece sivil toplum-devlet arasında ayrım yapmaz. Habermas aynı zamanda modelini Marx’ın yeni kutuplaşma olarak tanımladığı kamusal-özel ayrımıyla ilişkilendirip oluşturur. Her alanı kendi içinde ikiye böler. Özel alanı insanoğlu [soyut] ve burjuva olarak ikiye böler. Kamusal alanı vatandaş ve özne [özel insan] olarak böler. Dolayısıyla Habermas, dört taraflı kategorik bir bakış açısı ortaya koymakla birlikte bunun sivil toplumla ilişkisinin belirsiz olduğunu onaylar. Dar anlamda toplum, özel/burjuvazi ala(nı)na gönderme yapar ve kamusal alan bu bağlamda toplum ile devlet arasında aracı olarak yer alır. Geniş anlamda ise ‘sivil toplum’ toplum ve devletle iç içe geçmiş bütün alanları kasteder (Cohen ve Arato, 1992: 219).

Burjuva toplumunun kutuplaşması (özel-kamusal) sürecinde özel şahıs statüsü, mal sahibiyle aile babasının; mülk sahibiyle ‘insan’ın rollerini bağdaştırır. Böylece, burjuvanın mülk sahibi ve insan olarak ikili rollerini özdeşleştiren ‘özel’ alan, burjuva kamusunun siyasal öz bilincini yaratır. Pazar alanı özel alana dönüşürken, özel alanın çekirdeği olan aile alanı ise mahremiyet alanına dönüşür (Özbek, 2004: 48). Ancak Habermas’a göre mülk sahibinin statüsü kolayca özerk insanların özerkliğine dönüşmez, aksine burjuva özerkliği özgürlüğü değil sınırların varlığını fark ettirir. İşte tam burada özel çıkarları peşinde koşan soyut insanın gerçek bir unsur olması söz konusu değildir. Ancak burjuva vatandaşın işlevini üstlenme isteğindedir. Bunun için burjuvanın, vatandaşlık çıkarlarını dikkate alabilmek için kendi burjuva gerçekliğinden sıyrılması gerekir ki o zaman insanla özdeşleşir. (Habermas, 2002: 231). Gerçek birey ve burjuva birey arasındaki gerilim burjuva kamusunun işleyişini ortaya koyar.

Ailenin üretim yeri olmaktan çıkması ile başlayan süreç giderek aileyi mahrem alana indirirken, ekonomi ve politik alanın belirleyici rollerini görünür kılar.

Habermas, 19. yüzyıldan itibaren müdahaleciliğin taşıyıcısı olan siyasal kamunun kurumlaşması ve burjuva toplumunun çıkarlarıyla uyum içinde olan devletin gelişimden bahseder. Müdahalecilik özel alan içinde halledilemeyen çıkarların, siyasal alana taşınması olarak görülür. Kamusal otoritenin genişlemesi özel alanı kapsamaması ve devlet gücü yerine toplumsal gücün varlığı giderek devletin toplumsallaştırılması şeklini alır. Dolayısıyla devlet-toplum arasındaki ayrım tahribata uğrar. Bu iki alan arasında ‘yeniden siyasallaşmış’ bir toplumsal alan oluşur. Bu alan özel alana müdahaleyi içererek liberal alandaki kamuyu ortadan kaldırır. Daha önce devlet faaliyetlerini kamusal kılma, kişileri ya da olayları muhakemeye tabi tutma ve politik kararların eleştirisini açık tutmaya hizmet ederdi. Şimdi toplumsal refah devletinde politik kamusal alanın eleştirel tutumu zayıflamış ve özel çıkarlara kamusal prestij sağlamaya yarar hale gelmiştir (Habermas, 2002: 257; 2004: 101). Habermas açık bir şekilde devlet ve toplum arasındaki ayrımın aşınmaya uğradığını ve bunun sonucu olarak apolitik bir durumun nasıl meydana geldiğini açıklar. Özbek’e göre kamusal meselelerin halledilmesi ve ortak kuralların yaratılması, eşit bireyler arasında eleştirel tartışmayla sonuçlanan konsensüsün yerine örgütler, dernekler, bunların kamu erkiyle sürdürdükleri çıkara dayalı pazarlıklarla üretilen; toplumsal meselelerin çözümünde kolektif iktidar kurma tarzı olan kamuoyu yerine kamu yararının yasal bürokratik idaresi geçer (Özbek, 2004: 59). Devlet-toplum arasındaki ayrımın aşınması, kamu yararının kamuoyunu/tartışmayı atlayarak idari bir güç olarak somutluk kazanması ve nihayetinde bunu işler hale getiren dernekler/örgütler, Habermas’ın ‘kolonileştirilme’ süreci ile açıklık kazanır.

Habermas’ın sivil toplum vurgusu tam da iletişimsel eylemi işlevsiz bırakan kolonileştirme sürecine karşı iletişimi güven altına alma çabasıdır. Habermas sivil toplumu şöyle tanımlamaktadır:

Sivil toplum, devlet ve ekonomi dışında kalan ve yaşam dünyasının iletişimsel boyutunu güven altına alan gönüllü birlikler ve ittifaklardan oluşur. Sivil toplumun özü, kamusal alanın organize ettiği çerçevede genel menfaat sorunları üzerine problem çözme söyleminin kurumsallaşmış birlikler ağından oluşur. Sivil toplum, özel alanda yankılanan toplumsal sorunlara verdikleri yanıtı bir kamusal alan içinde yoğunlaştırarak büyüten, az çok kendiliğinden ittifaklar, örgütler ve hareketlerden oluşur. Bu ‘söylem düzeni’ eşitlikçidir...(Habermas, 1996: 366-367).

Politik sivil alan/sivil toplum tanımının barındırdığı ‘demokratik baraj’ işlevini Fraser de paylaşır. Fraser’e göre “kısacası, kamusal alan [sivil toplum] devlet değildir; aksine devleti dengeleyen bir karşı ağırlık oluşturma işlevi görebilecek olan gayri resmi olarak harekete geçirilmiş hükümet-dışı söylemsel fikirler gövdesidir” (Fraser, 2004: 129). Devlet dışında oluşmuş dahası oluşumunu sadece sistemin baskısına karşı koymak olmayan bir sivil toplum ideali aynı zamanda kadın deneyimlerini içeren söylem çeşitliliğine de işaret eder. Habermas, ‘yaşam alanını kolonileştirilmesi’ne yönelik olarak yeni sosyal hareketlerin* özgürleştirme potansiyellerini tartışır. Temel olarak yaşam alanının sistem tarafından kolonileştirilmesinin önüne geçmek için üç argüman kullanır. Birincisi, sembolik yeniden üretim alanlarını sistemle bütünleşme mekanizmalarından uzaklaştırmak. İkincisi, normatif olarak korunmuş bağlamlar yerine iletişimsel olanların geçmesi ve son olarak yaşam alanının devlet ve sisteme karşı korunmasıdır (Fraser, 1994: 92). Fraser, Habermas’ın modelini feminist eleştirel bir okumaya tabi tutar. Daha genel bir ifadeyle Habermas, geç burjuva toplumunun/refah devletinin (welfare state kapitalizm) analizini yaparken sistem ve yaşam alanı karşıtlığından hareket ederek temelde sistemin yaşam alanını kolonileştirmesine odaklanır. Ancak burada sorunsallaştırılan alan teorik bağlam içinde kadının deyimleri, ihtiyaçları ve birey kapasitesinin nasıl temsil edildiği/edilemediğidir? Örneğin Habermas, feminizmi de içeren sosyal hareketlerin söylem mücadelesinde etkili olduklarını ya da toplum-devlet arasında ayrımı ortadan kaldıran refah kapitalizminin kadını güçlendirme potansiyeli (kadının maddi yükünü azaltarak) üzerinde durmaz. Dolayısıyla kadın bakış açısıyla sivil toplumun kendinden beklenen ‘demokratik baraj’ işlevinden başka yaşam alanının politize edilmesini de beklemek gerekir.

Habermas’ın modelindeki birinci ayrım olan özel-kamusal dikotomisi, ekonomi ve devleti düzenlerken diğer taraftan aileyi de düzenlemektedir. Bu ayrım bizi biraz daha ileriye götürür ve ayrımları karşıtlıklar üzerine kurar. Benhabib ve Cornell’e göre bölünme, herkesin ekonomik olarak yapıcı olduğu, politik vatandaş ve yasal kişi olmayı eşit olarak ortaya koyarken diğer taraftan ‘şefkat’, ‘yakınlık’ gibi ‘kapalı’ ya da ‘hariç

* Yeni sosyal hareketlerin içinde radikal dini hareketler, barış hareketleri, çevre hareketleri ve feminist hareketler bulunmaktadır.

tutma' gibi özellikler modern çekirdek aileyi şekillendirir. (Benhabib ve Cornell: 1996: 6). Bu bağlamda, herkese açık olan kamusal alan ile bireye özgü olan özel alan/yaşam alanı arasındaki ilişki paralel değildir. Ancak Fraser'in (1994: 133) belirttiği gibi Habermas'ın iddia ettiğinin aksine 'para' ve 'güç' aileyi karakterize eden diğer özelliklerdir. Dolayısıyla para ve güç sadece sistem alanı içinde üretilmeyen aynı zamanda yaşam alanının da belirgin özelliklerindendir.

Benhabib, *Feminism as Critique* adlı derleme kitabının girişinde, son yıllarda geliştirilen modernitenin anlaşılabilir teorilerinden biri olarak Habermas'ın teorisini gösterir. Feminist teorisyenlerin ise kamusal ve özel alan arasındaki kurumsal bölünmeyi, dikotimileri anlamak için bu teoriden çok şey öğreneceklerini belirtir. (Benhabib ve Cornell: 1996: 6). Habermas, genel olarak sistem ve yaşam alanı arasında yaptığı ayrımların ötesinde her alanı kendi içinde hakim olan ilişkiler ağıyla ilişkilendirmektedir.

Habermas'ın iki alan arasında yaptığı ayrım, kapitalist toplumlarda özel ve kamusal ayrımlara yönelik standart düalistik yaklaşıma düzeltme önerir. Problemi dört alan-aile, ekonomi (resmi), devlet ve kamusal alan-arasında ilişkisel bir bağ olarak kavramsallaştırır. Fraser'e göre Habermas'ın modeli klasik kapitalizmde bulunan kamu-özel ayrımlarını ilişkilendiren iki ayrım içerir. Birinci ayrım, devlet veya kamusal sistemi resmi kapitalist ekonomi veya özel sistemden ayıran 'sistemler' seviyesinde bir kamusal-özel ayrımdır. İkinci ayrım ise 'yaşam alanı' seviyesinde belirgin olan kamusal-özel ayrımdır (Fraser, 1994: 85). Habermas özel-kamusal ayrıma dayalı dört kategorik ayrım sunmaktadır. Bu ayrımlardan hareketle kamusalılık üzerine yaptığı vurgu kadını aile içinde mahrem alana mahkum edip yaşam alanını işgale açık pasif bir alana dönüştürmüş gibidir. Ancak Habermas'ın söylem mücadelesine yaptığı vurgu yeni sosyal hareketlere, özelde de feminist hareketlere genellenebilir.

Eleştirilere rağmen Benhabib'in Habermas'ın modeline sahip çıkması; Habermascı modelin farklılıkları yansıtmaya kapasitesine inançla açıklanabilir. Habermas, kendi söylem modelini Rousseau'cu ortak yarar ilkesinden farklılaştırarak ortaya koyarken aslında farklılıkların dayandığı temeli vurgular. Cumhuriyetçi modelin irade

oluşumu önceden etik bir konsensüsa (ortak yarara yönelmiş yurttaş) dayandırılır. Ancak söylem modelinde irade oluşumu önceden kanaatlerin yakınlaşmasından çok savların tartışılmasından çıkacak ‘iletişimsel ön kabul ve usul’lere dayalıdır (Habermas, 1999: 41). Özellikle Young, daha sonra müzakereci ve iletişimsel demokrasi arasında fark iddia ederken, ‘usul’un, rekabetçi özelliğine vurgu yapacaktır. Aynı zamanda Habermas’ın ‘ortak yarar’ için özel çıkarların ya da ihtiyaçların barınmasına yer vermeyen bakış açısının da fikri temellerini bu ‘konsensüs’ anlayışı oluşturacaktır (Bkz: Young, 1999).

Habermas’ın söylem modelini oluştururken dayandığı epistemolojik süreç ve bu süreçte öznelere konumları ile vardığı nihai ilkeler feminist eleştirinin odağını oluşturacaktır. Özellikle nihai ilkeleri ortaya koyarken cinsiyet, statü ve hiyerarşi özellikleri ile kurduğu zayıf ilişki çokça tartışılacaktır. Habermas’a göre söylem modelinin dayandığı ve aktörün söyleminin her defasında ilişki kurduğu ‘üç dünya’ vardır.

- Nesnel dünya (haklarında doğru önermelerde bulunan kendilikler)
- Sosyal dünya (kişiler arası ilişkiler toplamı)
- Öznel dünya (konuşmacının ayrıcalıklı yaşantısının toplamı) (Habermas, 2001: 128).

Dolayısıyla her konuşma süreci bu üç dünyayla sürekli ilişki halindedir. Habermas, etiğe dayalı söylem modelinin dayanağı olan ilkeleri şöyle sıralamaktadır:

1. Tartışmalardan etkilenmiş her grup söylemden hariç bırakılmamalıdır (genel gereklilik).
2. Bütün katılımcılar söylem sürecinde yasallık iddialarını sunma ve eleştiriye eşit imkanlara sahip olmalı (otonomi).
3. Katılımcılar birbirlerinin yasallık iddialarına empatik olmaya istekli ve kabiliyeti olmalı (ideal rol alma).

4. Katılımcılar arasında var olan güç farklılıkları etkisiz duruma getirilmeli ki bunlar anlaşma yaratmada etkin olmasınlar (güç tarafsızlığı).
5. Katılımcıların stratejik eylemden vazgeçme durumunda niyet ve hedeflerini açık bir şekilde açıklamak zorundadırlar. (şeffaflık). Son olarak da sınırsız zaman gereklidir (Habermas, 1993: 31).

Fraser, müzakere sürecinde toplumsal eşitsizliklerin paranteze alınmasını ve sanki daha önce var olmamış gibi davranmanın katılım yönünde eşitliği sağlamayacağı inancındadır. Çünkü paranteze alma hakim grubun yararınadır. Biraz daha ileri gidersek eğer paranteze alma bağımlı grupların katkılarını enformel olarak baskılsa, süreç, ekonomi politik tarafından da desteklenir (Fraser, 2004: 114). Bu bir bakıma toplumsal eşitsizlikleri paranteze almakla toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılacağını savunan bakış açısını yüceltir. Bu süreç dönüşümü hedefleyen, söylem alanına girmeyi isteyen ya da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürmeyi hedefleyen feminist grupların politikalarını dışarıda bırakır.

Benhabib, müzakereci demokrasi modelinin ayırt edici noktasını “bir yönetim birimindeki yurttaşlar, gruplar, hareketler ve örgütler arasında görüş oluşturma, tartışma, müzakere ve çekişmeden oluşan bir ‘kamusal alan’ın bulunduğu fikri” şeklinde özetler (Benhabib, 1999b: 121). Tartışma, müzakere ya da görüş beyan etme, müzakereci modelin ayırt edici özelliği ise, bu ayırt edici özellikleri tehlikeye sokabilecek durumları görünür kılmak gerekir. Flyvbjerg’e göre Habermas ‘*Facts and Norms*’ta güç ile ilgilenmeye ve sivil toplumun daha derin analizini yapmaya başlar. Habermas bu yönelimine ek olarak; söylemin ön şartlarına, önemli etik değerlere ve iletişimsel mantığın ilişki halinde olmadığı güçlerin toplumda nasıl yer tuttuğuna önemli bir yer vermektedir. Ancak bu çaba prosedürel ve normatif kalırken kültür ve kimlik bölünmelerini de göz ardı eder. Buna karşılık Foucault, ideal konuşma durumunun iletişimde geleneksel gerçeklik olarak oluşturulamayacağı ve baskının/otoritenin ilişkileri düzenlediğini (Habermas’ta bunun farkındadır) düşündüğü için belirli kontekstlerde güç ilişkilerine bakar. Habermas ise söylemin evrensel teorisi ile uğraşır (Flyvbjerg, 1998: 218-228). Katılımcıların farklılıklarını nötrleştirmek veya

söylem sürecine eşit katılımı savunmak aslında güçten arındırılmış olanların varlığını dikkate almaktadır. Ancak var olan güç çeşitliliğine karşın parantezleme yöntemi gücü ortadan kaldırmakta yeterli görünmemektedir.

Habermas'ın modeli, katılımcıların farklılıklarının güce dönüşmediği, farklılıkların paranteze alındığı ve 'anlaşma'nın hedeflendiği bir iletişim biçimidir. Bu nedenle iletişimsel süreç farklılıkların nötrleşmesi ve anlaşmanın nihai hedef olarak belirlenmesinden dolayı sıkça eleştirilere maruz kalır. Kömeçoğlu'na göre;

Zorlama ve dayatmanın olmadığı, hiyerarşiden veya tahakküm ilişkilerinden yoksun, iktidarın disipline edici pratiklerinden özgürleşmiş, normalleştirici takip ve gözetimlerinden ya da gözetmelerden arınmış, bağlamdan yoksun (decontextualised), soyut kimliklerle girilen ve simetrik bir mütakabiliyete dayalı siyaset alanı yoktur/hiç olmamıştır (Kömeçoğlu, 2003: 12).

Bu evrensel ilkelere dayalı modelin normatif uzantıları şüphesiz zayıflıkları barındırmaktadır. Birçok feminist kuramcı Habermas'tan beslenmesine rağmen Habermascı modelin 'cinsiyet körü' olduğuna inanmaktadır. Ancak Habermas'a getirilen eleştirilere rağmen, müzakereci modelin eleştirilerek geliştirilme potansiyeline yapılan vurgu önemlidir. "Kamusal konuşma" üzerine yaygın uzlaşa altta kalan, mağdur grupların kendilerini ifade etme potansiyelini barındırdığı için hala tartışmaya değerdir.

[Müzakereci] ...modelin usul koşulları, mağdur herkesin kendi bakış açısını dile getirme hakkına sahip olabileceği bir *birlik oluşturma tarzları çoğulculuğuna* öncelik tanınır. Bu tarzlar siyasal partilerden, yurttaşların girişimlerine, toplumsal hareketlere, gönüllü birliklere, bilinç yükseltme gruplarına ve benzerlerine kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturur. *Özerk bir "kamusal konuşma" bu çoğul birlik, şebeke ve örgüt biçimlerinin oluşturduğu birbirine kenetlenmiş ağ aracılığıyla gerçekleşir*" (Benhabib, 1999b: 111).

Söylem modeli bütün tarafları söylem alanına dahil ettiği ve katılımı gönüllü birliklere kadar genişlettiği için önemlidir. Yurttaşlara değil iletişim usullerine verilen ağırlık ile siyasal kamusal alanın çevre ağlarına yapılan vurgu, 'merkezişleştirilmiş bir toplum imgesiyle zaten liberal modelden ayrılır (Habermas, 1999: 16). Model, hem statü farklılıklarını paranteze alma ile aşma arasında barındırdığı anlam kaymasına hem de farklılıklardan çok 'ortak yarar' ve konsensüse dayandığı için eleştirilmesine rağmen hiçbir şeyi söylem dışında bırakmayan yönüyle hala önemini korumaktadır.

1.4. Sivil Toplum ve Ötesi: Feminist Sivil Toplum Okuması

1.4.1. Alt-Karşı Kamular

Habermas'ın söylem modeli, klasik liberal ve cumhuriyetçi modele getirdiği eleştirilerle, sunduğu yeni açılımlarla feminist teori için önemli bir durak olmuştur. Habermas'ın sunduğu model, önceki geleneklerden tamamen ayrılmamakla birlikte yaptığı açılım önemlidir. Katılımcıların iddialarını söyleme, müzakere etme ve bu sürece eşlik eden güç farklılıklarının etkisiz kılınması şüphesiz heyecanlandırıcıdır. Kamusal alanın, liberal ya da cumhuriyetçi modelin karakterize ettiği şekliyle bireyin ya özel çıkarlarını koruyan ya da irade oluşum güvencesi olan bir model olması feminist teorisyenlerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Özetle böyle modellerin homojenlik, rasyonalite, yurttaşlık ya da kamu yararı gibi kavramlarla temellenen bir tarihsellikleri bulunmaktadır. Buna karşın Habermasçı söylem modelinin sunduğu 'merkezişleşmiş toplum imgesi' feministlerin kullandığı bir açılım olacaktır. İşte bu bağlamda Habermasçı söylem modelinin feminist kuram açısından potansiyel ve sınırlılıklarını tartışmak ve alternatif söylemlerin argümanlarını gözler önüne sermek gerekir.

Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinin önsözünde çalışmasının sınırlarını çizerken burjuva kamusal alanının liberal modeliyle ilgilendiğini açıkça belirtir. Bunun yanı sıra burjuva kamusunun özel-kamusal alan arasındaki ayrım, kamunun patriyarkal karakterine ve bu durumun özel alanla ilişkisine dikkat çeker. Gerçek sorunu ise kamusal alandan dışlanan kadının diğer marjinal erkeklerle (köylü, işçi) dışlanma biçimlerinin aynı olup olmadığı noktasına odaklanır (Habermas, 2002: 10-21). Habermas çalışmasında bu konuya bu haliyle yer vermediğini belirtir. Habermas'ın ilgi odağı kamusal alanın liberal modeli, modeldeki kamusal-özel alan arasındaki etkileşim ve bu alanların geç kapitalist dönemde geçirdikleri dönüşümdür.

Seyla Benhabib, Nancy Fraser, Iris Marion Young ve John Landes Habermasçı modelin sağladığı açılımı feminist kuram açısından tartışırken aynı zamanda kuramı feminist eleştirel bir sorgulamayla yeniden inşa etmektedirler. Toplumsal cinsiyet veya diğer dezavantajlı grupların cephesinden bakış bize hem Habermasçı modelden yararlanma hem de eleştirme imkanı verecektir.

Fraser, analizlerini geliştirirken (*İhtiyaçlar Mücadelesi*'nde) özellikle Bourdieu'nun 'sınıf habitüsü' kavramından yararlanır ve Habermas'ın söylem modelini alt-karşı kamular* açısından sürekli gözden geçirir. Fraser, Habermas'ın kamusal modelinin geç kapitalist toplumlar için yeterli bir model oluşturmadığı görüşünde olmakla birlikte, Habermascı modelin müzakere anlayışının farklı gruplar (kadın özelinde) bağlamında yarattığı sorunsalları görünür kılmaya çalışır.

Kadın gruplarını referans alan Fraser, (2004: 112-119) Habermascı 'burjuva erkek yanlısı' kamusal alan kavramının dört varsayımını sorgular. Bu varsayımlardan birincisi, burjuva kamusal modele ilişkin serbest erişimdir. Statü farklılıklarının paranteze alınabileceği savı gerçekte var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmamaktadır. Aksine toplumsal gruplar arasına farklı değerle 'kültürel üsluplar' gelişebilmekte ve kamusal toplumsal eşitsizlik tarafından belirlenmektedir. İkincisi, birbiriyle çatışan kamuların demokrasiden geriye bir adım olacağı yönündeki varsayımdır. Tek, kapsayıcı bir kamu çoklu bir kamuya tercih edilebilir. Halbuki Fraser'a göre karşıt-kamuların varlığı daha önce tartışılmayan meseleleri ve grupları (kadınları, işçileri vs.) söylem alanına dahil eder ve bir söylem genişlemesi yaşanır. Üçüncüsü, kamusal söylemin ortak iyi üzerine kurulu olması ve özel meseleleri (çıkarları) dışlaması gerektiği varsayımdır. Bu varsayım aslında bazı meseleleri özel (ailesel ya da ekonomik) olarak kodlar. Dolayısıyla kamusal ve özel arasındaki ilişkinin doğal/verili olduğu kabul edilir. Oysa kamusal ve özel arasındaki ilişki söylemsel mücadelenin bir ürünüdür. Son olarak devlet ve toplum arasındaki ayrım çizgisinin sınırlarıyla ilgilidir. Fraser'e göre devlet ve toplum arasında katı bir ayrım (bırakınız yapsınlar şeklinde özetlenebilecek görüş) sosyo-ekonomik bir eşitliği garanti etmez. Bu nedenle devlet -sivil toplum ayrımından çok devlet-sivil toplum kesişmesi ön koşul olarak görünmektedir. Fraser, bu dört varsayıma getirdiği eleştiriyle toplumsal eşitsizlik ile kamular arasındaki ilişkiyi

* Alt karşıt-kamular kavramını kullanan Fraser, 'subaltern' terimini Gayatri Spivak'tan aldığını belirtmektedir. Karşıt kamu kavramını ise Rita Felski'den alır (Fraser, 2004: 118). Ancak burada Fraser ile Spivak arasında bir farka işaret etmek gerekir. Spivak, *Madun Konuşabilir mi?* makalesinde 'madun'ların özneleşmesi sürecinin hele hele bu madun kadın olduğunda iki kez silikleştiğini iddia eder. Dahası kadının kendi söyleminin ne kadar kendine ait olduğunu sorunsallaştırır. Ancak Fraser, alt kamuların konuşması ile temsil edilmeleri ya da söylemi değiştirmeleri arasında ciddi bir bağ kurar. (Bkz: Gayatri Chakravarty Spivak, (2009), "Madun Konuşabilir mi?", *Kuram ve Yöntem Kenarından*, Der: Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul, İstanbul: Anahtar Kitapları, s: 80).

görünür kılmaktadır. Fraser, burjuva kamusal alan modelinin katılım imkanını göz ardı etmesi ya da sınırlanması potansiyelini açıkça eleştirmektedir. Böylece burjuva kamusal alan modeline getirilen eleştirel aynı zamanda çoklu bir kamu modeli için temel oluşturur.

Fraser'ın 1989'da yayınlanan *What's Critical About Critical Theory? The Case of Habermas and Gender* makalesinde, Habermas'ın modelini, cinsiyet alt kimliklerini anlamlandırmayı başaramadığı için eleştirir. Klasik kapitalizmde özel ve kamusal alan arasındaki güçlü ve karmaşık ilişki modelde bazı boşluklar yaratır. Modelin cinsiyet körlüğü birçok noktayı göz ardı eder. Çocuk yetiştirme rolünden herhangi bir şekilde bahsetmemesi, işçi ve tüketici rollerinin cinsiyet alt kimliklerini anlamlandırmayı başaramaması, kapitalist iş yeri alanının modern, kısıtlı, erkek hakimiyetinde olması, kadının çekirdek aileye nasıl bağlı olduğunu tam olarak anlamasını engeller (Fraser, 1994: 88-89). Fraser'ın eleştirisinin temeli, Habermas'ın analiz ettiği burjuva kamusal alanın dayandığı özel/kamusal alan ayrımıdır. Aslında Fraser, birçok feministin hane ya da aile dışında her şeyi ifade etmek için 'kamusal alan' ifadesini kullandığını belirtir. Bu bakış açısına göre kamusal alan, analitik olarak ayrı olan üç alanı -devlet, ekonomi alanı ve kamusal söylem alanı- birbirine karıştırmaktadır. Fraser'a göre karıştırmanın 'politik pratik sonuçları'* olacaktır. Ancak Fraser, Habermas'ın 'kamusal alan' fikrini bir açılım olarak görür: Politik katılımın konuşma aracılığıyla ortaya konduğu, müzakere edildiği bir 'söylemsel etkileşim alanı'. İlke olarak devlete karşı ve devletten ayrı olarak eleştirel söylemin üretildiği bir alan olarak düşünüldüğünde ekonomiden de ayrı olarak kavramlaştırılır (Fraser, 2004: 104). Fraser her ne kadar Habermas'ın liberal modeldeki ayrımları modeline taşıdığı için eleştirse de kamusal alan fikrini iletişimsel bir bağa dönüştüren çabayı alt karşı kamular için kullanışlı bulur. Buna ek olarak Fraser, geç kapitalist demokrasinin sınırlarına açıklık getirmek istenirse, bunun da ancak 'kamusal alan' fikrine dayalı olacağını savunur (Fraser, 2004: 105).

* Fraser'a göre Habermas, sembolik yeniden üretim ile materyal yeniden üretim arasındaki farkı doğal bir fark olarak görmektedir. Fraser'e göre Habermas bu nedenle çocuk yetiştirmeyi diğer işlerden daha az materyal ve daha fazla sembolik yeniden üretim gerektiren bir alan olarak görür. Bu varsayım Fraser'ın mücadele ettiği varsayımların başında gelir (Fraser, 1994: 94). Genel olarak bu bakış açısı haneyi/aileyi materyal üretimden uzak tutan anlayışla birleşmektedir.

Fraser, *İhtiyaçlar Mücadelesi* adlı kitabında hem ‘ihtiyaç’ları sorunsallaştırır hem de ihtiyaçların belirlenmesinde etkili olan özel-kamusal alan ayrımlarını sorunsallaştırır. Fraser’a göre:

Erkek egemen kapitalist toplumlarda normalde ‘siyasal’ olan ‘ekonomik’, ‘özel’, veya ‘kişisel’ olanın karşısına konarak tanımlandı. Dolayısıyla, toplumsal söylemleri depolitize eden iki temel kurum biçimi tanımlayabiliriz. İlk başta modern, sınırlanmış ve erkek tarafından yönetilen çekirdek aile (aileyle ilgili normatif biçim) olmak üzere aileyle ilgili kurumlardır. İkincisi ise kapitalist sistemin resmi ekonomik kurumları, özellikle ücretli işyerleri, piyasalar, kredi mekanizmalarıyla ‘özel’ teşebbüsler ve şirketlerdir (Fraser, 2006: 20).

Bu bağlam bir yandan özel meselelerin kişiselleştirilmesiyle depolitize edilmiş bir alanı tarif ederken, diğer yandan ekonomik meselelerin teknikleştirilmesiyle depolitize edilen başka bir alana atıfta bulunur. Ancak Fraser’ın sunduğu iki karşıt alan ihtiyaçların belirlenmesinin politik bir süreç olduğunu gösterir. Böyle bir tespit aynı zamanda var olan ayrımların karakterini de politikleştirir.

Fraser’den yararlanmamız gereken ve bize açılım kazandıracak kavramlardan biri ‘özelleştirilmiş söylemsel alan’dır. Bu kavram biraz önce üzerinde durduğumuz özel-ekonomik alan ayrımına dayanır. Özel meselelerin kişiselleştirilmesi ya da ekonomik kurumların bazı meseleleri ekonomikleştirmesi ile özelleştirilmiş alan kısıtlayıcı bir nitelik kazanır. Dahası “doğallaştırdıkları belirli yorumlar, genel olarak egemen gruplar ve bireylere avantaj sağlarken hiyerarşide onların altındakileri dezavantajlı bir konumda bırakır” (Fraser, 2006: 21-22). Bu süreç, eşitsiz söylemsel ve söylemsel olmayan alan ile desteklenir. Eşitsiz söylemsel kaynaklara sahip olan gruplar ihtiyaçlarını hegemonik hale getirmeye ve buna karşı olan yorumları dışlamaya (soğurmaya) çalışırlar. Buna karşılık muhalif gruplar da* egemen yorumları değiştirmek için eylem ve müdahale yolları olarak tanımlanabilecek yorumları formüle ederler (Fraser, 2006: 15).

Habermas’ın modelinden hareket edildiğinde, devletle ilgili herkesin erişebildiği herkesi ilgilendiren ortak çıkar gibi meseleler kamusal, buna karşıt olarak pazar

* Escobar, sosyal hareketlerin (özelde kadın hareketlerinin) ihtiyaçları yorumlanması ve yeni söylem şekillerini nasıl politikleştirildiği/politikleştirebildiğini sorunlaştırır (Arturo Escobar, “Imagining a Post- Development Era? Critical Thought, Development and Social Movements” Social Text, No. 31/32, Third World and Post-Colonial Issues, 1992).

ekonomisinin mülkiyetle ilgili kısmı ile cinsel yaşamla birlikte ev içi alanı özel alan olarak kavranmaktadır. Ancak Fraser, neyin kamusal neyin özel olduğunu belirleyen söylemsel mücadele alanı olduğunu belirtmektedir. Örnek olarak feminist madun karşıt kamunun aile içi şiddeti nasıl herkesin ilgi alanına çektiğini göstermektedir (Fraser, 2004: 123-124). Bu durumda Habermas'ın analizi doğal ve verili olarak kabul edilemez. Eğer şiddet özel ve aile içi bir mesele olarak kodlanır ve konu hakkında 'kamusal söylemin geliştirilmesi', sosyal çalışma, psikoloji ve 'sapkınlık' sosyolojisi alanlarına yönlendiriliyorsa toplumsal cinsiyetçi bakış açısı devam ettirilir. Aynı şey işyeri içindeki ekonomik ya da idari sorunları endüstriyel ilişkiler sosyolojisi, iş hukuku gibi alanlara yönlendirip cinsel, ırksal ve sınıfsal ayrımları perdeleyen söylemler için de geçerlidir (Fraser, 2004: 127).

Fraser, genel olarak bağımlı toplumsal grupların alternatif kamular oluşturmasını şu şekilde yorumlamaktadır:

Kamusal alan üzerine, en son gelişmeleri de kapsayarak bugüne dek geliştirilmiş revizyonist tarih yazımı, öne sürmüş olduğum teze [tek, kapsayıcı bir kamusal alanda bağımlı gruplar kendi gereksinimleri için bir müzakere alanı bulamazlar ve kendi isteklerini gelişkin kılamadıkları için tahakküm ilişkileri maskelenir, toplumsal eşitsizlikler şiddetlenir] ilave bir destek sağlıyor. Bu tarih, bağımlı toplumsal grup üyelerinin, yani kadınların, işçilerin, derilerinin rengi farklı olanlar, geyler, lezbiyenlerin, alternatif kamular oluşturmayı tekrar ve tekrar kendi yararlarına bulduklarını kaydetmekte. Bu alternatif kamular, bağımlı toplumsal grup üyelerinin kendi kimlik, çıkar ve ihtiyaçları hakkında muhalif yorumlar formüle etmelerine izin veren karşıt söylemler türeterek yaydıkları, birbirine paralel söylemsel alanlara işaret ettiği için *madun karşı-kamular* (subaltern counterpublic) olarak adlandırmayı öneriyorum (Fraser, 2004: 117-118).

Kömeçoğlu'nun ifade ettiği gibi madun karşı-kamular, kendilerini temsil etme ve değişim yaratma konusunda dışlamanın parçası olarak işlevsiz olabilmektedirler. Karşı alt kamular kendilerini benzer biçimlerle tanımlayan insanların erişimine açık oldukları için kamusaldırlar ancak egemen kamusal alan söylemini tamamıyla dışladıkları ölçüde kendi içlerinde avantajlı olsalar da "geniş anlamda kamunun" dışında kaldıkları müddetçe toplumsal değişimi yaratmakta yetersiz kalabilirler (Kömeçoğlu, 2003: 15). İşte alt karşı-kamular bir yandan erişim diğer yandan dışlama özellikleri ile toplumsal değişim istekleri eşitsizliklerin devamına da katkı sağlayabilmektedir. Ancak

Fraser, madun karşı kamuların katılım ayrıcalıkları üzerinde de etkili olabileceklerini savunur. Fraser, Habermas'ın kamusal modelinin dışlayıcılığını eleştirirken, madun karşı kamuların benzer dışlayıcı özellikler gösterebileceklerini belirtmektedir. Habermas'ın belirttiği gibi kamunun kendini dışa vurumu her ne kadar sınırlayıcı da olsa üyeleri daha geniş bir kamunun parçaları olarak kendilerini algırlar. Bu bağlamda Fraser, madun karşı kamuların tabakalı toplumlarda sahip oldukları ikili karaktere vurgu yapar; geri çekilme ve yeniden gruplaşma. Bunlarla bir yandan işlev görürken diğer yandan daha geniş kamulara ajitatif etkinliklerin merkezi olarak görülürler. Bu diyalektik ilişki madun karşı-kamularla hakim toplumsal gruplar arasındaki haksızlığı dengelemeye çalışır (Fraser, 2004: 119). Katılım eşitliği tam sağlanamaz belki ama hem katılım hem söylem eşitliğine yaklaşılmış olur ve çoğul kamular bunun taşıyıcısı olur.

1.4.2. Erkek Kamusalılığı

Seyla Benhabib, Habermas'ın kamusal alan modeline eleştiri getirerek kullanan diğer bir teorisyendir. Benhabib'in Habermas eleştirisi cinsiyet körlüğü bağlamında Young ve diğerleriyle (Fraser, Landes) birleşmektedir. Savran'a göre, iletişimsel eylem alanı olan kamusal alan, Habermas'ın modelinde hem aileden hem ekonomiden soyutlanmıştır. Habermas'ın 'burjuva erkek kamusalılık modeli' birbirinden ayrılmış (devlet-ekonomi) iki alan arasındaki dolayım olarak anlaşılır. Dolayısıyla burjuva-erkek kamusalılık modeli soyut evrenselliği içinde barındırır (Savran, 2004:142). Birbirinden kesin olarak ayrılmış alanların varlığını/imkanını Fraser'da eleştirmiş ve bu ayrımın gizlediği bazı sorunlara değinmişti. Benhabib de benzer şekilde Habermas'ın söylemsel modelinin açıklarını sıralar. Bunlardan birincisi, Habermas'ın teorisi başta olmak üzere politik teorisinin 'cinsiyet körlüğü' içinde sıkıştığı ve özneler arası (erkek- kadın) tecrübe farklılıklarını analiz etmede başarısız olduğu şeklindedir. İkincisi ise hane içerisindeki ilişkiler ile iktidar bağlantısının gözden kaçırılmasıdır. Bu çerçevede çocuk bakımı ve ücretsiz işlerin niteliği adalet kapsamının dışında bırakılmıştır (Benhabib, 1999a:154). Özellikle ailenin şefkat ve yakınlık gibi kavramlarla ilişkilendirilmesi iktidar ilişkilerini gizlemeye neden olmuştur. Dahası özel alandaki ilişkilerin kendi işleyiş kurallarına tabi olması da meşrulaştırılmıştır.

Benhabib her ne kadar cinsiyet körü bir model sunduğu için Habermas'ı eleştirse de teorisinin feminist teorisyenler için bir açılım sağlayacağı kanaatindedir. Ona göre her kamusal teoriyi kamu-özel alan ayrımını varsayar. Feminist teorisinin ana sorunlarından biri bu alanlar arasındaki etkileşimdir. Kamusal-özel alan arasındaki ayrım tarihsel olarak 16. ve 17. yüzyılda Batıda gelişmiş olmasına rağmen geç kapitalist toplumlarda kadının yaşamını şekillendirmiştir (Benhabib, 1996: 5). Son yirmi yıldır hem kadın hareketi hem de feminist teorisyenler, iki kutuplu karşıtlığın özel alanı baskı altına alarak geliştiğini gösterdiler. Ancak Benhabib'e göre kadın hareketi ile söylem etiği arasında hem bir yakınlık hem de bir gerilim vardır. Söylem etiği temelde tarafların karşılıklı paylaşımına yaslanan, eşitlikçi ilişkilerin varolabileceğini varsayar. Benzer şekilde ikili ilişkilerde de (karı-koca, ebeveyn-çocuk) rol beklentileri tartışılmaya açıktır. Ancak Habermas, kamusal çıkar ile özel çıkar (adalet ile yaşam meseleleri) arasında benimsediği katı sınır nedeniyle sıkça eleştirilir. Benhabib'e göre bu sorunu aşmanın yolu sınırlanmamış söylem sürecinden geçmektedir (Benhabib, 1999a: 156-157).

Dolayısıyla Benhabib, Habermas'ı özel ve kamusal çıkarlar arasında kesin sınırlar çizdiği için eleştirir. Ancak Benhabib'e göre özel-kamusal sınırların tartışma konusu yapılabilmesi ve bunun da söylem etiği ile mümkün olabilmesi, modele getirilen eleştirileri zayıflatmaktadır. Sonuç olarak Benhabib, Habermas'ı eleştirmekle birlikte aydınlanma geleneğinin eşitlik çerçevesinde yeniden yorumlanmasının imkânını da bu teoride bulur.

1.4.3. Heterojen Kamular; Sivil Toplumun İmkan ve Sınırları

Iris Marion Young, hem Habermascı modeli hem de son zamanlarda politik bir sivil toplumdan sıyrılan sivil toplum anlayışını eleştirir. Young, Habermas'ın teorisini birkaç noktada eleştirirken; aynı zamanda iletişimsel demokrasi gibi yeni açılımlara da dikkat çeker. Young da Benhabib ve Fraser gibi Habermas'ın katkılarını gözardı etmez. Ancak Habermas'ın önemle üzerinde durduğu 'evrensellik' anlayışını sorgular.

Young, iletişimsel etiğin taşıdığı potansiyele rağmen Habermas'ın tarafsızlık ve evrensellik iddialarına teoride fazla bağlı kaldığı için eleştirilerini yoğunlaştırır. Young,

kamusal-özel alan ayrımının dayandığı Aydınlanma geleneğini de eleştirir. Modern politik teoride kamusal-özel alan ayrımı, birçok kişinin, grubun ve özellikle kadın ve radikal grupların dışlanmasıyla oluşan bir homojenliğe atıfta bulunur. Modern politik teoride kamu kavramı, vatandaşların rasyonelliğine ve evrenselliğine dayanırken bireyin kendi özel durum ve koşullarını ikincileştiren bir alanı varsayar. Dolayısıyla bir yandan dışlamacı diğer yandan homojenleştirici böyle bir kamu idealinin aydınlanma ilkeleriyle yenilenmesi söz konusu olamaz (Young, 1996: 73). Young, *Impartiality and The Civic Public* makalesinde Rousseau, Hobbes ve Hegel'e bireyin tüm arzu ve isteklerinin evrensellik adına ikincileştirdiği için eleştiri getirir. Bu nedenle Young, açık olarak dikotomileri aydınlanma geleneğinin ürünü olarak konumlandırır.

Young'un Habermas eleştirisi bir bakıma aydınlanma değerlerine eleştiri olarak da okunabilir. Benhabib, Young'un 'evrensellik' eleştirisine katılırken kamusal alan idealini değil de aydınlanma çeşitlemesini reddettiğini ifade eder. Benhabib'e göre Young, 'sivil kamu' ideali yerine heterojen kamu idealini geçirmeyi önermektedir. Bu anlamda tartışmaya katılanların kendi deneyim ve çıkarlarını bir yana bırakmalarını gerekli kıldığı için müzakere yöntemini eleştirir. Ancak Benhabib'e göre Young'un müzakere ve iletişimsel demokrasi arasında çizdiği sınır pek yararlı değildir. Çünkü iletişimsel demokrasideki *dönüşüm* ve *aşma* kavramları ile müzakereci demokrasinin *ortak anlaşma* kavramları arasındaki farkı belirtmekte yetersiz kaldığını düşünür (Benhabib, 1999b: 123-124). Benhabib'in bu eleştirilerine karşılık Young, müzakereci demokrasinin hem 'ortak yarar'a katkı yaptığını hem de simgesel ya da maddi ayrıcalığa sahip olan grupların ayrıcalıklarını devam ettirdikleri bir durum olarak görür. Dolayısıyla Young'a göre çağdaş dünya, kültürel ve toplumsal konum farklılıklarını dikkate alan iletişim olanaklarını açıklamalıdır (Young, 1999: 183-194).

Young'un müzakereci demokrasi anlayışına getirdiği eleştiri (ortak yarar ve eşitsiz simgesel ve maddi kaynak arasındaki ilişki) sivil toplum kavrayışı ile yakından ilgilidir. Savran'a göre Habermas'ın teorisi bağlamında "toplumsal cinsiyet ve sınıflar arasındaki ekonomik eşitsizlik ve sömürü ilişkilerinin yapısal olarak ortadan kalkmadığı bir toplumda eşit ve özerk katılım ne kadar mümkündür ve kamusal konuşma ne kadar tayin edici olabilir?" gibi soruları sormak gerekir (Savran, 2004:144). Savran'ın da

belirttiği gibi Habermas'ın kamu anlayışı bütün eşitsizliklerin paranteze alındığı, sivil toplum tabanına dayanır. Böyle bir anlayış iktidarın, dezavantajlı grupların ya da bazı başka grupların yönlendirmelerini arka planda tutar.

Inclusion and Democracy kitabında Young, sivil toplumun imkan ve sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. İlk sivil toplumun konumuna açıklık getirerek başlar. Sivil toplum kavramının yeniden keşfi, liberal politikalarla ilgili olsa da, seçim ve demokrasi erdemlerini destekler. Dolayısıyla sivil toplumun yeri ne tamamen devletin karşısında ne devletin sağladığı hizmetlere alternatif oluşturmaktır. Son politik teorilerdeki sivil toplum analizleri devletten bağımsız olan organizasyon ve aktivitelerin devlet gücünü nasıl sınırlandırdıkları ve nasıl daha demokratik ve sorumlu yapılabileceği üzerinde yoğunlaşır. Dolayısıyla eğer sivil toplumun fonksiyonları gücü sınırlama alanında yoğunlaşır ve demokratikleşmeye etki ederse o zaman sivil toplumun devletten olduğu kadar ekonomiden de ayırt edilmesi gerekir (Young, 2000: 159). Young, bu analizinde Habermas'ın sistem ve yaşam alanı şeklindeki ayrımlarına katılmaktadır. Hatta özel, kamusal ve politik şeklinde üçlü ayrımı kullandığını görebiliriz. Ancak Young, sivil toplumu farklılıkları yansıtmaya potansiyeli olan bir alan olarak görmektedir.

Young'un sivil toplum kavramsallaştırması Habermascı etkiler taşısa da, aslında birkaç noktada analizlerini ileri götürür. Bunlardan ilki, sivil toplumun erdemleri olan-gönüllü, merkeziyetçilikten uzak, yeni ve alışılmadık şeylere başlama gibi özelliklerin aslında ihtiyaçlara yatırımı güvenceye alacak, karar verme, koordine etme ve kendini geliştirmeyi sarsabileceği şeklindedir. Sivil toplumun aktiviteleri, eşitsizlik, marjinalleşme ve yeteneklerin geliştirilmesini engelleme gibi daha kötü problemlere yol açabilir. Daha fazla materyal ve organizasyonel gücü olan gruplar sosyal avantajlarını sürdürmekte ve genişletebilmektedirler. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları kişisel gelişimi desteklemek için gerekli kaynakları harekete geçirmekte isteksiz olabilirler. (Young, 2000: 186). Dolayısıyla Habermas'ın ileri sürdüğü serbest ve eşit katılım gibi ilkeler problemlili hale gelir. Dahası süreç, statü farklılıklarının paranteze alınması şeklinde değil, varolan farklılıkların sürdürülmesi şeklinde de işleyebilir. Böyle bir

eleştiri Habermascı modelin farklılıkları paranteze almakla, sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak arasında kurduğu doğrusal ilişkiden kaynaklanmaktadır.

Sivil toplum analizinde ikinci bir durak, sivil toplumun fonksiyonel yararı ve sınırları ile ilgilidir. Young'a göre sivil toplumun yeniden keşfi hem çağdaş politik teoride hem de pratikte önemli bir gelişme olarak anlaşılmalıdır. Sivil toplum, devlet ve ekonomiden ayrı üçüncü bir alan olarak anlaşıldığı zaman hem dayanışma hem de demokrasinin gelişmesi konusundaki ilişki ortaya çıkar. Sivil toplumun yenilenmiş ilgisiyle devlet kurumları hakkındaki şüpheci bakış çakışır. Bazı politik analizciler sivil toplumu devletten daha önemli (hizmet sağlama konusunda) görebilir. Ancak sosyal adalet ve demokrasi için sivil toplumun sağlayabileceği olanaklar sınırlıdır. Dolayısıyla çoğulculuğun kendinden demokrasiyi sağlayacağı tartışması yapılabilir. Ancak kar ve sermaye odaklı bir ortamda insani kapasitelerin geliştirilmesi tehlikeye girer (Young, 2000: 180). Young'un kamusal alan-sivil toplum anlayışında dikkati çeken bir başka nokta ise devlet ya da ekonominin belirleniminden ziyade sosyal değişim üzerine yaptığı vurgudur. İnsanlar bir takım şeyleri yaşayarak, yaparak, etkileşim kurarak, üreterek, dağıtarak, sembolik açıklamanın yeni normları ile kurumların organize edilmesinde alternatif norm ve pratiklerle değişimi hedeflerler. İşte kamusal alan bu alternatif pratikleri, fikirleri yaymaya hizmet edebilir (Young, 2000: 178). Dezavantajlı gruplar da bu alternatif pratikleri çoğu zaman sahiplenir. 'Özel olan politiktir' sloganı, özel ve kamusal alanın nasıl yorumlandığını ve alt karşı kamuların kendi söylemleriyle bu alanları nasıl yeniden oluşturduklarını anlamak için somut bir örnektir.

Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırmasını eleştiren ve eleştirinin odağına 'toplumsal cinsiyet'i yerleştirdiği için üzerinde durulması gereken başka bir isim de Joan Landes'tir. Landes'e göre Habermas'ın idealleştirdiği kamusal alan toplumsal farklılıklara rağmen birkaç noktada kurumsal niteliklere sahiptir. İlk olarak ideal bir eşitliğin kurumsallaştığını ileri sürer. Buna bağlı olarak 'iyi' tartışma otoritesi, sosyal hiyerarşi karşısına konumlandırılır. İkincisi, kamusal alan anlayışının insanlar arası sözlü ve rasyonel bir ilişkiye dayandırıldığı görüşüdür. Üçüncüsü, yeni oluşturulan kamu her ne kadar kapsayıcı da olsa tartışılan konuların önem ve ulaşılabilirlikleri genelleştirilmiştir. Landes üç adımda Habermas'ın kamusal alan modelinin kriterlerini gözler önüne serer.

Ancak kendisinin de belirttiği gibi burjuva kamusal alan evrensel bir kamu modeli olmaktan uzaktır. Katılım için bazı unsurlar (mal vs.) problem olmaktan çıksa da, ‘özel ve kamusal sorunlar arasındaki fark’ katılım için belirleyici olmuştur (Landes, 1998: 140-141).

Fraser’a göre Landes de Habermas’ın yorumlarının liberal kamusal alanı idealize ettiği görüşündedir. Liberal kamusalılık her ne kadar serbest erişim söylemine dayansa da, aslında dışlamaları içinde barındırır. Dolayısıyla cumhuriyetçi kamusal alan söylemi ‘sahte’, ‘efemine’ ve ‘aristokratik’ diye damgalanmasına rağmen, yeni söylem ağır başlı bir kamusal konuşma ve ‘rasyonel’, ‘erkekçe’ sayılan bir üslup desteklemiştir (Fraser, 2004:107). Landes, *Yurttaşlık Performansı: Fransız Devrimi’nde Demokrasi, Cinsiyet ve Farklılık* adlı makalesinde kamusalılık anlayışının bağrındaki dışlamanın ‘kadın’lar ve ‘beden’leri üzerinden kurulduğunu iddia eder. Landes’e göre ne liberaller ne rasyonalistler ne de cumhuriyetçiler cinsiyet eşitliği talebiyle yüzleşmediler. Kaldı ki bu ne dikkatsizlik ne de geleneksel önyargıların sonucu olarak okunabilir. Landes’e göre bu ‘demokrasinin kendi cinsiyet ayrımı pratiği’ yaratarak gelişmesinin sonucudur (Landes, 1999: 421).

Landes’in, kendi kavramlarını kullanarak kamusal alanın feminenleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi çabalarına katıldığını söylemek gerekir. Landes, Nancy Fraser, Iris Marion Young ve Seyla Benhabib’in Habermas eleştirilerine yer vermekle birlikte kadın-beden arasında kurduğu ilişki ile Young’un analizlerine daha yakın durmaktadır. Landes kamu alanını “... demokratik kamu alanında iktidarın temsili yansız, ama bedenleştirilmiş (doğal olduğu için) bir özne kurmacası üzerine oturtulmuş kendi bireysel tutku ve çıkarlarını aklın kuralına bağımlı kılabilen bir özne...” olarak tanımlar (Landes, 1999: 421). Aynı şekilde Young da ekonomik ve siyasal farklılıkların kaldırılmasının kültürel farkların kaldırılmasını garantilemediğini kaldı ki bedensel özellik ve hareket tarzlarının (dil, işaret vs.) önemli olduğunu vurgulamaktadır (Young, 1999: 178-180). Bu bağlamda Landes, kamu alanının dahil etme yetisine rağmen dışlamayla birlikte işlerlik kazandığını, hem de bu dışlamanın cinsiyetle birlikte var olma sürecine açıklık getirdiği için değerlidir.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM MİRASI VE KADIN ÖRGÜTLENMELERİ

2.1. Modernliğin Taşıyıcı Aktörleri: Kadınlar

Türkiye’de kadın üzerine konuşmak hem milliyetçilik hem de modernleşme serüvenimizi konuşmayı içerir. Türkiye bağlamı içinde kadını, modernleşmenin ‘siyasal ve sosyal haklar kodu’ veya ‘Türk Kadını’ kodu olmaksızın konuşamayız. Bu tartışma zemini şu soruları sormamamıza imkan tanır: Milliyetçilik ne zaman, nasıl toplumsal cinsiyetleri yeniden üretir? Kadınlar nasıl ‘modernliğin simgeleri’ ve ‘vatanın anaları’ olurlar? Hangi kadın/‘kim’ hangi kadını/‘kimi’ temsil eder? Bu sorular milliyetçilik/uluslaşma sürecinin toplumsal cinsiyet üzerine etkilerini/tepkilerini sorunsallaştırmaktadır.

Cumhuriyet dönemi feministlerinden Nezihe Mühittin*, *Türk Kadını* eserini niye yazdığına ilişkin olarak, kadının siyasal dönemlerle girdiği etkileşimi hedef göstermektedir. “Bu küçük eserde, çeşitli siyasal dönemlerin kadınlığımız üzerinde yaptığı etkileri ve hazırladığı yaşam koşullarını incelerken kadınlarımızın bu etkenler karşısında uyarılma ve çalışma yeteneklerini ölçmek istedim” (Mühittin, 1931: 65). Mühittin’in farkında olduğu gibi siyasal dönemler ile kadınlar arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyetleri üreten bir süreç olarak analiz edilmelidir.

Batı-dışı toplumlarda feminist hareketin söylemleri ile uluslaşma hareketinin söylemleri arasında dikkat çekici bir yakınlık görülmektedir. Ulusal bağımsızlık mücadeleleri, kadınların siyasal ve sosyal haklarına ilişkin önemli programları içerirler (Bkz: Jayawardena, 1986). Durakbaşı, uluslaşma sürecinde, kadınların özgürleşmesinin aynı zamanda ‘medeni’liğin göstergesi olarak kurulduğunu şöyle ifade etmektedir:

* Biz her ne kadar bu dönemde kadın hakları için mücadele eden kadınlar için ‘feminist’ kavramını kullansak da dönemin kadın yazar-düşünürleri feminizm kavramının anlamını tekrar yapma ihtiyacında olmuşlardır (Bkz: Yaprak Zihnioğlu, (2003), *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları). Nezihe Mühittin, *Türk Kadını* kitabında feminizmi daha çok ‘erkek’ gibi giyinmek, erkek gibi düşünmek, erkek gibi yaşamak eğilimi göstermeye bağlayan bir akım gibi görür. Bu nedenle kendi feminist anlayışının içeriğini, kadının asıl karakterinin ön plana çıkarılması şeklinde özetler. Kadına ait karakterin (sevecenlik, yumuşak başlılık gibi) gelişmesiyle kadın, evine bağlanırken aynı zamanda ülke adına yararlı olacağını belirtmektedir (*Nezihe Mühittin’de Feminizmin Düşünsel Kökleri Nezihe Mühittin ve Türk Kadını 1931*, Yay. Haz.: Ayşegül Baykan ve Belma Ötüş-Baskett, İstanbul: İletişim Yay., 1999: 71-73).

Kadınların özgürleşimi, ulusal direniş hareketlerinin ayrılmaz bir parçası sayılmış ve yeni bir ulusal-kültürel kimlik geliştiren milliyetçi ideolojilerde merkezi bir yer tutacak şekilde formüle edilmiştir. Bu ideolojiler için, ‘yeni kadın’ imgesi, yalnız kültürel otantikliğin değil, aynı zamanda bir ulus olarak medeniliğin göstergesiydi (Durakbaşı, 2007: 89).

Kadının özgürleşmesi sorunsalı medenilik ile kurulan ilişkinin dışında, ulusun siyasal özgürlüğü ile kadının özgürlüğü arasındaki ilişkiye de işaret etmektedir. Kandiyoti’ye göre sömürgeleştirilmiş ülkeler ile sömürgeleştirilmemiş ülkelerin kadın haklarına yönelik tepkileri farklı olmaktadır. Kandiyoti, Türkiye’nin tarihsel olarak sömürgeleştirilmemiş olması nedeniyle kadın haklarının açık ve yaygın olarak ele alınabildiğini; sömürgeleştirilmiş Müslüman ülkelerde kadın haklarına yönelik tepkisel davranışların, Türkiye’de aynı şiddette görülmediğini belirtmektedir (Kandiyoti, 1997: 67-69). Kandiyoti’nin sömürgeleştirilmemiş olmakla kadın haklarına ilişkin olarak tepkisel şiddetin derecesi arasında kurduğu bağ şüphesiz önemlidir. Ancak sömürgeleştirilmemiş toplumlarda, aydınlanmacı seçkinlerin kadın hakları konusunda sınırları tayin eden başka faktörlere dikkat çekmemiz gerekir. Çağatay ve Soysal’ın belirttiği gibi “devletin rolü, uluslaşma süreci ve uluslaşma ideolojileri” önemli olmaktadır. İşte iktidarı ele geçiren elitlerin kendilerini ‘hakim ideologlardan’ ayırmak için referans aldıkları temel nokta, kadının toplumdaki konumu olmaktadır (Çağatay ve Soysal, 1995: 328).

Toplumsal dönüşüm dönemlerinde kadın meselesi, iktidar elitinin farklılığı adına, kadın üzerinden kurulur. Yuval-Davis, *Cinsiyet ve Millet* adlı kitabında kadınların ‘kültür muhafızları’ olduklarını ileri sürmektedir. “...Kadınlar milletin sadece biyolojik yeniden üreticileri olmayıp, aynı zamanda da kültürü çocuklara iletmekten ve “yuva”yı özgül bir biçimde kurmakla sorumlu “kültür” muhafızları olma görevi verilmiş, milletin kültürel yeniden üreticileridir” (Yuval-Davis, 2007: 214). Kadınların ‘kültür muhafızları’ olduğunu ileri süren teze karşılık Kandiyoti, bu söylemin kadın haklarında nasıl tekrar kurgulandığına dikkat çeker.

Milliyetçi hareketler bir yandan kadınları “ulusal” aktörler; anneler, eğitimciler, işçiler hatta savaşılar olarak toplum hayatına daha fazla katılmaya davet ederler. Öte yandan kültürel olarak kabul edilebilir kadın davranışlarının sınırlarını tayin eder ve kadınları kendi çıkarlarını milliyetçi söylem

tarafından belirlenen terimler çerçevesinde ifade etmeye zorlarlar. Feminizm özerk değil, onu üreten ulusal bağlamın anlam çerçevesine bağlıdır (Kandiyoti, 1997: 154).

Ortadoğu'ya yönelik feminist yorumlarda, kadın gruplarının kamusal alanla bütünleşmeleri, kadınların eğitim olanaklarından yararlanma veya kamusal alanda çalışmaları 'cinsiyet asimetrisinin korunarak' sağlandığı şeklinde bir görüş hakimdir. Cinsiyet asimetrisi, milliyetçilik ile ataerkillik arasında bir ittifak olarak ortaya çıkmaktadır (Hatemi'den aktaran Durakbaşı, 2007: 89). Benzer şekilde Kandiyoti, Türk kadınının reformlarla kurtulduğunu ama özgürleşemediğini* belirtirken kadın rollerinin tanımlanmasında dönemler arası sürekliliğin altını çizer.** Bu konuda Berktaş, reformların araçsal yönüne vurgu yapar. Genç burjuvazi döneminin 'geleneksel aile ve cinsiyet ilişkilerine' karşı hoşnutsuzluk içinde olsa da reformlar, Kemalist kadroların önceki dönemin, kadınları kamusal alandan dışlayan yapısından farklılığını ortaya koymasının aracı olarak görünmektedir (Berktaş, 1998: 4). İster Kandiyoti'nin özgürleşmemiş kadın söylemi ister Berktaş'ın reformlara araçsal yaklaşımı olsun siyasal dönemler arası cinsiyet ilişkilerinin eşitsizliği ile ataerkil ittifak arasında ortak bir vurgu paylaşılmaktadır.

İlk dönem kadın örgütlerinin, merkezi önemde olan konusu hep toplumun refahı olmuştur. Kadın örgütlerinin merkezi amacının toplum refahı olması, uluslaşma sürecinden bağımsız olarak görülemez. Bu süreçte kadının eğitimi veya örgütlenmesi toplumsal görev ve nihayetinde toplum refahı için gerekli görülmüştür. Durakbaşı'ya

* Kandiyoti, *Kurtulmuş ama Özgürleşmiş mi?* makalesinde Cumhuriyet dönemi reformlarının toplum içinde geri kalmış kesime karşı yapıldığını hatırlatarak boşanma hakkı ve çekeşliliğin yasaklanmasıyla kadınların 'kurtulduğunu' ifade eder. Ancak yeni reformlara rağmen kadınların cinsiyet rollerinde ve kadınların üzerinde kültürel denetimde herhangi bir dönüşüm yaşanmadığı için kadınların özgürleşmediğini belirtmektedir (Kandiyoti, 1997, s. 65-83). Ancak burada bir ayırımın altını çizmek gerekir. Kandiyoti, kadınların kurtuluşunu dinsel bağılılıkların yerini alan yasal kodlara bağlamaktadır. Hâlbuki özgürleşim, Durakbaşı'nın belirttiği gibi Aydınlanmanın bedensellikten (kadınlar erkeklere göre daha çok bedenselliklerine bağılı olarak görülür) kurtulma anlayışına dayanır ve kadının toplumsal kurtuluşunun da böyle kurulduğunu iddia eder (Durakbaşı, 2007: 55).

** Cumhuriyet dönemi reformlarının cinsiyetler arası ilişkileri dönüştürüp dönüştürmediği üzerine ya da genel olarak reformların cinsiyet eşitliğini hedefleyip hedeflemedikleri konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Nermin Abadan-Unat, reformların cinsiyet eşitsizliğine dayanan bir toplumda 'eşitliği' sağladığı görüşündedir (Bkz: Nermin Abadan-Unat, (2009) "Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketinin dönüşümü", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları). Arat ise sadece reformların değil bütüncül bir ideoloji olarak Kemalizmin cinsiyet egemenliğini göz ardı ettiğini savunmaktadır (Zehra F. Arat, (1998), "Kemalizm ve Türk Kadını", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları).

göre Türkiye’de kadın meselesi ister Tanzimat döneminde ister günümüzde olsun hala ‘modernleşmeci’ bir çizgide ele alınmaktadır. Hem Durakbaşı’ya hem de Yaraman’a göre bu bakış açısı, toplumun geri kalmışlığının nedeni olarak kadını görür (Bkz: Durakbaşı, 1998a; Yaraman, 2001). Kadın meselesi geri kalmışlıkla çözümlenmeye başlandığında, mevcut durumdan kurtulmanın ilk adımı geleneksel bağların ‘yenileriyle değiştirilmesi’ söz konusu olmaktadır.

Toplum refahı ile kadın meselesi arasında kurulan bağ, Cumhuriyet dönemi kadın örgütlenmelerinin söylemlerinde açıkça ifadesini bulur. Halide Edip’in kurucuları arasında olduğu *Teali-i Nisvan Cemiyeti*, amaç ve işleyişini şöyle özetlemektedir: “Cemiyetin gayesi milli adetlerin korunması koşuluyla kadınların bilgi düzeylerinin yükselmesiyle hizmet etmektir” (Zihnioğlu, 2003: 58). Zihnioğlu, “bu dernekle birlikte “kadınlığın terakki ve tekâmülü” için kadınların toplumsal konumlarının yükseltilmesi siyasaları kadınların ve kadın hareketinin gündemine yerleşti (ğini)” belirtmektedir (Zihnioğlu, 2003: 58).

Nezihe Mühittin’in görüşleri, toplum refahı ile kadın arasında kurulan paralelliğe örnek olarak gösterilebilir. Nezihe Mühittin, kadının eğitimi doğrudan toplumsal projeyle ilişkilendirmektedir.

Büyük Devrim, Türk Kadınının gelişmesi ile başladı. Onun tam olgunlaşması ile ilerleyecektir. ...[Kadınlar] bilim ve fenden aldıklarını, yarın pratik hayata bilgi ve yetkiyle uygulama yeteneğinde yetiştirilmekte olan genç Türk kadını, ülkemizde değerli bir yenilenme ögesi olacaktır. Geleceğin kadınından beklenen en önemli rol, ülkemizin selameti ve maddi ve manevi sağlığıdır (Mühittin, 1931: 123-124).

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti’nin yayın organı olan *Kadınlar Dünyası*’nın kadın sorununa bakışında da, kadının eğitimi ile toplumsal refah arasında doğrudan bir bağa işaret edilmiştir.

Kadın sorununun çözümünde önerilen yol, feminizmin öncülük edeceği bir kadın inkılabı düşüncesidir. Düşünülen “kadın inkılabı”, “içtimai inkılap” dan bağımsız değildir. Yeni bir kadın tipinin yaratılması ve benimsenmesi, toplumsal yapıda, yaşam biçiminde, dünyaya bakış tarzında gerçekleşebilecek temel dönüşümlerle oluşacaktır. “Kadın inkılâbı”, insanlığın mutluluğu için gerçekleşebilecek inkılâplar içinde, en önemlisidir (Çakır, 1996: 110).

Kadın meselesinin eğitim sorunu olarak kodlanması Zihnioğlu'nun belirttiği gibi "Cumhuriyetçi erkek kuşak tarafından Cumhuriyetçi feminist harekete karşı kullanılmıştır" (Zihnioğlu, 2003: 59). Kadın aktivistlerin, kadın haklarını mücadele alanında değil zamanın reformları içinde görmeleri dönemin feminist karakteridir. Baykan'ın ifade ettiği gibi yeni toplumsal düzenin temeli birey olmayınca kadın hakları mücadelesi de bu süreçten etkilenmiştir.

Yeni toplumsal düzen (erkek olarak tasavvur edilen) birey üzerine kurulmamıştı. Bu yüzden, kolektif varlığın bir parçası olarak görülen kadınlar, bu yeni düzene "bireysel haklar" paradigması kanalıyla-aracılığıyla dahil olma ihtiyacını hissetmediler. Kadınların düşman olarak gördüğü eski dinsel-toplumsal düzendi, "modern" erkeğin gücü değil (Baykan, 1999: 34-35).

2.1.1. Cumhuriyetin Yeni Kadın İmgesi

Cumhuriyet reformlarının analiz edilebileceği alanlardan biri 'yeni kadın' imgesidir. Göle'nin belirttiği gibi Kemalizm'in kadın meselesine yaklaşımı, hem medeniyet ideolojisini hem de milliyetçilik ideolojisini oluşturmaktadır (Göle, 2004: 90). Kadın meselesi Kemalist reformların aile, mahrem ve kamusal alanın analiz edilebileceği bir alan sunmaktadır. Yeni kadın imgesi sadece aile yaşamına dair değişiklikleri değil, aynı zamanda gündelik yaşama ve cinsiyet kimliklerine dair değişiklikleri de içermektedir. Bu nedenle yeni kadın imgesi hem süreklilikleri hem de kopuşları bir arada sunacak potansiyele sahiptir.

Feminist hareketin ilk döneminde (1910–1920) yeni kadın kimliğinin oluşumu, İslami geleneğin kadını eve ve içi rollere verdiği önemi 'toplumsallık' adına yeniden üreten bir süreç olarak yaşanır. Ancak bunu analiz ederken birkaç noktanın altını çizmekte fayda vardır. Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine taşınan mirasta kadın hakları savunucularının sınıfsal konumu bizim için önemlidir. Zihnioğlu'nun belirttiği gibi erken dönem feminist kadınların ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. "Erken dönem feministleri "aristokrat" ve yönetici sınıfın eşleri ya da çocukları olarak siyasal güce çok yakın konumdaydı*. Dönemin kadın nüfusunun çoğunluğundan farklı olarak, liberal

* Erken dönem feminist kadınlardan iki örnek; 1862 yılında dünyaya gelen Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Bu nedenle eğitimine çok önem verilmiştir. Kozmografya, astronomi, matematik gibi alanlarda ve tarih, Fransızca, felsefe ve edebiyat gibi sosyal bilimlerde dersler almıştır. Hilal-i Ahmer

babaların izni ve desteğiyle özel öğretmenlerin denetiminde iyi eğitim görmüş birkaç dil bilen münevver kadınlardı” (Zihnioğlu, 2003: 52). Zihnioğlu’na göre erken Cumhuriyet dönemi feministlerinin üst sınıfa mensup oldukları açıktır. Ancak Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadın hakları savunucuları, eğitilmiş meslek sahibi orta sınıf kadınlar arasında yaygınlaşacaktır. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminin yücelttiği ‘kadın’ ve ‘kadınlık rolleri’ belli bir dönüşüm geçirir.

Göle, yaşanan dönüşümü Cumhuriyetle birlikte kadınların ‘medeniyet değişiminin aktörleri’ olarak görülmesine dayandırmaktadır.

“Anadolu kadını”[nın] bu dönüşümü, milli bilincin Batı medeniyetine yönelik olarak oluşumunu sergilemektedir. “Koket, halkına yabancı Osmanlı Kadını” ya da “taassup altında, medeniyete yabancı müslüman kadını”, karşısına “Anadolu Kadını” çıkarılmaktadır....Anadolu kadını hem “kurtaran” hem de “kurtarılandır”: Anadolu kadını Cumhuriyet reformlarını “yozlaşmaktan” kurtaracaktır, reformlar da onu İslam dininin taassubundan. Kemalist kadınlar böylelikle Medeniyet ile Millet arasındaki köprüyü oluşturmaktadır (Göle, 2004: 91).

Göle’nin belirttiği gibi “koket” Osmanlı kadını yerine çalışan Anadolu kadını imgesi idealleştirilmiştir. Bu imgesel dönüşüm sadece millet üzerine bir vurgu yapmakla kalmaz Cumhuriyet döneminin cinsiyet ya da ‘cinsiyetsizliğini’ de vurgular. Mustafa Kemal’in 1923’teki söylevinde Türk kadının iki görevi şöyle özetlenir:

Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerden en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlatlar yetiştirmeleriydi... Hep öyle kıymetli ataların faziletli evlatlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin etmesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vefaizi umumiyede uhdelere düşen hisselerden başka (meslek ev içinden önce) kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı ve en faziletli bir vazifeleri de valde olmaktadır (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 156).

Kadının çocuk yetiştirme görevini başarıyla gerçekleştirmesi dahası iyi anne olması kadın için en önemli ve en değerli görevlerden sayılmaktadır. Çünkü kadının bu

Cemiyetinin ilk kadın üyesidir. Tercuman-ı Hakikat, Hanımlara Mahsus Gazete, Mahasin, Ümmet ve İnkılâp gibi gazete ve dergilerde özellikle kadın konusunda yazı yazmıştır (Bkz: Fatma Aliye, (2002) *Hayattan Sahneler*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi). Nezihe Mühittin ise babası ceza hakimi, annesi ilk serasker Ağa Hüseyin Paşa’nın (1776-1849) torunudur. Nezihe Mühittin kardeşi ile birlikte mahalle okulunun yetersizliği nedeniyle özel dersler almaya başlar. Mühittin, Almanca ve Fransızca bilmektedir (Zihnioğlu, 2003: 35).

görevi, aynı zamanda nesiller arası aktarılan kültürü de içermektedir. Cumhuriyet dönemi, kadının görevini anne ve eş olarak sunarken bir bakıma bunu cinsiyetin geri planda tutulmasıyla başarmıştır. Kandiyoti, Cumhuriyet dönemi cinsiyetsizliğinin ‘yeni kadın’ kimliği ile sunulduğunu belirtmektedir.

...Kadının Türkiye’de kamu yaşamına girmelerinin “cinsiyetsiz” bir kimliğe, hatta bir ölçüde erkek kimliğine bürünmekle meşrulaştırıldığını ileri sürdüm. Cinsiyet temelinde kesin şekilde ayrılmış, erkek şerefine kadınların davranışlarıyla yakından bağlı olduğu bir toplumda, kadınların kamu yaşamına katılmaları, ancak saygınlıklarını koruma ve erkeklerle kendilerini cinsel nesne olarak sunma yönünde verdikleri kuvvetli işaretlerle mümkün olabilirdi (Kandiyoti, 1997: 179).

Cumhuriyet dönemi, toplumda kadının konumunu vurgulayarak önceki dönemlerden ayrılır. Ancak kamusal alanda görünürlük, milliyetçilik (ekonomik kodlarda dahil) ve ‘medenilik’ kodlarıyla birlikte yaşam alanına girmiştir. Dolayısıyla kadın kimliği cinsiyetle ve bunu hatırlatacak olan konulardan belli bir uzaklaşmayı içerir. Bu bağlamda Mustafa Kemal’in, kadınların dış görünüşleriyle değil, irfan ve faziletle uğraşmaları gerektiğini belirtmesi anlamlıdır.

...Eğer kadınlarımız yalnız bu ciheti düşünür ve yalnız şıklıkta, zarafette Avrupa kadınlarını bile geçmeyi hedef ittihaz ederse kadınlık hayatında, dolayısıyla bütün milletin hayatında vermek istediğimiz mes’ut inkılâba vasl olmakta suhulete mazhar olamayız (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 155).

Bu nedenle kadın dış görünüşüyle uğraşmaktan kaçınmalı, erkeklerle birlikte toplum hayatına girmelidir. Cumhuriyet döneminin kadın imgesi bir karşıtlık üzerinden işlemektedir: Kamu hayatını paylaşmayan, cinsiyetlerin ayrıştığı (segregasyon) ve kadının atıl kaldığı kadın ile (Mustafa Kemal bu kadın imgesinin Osmanlı başkentine hakim olduğunu belirtir) Anadolu’da erkeklerle birlikte yaşama katılan asıl Türk kadınının ayrışmasıdır. Mustafa Kemal, söylevde “...tasvir ettikleri kadınlar, [atıl yaşayan, irfanla ilişkisi olmayan, medeni ve sosyal hayatla ilişkisi olmayan, erkekler tarafından hayata dünyadan uzak tutulan kadınlar] bu vatanın asıl Türk kadını değildir”^{*} diyerek yeni

^{*} Mustafa Kemal, bir bakıma hayattan tecrit edilen kadını “Osmanlı başkentinde yaşayan”[Osmanlı kadını veya İstanbul kadını kavramı da bazen kullanılmaktadır] kadınlarla sınırlandırırken Anadolu kadının her zaman maddi ve manevi yaşamda erkeklerle birlikte olduğunun altını çizmektedir. Bu analizi Ziya Gökalp temellendirmektedir. Gökalp, Türkçülükle eş zamanda ortaya çıkan feminizmden

dönemin kadın imgesini oluşturmuştur (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 153).

‘Asıl Türk kadını’ vurgusu önceki siyasal dönemin kadına biçtiği göreve açıkça bir eleştiridir. Durakbaşı’ya göre ‘yeni kadın’ imgesi eski dönemde ‘sosyal kadın’ olarak kurulmuştu, Kemalistler de kadının geleneksel rolleriyle birlikte meslek kadını olmasını desteklediler (Durakbaşı, 2000: 143).

...Kemalistlerin kültürel modelinde ilk kez açıkça kadının (kamusal) toplumsal görevleri ev içi geleneksel rollerden daha üstün olarak değerlendirildi ve meslek sahibi, eğitilmiş kadın, geleneksel ev kadınına göre üstün, saygın bir statüyle ödüllendirildi (Durakbaşı, 1998a: 43).

Cumhuriyetin yeni kadını, hem geleneksel rollerini en iyi şekilde yapabilecek hem de kamusal alanda toplum refahı için bir yer işgal edecekti. Özetle “Türk kadını, dünyanın en ağır en münevver ve en vakur bir kadın olmalıdır” (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 242). Cumhuriyet dönemi kadın imgesi, Göle’nin ifade ettiği gibi meslek sahibi olmayı “ulusal misyon, vazife duygusuyla meşrulaştırmak”ta ama aynı zamanda “aidiyet, ağırbaşlılık, mütevazilik, sadelik” gibi özelliklerle de cinsiyetini bastırmaktadır (Göle, 2004: 110). Kadının sadece cinsiyetleri değil Durakbaşı’nın belirttiği gibi sesleri de boğuldu. Meşrutiyet döneminin hak talep eden kadınları ile kadın haklarına erkek himayesi, iki dönem arasındaki farka işaret eder (Durakbaşı, 1998b: 37). Bu ayrım kadının kendi deneyim ve taleplerini seslendirmesi ile Cumhuriyet döneminin talepleriyle birleşen (kadın bireyselliğini toplumsallık adına aşan) talepleri seslendirmesi arasındaki farkı sorunsallaştırdığı için önemlidir.

Cumhuriyet döneminin kadınları hem özne hem nesne olarak kurgulayan anlayışı, dönemin eğitim felsefesinde ve kadının yeniden üretilen rollerinde açıkça ifadesini bulmuştur. Ancak Cumhuriyet döneminin üzerinde önemle durulması gereken

bahsetmektedir. “...Türkçülük cereyanı doğar doğmaz, feminizm mefkûresi de beraber doğdu. Türkçülerin hem halkçı hem de kadıncı olmaları, yalnız bu asrın bu iki mefkûreye kıymet vermesinden dolayı değildir; eski Türk hayatında demokrasi ile feminizm iki başlıca esas olması da bu hususlar da büyük bir amildir... İstikbalde bitaraf bir tarih, demokrasi ile feminizmin Türklerden doğduğunu itirafe mecbur olacaktır” (Bkz: Ziya Gökalp, (1961), *Türkçülüğün Esasları*, 4. Basım, Serdengeçti Neşriyatı, Ankara).

nokta, eski döneme karşıt olarak kadının meslek hayatına verdiği değer olmakla birlikte kadının geleneksel rolleri dışında kamuda üstleneceği görevlerin vatana karşı görevler olarak kodlanmış olmasıdır.*

2.1.2. Kadınların Milliyeti ve Kimlik İnşası

Kadınlar, Türkiye'nin modernleşme deneyimi içinde modernleşmenin taşıyıcıları oldukları gibi 'milletin anaları' sıfatını da taşıdılar. Cumhuriyet döneminin 'yeni kadın' imgesi, uluslaşan bir milletin ayırt edici temel karakteristiği haline gelmiştir. Milliyetçilik, toplumsal cinsiyetlerle nasıl bir dolayım içindedir? Cinsiyetler, milliyetçilik söylemini nasıl kurarlar? Ya da toplumsal cinsiyetler milliyetçilik duygusunu nasıl deneyimler ve bu deneyimlerle iktidarlar arasında nasıl bir söylem oluşur? Toplumsal cinsiyet, kimlik inşası ve milliyetçilik/uluslaşma hareketi arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu açıktır. Cumhuriyet dönemi, kadınları milletin anaları ve kültürün taşıyıcıları olarak kodlarken; Sirman'a göre kadın 'milli ruhun temsilcisi' olarak kültürel taşıyıcılara dönüşür. Bu aynı zamanda bir milleti/kimliği diğerlerinden ayırt etmede kullanılır. Dolayısıyla kadınlar kimliğe uygun davranıp davranmadıklarına göre cezalandırılır ya da yüceltilir (Sirman, 2002: 229-230).

Uluslaşma dönemi özellikle kadınların davranış ve pratiklerini 'istenilen' ve 'istenilmeyen' şeklinde bölmüştür. Kadın giyiminin, kadının yaşantısını kolaylaştırıp kolaylaştırmayan cinsten olması, kadının şıklık ve zarafet arayışı, kadın davranışlarının ağır ve vakur oluşunun tartışılması kuşkusuz kadının/kadınlığın yeniden kurulmasıdır.

Öte yandan Yuval-Davis'e göre "herhangi bir toplumdaki tüm kadınlar aynı biçimde kurulmazlar. Etnisite, ırk, sınıf, yaş, yetenek, cinsiyet ve başka şeylere dayalı diğer toplumsal cinsiyet ayrımlarıyla çakışır..." (Yuval-Davis, 2007:214). Dolayısıyla

* Firdevs Gümüsoğlu, *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, Cumhuriyet Yıllarından Günümüze* adlı çalışmada, eğitim materyallerini incelemiştir. 1920'lerde ders kitaplarına 'meslek sahibi anne' imgesi hakimdir. Kadının birlikte ürettiği, 'ulusun özü' ve 'şanı' sayılan kadının 'herkes iş başında' anlayışıyla toplumsal yaşama girmesi desteklenmektedir (Gümüsoğlu, Firdevs, (t.y), *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Cumhuriyetten Günümüze*, Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları: 64-72). Ziya Gökalp ise, meslek kadını hakkında yazdığı manzumede kadının çalışması ile vatanın yükselmesi arasında şöyle bir bağ kurar. "İnsanın en büyük hakkı ırfandır. Kadın çalışmazsa fikri yükselmez. Tabi o zaman size denk gelmez. Kadın yükselmezse alçalır vatan. Samimi olamaz bir ırfan" (Erişirgil, M. Emin, (1951), *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, İnkılap Kitabevi: 175).

Anadolu kadını asıl Türk kadını olarak kurulurken diğer kadınlık örneklerine (Osmanlı Kadını, İstanbul kadını gibi) karşıt olarak kurulmuştur.

‘Yeni kadın’ kimliği, dönemin milli ekonomi politikaları nedeniyle üreten, ‘iktisadi kadın’* olarak da tanımlanmıştır. Nezihe Mühittin, dönemin kadınlık anlayışına yüklenen milli görev ve sorumluluk anlayışına şöyle dikkat çekmektedir: “Kazanan kadın tasarrufa, kazanmayan kadın evinin ve sonuç olarak ülkesinin bütçesine saygı duymak suretiyle, milli ekonomimizde güçlü bir öge olabilir” (Mühittin, 1931: 130).

2.2. Erkeklerin Feminizminden Devlet Feminizmine

Devlet feminizmi kavramı kadının durumunu iyileştirmeye yönelik uygulamaların devlet eliyle yapılmasını ifade etmektedir. Genel olarak Türkiye’de devlet feminizmi kavramı Cumhuriyet döneminin, kadının kamusal yaşama eşit katılımını sağlamaya yönelik uygulamalarına işaret eder. Ancak bu genel tablo içinde birkaç nokta sorunsallaştırıldığı zaman, Türkiye’de Cumhuriyet dönemi kadın hareketi ve modernleşme çabaları daha yakından analiz edilebilir. Üzerinde duracağımız ilk nokta Türkiye’de devlet feminizmi kavramının kadın hareketine biçtiği roldür. İkinci olarak devlet feminizminin dönemin (Cumhuriyet dönemi) sosyo-ekonomik koşulları içerisinde değerlendirilme gerekliliğidir. Son olarak üzerinde durmamız gereken, kavramın kendisinin hem bir özgürleşme hem de bir sınırlandırma işlevini üstlenip üstlenmediğidir.

Cumhuriyet dönemi reformlarının (1926 Medeni Kanun, 1934’te kadınların yerel seçimlere, 1935’te genel seçimlerde oy kullanma hakkı) hayata geçmesi çeşitli şekillerde değerlendirilmektedir. İlk görüş, Cumhuriyet dönemi reformlarının dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi gerekliliğini savunmaktadır**. Dolayısıyla bu görüşe

* ‘İktisadi kadın’ kavramı Sirman’a aittir. Çalışan, üreten, rasyonel, eğitilmiş, meslek sahibi kadınları ifade etmekte ve iktisadi adam’a referans vermektedir. Nasıl ki Batıda iktisadi yapının gücünü yitirdiği bir dönemde ‘iktisadi adam’ rasyonalizmi geliştirmiştir. İktisadi kadın kimliği de rasyonalizmi ve üretimi ifade etmektedir (Zihnioğlu, 2003: 75).

** Bu ilk bakış açısını yansıtanlar arasında Nermin Abadan-Unat ve Ayşe Güneş –Ayata sayılabilir. Nermin Abadan-Unat, çağdaş Türkiye yaratma idealinin sivil toplumun uzantısı olarak sayılabilecek ‘kadın hareketi’ yerine ‘devlet feminizmi’ni etkin kıldığını belirtmektedir. Kadının ataerkil örüntülerinden gelenek ve örflerden kurtulması ve vatandaş sayılabilmesi bu değişimi gerekli kılmıştır. Kaldı ki Abadan-Unat’a göre Cumhuriyet döneminin eğitim ve gelişme düzeyinin kadın hareketini

göre vurgu, kadının geleneksel ve ataerkil baskılardan kurtulmasına yönelik olmalıdır. Kadın, aile ve evlilik içinde ‘eşit’ haklara sahip ve kamu alanında temsil hakkına sahipse bu dönüşüm Kemalist reformlardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Belirtmek gerekir ki bu görüş genel olarak kadını, aile ve toplumdan belli bir mesafesi olan bir birey olarak tahayyül etmez.

Toplumsal dönüşüm dönemindeki alt üst oluşlar, kadının konumunun yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Sirman’ın eleştirisine katılıp anne ve eş olmaktan öte, kadına ‘yurtsever yurttaş’ misyonunun yüklendiği söylenebilir. Kadına verilen eğitim, kadının mesleği, faaliyetleri ister dönemin erkek ister kadın feministleri tarafından olsun hep topluma getireceği katkı ile ölçülmüştür. Berktaş, Cumhuriyet döneminin ataerkilliği dönüştürecek bir zihniyet değişikliği yaratamadığı için bunu kadın hareketinden beklemenin insafsızlık olacağını belirtmektedir. Berktaş’ın altını çizdiği gibi kadının ‘yurttaş’ olarak kabul edilmesi ülke sisteminin demokratikleşmesinin güvencedir ama soyut yurttaşlık kavramının erkeğe referans ettiğini ve cinsiyet körü olduğunu unutmamak gerekir (Berktaş, 1998: 8).

Reformlar, kadının politik ve toplumsal görünürlüğü bakımından kadın hareketini belirlemiştir. Toplumun dönüştürülmesi süreci hem kadın haklarını hem de kadın hareketini araçsallaştırma potansiyeli taşımaktadır. Berktaş’ın ifade ettiği gibi:

Dönemin “erkek feminizmi”nin köklerini, genç burjuvazinin geleneksel aile ve cinsiyet ilişkilerinden duyduğu samimi hoşnutsuzluğa ve genel olarak ulusçu demokratik özelemlerine bağlamak mümkündür. Ancak diğer yandan, Kemalist önder kadınlar açısından, kadın haklarının tanınması, belli bir amaç için araçtır: Cumhuriyet Türkiye’sinin yeni ulusal karakterinin ortaya konmasının aracı... (Berktaş, 1998: 4).

Araçsallık, dönemin sosyo-ekonomik yapısı dikkate alındığında ‘özgürleşme’ olarak okunabilmektedir. Devlet feminizminin çokça tartışılmasının nedeni kadınların gerçekten özgürleşip özgürleşmediğinin sorunsallaştırılmasıdır. Daha açık bir ifadeyle

engellenmiş olduğu anlayışına varmanın haksızlık olduğunu düşünmektedir (Abadan-Unat, 1998: 328-330). Ayşe Güneş-Ayata ise Tekeli’nin ‘kadınların sembolik kullanımı’ olarak eleştirdiği temsil anlayışına sahip çıkmaktadır. Kadınların parlamentoya girişlerini dönemin temsil oranını yükselttiğinin göstergesi olarak kabul ederken bu durumu Cumhuriyet döneminin simge olarak kadını seçmesine bağlamaktadır (Güneş-Ayata, 1998: 237).

sorun, kadının konuşmasına, sesini yükseltmesine, deneyimlerini paylaşmasına izin verilirken bunun hangi sınırlar içinde yapılacağının belirlenmesidir. Schroeder'in belirttiği gibi Kemalist reformlar gündelik hayatı düzenlemeye yönelik çok sayıda reformun yanı sıra kamusal alanda kadının bedensel, toplumsal ve politik görünürlüğüyle de ilgilenmiştir (Schroeder, 2007: 82). Kadının hem kamusal alanda hem özel alanda dahası kamusal alanın özel alana üstünlüğü* anlayışı, Cumhuriyet döneminin ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır.

Devlet feminizmi ya da genel olarak kadın haklarına yönelik devlet destekli/güdümlü oluşumları Türkiye'nin modernleşme çabaları analiz edilmeksizin anlamak mümkün değildir. Valentine M. Moghadam, *Modernizing Women* adlı kitabında Orta Doğu'daki birçok ülkenin çeşitli devrim modelleriyle kadının durumu arasında ortak noktaları tartışır.

Yine de bütün durumlarda [modernleşmelerde] toplumsal cinsiyet, ulus kurucuların [statebuilders] programlarında ve devrimin seyrinde rol oynar. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, pratikleri ve yasalardaki değişimler devrimin sonuçları, ön şartları ve nedenlerinin açıklamasının bir parçası olmalıdır. Toplumsal cinsiyet söylemin doğası (Bolşeviklerin radikal diline karşı, İran'daki İslamcılarının ahlaki söylemleri, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı toplumsal cinsiyet ayrılığı) rejim ve devrimin doğası hakkında bize büyük oranda bilgi verir. Toplumsal değer ve ideolojilerdeki değişimler, yenilikçi dönüşümlerin periyotları boyunca toplumsal cinsiyet ilişkilerini etkiler (Moghadam, 1993: 94).

Jayawerdana, *Feminism and Nationalism in the Third World* (3. Dünyada Feminizm ve Milliyetçilik) çalışmasında Türkiye'de kadının özgürleşmesini modernleşme sürecinde etkili olan aktörler ve akımlar çerçevesinde tartışmaktadır. Jayawerdana, bu sürece hakim olan reformların 'ideoloji alanı'nı ve hatta 'sosyal davranışları' nasıl belirlediğini ön plana çıkarmaktadır.

* Kamusal alanın özel alana önceliği meselesi Cumhuriyet döneminin ayırt edici özelliğini oluşturmakla birlikte bu döneme özgü değildir. Simel Esim ve Dilek Cindoğlu'nun (1999) *Women's Organizations In 1990s Turkey: Predicaments and Prospects* çalışmasında da ortaya çıktığı gibi 1980'lerden sonra Kemalist kadın sivil toplum örgütlerinde de benzer bir yapı karşımıza çıkmaktadır. STK'ların ister faaliyet ve etkinliklerinde ister söylemlerinde olsun kamusal alanın önceliği ortaya çıkmaktadır. Ancak kırsal, varoş bölgelerde kadınların pratik ihtiyaçlarının ağır bastığını düşünülürse kamusal önceleken hak söylemlerinin yetersizliği ve kadın hayatına dair oluşturulan 'mesafe' karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’deki kadın özgürleşme hareketi modernleşme, sekülerleşme dalgaları ile sosyal reformlar ve batılılaşma ideolojisiyle yakından ilgilidir. ... 20. yüzyılın ilk reformcuları aynı zamanda güçlü bir şekilde Türk milliyetçiliği, İslamcılık ve özellikle pozitivist okulun Fransa’daki güncel fikirlerden etkilenmiştir. 1920’de Mustafa Kemal iktidara geldiğinde hakim ideoloji seküler modernleşmelerden biri olmuştur (Jayawardena, 1986: 25).

Moghadam, modernleşme sürecinde sosyal reform ve devrimsel değişimlerden kaynaklanan iki kadınlık modeli tartışmaktadır. Birinci grupta kadının kurtuluşu ön plana çıkarken ikinci tipte kadın aile içinde konumlanmaktadır. Birinci model feodalizm, kabilecilik veya geri kalmışlık dönemlerinde ortaya çıkarken gelişme ve ilerleme için bu programlara kadının entegre edilmesi gerekir. İkinci tipte ise kolonyal modellere karşı kültürel birikime başvurulur (Moghadam, 1993: 95). Moghadam, bu iki model içerisinde Türkiye’nin konumunu birinci gruba dahil ederek, ailesel etkileri sadece kolonyal etkilere karşı başvurulmuş bir alan olarak görmektedir. Halbuki Türk kadın imgesi hem iyi bir eş ve anne olarak hem de meslek sahibi kadın olarak; geleneklerden kısmi olarak özgürleştirirken milliyetçilik dolayısıyla yeniden şekillendirir. Dolayısıyla Moghadam’ın iki kategoriye* ayırdığı toplumsal cinsiyet dinamiğinin sınırları Türkiye örneğinde gevşemektedir. Ancak bu süreçte, kadın sorunu hem yapı ve eylem hem de ekonomik, politik ve ideolojik faktörler tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda kadınların devrim sürecine ne kadar katıldıkları ne kadar örgütlendikleri, yenilikçi yönetimlerin özgürleştirme ve sosyal dönüşümü fark etme yeteneği önem kazanmaktadır (Moghadam, 1993: 96).

* Moghadam, devrimin cinsiyet dinamiklerine ilişkin tipolojisinde devrimin tipi ile kadının konumu arasında ilişki kurar. Devrimleri genel olarak burjuva devrimler ile sosyalist/halkçı devrimler şeklinde ikiye ayırır. Bir sonraki adımda ise devrimler, toplumsal cinsiyet dinamikleri bağlamında yeniden değerlendirilir. Bu tasnifte kadının kurtuluşu ile kadının aile içinde değerlendirilmesi iki ayrı kategori olarak ele alınmaktadır. Bu dinamikler dikkate alındığında ise başta ikiye ayırdığı devrim modelleri dört kategoriye çıkmış olur: Kadının özgürleşmesini temel alan burjuva devrimler (Türkiye’de Kemalizm), kadının özgürleşmesini temel alan sosyalist/halkçı devrimler (Fransa (1848), Rusya (1917), Çin, Küba, Vietnam, Demokratik Yemen, Etiyopya, Afganistan, Nikaragua, El Salvador), kadını aile içinde konumlandıran burjuva devrimler (Fransız Devrimi, Yeniden Yapılanmacı Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa’nın 1989 Devrimi) ile kadını aile içinde konumlandıran sosyalist/halkçı devrimler (Meksika, Cezayir, İran) (Bkz: Moghadam, 1993).

2.3. Cumhuriyet Döneminde Kadın Örgütlenmeleri ve Kadınların Gündemi

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte kadın örgütlenmelerinin uğraş alanları ve söylemleri belli ölçülerde değişiklik göstermiştir. Bu dönemin ekonomik yapısı ve siyasal iklimine bağlı olarak kadın söyleminin büyük ölçüde şekillendiğini belirtmek gerekir. Yine de kadın söyleminin öncelikli olduğu örgütlenmelerin varlığı dikkat çekicidir. İşte bu başlık altında kadın örgütlenmelerinin Cumhuriyete evrilirken geçirdikleri dönüşüm ve söylem genişlemesi birlikte ele alınırken kadın söyleminin öncelikli olduğu örgütlenmelere daha yakından bakmak gerekmektedir. Tekeli’ye* göre “Türkiye’de kadın hareketi olayların, eylemlerin, taleplerin yoğunluğu bakımından iki ayrı döneme ayrılmaktadır. 1910-1920 arasındaki ilk dönemle, 1980’lerden günümüze gelen ikinci dönem. Bunlardan ilkinden önce 40-45 yıl süren bir hazırlık dönemi...” bulunmaktadır (Tekeli, 1998: 337). Bu bakımdan kadın örgütlenmelerinin Cumhuriyet dönemine taşınırken bazı süreklilikler barındırdığını ve bu süreklilikleri ön plana çıkaracak kadın örgütlenmelerine bakmak gerekir.

Kadın örgütlenme ve yayın hayatının 1908’e kadar olan döneminde yoğun olarak İslam medeniyeti özellikleri ile kadının konumunun tartışıldığı görülmektedir. Yaprak Zihnioğlu bu dönemi şöyle ifade etmektedir:

...1868’de imzasız kadın mektupları ve yazılarıyla başlayan hareketlilik, ülkemizin en uzun süreli yayımlanan (15 yıl) kadın gazetesi (614 sayı) olma özelliğini günümüzde de koruyan *Hanımlara Mahsus Gazete* ile en üst düzeye ulaştı. Bu evrede, yayın faaliyeti ile Osmanlı feminizminin ideolojik ve düşünsel temelleri atıldı. Şair Nigar ve Fatma Aliye kuşağı kadınlar için bir sosyal konum, bir duruş, var oluş ve değişim talep ederken ortak bir yaşantıyı ifade eden “kadınlık alemimiz”, “nisvan-ı islam”, “tarih-i nisvanımız” kavramları dilde yaygınlaştı. Kadın hakları savunucularının “muhit-i muzayyıkın” [baskıcı çevreler] giran [katı/ağır] ta’assubundan kurtulma ve kişisel özgürlüğe kavuşma talebi hiç değilse münevver kadınların toplumsal konumunda iyileşmeler getirdi (Zihnioğlu, 2003: 46).

Kadınlara Mahsus Gazete’nin yazar kadrosundan Fatma Aliye’nin yazdığı *Levayih-i Hayat* [Hayattan Sahneler] kitabı 1897-98 yılında yayınlandı. Özellikle bu

* Türkiye’de Cumhuriyet dönemine ilişkin kadın hareketine yönelik dönemsel ayrımlar üzerine farklı yorumlar bulunmaktadır. Örneğin Zihnioğlu, Erken Dönem Osmanlı Kadın Hareketi, II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Hareketi ve Cumhuriyetçi Milliyetçilik Dönemi şeklinde üç dönemsel ayrıma gitmektedir (Bkz: Yaprak Zihnioğlu, (2003), *Kadınsız İnkılap*, İstanbul: Metis Yayınları).

eserde Fatma Aliye dönemin kadın sorunlarını “...insanlığa hizmetle eş olan İslamiyet, insanlığa ilişkin faziletlerin hakiki içeriği” olarak ele almaktadır (Zihnioğlu, 2003: 47). Farklı bir görüşe göre ise Fatma Aliye “kadının toplum ve aile içindeki konumunu geliştirmek için aydınlanmacı, modernist İslamcı ilkeleri öne çıkarmak için uğraşmıştır” (Kızıltan’dan aktaran Abadan-Unat: 1998: 324). Aliye, kadının ahlaklı bir eş ve anne olarak toplumda yer alması, eğitimiyle gerçek bir faillik yaratması gibi değerleri yüceltilirken, aynı zamanda kadının maruz kaldığı geleneksel yapıyı çelişkili bir dille yansıtır.*

Fatma Aliye’nin eserlerinde yansıttığı çelişki, hem geleneklere sahip çıkma ihtiyacı hem de modernleşme eğilimini birlikte tartışma geleneğinden gelmektedir. Şeni’nin belirttiği gibi bu iki tavrı birleştirmek zordur:

Tavrının zorluğu, tahmin edilebileceği gibi, Aliye Hanım’ın, zaman zaman kendi savunduğu ilkelere ve mantığa, kendi öne sürdüğü delillere ters düşmesine yol açacaktır. Avrupa kamuoyuna seslenirken kendi adına ve güvenle, yüksek perdeden konuşan, gücünü yalnızca kendinden aldığı anlaşılan bu kadın, mesela poligamiyi haklı çıkarmaya gayret edecektir. Ancak poligamiyi savunmasından hemen sonra, bunun hem kendisi hem de arkadaşları için düşünmeyecek imkansız bir durum olduğunu ekleyecektir.** Poligami, Aliye için kırsal kesim evlerini, çiftliklerini döndüren düzende, bir emek gücü sorununun halolma biçimidir (Şeni, 1995: 54-55).

Dönemin kadın yazarlarının kadın konusunda çelişkili düşüncelerinin nedeni, Tekeli’ye göre dönemin siyasal-ideolojik yapısından kaynaklanmaktadır. İslamiyet ve milliyetçilik gibi hareketlerin olduğu, imparatorluğun çökmekte olduğu bir dönemde kadın hareketinin, otonom bir özellik göstermesi mümkün değildir. Kadının kurtuluşu, ulusun kurtuluşuna özdeştir. Dolayısıyla birinci dalga feministler, Batıya karşı milliyetçi

* Fatma Aliye’nin çelişkili konumu geleneksel değerlerle kadının isteklerini bağdaştırma isteğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin *Hayattan Sahneler* kitabının birinci mektubunda kadının mutlu olma hakkını, evlilik kurumu içinde idealleştirir ve evlilik içindeki mutluluğu kıyaslanmayacak bir duygu olarak sunar (Bkz: Fatma Aliye, (2002), *Hayattan Sahneler*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları).

** Aliye, ‘modaya kendince uymuş, makyaj yapmış, saçlarını kabartmış, sürekli olarak aynaya bakan’ kadınlarla [Fatma Aliye burada cinsiyetlerini ön plana çıkaran kadınlardan bahsediyor] kendisi arasında ahlak bakımından karşıtlık kurmakta. Ama aynı zamanda kadınların bu şekilde görünürlüğünden, görünürlük imkanlarından da şikayet etmektedir. “Beş kuruşluk [vapur bileti] bir bilet, beraber olmaları, bir çatı altında bulunmaları mümkün olmayan kimseleri bir araya getirmişti” (Aliye, 2002: 9. Mektup: 35). Bu alıntıda mekan ve cinsiyet arasında kurulan sınıfsal ayrım dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır (Fatma Aliye’nin Osmanlı elitine mensup olduğunu unutmadan).

ve Müslüman bir kadın kimliğiyle eleştiri geliştirirken Fatma Aliye ve Halide Edip'in Batıya karşı yaptığı polemiklerin nedeni budur (Tekeli, 1998: 342).

Kadınlara yönelik yaygın hayatı çoğu zaman çelişkiler barındırsa da, kadının kendi konumunu sorunsallaştırması önemli bir katkıdır. 1908 II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan dönemde kadın, yeni bir siyasal-ekonomik dalga'nın etki alanına girmiştir. Her ne kadar bu dönemde kadın dergileri ve özellikle kadın derneklerinde bir hareketlenme görülsede. Bu dönemin yaygın örgütlenme özelliğini çeşitli nedenlere dayanarak (kimsesiz sınıfsız kadınlara ve asker ailelerine yardım gibi) kurulan yardım dernekleri oluşturmaktadır. Çakır'ın belirttiği gibi kadınlar yardım dernekleri etrafında bir araya gelerek ilk kez örgütlenmişlerdir. Bu örgütlenmelerin başında '*Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i*' olmakla birlikte özellikle I. Dünya savaşı'na doğru sayıları artmıştır (Çakır, 1996: 43-45).

Kadın örgütlenmelerini etkileyen dalgalardan biri, Balkan ve I. Dünya savaşı'nın yarattığı savaş ekonomisidir. Yardımdan çok kadına eğitim verilerek çalışma hayatına dahil edilmesi bu dönemin kadın örgütlenmesinin özelliğidir. Nezihe Mühittin, *Esirgeme Derneği*'nin açılmasını dönemin özelliklerini uyarladıklarını belirterek şöyle açıklamaktadır:

Yerli malların korunması, eski kadın sanat işlerini modernleştirip geliştirmek...böyle bir hayır derneği kurma gereği ise acı bir feryad halinde kalplerimizde bağırıp duruyordu. Balkan göçlerinde babasız anasız ve yurtsuz kalmış yetim göçmen kızları...Gereksinim, görev, üyelik, hepsi tamam olunca dernek kolay çalışmaya başladı. Gerçekte yaptığım teklifim arkadaşlarımca memnuniyetle kabul edildi ve hemen işe başladık. Artık Esirgeme Derneği meydana gelmişti (Mühittin 1931: 105).

Savaş dönemi ve bunun uzantısı olan ekonomik baskı, kadın örgütlerinin çoğunun adından da anlaşılacağı gibi hayır kuruluşu olarak örgütlenmelerini tetiklemiştir. *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, *Kadınlar Heyet-i Merkezisi*, *Muhtaç Asker Aileleri ve Muavenet Cemiyeti* (1915), *Mudafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti* (1913), gibi kadın örgütleri buna örnek olarak gösterilebilir (Durakbaşı, 2007: 98).

Dönemi karakterize eden bir diğer dalga, siyasal yenileşme hareketidir. Bu dalga kadın örgütlenmeleri ve kadın hakları açısından belli bir hareketlilik sağlamıştır. Abadan-Unat'ın altını çizdiği gibi II. Meşrutiyetle birlikte 'kadın söylemi' alanında pozitif gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden ilki, kadının eğitim olanaklarından yararlanması, ikincisi ise kadının sınırlı da olsa çalışma hayatına girmesi olmuştur. Tabi bu gelişmelerin etkileri İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde hissedilmiştir (Abadan-Unat, 1998: 325). 1908 II. Meşrutiyet dönemi, kadınların gazete, dergi, edebiyat ve kadın dernekleri gibi birçok alanda aktif olmalarını sağlamıştır. Bu gelişmelerde hem savaş döneminin (Kırım Savaşı, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı) hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin kadın ve aileye yönelik politikaları etkili olmuştur (Durakbaşı, 2007: 98; Zihnioğlu, 2003: 81-62).

II. Meşrutiyet döneminin kadın örgütlenmelerinden en dikkat çeken şüphesiz feminist örgütlenme olarak konumlandırılabilir *Osmanlı Mudafa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti*'dir.* Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi* adlı eserinde önemle üzerinde durduğu dernek aynı zamanda *Kadınlar Dünyası* adlı yayın organı ile birlikte ele alınmalıdır. Dergi, bilinçlendirme ve yol gösterme işlevini üstlenirken aynı zamanda Osmanlı kadınına yeni roller kazandırmaya yönelik bir çabayı içermektedir. Böylece dernek, kadını kuşatan geleneklere, kadın erkek eşitsizliğine, eğitimsizliğe ve hukuksuzluğa karşı gerek aile gerekse toplumsal yaşamda çabalar ortaya koymuştur (Çakır, 1996: 57-58).

Cumhuriyete evrilen dönemde kadınların siyasi taleplerinin belirginlik kazandığını söylemek mümkündür. İşte bu dönemde kadınların siyasi taleplerinin ifadesi olan *Kadınlar Birliği* (1924), Nezihe Mühittin tarafından kurulmuştur. Nezihe Mühittin'nin etkin olduğu *Kadınlar Birliği* (siyasal bir etkinlik olan Kadınlar Halk Fırkası'ndan evrilen) devrimin kadın hareketinin sınırlarını da belirginleştirmiştir. Zihnioğlu'na göre Birlik her fırsatta *Mudafa-i Hukuk-i Nisvan* gibi cemiyetlerle bağı

* Zihnioğlu, Nezihe Mühittin'in *Türk Kadını* eserine dayanarak Osmanlı Mudafa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti kurucularının sanıldığı gibi Ulviye Mevlan değil eşi Fırat Mevlanzade olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla kuruculuğunda erkek katkısının olduğunu belirtmektedir. Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap* adlı çalışmasında II. Meşrutiyet döneminde aydınlar arasında güçlü bir etkiye sahip, 'feminist yönelimle kurulmuş ilk kadın derneği' olarak Halide Edip'in kurduğu Teali-i Nisvan Cemiyeti'ni göstermektedir (Zihnioğlu, 2003: 596).

olmadığını savunmak zorunda kalmış ve bu nedenle *Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin kadınlar kısmını oluşturacağını her fırsatta belirtmiştir (Zihnioğlu, 2003: 125).

Kadınlar Birliği'nin çeşitli dönemlerde yönetiminin değiş(tiril)mesi, kapatılması, resmi söyleme yakınlaşma ya da uzaklaşma çabaları siyasi iktidarla girdikleri yer yer mücadele ve uyumu örneklemesi açısından değerli bir örnektir. Çaha'ya göre 1924'te kurulan derneğin 1927'de yönetim değişikliğinden sonra ılımlı bir çizgiye kaydığını söylemek gerekir. 1927 yılında yapılacak seçimlerde oy hakkı için daha sert maddeler çıkarmak için Mart 1927'de İstanbul'da kongre düzenlenir. Kongre bildirisi meclise gönderilir. Ancak kadınların oy hakkı talebi hem basın tarafından hem hükümet tarafından aşırı bulunur. Nitekim yönetim değişikliğinde ılımlı kanadın yer almasını hükümet desteklemiştir. Böylece oy hakkı için radikal faaliyetler yerine lobicilik şeklinde yürütülen faaliyetler benimsenmiş olur (Çaha, 1996: 117).

Kadınlar Birliği, 18 Nisan 1935'te Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'ne İstanbul'da ev sahipliği yapar. Kongre kadınların haklarına erken kavuştuğu bir ülkede yapılıyor olmasının kadın hakları için önemi ortada iken Kadınlar Birliği'nin dönemin savaş havasında 'barış'ı seslendirmesi birliğin kaderini tayin eder. Böyle bir havada gerçekleşen kongre, aynı zamanda *Kadınlar Birliği*'nin kendi kaderinin de tartışıldığı bir ortam olur. Bir yandan ılımlılar, Kemalist değerlere sempati duyup devrimin kadınlar için sunduğu hakları yeterli görüp, artık devrim için mücadele etme zamanının geldiğini söylerken; ikinci grup *Kadınlar Birliği*'nin devamından yana tavır takınır (Çaha, 1996: 119).

Nezihe Mühittin, *Kadınlar Birliği*'nin amacının salt medeni haklarla sınırlandırılmayacağını şöyle belirtmektedir:

Esasen cumhuriyetin kadınlar hakkında gösterdiği cömertlik kadın mücadelesine ihtiyaç bırakmayacak kadar verimli ve sevecendi...Medeni kanun ve aile kararnamesi kadına sosyal haklarını sağlıyordu...Cumhuriyet yürüyor ve her yaşına girdikçe kadına bir armağan vermeyi asla ihmal etmiyor. Yedinci yılın armağanı belediye seçimlerine katılma hakkı oldu...Gelişim aşamalarını geçtikten sonra medeni ve siyasal haklarda tam bir çeşitlilik sağlamayı başarmış olan Avrupa kadın derneklerinin bugün hala hararetle devam eden ciddi çalışmaları anlatıyor ki kadınlığa ait yapılacak işler henüz bitmemiş ve asla bitmeyecektir (Mühittin, 1931: 119-122).

Hükümetin desteği ile kongreden ılımlı kanat galip çıkar. İki hafta sonra 10 Mayıs 1935 yılında yapılan kongrede Birlik kendini feshetme kararı alır. Birliğin feshedilişini savunan genel sekreter İ. H. Oruz, feshetme kararının sevinciyle ‘zira halk evleri açılıyordu’ diye ifade etmektedir (Çaha, 1996: 119-120). Toprak’a göre *Kadınlar Birliği*’ni feshetme kararı büyük yerden gelmişti. CHP, *Kadınlar Birliği*’nin kendini feshetmesini istiyordu. *Kadınlar Birliği* bu dönemde kapatılan tek dernek değildir. Amele Teali Cemiyeti, Türk Ocakları, Mason derneklerinin çalışmaları durdurulmuş, Cumhuriyetin getirdiği düzenlemeleri halka iletecek ve yayacak tek bir örgüt hedefleniyordu: ‘Halk evleri’ projesi (Toprak, 1986: 28-29). Bu nedenle Cumhuriyet öncesi dönemin kadın hareketi, ‘yerli’ bir hareket olarak görülmektedir. Örneğin Çaha, (1996: 132) 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 1935 yılına kadar kadınların, sadece kendilerine ait hakları savunduklarını, resmi ideolojiye karşı mücadele ettiklerini ve alternatif değer ve normları geliştirerek “yerli feminizm” dalgası oluşturduklarını iddia etse de bunun toptancı bir bakış açısı olduğu açıktır.

III. BÖLÜM

KADIN HAREKETİNİN YENİ AKTÖRÜ: KADIN STK'LAR

3.1. 1980'lere Doğru

Kadınlar Birliği'nin 1930'lardaki deneyimi, kadın kimliğini ön plana çıkarmaya çalışan bir derneğin, dönemin politikaları tarafından ikincilleştirildiğinin kanıtı olarak karşımızda durmaktadır. 1950-1980 dönemi, feminist düşüncelerin ikincilleştirildiği, yok olduğu ve kadınları referans alan söylem ve politikaların görülmediği durağan bir dönem olarak görülebilir.

Kadınlar Birliği 1949'daki ikinci kuruluşunda Çaha'ya (1996: 130) göre 1935 yılında kapanan Kadınlar Birliği ruhuyla ilgisi olmayan, kadınların geleneksel giysilerine karşı mücadele ederek modern giysiyi yaygınlaştırmayı amaçlamıştır. Kadınlar Birliği'nin çıkış felsefesinden uzaklaşıp resmi ideolojiye eklenmesi ya da Çaha'nın deyimiyle 'Kemalizm'e hizmet etmesi' Kadınlar Birliği'nin dönemsel olarak geçirdiği dönüşümü göz ardı eder. Kadınlar Birliği 1960'lı yıllara kadar Demokrat Partinin, 1980'li yıllara kadar tekrar CHP'nin çizgisine kaymıştır. 1980'lerde her örgütlenme gibi kapatılan Kadınlar Birliği, 1980 sonrası örgütlenmesinde siyasi partilere mesafeli olarak kadına yer vermeyen hiçbir partiye destek olmayan, Atatürk devrimlerine taraf ve laiklik karşıtı odakların karşısında yer almıştır. Sema Kendirci Uğurman başkanlığındaki Türk Kadınlar Birliği, 1996'dan bu yana 'Yasalar Önünde Tam Eşitlik' kampanyası ya da Siyasal Partiler ve Seçim Yasası gibi konularda yasa tasarılarının hazırlanması ve kamu desteğinin sağlanması konusunda çalışmalar yapmaktadır (turkkadınlarbirliği.org). Türk Kadınlar Birliği'nin siyasi partilere mesafeli duruşu 1990'lardan sonra çoğu kadın sivil toplum kuruluşunun benimsediği bir anlayıştır.

1980'lere kadar örgütlenen kadınların çoğu, Cumhuriyetin düşünsel temellerine inanmış, kadınların devrimle elde ettiği hakları korumayı ve yaygınlaştırmayı amaç edinen özelliklere sahiptir. Örneğin 1954 yılında, Türkiye Ulusal Partisi'nin (1972) kurucusu olan Mediha Gezgin, Kadın Haklarını Koruma Derneği'ni kurmuştur. Derneğin amacına bakıldığında; Türk İnkılaplarının kadınlara sağladığı hakları

korumayı ve bu anlamda kadın erkek eşitliğini sağlamayı hedeflediği görülmektedir. 1977 yılında Kadın Dernekleri Federasyonu'nun kurucu üyesi olan derneğin, Medeni Kanun'un eşitliği bozan maddelerinin değiştirilmesi için yasa tasarısı düzenliği görülmektedir (Ediz, 1994: 81-86). Faaliyet ve söylemlerine bakıldığında ise dernek, kadın sığınma evlerinin açılması, kadınların askere alınması, ev kadınlarının emeklilik hakkı, aile planlaması ve cinsel eğitim gibi teklifleri gündeme getirmektedir. Ayrıca dernek Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun uygulanması, çağdaş eğitimin sağlanması, kuran kurslarının kapatılması, kıyafet kanunun uygulanması, dini kıyafetlerle gezenlerin cezalandırılması ve resmi nikahtan önce dini nikahın yasak olmasına rağmen bunların hayata geçirilmesi konusunda hükümetleri uyarma görevini üstlenmiştir (bizkadiniz.com). Kadın Haklarını Koruma Derneği'nin İzmir şubesi ikinci başkanı Ayla Eğit, derneğin bugünkü faaliyetlerini, Atatürk tarafından kadınlara verilen hakların kadınlara anlatılması ve günümüzde çeşitlenmiş olan kadın hakları konusunda kadının bilinç düzeyini artırma ve vatandaşlık bilincinin gelişmesi şeklinde özetlemektedir (Diken, 2006: 189-191). Dernek son dönemlerde aile içi şiddeti sorunsallaştırmakta ve yerel yönetimleri danışma merkezleri/sığınma evleri açma konusunda ikna etmeye çalışmaktadır. Bu girişimler, derneğin toplum ve aile merkezli kadın algısından kadın merkezli algıya doğru dönüştüğünü göstermektedir.

1950-1970 yılları arasında kadın haklarını koruma ve yayma konusunda çalışan derneklerin dışında, kadınlar tarafından kurulan meslek dernekleri, sosyal yardım amaçlı dernekler ve siyasi parti/akım uzantılı kadın oluşumlarından bahsetmek mümkündür. Cumhuriyetin ilkelerini benimsemiş kentli, eğitilmiş, orta sınıf kadınlar, meslekleri doğrultusunda örgütler kurup toplumun sosyo-ekonomik gelişmişliğini hedeflemişlerdir. Bu çerçevede İstanbul'da 'Meslek Kadınları Cemiyeti' (1948), Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği (1949), Türk Hemşireler Derneği (1948), Türk Hukukçu Kadınlar Derneği (1968) ve Türk Eczacı Kadınlar Derneği (1989) gibi derneklerin faaliyete geçtiğini ve günümüze ulaştığını görebiliyoruz.

Kadının sosyo-ekonomik gelişmişliğini hedefleyen derneklerin başında 'Meslek Kadınları Cemiyeti' yer alır. 1948'de kurulan Meslek Kadınları Yardım Cemiyeti'nin uluslararası uzantısı olan Soroptimist Kulübü, üç kulübü bir araya getirerek Federasyon

haline gelir. Bugün 33 kulübü olan Federasyon aynı zamanda Avrupa Soroptimist Federasyonu'nun üyesidir. Soroptimist Kulübü, faaliyetlerini Uluslararası Soroptimist Kulübü'nün öngördüğü ilkeler doğrultusunda şekillendirmektedir. Kadının statüsünü, yaşam kalitesini yükseltmek için çalışan Kulüp, insan hakları ve kadın sorunlarının çözümü için eşitlik, kalkınma ve barış ilkesini temel almaktadır. Cehaletle mücadele, bilgi beceri kursları açma, eğitim bursları verme, çeşitli konularda konferans ve paneller düzenlemek kulübün faaliyetleri içinde sayılabilir (soroptimistturkiye.org). Kadının hem sosyal alanda hem de ekonomik alanda desteklenmesini öngören Kulüp, 'müteşebbis kadın'ları odak noktası haline getirmektedir. 1991'de Federasyon başkanı amaçlarını; iş kurmak girişimde bulunan kadınların desteklenmesi, işini kurmuş kadınların örnek olmalarını sağlamak ve gelir getirici projelerin tanıtılması şeklinde özetlemektedir. Aynı zamanda Dernek, kamu yararına çalışan dernek statüsünde faaliyetlerini sürdürmektedir (Akkaya, 1994: 60). Bu dernekte olduğu gibi kadının sorunlarının çözümü için kadının iş sahibi olması ya da toplumun kalkınması gerektiği anlayışı yaygındır. Özetle kadın, toplumun modernleşmesinin başlangıcı/nesnesi olarak görülmektedir.

Kadınların kurduğu diğer bir meslek örgütü de 1949'da kurulan Tük Üniversiteli Kadınlar Derneği'dir. 1953 yılında uluslararası faaliyet izni alan Dernek, 1970 yılında kamu yararına çalışan dernekler statüsüne alınmıştır. Dernek; Atatürk'ün bütün devrim ve reformlarının korunması, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın ve kızların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi, kadının ekonomik ve sosyal statüsünün geliştirilmesi ve kadının politikaya katılımının teşvik edilmesi gibi amaçları taşımaktadır (tukd.org.tr). Dernek genel olarak kadın ve kızların Atatürk ilkeleri doğrultusunda eğitim görmelerini hedeflemiştir. Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, Cumhuriyet devrimlerinden yararlanan birinci kuşak kadınların, devrimlere olan bağlılıklarının ifadesi olarak görülebilir. Derneğin amaç ve hedeflerinde Cumhuriyet devrimlerinin garantisi olarak laik eğitimin vurgulanması ve bu vurgunun kadınlar üzerinden yapılması, kadınların Cumhuriyet projesinin sembolü olduklarının göstergesi niteliğindedir.

Kadın haklarını koruma ve meslek örgütlerinin yanı sıra sosyal yardım amaçlı kurulmuş olan dernekler de bulunmaktadır. Türk Anneler Derneği (1959), Türk

Kadınlar Konseyi Derneği (1959) gibi dernekler kadınlara geleneksel rollerini yerine getirmede rehber olacak sosyal yardım amaçlı derneklerin başında gelir. Örneğin 1959’da Ankara kurulan Türk Anneler Derneği, 1964 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan dernekler arasına alınmış olup derneğin şu an 67 şubesi bulunmaktadır. Derneğin amacı; “ihtiyaç duydukları takdirde anneleri hem psikolojik, hem de finansal olarak mümkün olan şekilde desteklemektir. Bu şekilde fiziksel ve ruhsal olarak, en önemlisi de büyük ve ölümsüz liderimiz ATATÜRK’ün ilkelerine bağlı, sağlıklı bir ulus oluşturmaktır” şeklinde özetlenebilir (turkannelerdernegi.org). Dernek özetle, sağlıklı ulusun anneleri olarak kadınların problemlerine eğilmeyi amaç edinmiştir. Dolayısıyla kadın ve ulus arasında kurulan ilişki, kadının yeniden üretim ilişkilerinin niteliğini de belirlemektedir.

Bu dönemde sadece yardım veya çeşitli meslek örgütleri dernekleşmemiştir. 1 Haziran 1975 yılında Türkiye İşçi Partisi ile organik bağı bulunan İlerici Kadınlar Derneği (İKD) kurulur. Aynı dönemlerde Çaha’ya göre Birleşmiş Milletler’in 1975-1985 yıllarını ‘Kadın On Yılı’ ilan etmesiyle Türkiye’de sol kesimdeki kadınların, kadının sınıfsal ezilmesinden kaynaklanan hakları için bir araya gelmelerini tetikleyen bir gelişme yaşanır (Çaha, 1996: 131).

Ecevit, İlerici Kadınlar Derneği için ‘emekçi kadınlar örgütü’ tanımlamasını kullanmaktadır.

1970’li ve 1980’li yıllar, Türkiye’nin en politikleştiği yıllardır. Bu dönemde kurulan kadın kuruluşları, sol partilerin uzantıları olan ve politik hedefler güden kuruluşlardır. Bunlardan en dikkate değer, 33 şubesi ve 15 bine yakın üyesiyle dönemin en yaygın örgütlenmesini gerçekleştiren İlerici Kadınlar Derneği’dir. 1975’ten 1980’e kadar faaliyet gösteren dernek, hem kadın sorununa hem genel siyasal mücadeleye yönelik faaliyetlerde bulunmuş olsa da kendini esas olarak ‘emekçi kadınlar örgütü’ olarak tanımlar. Bu doğrultuda kampanyalar, çeşitli eğitim programları, örgütlenme ve dayanışma çalışmaları yapar (ucansupurge.org/arsiv).

Hareketin dergisi olan *Kadınların Sesi*’inde İlerici Kadınlar Derneği’nin hedefleri şöyle sıralanmaktadır:

Eğitimde, iş bulmada, terfide gerçek eşitlik sağlanması; analığın toplumsal bir iş sayılması; eşit işe eşit ücret; var olan yasal hak ve eşitliklerin hayata geçirilmesi ve yasalardaki aşağılayıcı maddelerin düzeltilmesi; kadınların barış, demokrasi, ulusal bağımsızlık ve toplumsal ilerlemenin uyanık savunucuları haline gelmesi (Kara, 2006: 21).

1970’li ve 1980’li yıllar, sol hareket içinden gelen kadınların kadın sorunu* üzerine uzlaştıkları bir zemin oluşturmuştur. Zira ev ve çocuk bakımının paylaşılması yerine işverenlerin kreş açması için zorlanması, feminist taleplere karşı belli bir mesafenin oluşturulduğuna işaret etmektedir. Ancak Aslan Akal’a göre İKD, şimdiye kadar kadın örgütleri arasında sayısal olarak en fazla sayıda kadını eylemli alana çekebilmiştir. Bu aynı zamanda İKD’nin kadınların kendilerini ifade ettikleri bir yer haline gelmesinin sonucudur (Aslan Akal, 2001: 461, 475).

Akal Aslan’a göre, İKD “faaliyette bulunduğu süre içinde diğer sosyalist ve devrimci kadın örgütleri tarafından “feminist” olmakla eleştirilecek (!) bir “kadın” örgütüdür” (Akal Aslan, 2001: 461). Parti kararı ile kurulan İKD, zamanla belli bir özerklik kazanmıştır. Sendikal alan ya da gençlik alanı kadar önemli görülmeyen İKD, kadınların önüne bir inisiyatif alanı çıkarmıştır. Parti ile çelişmeyen İKD’de kadınlar devlete, iktidara ve burjuvaziye sürekli eleştiriler getirmişlerdir. Buna karşın ataerkiden bahsedilmemiştir. Analığa Saygı mitinginde grevci eşlerine yemek pişirmeleri önerilirken ancak kendi aralarında ev işlerinden ve kadın olarak yaşadıkları sıkıntılardan söz etmişlerdir. Kadının çalışması, eşit terfi, erkeğe bağımlı olmamak ve işyerlerine kreş açma gibi taleplerinin yanı sıra evdeki işleri yapmaya devam etmişlerdir (bianet.org/kadin/bugunun-gozuyle-ilerici-kadınlar-derneği). Hartmann’ın analizine dayanarak kadınlar, yaşadıkları sorunların temelinde ekonomik sistemin belirleyici olduğunu ve eylemlerini/çözümlerini bu düşünceye dayanarak temellendirdiklerini söyleyebiliriz.

*Hartmann, Marksizm ile Feminizm arasındaki analiz farklılığını tek bir cümle ile adeta özetlemektedir: “Kadın sorunu hiçbir zaman ‘feminist sorun’ olmamıştır.” Bu cümle feminist analizin kadın-erkek arasındaki egemenlik ilişkisine işaret ederken Marksist analizin ise kadınların ekonomik sistemle ve ekonomik sistemle ilişkisinin tartışılması sonucu kendiliğinden açıklığa kavuşacağı beklentisine işaret eder (Heidi Hartmann (2006), *Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği*, İstanbul: Agora Kitaplık). Bu bakış açısını temel alırsak eğer İKD’nin kreş talebinin, çocuk bakımının paylaşılmasından ziyade genel olarak ev işinin artık değer ürettiği şeklindeki Marksist analiz ile birleştiğini söylemek gerekir.

Bu dönemde sol gelenek içinden gelen kadınların yanı sıra milliyetçi ve İslamcı kadın derneklerinin varlığından da söz etmek gerekir. Çaha, (1996: 132) 1950-80 döneminde kadınların temelde iki farklı ideolojiye hizmet ettiklerini belirtmektedir; Kemalizm ve 1970'lerin ortalarından itibaren sosyalizm. Ancak 1970 ve özellikle 1980 sonrasında (Türk-İslam Sentezi politikalarının etkisiyle) hem milliyetçi hem de İslamcı faaliyetlerin arttığı bir dönem olduğu gözden kaçmamalıdır. Milliyetçi tarafa 1966-1973 yılları arasında faaliyet gösteren Türk Kadınları Kültür Derneği (Türk Ev Kadınları Derneği), örnek olarak gösterilebilir. Amaçlarına bakıldığında zaman; kadınları donanımlı kılmak, kadının yuvasını ve yurdunu korumak için aşırı ve yıkıcı cereyanlardan (komünizm) korumak olan derneğin hedef kitlesi, ev kadınları olmasına karşın onlara yönelik bir faaliyet göze çarpmaz. Daha çok üniversite öğrencilerini uyarmaya ve milliyetçi ideoloji etrafında toparlamaya yönelik faaliyetleri dikkat çekmektedir (Akkaya, 1998: 72). Bir başka örnek ise, Milliyetçi Türk Kadınları Derneği'dir. Benzer şekilde Türk milliyetçiliğini halka ve özellikle Türk kadınına yaymak amacıyla olan bu Dernek, adeta MHP'nin ikinci kadın kolları gibi çalışır (Ediz, 1994: 115-121). Kadının milliyetçi ideoloji aracılığıyla ve geleneksel rolleri dolayısıyla ikincileştirildiğini bu iki kuruluşta gözlemek mümkündür. Dolayısıyla bu dönem sol gelenek için yapılan kadının ikincileştirilmesi tartışmaları daha sonra yeni örgütlenmelere ve yeni bir harekete evrilerek kendini aştığı iddia edilebilir. Ancak milliyetçi gelenekte benzer bir açılım gerçekleşmez.

İslamcı geleneğe bakıldığında kadına dair bir ikincileştirme veya araçsallaştırma ile karşı karşıya kalırız. Kadının yerini özel alanla sınırlayan İslami gelenekte kadınlar, kamusal alanda İslami gelenekleri yayarak görünürlük kazanmaktadırlar. Ancak bu dönemde kadının kamusal görünürlük elde etmesi değil, kadının İslami değerleri yayması daha öncelikli bir görev olarak görülmektedir. Tuksal'a göre İslamcı kesimde kadının eğitimli bir hayat arkadaşı ve ana olmasını destekleyenler olduğu gibi kadının geleneksel ev rolleri konusunda hassasiyet de korunmaktadır. İslamcı kesim bu dönemde sağ ve muhafazakar bir çizgide kümelenir. Temel hedef, milli kimliği dejenere etme tehlikesi taşıyan komünizm ve feminizm gibi zararlı cereyanları durduracak, milli değerlerin koruyucusu 'kadın ana' modelini

desteklemek olmuştur (Şefkatli Tuksal, 2008: 37-38). Kadının milli kimliği koruyucu misyonuna örnek olarak 1973'te kurulan Hanımlar İlim ve Kültür Derneği görülebilir. Derneğin amacı; Türk ahlak ve geleneğinin müdafaa edilmesi, bu amaçla hanımlara ve genç kızlara ilim ve kültür yönünden destek verilmesi ve bütün gençliğe maddi ve manevi destek verilmesi şeklinde özetlenebilir (Ediz, 1994: 124-126). Bu dernekte kadının sorunlarının veya taleplerinin yer almadığını görmekteyiz. Bunun yerine kadınların ailede veya toplumda üstlendikleri rolleri ile var olduklarını görmekteyiz. Dolayısıyla kadının geleneksel rolleri ile ideolojik talepleri birleştirilmiş görünmektedir.

Kadının geleneksel rollerini kamusal alanda savunma İslamcı kadınlar için şüphesiz belli bir çelişkiyi * gündeme getiriyor gibi görünse de, İslamcı kadın kimliğinin dönüşümüne işaret ettiği söylenebilir. Hidayet Şefkatli Tuksal, 1970'lerde İslamcı kadının söylemlerindeki çelişkiyi şöyle özetlemektedir:

...1970'lerin sonuna doğru üniversitelere girmeye başlamış ve böylece "evde" oturmayı savunan ama fiilen "dışarıda" bulunan bir kadın kuşağı yetişmiştir...Kadınlar dışarıdaydı ama söylem hala "Kadının asıl yeri evidir, asıl görevi anneliktir. Biz eğitilmiş anneler olabilmek ve tebliğ yapabilmek için okuyoruz!" üzerinden kuruluyordu. Erkek ve kadının fitratları farklıydı; fitrata aykırı davranmak, onun bozulmasına, yozlaşmasına sebep olabilirdi, bu da hem yasak hem günahı (Şefkatli Tuksal, 2008: 39).

1980 öncesi kadın dernekleri İslamcı, milliyetçi ve sol geleneklerden farklı düzeylerde etkilenmiştir. Kadın milli değerlerin koruyucusu ve aktarıcısı, milli değerlerle donatılan bir 'anne ve eş', ya da devrimi birlikte oluşturacak olan 'bacı'lar olarak kavrandı. Ancak 1980'lerden sonra gelişecek olan feminist yazın ve hareketler farklı kimlikteki kadınları hareketlendirmeye ve yeniden düşünmeye davet etti.

*Kaya, Nilüfer Göle ile girdiği tartışmadan hareketle İslamcı kadınların bulundukları konum gereği çelişkilerini şöyle sıralamaktadır: Birincisi, İslam'da kadının politik aktör olması söz konusu değilken İslamcı kadınlar bugün militanlık düzeyinde politik aktörler olarak karşımıza çıkmaktalar. İkincisi, demokrasiye yapılan vurgu (Kemalist projenin demokratik bir gelenekten üretilmediğini hesaba katarsak Kemalizm ya tamamlanmamış bir projedir ya da demokrasiyi üretemeyen bir projedir. Her iki durumda da referans modernliktir) modernliğe işaret etmektedir. Üçüncüsü, İslamcı kadınların kendilerinin temsil edilmesi isteği ki bu temsiliyet isteği modern bir kavramdır. Son olarak İslamcı kadınlar sosyal yaşamı dönüştürmeyi hedeflemektedirler. Dolayısıyla İslamcı kadınlar 'modernliğin koşulları altında yeni bir kimlik yaratmaktadırlar' (İbrahim Kaya, (2006), *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler: Türk Deneyimi*, İmge Kitabevi, s. 238-242).

3.2. 1980'lerin Mirası: Kitlesellik

Kadın hareketinin gerek uluslaşma gerek sol hareketler tarafından ikincil konumdan sıyrılmaya başlaması 1980'lere rastlar. Bora'nın (1996: 39) belirttiği gibi 80 sonrası kadın hareketi küçük gruplarda doğdu. Bu gruplardaki kadınlar annelerinden 'ilerde' 'kurtulmuş' olmadıklarını, hep birilerini kurtarmak için çalışan kadınlar kendi 'kadınlık deneyimleri' ile hesaplaşmaya başladılar. Dönemsel olarak bu hesaplaşmaların 80'li yılları beklemesi tesadüf değildir. 1980'ler askeri rejimin yarattığı bir baskı dönemi ama aynı zamanda sağ-sol siyasi grupların bastırıldığı bir ortamda, yeni söylemlerin yeni parametrelerin görünürlük kazanmasına olanak sağladı (Arat, 1991: 13). Depolitize dönemin politik hareketi olan kadın hareketi, 80'lerle birlikte filizlenmeye, filizlenirken çeşitlenmeye başladı. Dilekçe toplamalar, sokak gösterileri, kampanyalar ise bu dönemin hareket tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de 1980'lere denk gelen ikinci dalga feminist hareket, orta sınıf kadınlar içinde yayılmaya başlamıştır. Türkiye'de feminist aktörlerin/aktivistlerin eğitimli, çoğu profesyonel orta sınıf kadından oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu özelliklere ek olarak bu dönem feministlerinin dışarıdaki feminist yazına kendi kişisel ağları veya arkadaşları vasıtasıyla ilişki kurabildiklerini görmekteyiz (Arat, 1998: 119). Kadınların bu özellikleri nedeniyle feminist literatürün eş zamanlı olarak çevrildiğini, okunduğunu ve hem İstanbul'daki hem de Ankara'daki feminist çevrelerin bundan etkilendiği söyleyebiliriz.

Kadınların kendi deneyimlerini paylaşması, paylaşırken hiyerarşik yapıları reddetmeleri, kendi ezilmişliklerinin nedenlerini yüksek sesle dillendirmeleri, ortak bir mücadele alanı yaratmıştır. Batıda 1960'larda ikinci kuşak kadınların politik söylemi haline gelen 'özel olan politiktir' sloganı, Türkiye'de 1980'lerde ikinci kuşak feminizmin sahiplendiği bir slogan olmuştur. Kadının özel alana hapsedilen sorunlarını politik mücadele alanına dahil etmesi önce düşünülmeyen bir gelişmeydi. 1980-1990 dönemini ifade etmek için kullanılan ikinci dalga feminizmi, kadınlığın anlamını politikleştirmiştir. Bu çerçevede Feministlerin ilk kamusal adımı atmaları Mayıs 1981'de YAZKO (Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi) çatısı altında düzenlenen "Kadın ve Sorunları" başlıklı sempozyumla olmuştur. YAZKO'nun

yayınladığı haftalık dergi olan *Somut*'ta, bir sayfa, 4 Şubat 1983'ten itibaren kadınlara ayrılmıştır. Bu sayfada kürtaj, kadın gücü, kadının geleneksel konumu, kadın ve reklam gibi konular tartışılmıştır. Bu gelişmelere ek olarak Kadın Çevresi etrafında toplanan grup, hem bir yayınevi hem de kadın emeğinin hak ettiği yere gelmesi için danışmanlık şirketi olarak faaliyet göstermeye başlamış ve burada birçok eser Türkçeye kazandırılmıştır (Çaha, 2006: 9; Timisi ve Gevrek, 2007: 15).

Somut Dergisi kısa bir süre içerisinde hem İstanbul'da hem de Ankara'da feminist çevrelerde yaygın bir biçimde izlenmeye başlanmıştır. Ev toplantıları bu derginin tartışma noktalarından besleniyordu. Ev toplantıları Bora'nın belirttiği gibi 'politik'ti çünkü kadının özel alanına hapsedilen konuları tartışmaya açıyordu. Bu toplantılara katılanlar başta akademisyenler, yüksek lisans öğrencileri, doktora öğrencileri, zamanla bu konuya ilgi duyan, akademik çevreden olmayanların katılımıyla güçleniyordu. Ev toplantıları kadınları tek tek deneyimlerinin (annelik, çocuklarla ilişkiler, evlilik, bekaret, tecavüz, şiddet, ataerkillik gibi) kadınlık kimliği etrafında toplanmasına olanak sağladı (Timisi ve Gevrek, 2007: 15-20). Evlerde yapılan bu toplantılar bir taraftan kadınlık deneyimini bir kimliğe dönüştürürken, diğer taraftan siyasal konumları farklı olan kadınların varlığıyla feminist hareket içinde farklı kadın gruplarının nüvesi oluştu. Bilinç yükseltme, farkındalık/duyarlılık yaratma ve güçlenme stratejileri bu dönemin kadınlık deneyimlerinin çıktıları olarak kadın hareketinin vazgeçilmez yöntemleri oldu.

1980'lerin ikinci yarısından sonra kadınların bir araya gelmeleri kamusal mekanlara doğru yayıldı. Atatürk Kültür Merkezi'nde yapılan yaklaşık on toplantının konusu feminizm içindeki farklılaşmaları gündeme getiriyordu. Türkiye'de ikinci dalga feminizmin tarihi, arka plandaki ideolojik hareketlerden beslenmektedir. Dolayısıyla ikinci dalga feminizm marjinal toplumsal bir proje olmaktan çok bütüncül olana (politik, ekonomik, kültürel, ideolojik) dair toplumsal bir proje olduğu karşımıza çıkmaktadır (Timisi ve Gevrek, 2007: 21). Kadınlar analizlerini, kendi deneyimlerini yaşadıkları toplumun ekonomik, politik, kültürel yapısıyla birleştirerek derinleştirmekte ve bununla paralel olarak çözüm yolları bulmaya çalışmaktadırlar.

1979’da Birleşmiş Milletler Kurulu’nda “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (CEDAW) kabul edildi. Türkiye ise buna 1985’de onay verdi. Bu anlaşma çerçevesinde kadınlar, cinsiyet ayrımcılığının önlenmesine yönelik hukuki, siyasal ve ekonomik düzenlemelerin yapılması taahhüdünü gerçekleştirmek üzere bir eylem gerçekleştirdiler. Kadınlar arasında gerçekleştirilen ‘Kadınlar Dilekçesi’ ilk kitlesel eylem olarak önemlidir (Uçan, 2004: 116; Çaha, 2006: 10; Timisi ve Gevrek, 2007: 23). Bu eylem kadınların ortak çıkarları doğrultusunda, farklı kadın gruplarının varlığına rağmen bir araya gelme potansiyelini göstermesi açısından önemlidir. Hem İstanbul’daki feminist gruplar hem de Ankara’daki feminist gruplar bu eyleme destek verdiler. Benzer eylemler “Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası”, “Bedenimiz Bizimdir” ve “Cinsel Tacize Hayır” kampanyalarına da yansımıştır. Kadınlar farklı aidiyetlerine rağmen kadınlık üst kimliği etrafında bir araya gelerek ortak bir amaç için mücadele etmeyi başarmışlardır.

Dönemin feminist hareketi içerisinde üzerinde durulması gereken oluşumlardan birisi de Perşembe Grubu’dur. 11-12 Şubat 1989 tarihinde düzenlenen Feminist Hafta Sonu, Ankara’daki feminist Perşembe Grubu’nun diğer feminist grupları bir araya getirdiği bir kongre niteliği kazanır. Bu toplantı birkaç önemli noktadan dolayı dönemin feminist karakterini yansıtmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye’de farklı feminist grupların (radikal, liberal, sosyalist) bir araya gelmesini sağlayan bir oluşum olarak önemlidir. ‘Kimliğimize, Emegimize, Bedenimize’ sahip çıkmak bu birlikteliği özetleyen bir slogan olarak düşünülebilir (Kardam ve Ecevit, 2007: 90). Feminist Hafta Sonu’na Perşembe Grubu, Kadın Dayanışma Derneği, Feminist Dergisi, Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi, Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği gibi dernek ve oluşumlar katılır. Dolayısıyla Feminist Hafta Sonu hem İstanbul hem de Ankara gruplarının buluştuğu bir kongre olur. İkincisi, bu buluşmada feminist örgütlenme modelinin nasıl olacağına ilişkin tartışmanın genel bir sorun olarak ortaya çıkmasıdır. Hafta Sonu’nun bir diğer önemli özelliği ise örgütlenme ve hiyerarşi konusunu diğer örgütlerden farklı olarak sorunsallaştırması ve ‘feminist ablalık’ ya da ‘feminist otorite’ kavramlarını tartışmaya açmasıdır. Son olarak Feminist Hafta Sonu’nun bir diğer ayırt edici özelliği

Kadınların Kurtuluş Bildirgesi* ile son bulmasıdır. (Timisi ve Gevrek, 2007: 27-29). Bu buluşma feminist örgütlenmenin hem o dönemlerde hem de günümüz kadın örgütlenmeleri açısından hiyerarşik olmayan yolların, araçların bulunması adına önemli bir tartışma kaynağı oluşturmaktadır. 1990'lardaki STK'ların hiyerarşik olmayan yapı ve ilişkileri aramasında bu geleneğin etkisi olduğunu belirtmek gerekir.

Feminist Hafta Sonu'ndan sonra 2500 kadının bir araya geldiği, 19-21 Mayıs 1989'da yapılan I. Kadın Kurultayı yapılır. Kurultay, sosyalist-feminist tartışmaları içerisinde sosyalist grupların salonu terk etmesi ile sonuçlansa da, farklı kadınlık deneyimlerini buluşturan kadın kurultayı geleneğini günümüze ulaştırdığı söylenebilir. Bu anlamda kurultay geleneği farklı feminist grupları bir araya getirerek kadın hareketinin çok sesli özelliğini korumaktadır.

Dayanışma, örgütlenme, kadın politikası ve feminist teori gibi konular bu dönemde sıkça tartışılan konular olmuştur. Perşembe Grubu'nun grup toplantıları şeklinde devam eden faaliyetleri 1994'ten sonra azaldı ve gruptaki kadınlar dağıldı. Kadın Dayanışma Grubu 8 Mart 1988'de yaptığı şenlikten sonra dernekleşme kararı aldı. Bağımsız ve Demokratik Kadın Tartışma Grubu ise 1985'lerden 1990'lara taşınırken 1990'ların iklimi Tartışma Grubu olarak devam etmelerine izin vermedi (Timisi ve Gevrek, 2007: 31-37). Ankara'daki feminist gruplar 1990'lara taşınan iklimde ancak dernekleşme modelini seçenler varlıklarını sürdürdüler. Tartışma grupları ve grup toplantıları modelini benimseyen kadınlar ya dağıldı ya da başka örgütlenmeler içerisinde kendilerine yer edindiler. Örneğin dernekleşmeyi seçen İstanbul'daki feminist gruplar, Ayrımcılığa Karşı Kadın Dayanışma Derneği'ni kurdular. Günümüzdeki çoğu

* Bora, 1989 yılında Perşembe Grubu'nun çağrısıyla Ankara'da bir araya gelen kadınların oluşturduğu Kadınların Kurtuluşu Bildirge'sini Feminist Manifesto olarak adlandırmaktadır. Herhangi bir toplumsal kategorinin siyasal hale gelmesi siyasal eylemle mümkündür. Bora, Bourdieu'nün analizine dayanarak düşüncesini geliştirir. Bir sınıf ister toplumsal, ister cinsel, ister etnik olsun kendini onun adına konuşmaya, eylemde bulunmaya yetkili gören ve bu sınıfın üyeleri olduklarını kabul eden temsilcilerin varlığı ile kendini özne olarak ortaya koyabilir. Dolayısıyla 'biz kadınlar' diye başlayan bildirge böyle bir sınıfsal kimliği açığa çıkarmıştır (Bkz: Aksu Bora, (2008), "Cinsiyet ve Sınıf: Kimlikten Politik Özne Çıkar mı?", *Cinsiyet Halleri*, İstanbul: Varlık Yayınları).

feminist derneğin üye ya da gönüllülerine baktığımızda ise 1980'lerin dernek veya oluşumlarından geldiğini gözlemlemek mümkündür. *

3.3. 1990'larda Türkiye'de Sivil Alanın Çoğullaşması

1990'lara gelindiğinde 1980'lerdeki eylem ve protesto geleneğinin, toplumda belli bir görünürlük belli bir kabul gördüğünü söylemek gerekir. Bu mirastan hareketle 1990'lar yine kadının ikincil konumunun toplumsal bir sorun haline gelerek gündeme geldiği yıllar olur. Dönemsel olarak 1990'lardan itibaren gelişen kadın hareketinin ayırt edici birkaç süreçle birlikte geliştiğini söylemek gerekir. Bunlardan birincisi kadın hareketi içindeki grupların 1990'lardan sonra çalışma alanları, örgütlenme biçimleri ve ideolojik duruşları itibariyle önceki yıllardan farklı bir sürece girmeleridir. Kuruluş olarak kendi faaliyetlerine süreklilik katmak, faaliyetlerini duyurma potansiyeli ile kadınların kimlik arayışının uzantıları olarak kadın örgütlenmeleri hızla artmıştır. Bir yandan merkezi, hiyerarşik yapılanmaları reddeden oluşumlar, dergiler yaygınlaşırken; diğer yandan daha önce kadın hareketinin parçası olmayan Kürt feminist gruplar veya İslam'ı referans alan İslamcı kadın/feminist gruplar da örgütlenme yoluna gittiler. Bütün bunlar olurken, bir yandan siyasal İslam'ın yükselişine tepkisel olarak Kemalist çizgideki dernekler hızla örgütlenirken diğer yandan bağımsız kadın dernekleri ve oluşumlar gelişmeye başlar. Dolayısıyla örgütlenme sadece İstanbul, Ankara ve İzmir'de değil Gaziantep, Antalya, Diyarbakır, Adana ve Batman gibi farklı yerlere doğru bir genişleme yaşadı. Sayısız irili ufaklı tartışma grupları, platformlar, e-ağ ve e-dergi grupları oluştu.

1990'larda kadın hareketi/dernekleri çevre bölgelere doğru yayılmasını sürdürürken özellikle 80 döneminin yoğun örgütlenme modeli tartışmaları yerini feminist örgütlenme modellenin hayata geçme deneyimlerine bırakır. Bu dönemde özellikle platformlar gündeme gelir. Ancak platformlar (Örneğin 32 kadın örgütün katılımı ile oluşan İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği) kadın grupları arasında sürekli iletişimin sağlanamadığı, kampanya odaklı ve kısa süreli oluşumlar olurlar (Kardam ve Ecevit, 2007: 92). Merkezi olmayan, hiyerarşi ve otoritenin olmadığı, bireylerin

* Örneğin Uçan Süpürge, İlerici Kadınlar Derneği'ne emek vermiş bazı gönüllü kadınlardan oluşmaktadır.

inisiyatifine ve farklılığına saygı duyan örgütlenme tarzları bu dönemin ayırt edici feminist örgütlenme modelleri olur. Böyle örgütler arasında iletişimin sürekli olarak sağlanması başlı başına bir sorun ve hedef olur. Örneğin Uçan Süpürge kurulduğu 1996 yılından beri, tam da kadın kuruluşların örgütlenme modelini ve iletişim sorunlarını hedef alan bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadın hareketi farklı feminist söylem ve uygulamalar, coğrafi dağınıklık, iletişimsizlik, çok şeyi birden yapma çabaları, gündem koyamama, kadın politikası oluşturmama gibi nedenlerle zayıflamış görünüyordu. Oysa bu hareket canlanmalı ve güçlenmeliydi. Yine *kendi içinden* yeni mekanizmalar, kuruluşlar, hareketin derlenip toparlanmasına yardımcı olacak girişimlerde bulunabilir, kadın grupları arasında köprü kurabilir, iletişimi sağlayabilir, gönüllü kadınları buluşturacak fırsatlar yaratabilirdi (Kardam ve Ecevit, 2007: 93).

Uçan Süpürge hem dağınık kadın gruplarını birleştirme hem de zayıflamış görünen kadın hareketini güçlendirme işlevi ile ilgili birçok faaliyetini projelendirerek dönemin projeci anlayışını da örneklendirir. Yerel Kadın Muhabirler Ağı Projesi ile kadın grupları arasında iletişimi sağlayacak, kadınların taleplerini yerelden ulusala taşıyacak ve bu anlamda ana akım medyaya olan bağımlılığı azaltmayı hedeflemiştir. Köprüler Kurduk ve Patikalardan Yollara Çıktık projeleri ile farklı kadın gruplarını buluşturmayı ve yerel yönetimlerle yerel kadın muhabirler arasındaki işbirliğini geliştirmeyi hedeflemişlerdir (Ergin, 2006: 46-47). Bütün bu projeler kadın hareketinin ortak sesi, ortak talepleri yaratma önündeki engelleri-iletişimsizliği ve parçalanmışlığı aşma iddiasını taşımaktadır.

1990'lı yılları farklı kılan gelişmeleri şüphesiz bağımsız örgütlenme arayışları ile sınırlandıramayız. 'Sorun-odaklı örgütlenme' tarzları ile 'siyaset yapma' bu dönemde yeniden filizlenir. Örneğin KADER (Kadın Adayları Eğitim ve Destekleme Derneği) sorun-odaklı bir kuruluş olarak kadın politikası yapmaya aday bir dernek olarak görülebilir. 1997'de kurulan KADER'in kurulduğu siyasi ortama baktığımızda iki önemli boyut ortaya çıkar. Bora'ya göre birincisi, laiklik-irtica kutuplaşmasıdır. Özellikle orta sınıf kadınları arasında 'şeriata karşı teyakküz' tartışmaları bu döneme damgasını vurmuştur. İkinci boyut ise bununla paralel gelişen 'sistem krizi'dir. Orta sınıfların varlıklarını dayandırdıkları kriterler (medeni bir aile, çağdaş yaşam gibi) tehdit

altında görünmekteydi. Bu dönem kendilerinden farklı seçkinlerin ortaya çıktığı ve güç kazandığı bir süreç olur. Bu ortamda KADER, kentli kadınların tepkisi olarak okunabilir. Derneğin amacına bakıldığında ise yaşanan sürece tepki gösteren ilkeler* sıralanmaktadır. Özetle dernek, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların düşüncelerini seçilmiş meclislere taşınmasıyla kadınların ve ülkenin kaderini değiştirmeyi amaç edinmektedir (Bora, 2007: 114-115).

KADER, tehdit olarak algılanan gelişmelere karşı çözüm olabilecek ilkeler/nitelikler belirlemiştir. Cumhuriyetin tehdit altında olduğu bir dönemde ‘çağdaş Cumhuriyet’ anlayışını yansıtan birçok kodla karşı karşıyayız. Örneğin, laik Cumhuriyetin eksiksiz bir demokrasi olması için çalışmak; bir yandan siyasal İslamcılarının laiklik ilkesini yeniden tartışmaya açmaları diğer yandan ikinci Cumhuriyetçilere/liberallere kadar uzanan kesimleri işaret edip gelişmiş batı demokrasilerini örnek göstermektedir. Her türlü fanatizme, yobazlığa, ırkçılığa, toplumsal kirliliğe, şiddet ve savaşa karşı olmak ilkesinde ise fanatizmle dinsel aşırılığı, ırkçılıkla aşırı milliyetçiliği, toplumsal kirlilik ile yaşanan tehdit algısını özetler gibidir. Yumuşak üslup ise kendini feministlerden ayırt eden bir söylem gibi görünmektedir. Buna rağmen KADER, kadın politikası olan ve ‘siyaset dışı siyaset’ yapan derneklerden ayrılan yapısıyla önemli bir potansiyele işaret etmektedir (Bora, 2007: 117-124). KADER, her ne kadar tepkisel bir kuruluş olarak kendi ilkelerini ortaya koysa da merkezîyetçilin hakim olduğu, çağdaş yaşam tarzını (özellikle kentsel bölgelerin alt gelirli mahallelerinde) yaymaya çalışan klasik kuruluşlardan bazı noktalarda farklılık göstermektedir. KADER, ‘siyasi partilerle eşit mesafe/ilişki’ ilkesinden hareketle İslamcı kadınları dışlamamakta birlikte kadınlık bilincini koşul olarak sunmaktadır. Buna ek olarak klasik kuruluşlardan farklı olarak kadın adaylara politik alanda

* KADER’in destekleyeceği kadın temsilcilerde aranan nitelikler: 1. Kadınlık durumunun bilincinde, bunu sahiplenen, dillendiren, kadınlara özgü sorunlar konusunda duyarlı davranan, kadın dayanışmasına önem veren, 2. Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve şiddeti sonlandıracak kararlılıkta, 3. Laik Cumhuriyetin eksiksiz bir demokrasi ve hukuk devleti olması ve sivil toplumun güçlenmesi için çalışacak, 4. Her türlü fanatizme, yobazlığa, ırkçılığa, toplumsal kirliliğe, şiddete ve savaşa karşı çıkan, çevreyi koruma bilincine sahip olma, 5. Siyasete siyasal çıkar için değil kadınların ve halkın gerçek temsilcisi olmak için girecek, 6. Dürüstlüğü, ilkeliliği ve cesareti birleştirici ve yumuşak bir üslupla birleştiren yurttaş olmaları istenmektedir (Bkz: <http://www.kader.org.tr/index.php?p=tuzuk>).

gereksincekleri bilgi, beceri ve finansal destek vermekle kadının stratejik ihtiyaçlarını gözetlediği görülmektedir.

Bu dönemde örgütlenme modeli olarak merkeziyetçilikten uzak kuruluşların oluşması veya dernekleşmesinin yanı sıra daha önce feminist talepleri olmayan grupların görünürlük kazandığı ve söylemler ürettikleri görülmektedir. 1980 askeri darbesinin yarattığı politik iklim farklı tarzlarda hem Kürt kadınları hem de İslamcı kadınların görünürlüğü üzerinde etkili olmuştur. 1980 askeri darbesinden sonra görünür olmaya başlayan Kürt kadınlar, 1990'ların ortalarında erkeklerin çoğunlukta olduğu milliyetçi parti ve örgütlerin kadın sorununa el koymasına tepki olarak feminist gruplar ve platformlar* oluşturmaya başladılar. Bu oluşumların taleplerinin/analizlerinin sınıf ekseninde ve daha çok milliyetçiliğe eklenmiş tarzda olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla kadına yönelik şiddet, tecavüz, bekaret gibi konular 'milli' anlamlar yüklenerek 'ulusun namusu', 'ulusun bağımsızlığı' gibi söylemlerle inşa edilir. Örneğin Yaşamda Özgür Kadın'ın hedef kitlesi çok geniş olmasına (ulusal demokratik özgürlükler için çalışan bütün kadın kesimleri) üzerinde durduğu konuların çok kapsayıcı ('daha iyi bir toplum') olmasına rağmen cinsellik, aile içi şiddet gibi konular tabu olmayı sürdürür. 1996'dan beri yayınlanan Roza ve bu dergiden kopan bir grubun oluşturduğu Jujin, şu an yayınlanmamakla birlikte parti ve örgütlerin cinsiyetçiliği nedeniyle bağımsız Kürt Kadın Hareketinden yanadırlar. Son olarak Jin ü Jiyan, Kürt partilerin cinsiyetçiliğini eleştirmekte, feministlerin 'özel olan politiktir' söylemini benimsemesine karşın daha çok sınıfsal bir mücadeleyi hedeflemektedir (Açık, 2007: 279-282). Kadın, milliyetçi bağlarla tanımlanırken aslında asıl sorunun üstünün örtüldüğünü ortaya koymak gerekir. Kadının özel alanda yaşadığı birçok problemin (kadının problemleri şiddet ve Kürtlerin boyunduruk altına alınması söylemi ile birleştirilir) kaynağının kadın-erkek ilişkilerini katmerleştiren sınıf ve milliyetçilikte değil de salt milliyetçilikte aranması bu durumu özetlemektedir.

*Açık, bu feminist grupları ve platformları dergilerle birlikte şöyle sıralamaktadır: Ulusal Demokratik Kadın Derneği/UDKD, Kürt Kadın Dayanışma ve Kadın Sorunları Araştırma Vakfı/ K. Ka.DaV, ARJİN, JİYAN, Kadın Kültürevi, Jujin, Roza (ilk Kürt feminist dergi), Yaşamda Özgür Kadın (1998-2000), Jin ü Jiyan dergileri (Bkz: Necla Açık (2007) "Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'de Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi", *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları).

Kürt kadını oluşturan söylemlerde şüphesiz homojenleştirici yaklaşımlardan kaçınmak gerekir. Çünkü Kürt kadını belli bir kimlik etrafında birleşmiş görünse de, bunu farklı tarzlarda (sınıf bağlamında) deneyimlemektedir. Buna rağmen “eski-yeni karşıtlığı eşliğinde oluşturulan kimlik matrisinde, eski ailenin yerini yeni aile, eski-köle kadının yerini yeni kadın, eski-sahte erkeğin yerini yeni erkek; kadınsılık ve erkeksiliğin yerini, tanrıçalaşmak ve erkeği öldürmek alır (Çağlayan, 2009b: 104). Kurulan bütün bu karşıtlıkların kabaca kadının politik harekete eklenme yılları olan 1990 sonrasında üretilen söylemler olduğunu belirtmek gerekir.

Kadının özel alandan siyasal alana taşınma çabası, söylemlerde belli bir dönüşümü hedeflese de kadının yaşamında etkin olamamıştır. Kürt kadının yaşamına yansımaya bu söylemsel dönüşümü namus kavramında bulmak mümkündür.

“Eski aile” eleştirisi, namusu dar anlamda kadın bedeni üzerinde odaklanmaktan çıkartmış, anlam alanının genişlemesine, vatan sathına yayılmasına yol açmıştır. Bu operasyon sayesinde namusun yeni ölçüde dar anlamda kadın bedenine yabancı elinin değmesi olmaktan çıkmış, “vatan toprağının korunması” bağlamında inşa edilmiştir. Yine de geleneksel namus anlayışı tümüyle terk edilmemiştir. Sadece toplumun üyelerini hareketin tanımladığı hedefler doğrultusunda mücadele etmeye çağırarak üzere odaklandığı mekan kaydırılmıştır (Çağlayan, 2009b: 106).

Yasal siyasi Kürt partilere bakıldığında HEP, DEP, HADEP gibi partilerin 1990’ların sonlarına kadar kadın sorunu ve cinsler arası eşitsizlik konusunda herhangi özgül bir programa sahip oldukları söylenemez. 2000’li yıllarla birlikte kadın sorununa yönelik programlar oluşmaya başlamıştır. HADEP’in 2000 yılında gerçekleştirdiği kongre ile kadın ve gençlik örgütlerinin kendi yönetimlerini seçmesi ve tüzüğe eklenen pozitif ayrımcılık ilkesi önemli adımlar olurken; DEHAP’la birlikte CEDAW’ın gereklerinin yerine getirilmesi, sığınma evlerinin kurulması, istihdama katılımı ve eğitimde fırsat eşitliği ilkeleri benimsemiştir. Bununla birlikte kadını ikincil, zayıf ve küçük gören geleneksel değer yargıları ile mücadele, kadının kendi yaşamı üzerinde söz hakkını tanımayan küçük yaşta evlendirme, başlık parası, çok eşli evlilik, berdel gibi uygulamalarla mücadele etme fikri siyasi programın içine dahil edilmiştir. (Çağlayan, 2009b: 129-137).

Kürt hareketinin dayandığı ‘özgür kadın’ imajı şüphesiz önceki dönemlerden belli bir kopmayı -özellikle feodal bağlardan- hareketin geleceği adına yapmaktadır.* Bu kopma kadının özgürleşmesi ve kendi özgül sorunlarını dile getirmesinin garantisini vermemekle birlikte kadının ‘özel alandan çıkma’sına olanak tanıdığını görmekteyiz. Sancar, Kürt hareketi ile kadın hareketi arasında etkileşimle yaratılan olanaklarda feminizmin nasıl dönüştürücü bir güce sahip olduğunu şöyle belirtiyor:

Türkiye’de ilginç şeyler oluyor. Türkiye’de en ciddi ve güçlü kadın örgütleri artık Doğu ve Güneydoğu’da. Kota politikalarını bir sol ya da sosyal demokrat parti değil, etnik kimlik üzerinden siyaset yapan bir parti sahiplenip uyguluyor...Yani etnik kimliklerle ve muhafazakar dindar kimliklerle karşılaştırıldığında feminist hareketin geliştireceği siyaset açısından Türkiye’de feminist hareket önemli bir deneyim yaşamakta (Akis, Özakin ve Sancar, 2009: 258).

Çağlayan’a göre 2004 yılından sonra Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da (DEHAP ve DTP’li) kadın belediye başkanlarının sayısı artış göstermiştir. Buna paralel olarak belediyeler bünyesinde kadın araştırma ve uygulama merkezleri, kadın kooperatifleri ve bunların aracılığıyla hukuksal danışmanlık, rehabilitasyon hizmetleri, sağlık yardımı, gelir getirici kurslar gibi faaliyet ve yapılanmalar da çoğalmıştır. (Çağlayan, 2009a: 493). Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da hem belediyeler gibi yerel yönetimlerin doğrudan desteklediği, faaliyetlerine yer verdiği oluşumlar bulunmakta hem de ideolojik olarak Kürt hareketine yakın olup kendini bağımsız kadın örgütü olarak kabul eden oluşumlar bulunmaktadır.**

* Çağlayan, kadın hareketi ile Kürt hareketinin birlikte rol oynadıklarını belirtse de bunun kadınların özgül söylemler yaratmasını tam olarak sağlayamadığını belirtmektedir. Daha açık bir ifadeyle Kürt hareketi belli sınırlar içerisinde bir kadın hareketine izin vermektedir. Çağlayan bunu şöyle özetlemektedir: “Kadınların genel siyasal bağlam içinde, -“dava” ile bağlantılı olarak- kamusal alana çıkmalarına yönelik teşvik, bu bağlamın dışına çıkılması, örneğin “kadın kimliği” bağlamına kayması karşısında ketlemeye dönüşüyor. Bu durum hareketin genel talepleri ile kadınların özgül talepleri arasındaki gerilim noktalarından birisini oluşturuyor” (Handan Çağlayan, (2009) *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*, İstanbul:İletişim Yayınları, 147). Bu bağlamda şunu belirtmek gerekir ki özgül olan herhangi bir siyasal ya da etnik temele dayanan bir oluşumun eski döneme alternatif kadın söylemleri üretmesi değil (Yuval-Davis’in analizinde milliyetçiliğin kadınlara biçtiği ‘sembolik sınır muhafızları’ rolü ile söylem üretmenin birbirine bağımlı olduğu unutulmamalıdır) aksine kadın hareketinin siyasal/etnik söylemi aşan talepler üretmesidir.

** Örneğin Selis, Kürt hareketine yakın olmakla birlikte kendini bağımsız kadın örgütü olarak görmektedir. 2002 yılında kurulan Selis Bağımsız Kadın Merkezi, Diyarbakır’lı kadınların psikolojik, hukuki, sosyal ve ekonomik danışmanlık ve rehberlik hizmeti aldıkları bir kadın kuruluşudur. Bunun yanında kadına yönelik şiddet konusunda çalışmakta ve Türkiye’deki kadın hareketi ile bağlantılı bir

1990'lar sadece Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da bir kadın hareketinin doğmasına tanık olmadı aynı zamanda İslamcı kadın hareketinin ve bununla bağlantılı kuruluş ve oluşumların faaliyetlerine de tanık oldu. 1980'lerin politik iklimi İslamcı hareketi hızlandırırken İslam'ı referans alan kadın kuruluşları bu dönemde yaygınlaştı. Bunda siyasal otoritelerin (Refah Partisi) ve bununla ilişkili yerel uzantıların katkılarını unutmamak gerekir.

Hanımlar Kültür ve Eğitim Vakfı (1980 öncesinde de benzer adla kurulmuştu), İslam'ı referans alan kuruluşları analiz edebileceğimiz bir örnek oluşturur. Bu kuruluşların genel olarak toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarına, gelişme stratejilerine, politik gündemlerine, hedef kitlelerine ve programlarına baktığımızda alışık olduğumuz genel güçlendirme perspektifinden ve stratejik amaçlardan hayli uzaklaşıldığını görmekteyiz. İslam'ı referans alan bu kuruluşların işleyiş biçimine bakıldığında Cindoğlu, (1999: 184-185) belli başlı şu özellikleri sıralamaktadır: Birincisi, uygulanan çoğu refah programı, gıda veya giyecek yardımıyla kadını bağımlı kılıp gelir getirici işler veya iş eğitimi gibi kalıcı çözümler getiremedikleri görülmektedir. İkincisi, böyle yardımlar çeşitli kurum ve kişilerce (Refah Partisi veya şimdiki benzer partiler) desteklendiği için yaygın ve etkili olabilmektedir. Üçüncüsü, yardımlar çoğunlukla belli bir yaşam tarzını benimseyen kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Dördüncüsü, uygulanan programlar genç kızları evin dışına çıkmalarını (kuran kursları, seminerleri hariç) sağlamamaktadır. Yine de sistem içerisinde anne ve eş olarak adlandırılan kadınların ev dışında faaliyetlerini sürdüren aktivistler olarak belli bir çatışma yaşadıkları görülmektedir.

kuruluş özelliği göstermektedir. Faaliyetleri arasında dikiş-kilim atölyesi açma ve okuma yazma kursları bulunmaktadır. Bağımsız kuruluşların yanında belediyeler tarafından kurulan merkezler de yaygındır. 2001 yılında kurulan DİKASUM (Diyarbakır Kadın Sorunlarını Araştırma Merkezi) örnek olarak gösterilebilir. 1999 yerel seçimlerinde başa geçen DEHAP bölgede yaşanan kadın intiharlarının (Diyarbakır ve Batman'da) araştırılması, kadın sorunlarının araştırılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi konusunda belediye meclis kararıyla böyle bir kurumun kurulması kararı veriliyor. DİKASUM, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesine bağlı bir merkez. Merkez hem başvurularda hem de alan çalışmasında kadınların sorunlarını tespit etmeyi, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi ve uygulamayı öngörüyor. Bu doğrultuda kadınlara yönelik çamaşır evi ve tandır kurulduğunu biliyoruz. Kadınlar buralarda hem ihtiyaçlarını gideriyor hem de çeşitli kurslar (okuma-yazma, sağlık gibi) aracılığıyla ev dışına çıkmaları sağlanıyor. Diyarbakır'da ayrıca Bağlar Belediyesi'nin açtığı Kardelen Kadın Evi bulunmaktadır (Bkz: Zorunlu Göç ve Kadınlar: Diyarbakır Örneği ve DİKASUM Koordinatörü Handan Coşkun İle Söyleşi, Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, Haziran 2007, S.3; *Uçan Süpürge 'Kadın 2004' Radyo Programı*, 22. Program, Güneydoğu'da Kadın Örgütlenmesi, Ekim 2004, Ankara; bianet.org/kadin).

Cindoğlu'nun belirttiği gibi kadın dini sistem tarafından 'anne ve eş' olarak kodlanırken aynı zamanda yardım amaçlı faaliyetler gereği dışarı çıkmaktadır. Bu da belli oranda bir çelişki gibi görünmektedir. Bu bağlamda Yuval-Davis'in (2007: 125) analizi tam da yerine oturmaktadır. "...Dinsel hareket içinde aktif olmak, kadınlara, kamusal alanda öteki türlü kendilerine kapalı olabilecek meşru bir yer sağlamaktadır." Sancar'a göre örneğin bugün AKP kadın kollarının faaliyetlerine bakarsanız eğer hayır işleri, geziler, Filistin annelerine yardım kampanyası gibi faaliyetler yürüttükleri görülebilir. Özetle eril siyaset içerisinde faaliyet yapan kadınlar bir 'dişil siyaset alanı' açıyorlar ancak bu egemen yapıyı sarsacak bir nitelik kazanmamaktadır (Akis, Özakin ve Sancar, 2009: 255).

Türkiye'de İslami düşünce hem ekonomi hem siyasi alanda Batı laik modelini büyük ölçüde benimsemiş görünmektedir. Bununla birlikte özellikle özel alan, aile ve kadın konusunda belli bir direncin devam ettiği söylenebilir. İslamcı kadınların yaşamlarına baktığımızda kamusal alanda var olmaya ve kendilerine sağlanan haklardan daha fazla yararlanmaya başladıklarını görüyoruz. Bu da aslında feminizmden karşılıklı etkilenmeyi ve yeni sentezlere dair düşünceyi beslemektedir (Akis, Özakin ve Sancar, 2009: 257). Tuksal, 80'lerde filizlenen feminist hareketten İslamcılarının etkilendiğini ancak gelen tepkiler nedeniyle tartışmanın devam ettirilmediğini belirtmektedir. Bu çerçevede Başkent Kadın Platformu'nda hem 1990'larda feminizmle tanışmayı hem de İslam'da kadının yerini tartışmayı yeniden gündeme getirdiklerini söylemektedir (Şefkatli Tuksal, 2008: 41). Dolayısıyla yardım amaçlı İslamcı kadın dernekleri yaygınlığını korusa da kadının toplumdaki konumu ve bu konuma eleştirel bakış geliştiren oluşumların filizlendiğini görüyoruz.

İlk kurulduğunda Mazlum-Der, Anadolu İlim, Araştırma Kültür Vakfı, Anadolu Eğitim Kültür Vakfı ve Muradiye Vakfı gibi çeşitli kuruluşları barındıran Başkent Kadın Platformu diğer geleneksel İslamcı oluşumlardan ayrılmaktadır. Mor Çatı, Uçan Süpürge, İnsan Hakları Derneği gibi çeşitli oluşumlarla bir araya gelip eylemler yapabilen platform, Sancar'ın belirttiği gibi, feminizmle belli bir etkileşime geçtiğinin kanıtı olarak okunabilir. Platform, Barış İçin Sürekli Kadın Platformu içinde bulunmuş,

CEDAW’ın Türkiye’de kadınlara duyurulması faaliyetini* değişik gruplarla (KADER, Uçan Süpürge, Türk Kadınlar Birliği, AÇEV, KASAD, ÇYDD gibi) birlikte yürütmüş, kadının siyasal alanda varlığını destekleyen özetle “biz kendi ihtiyaç duymadığımız özgürlükleri de savunmak durumundayız” diyen bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır (Diken, 2006: 62-68). Platform bu özelliği ile pratik yardımları ve hiyerarşiyi temel alan geleneksel İslamcı derneklerden ayrılmakta, kadın politikası üretmek için farklı STK’larla sürekli ilişki geliştirmektedir.

Kadını geleneksel bağlarla çevreleyen anlayışları sürekli eleştiren platform, bu haliyle dinin modern bir okumasına sahip çıkmaktadır. Tuksal, yaptıklarını şöyle anlatıyor:

...Pek çok panel ve toplantıda, kadınların eş, anne, evlat üçgeninde sıkıştırıldıklarını, İslam’ın kadına verdiği iddia edilen hakların çoğunun pratikte karşılığı olmadığını, Asr-ı Saadet dönemi yerine “fitne” dönemi anlayışıyla hareket edildiğini ve kadınların pek çok açıdan kısıtlandıklarını anlatıyor, uygulamaları eleştiriyorduk (Şefkatli Tuksal, 2008: 41).

Sancar’ın belirttiği gibi “Bazı İslami kadın örgütleri dinin kadınlara getirdiği her türlü ikincilleştirmeyi sorguluyorlar ancak bu eleştirel bakış dinin formel yapısına ulaşmadan yok oluyor” (Akis, Özakin ve Sancar, 2009: 255). Bu çerçevede Tuksal’ın önerilerinin** kabul görmediği dikkate alınırsa Platform bünyesindeki İslamcı kadın faaliyetlerinin, kamuoyu oluşturma ve kamu alanını genişletme amacıyla oldukları söylenebilir (Bkz: www.milliyet.com.tr/ozel/islam/).

1990’lar farklı kimlikteki kadınların kamusal alana girişlerinin arttığı, kamusal alan söylemlerini genişlettikleri bir dönem olmasının yanı sıra; tepkisel oluşumların da

* Tuksal, CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) Gölge Raporunun hazırlanma sürecinden bahsetmektedir. Rapor, Türkiye’nin her yerinden 400’ü aşkın kuruluş, platform grup ve inisiyatifle ilişki kurularak hazırlanıyor. Üç gün süren çalışmada 8 başlık altında (eğitim, ekonomi, çalışma hayatı ve yoksulluk, aile ilişkileri ve geleneksel roller, kanun önünde eşitlik ve yasal düzenlemeler, karar mekanizmaları ve siyaset, medya, sağlık, şiddet ve töre cinayetleri) atölye çalışmaları yapılıyor (*CEDAW Sivil Toplum Forumu, Atölye Çalışmaları*, 18-20 Nisan 2003 Ankara, Uçan Süpürge Yayınları, Ankara, 2004).

** Bu öneriler arasında: Diyanette kadın personelin sayısının artırılması, kadın müftü ve müfettişlerin olması, kuran kurslarının kadının sosyalleşme mekanı olarak düşünülmesi -kadınların buralara rahat gelebildiklerini düşünürsek- ve kadının hak ve hukukunu öğrenebileceği bir yer haline getirilmesi gibi talepler bulunmaktadır.

arttığı bir dönem olur. 1994 yerel seçimlerinde Refah Parti'sinin güçlü bir şekilde çıkması, laik gruplar tarafından yaşam tarzına tehdit olarak algılanır. Bu dönemde Cumhuriyet Bayramı kutlamaları devlet-ordu ritüeli olmaktan çıkar adeta Türk toplumunun geleneği olarak savunulur. Bu dönemler tam da sivil toplum ile devletin aynı kaygıları taşıdığı, dolayısıyla yaratılan güçlü sivil toplum imajının tam da bu ihtiyaca karşılık geldiği söylenebilir. Dolayısıyla devlet-sivil toplum sınırının belirsizleştiği ve sivil toplumun devletçiliğin üretildiği bir alan olarak ortaya çıktığı görülür. Artık resmi ideoloji sivil toplum alanı içinde üretilmektedir (Yashin, 1998a: 58-59).

1980 sonrası dönemin İslamcı yükselişine tepki olarak gelişen oluşumların analizi için, 1989'da kurulan Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Kadının Sosyal Hayatını Araştırma Derneği ve uzun geçmişi olan Türk Kadınlar Birliği gibi klasik Kemalist dernekler örnek olarak gösterilebilir. Genel olarak bu kuruluşların programlarına baktığımızda kadının pratik ve stratejik ihtiyaçlarına yöneldiklerini görmekteyiz. Kadının yasal haklarını konu edinen seminerler ve gelir getirici beceri geliştirme kursları bu kuruluşların faaliyetleri arasındadır. Bu faaliyetler kadını vatandaş ve toplumun üretici bireyi olarak kodlayan Kemalist söylemin uzantıları olarak görülebilir. Yashin'e göre Kemalist kuruluşlar İslamcı örgütlerin ev ev dolaşarak yaptıkları faaliyetleri Kemalist örgütler 'ev içi öğrenme' ve 'bilinçlenme' faaliyetleri adı altında yapmaktadırlar (Yashin, 1998b: 15-16; Cindoğlu, 1999: 183). Bu çerçevede hem Kemalist hem de İslamcı kadın gruplarının kadına toplumsal yaşamda sembolik bir rol verdiklerini söyleyebiliriz.

Genel olarak Kemalist kuruluşlar; kendilerini Kemalist reformlara bağlı (1926 Medeni Kanuna, İslami giyimini (peçe) yasaklayan kurallara, seçme ve seçilme hakkına) olarak tanımlamaktadırlar. İslami kuruluşlar daha çok şehir merkezlerinin alt gelir grubu bölgelerine, mahallerine, fakir kadınlara yayıldıkça; Kemalist kuruluşlar da bu mahallelerdeki kadınlara ulaşmaya ve buradaki kadınların haklarını anlatmaya başlamışlardır. Alt gelir grubu kadınlara yayıldıkça ciddi eleştiriler geliştirmeden aile planlaması gibi programların desteklendiği görülmektedir. Son olarak, Kemalist kuruluşlar beceri kurslarını (dikiş-nakış, halıcılık gibi) sınırlı sayıda kadına ulaştırarak,

kadının geleneksel rollerini eleştirseler de; bu faaliyetlerin kadın girişimciliğine dönüşmediği görülmektedir (Cindoğlu, 1999: 182-183). Kemalist kuruluşlar İslamcı yükselişe paralel olarak gelişen İslamcı kuruluşların hedef kitlelerine seküler yaşam tarzını anlatmaktadırlar. Kadınların kısa süreli ihtiyaçlarını doğrudan yiyecek yardımı üzerinden değil beceri geliştirme üzerinden kurarak kadının uzun süreli ihtiyaçlarına kısmen cevap verebilmektedirler. Bunu yaparken de kadını İslamcı gelenekteki gibi aile bağlarına değil toplumu önceleyen bağlara referans vererek yapmaktadırlar.

3.4. Kadın STK Merkezlerinin Farklılaşması: Yeni Merkezler Yeni Sorunlar

Cindoğlu, 1990'ların kadın kuruluşlarını ideolojik/düşünsel bağlamları ile ilişkili olarak üç kategoriye ayırır: Kemalist, İslamcı ve Feminist. Düşünsel/politik bağlamlarına göre üç kategoriye ayrılan kadın kuruluşları, toplumsal cinsiyet ihtiyaçları, kalkınma stratejileri, politik gündemleri, hedef kitleleri ve programları ile ilişkili olarak da analize tabi tutulur. Aşağıdaki tablo 1990'ların kadın kuruluşları ve aralarındaki farklılığa dair bize genel bir fikir vermektedir.

Tablo 1.

1990'larda Kadın Kuruluşları

	Kemalist	İslamcı	Feminist
Top.Cinsiyet İhtiyaçları	Stratejik/Pratik	Pratik	Stratejik/Pratik
Kalkınma Stratejisi	Kurtarma	Refah	Güçlendirme/Toplumsal Cin.
Politik Gündem	Seküler/Ulusal	Dini	Seküler/Feminist
Hedef Kitle	Kentsel/Kırsal Kadın	Kent. fakir aileler	Kentsel fakir kadın
Programlar	Beceri	yiyecek	şiddet gören kadın/
	Geliştirme	yardımlı,	çocuk bakım mer.
	Kursları,	gelişme	
	Seminerler	kursları,	
		seminerler	

Kaynak: Dilek Cindoğlu ve Simel Esim (1999) "Women's Organizations in 1990s Turkey: Predicaments and Prospects", *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No.1, s. 184.

Kadın kuruluşlarını düşünsel/politik bağlamlara göre sınıflandıran bu tablo, kadın kuruluşları arasında kadına yönelik farklı bakış açılarına dayanmaktadır. Üç bakış arasında bazı temel farklılıklar olmakla birlikte farklı kadın kuruluşlarının birbirleri ile etkileşime girdiklerini yeni modeller ve yeni anlayışlar yarattıklarını görmekteyiz.

Kadının ekonomik ve sosyal alanda ‘güçlendirilmesi’ perspektifi Türkiye’de 1990’lardan sonra birçok STK’da hayata geçirilmeye başlanmıştır. AB politikalarıyla (Gender Mainstreaming), Uluslararası sözleşmeler ve platformlarla (CEDAW, 4. Dünya Kadın Konferansı gibi) birlikte kadının kısa dönemli ihtiyaçlarının ötesine geçilmiş kadının toplumun her alanında güçlendirilmesi temel amaç haline gelmiştir. Bütün bu gelişmelerin Türkiye’de devlet feminizmi geleneğini yeniden canlandığı açıktır. Bu bağlamda politik, düşünsel gelenekleri farklı STK örnekleri (KAGİDER, KAMER gibi) kadının güçlendirilmesi anlayışında birleşmektedir. Kadın politikaları, kimlik sorunsalı, politik ve ekonomik alan kadın bakış açısıyla yeniden okunmaktadır. Bu açıdan 1990 sonrası yeni karşılaşmaların yeni merkezlerin yeni sorunların kadın bakış açısıyla yeniden tartışıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde kadın kuruluşlarını daha fazla bir araya getiren ‘siyasi partilere eşit mesafe’ anlayışı yaygınlaşırken, klasik Kemalist anlayışın temelinde olmayan kadın girişimciliği gibi konular gündeme gelmekte, ulusal dil aşılmakta, namus ve şiddet gibi konular ötekileştirilmekten çıkıp tartışma alanına dahil edilmektedir.

3.5. ‘Kadın Sorunu’nun Kurumsallaşması

1990’ların kadın hareketini ayırt eden önemli bir diğer nokta kurumsallaşma faaliyetleridir. Bu çerçevede 1990’ların önemli bir karakteristiği uluslararası aktörler çatısı altında, kadın erkek eşitliği konusunda yaşanan gelişmelerin kadın hareketi, kadın örgütleri açısından belirleyici olmasıdır. Örneğin 1995’te Pekin’de düzenlenen 4. Dünya Kadın Konferansı ve ardından 1996’da düzenlenen Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı’nda dünya ölçeğinde birçok kadın STK, deneyimini paylaşma olanağı bulmuştur (Kardam ve Ecevit, 2007: 91). Yine 1997’de yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasıyla AB, tüm politika alanlarında, yasalarda, programlarda ve faaliyetlerde kadın erkek eşitliğini sağlamayı hedeflemiştir. ‘Kadın Erkek Eşitliğini Bütün Ana Politikalara Yerleştirme Yaklaşımı’ (Gender Mainstreaming) sadece kurumsal,

hukuksal bir eşitliği değil aynı zamanda yerleşik kalıp, davranış ve rolleri değiştirmeyi amaçlayan bir dönüşüm hedeflemektedir. Örneğin Avrupa Kadın Lobisi (European Women's Lobby) bu sürece katkı sağlamak için 1990 yılından beri kadın örgütleri ile siyasi karar alıcılar arasında etkili olmayı hedeflemektedir (Uçan, 2004: 117-118). Türkiye’de ise STK’lar arasında Avrupa Kadın Lobisi’ne üye olmak neredeyse prestij haline gelmiştir.

Kadın konusunda hem ulusal hem de uluslararası mekanizmaların oluşturulması aslında kadın-erkek arasında var olan eşitsizlik probleminin toplumsal ve siyasal kabulü anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kadınlara karşı var olan sistematik eşitsizlik anlayışını yine sistematik araçlarla dönüştürme arayışı oluşturulan mekanizmaların felsefesini oluşturmaktadır. Acuner’e (2007: 126) göre ulusal mekanizmalar kadın haklarını koruma anlayışının kurumsal anlamda yerleşik bir politika haline gelmesinin aracı kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar aynı zamanda ataerkil değerlerle yüklü olması nedeniyle (kamu ve özel kuruluşlar) devletin içinde ve devlete karşı çalışmayı temel alırlar.*

Uluslararası düzeyde bunlar yaşanırken benzer dönemlerde Türkiye’de KSSGM’nin kurumsallaşma aşamalarını görmekteyiz. Kadın erkek eşitliğinin devlet çatısı altında kurumsal bir yapı kazanmasının ilk adımı Nairobi İleriye Dönük Stratejileri çerçevesinde alınan kararlar çerçevesinde BM’ye bir mekanizma oluşturulduğunu bildirerek başladı. İlk Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu ile başlayan yapılanma daha sonra KSSGM haline geldi. İlk yapı daha çok uluslararası yükümlülüklerinin etkisi altında şekillense de ikinci yapının oluşması sürecinde kadın derneklerinin, kadın gruplarının farklı tepki ve katkılarını unutmamak gerekir. Bütün tartışmalara rağmen devletin, kadının statüsünün geliştirilmesi ve bu konuya ilişkin duyarlılığın artması için bu yapının gerekli olduğu ortaya çıkmış oldu (Acuner, 2007:

*Connell, toplumsal cinsiyet rejimi/düzenini oluşturan üç temel mekanizmadan bahseder. Bunlardan birincisi, kadın-erkek emeği arasında kadının emeğini ikincilleştiren iş gücü piyasasıdır. İkincisi, devlet, ordu gibi erkekler tarafından denetlenen kurumların varlığıdır. Üçüncüsü, kadın-erkek ilişkilerinde denkliği değil de erkeğin üstünlüğünü vurgulayan kateksis alanıdır. İkinci ilke temel olarak ataerkil devleti, ataerkil bir özün tezahürü olarak değil ama içinde ataerkil yapının kurulup tartışıldığı iktidar ilişkileri ve politik süreçler kümesi olarak görmektedir (Bkz: R. W. Connell, (1998), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları). Bu bağlamda devlet, toplumsal cinsiyet ilişkileri ile derin bağı bulunan bir kurum olarak hesaba katılmalıdır.

127-136). Dolayısıyla kadın sorununa devlet taraf olmuş olmaktadır. Devletin ataerkil potansiyeli dikkate alınınca kadının sorunlarını temel alan yeni bir devlet feminizmi dalgasının bu dönemde kurumlara dönüştüğünü söylemek gerekir.

KSSGM'nin kurumsallaşma çabaları sırasında hem klasik kadın örgütleri hem de Ankara'daki kadın hareketi içinde belli bir ayrışma doğmuştur. İstanbul'daki feminist oluşum kadın konusunda devletin müdahil olmamasını isterken klasik kadın örgütlenmeleri (Türk Kadınlar Birliği, Kadının Sosyal Hayatını Destekleme Derneği) genel müdürlük fikrine ses çıkarmamışlardır. Ankara çevresi içerisinde de (Kadın Dayanışma Derneği, Perşembe Grubu, Kadın Tartışma Grubu, bazı dernek oluşumları ve üniversitedeki kadın oluşumlar) belli bir kutuplaşma yaşanmıştır. Bir taraftan devletin kadın işlerine el atmasını istemeyen bir grup diğer yandan böyle bir kuruma sıcak bakan ama kadın hareketini yok etmeyecek bir konumda tutulması fikrini ileri süren Kadın Dayanışma Derneği gibi yapılanmalar mevcuttu. Örneğin Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, 422 sayılı Kanun Hakkında Kararnameye (kararname içinde geçen 'milli görüş', 'izleme' ve 'yönlendirme' kavramları nedeniyle) Atatürk ilke ve devrimlerinden ödün verdiği için karşı çıkarken Mor Çatı, uygulamanın laik devlet anlayışına aykırı olduğu için karşı çıkmıştır (Acuner, 2007: 136-141). Kadın kuruluşları kadın sorunun çözümü için politika üretecek olan müdürlük kararnamesine kadın derneklerinin yönlendirilmesi, kadının statüsünün korunması (kadının toplumdaki statüsünün dönüştürülmesi yerine) gibi ifadelerle yer verdiği dahası bağımsızlıklarının korunamayacağı için eleştiri getirmişlerdir. Bu eleştiriler kadın hareketinin 1990'larla birlikte kadın odaklı bakış açısını kazandığına dair ciddi bir kanıttır.

1990'lar Kadının Statüsü ve Sorunları Müdürlüğü dışında Üniversitelerde Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezlerinin kurulduğu bir döneme denk gelmektedir. İlk 1990 yılında *İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi* kurulur. Merkezin amacı genel olarak kadının eğitim, sağlık, hukuk, siyaset ve iş yaşamındaki sorunlarına odaklanan araştırmalar yapmak, araştırmaları desteklemek ve cinsiyetçi uygulamaların önüne geçmek şeklinde özetlenebilir. Aynı yıl *Marmara Üniversitesi Kadın İş Gücü İstihdamı Araştırma ve Uygulama Merkezi* kurulur. Amaç iş yaşamındaki kadınların durumuna yönelik araştırmalar yapmak ve kamusal alanda

Çalışmayan kadınları iş yaşamına dahil etmek şeklinde özetlenebilir. 1993 yılında Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak kurulan *Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi* (KASAUM), Atatürk ilke ve devrimleri temelinde kadının ağdaş bir birey olmasını hedeflerken genel olarak kadının sorunları etrafında ulusal ve uluslararası düzeyde seminer, kurs, konferans ve sempozyum düzenlemeyi, araştırma ve inceleme yapmayı hedeflemiştir (Kara, 2006: 31). Bu iki büyük il dışında Ege, Anadolu, Çukurova, Van Yüzüncü Yıl ve Gaziantep niversitelerine bağlı Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezleri ve bu merkezlerin işleyişini kolaylaştıran Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Derneklerinin varlığından söz edilebilir. Bir yandan KSGM, diğer yandan üniversitelerdeki kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezleri ‘kadın sorunun’ kurumsallaşma yerleri olarak görülebilir.

IV. BÖLÜM

YÖNTEM ÜZERİNE

4.1. Araştırma Problemi

Kadın STK'lar ya da kadını merkeze alan STK'lar alternatif söylemler üretebiliyorlar mı? Bu süreci kim (ler), hangi süreçler nasıl etkiliyor? STK olmanın kendisi farklı bağlamlardan kadınlar için ne ifade ediyor? Farklı düşünsel/politik bağlamdan kadınlar hangi durumlarda bir araya gelebiliyorlar? Söylemleri nasıl farklılaşıyor? Kadın STK'lar olarak söylemler üzerinde etkili olabiliyorlar mı? Bu soruları çoğaltmak mümkündür. Burada önemli olan kadınların kendi taleplerini yaratmaları ve alternatif politikalar üretme sürecine girmiş olmalarıdır.

Türkiye'de kadın sivil toplum kuruluşlarının işlevi dönüşmektedir. Genel olarak bu işlevin kadına yardım etme anlayışından kadını güçlendirme ve kadına yönelik politika üretme anlayışına doğru dönüştüğü iddia edilebilir. Buna ek olarak 1990 sonrası Türkiye'de kadın sivil toplum kuruluşlarının değişik katmanları, grupları kapsayarak genişlediğini görmekteyiz. Kadın sivil toplum kuruluşlarının genişleme süreci genel olarak hakim olan güçlendirme perspektifinden etkilenmektedir. Türkiye özelinde 1990'lardan sonra kurumsallaşma çalışmalarının hızlandığını, kadın derneklerinin belli bir tema etrafında odaklandıklarını ve farklı merkezlere doğru yayıldıklarını görmekteyiz. Buna ek olarak STK'ların 1990 sonrası dönemde neoliberal politikaların etkilerini arttırdığı bir dönemde faaliyetlerini devam ettirdiklerini belirtmek gerekir. İşte bu bağlamda kadın STK'ların ekonomik sürdürülebilirlikleri başta olmak üzere ihtiyaçlarını politikleştirme biçimleri (projeler gibi) ulusal ve uluslararası aktörler tarafından baskılanmaktadır. Bu noktada kadın STK'ların eklemleme ve direnme biçimlerini, söylemlerindeki benzerlik ya da ayrışmayı analiz etmek önemlidir. Çünkü son dönemde Kadın STK'ların özellikle kadına yönelik politika üretme yerleri olarak işlev gördüklerini, alternatif söylemler ürettiklerini ve kamusal alanı genişlettiklerini söyleyebiliriz.

Türkiye'de feminist hareketin ideoloji ve sınıf özelliği çok belirgin olmamakla birlikte artan oranda ideoloji ve sınıf özelliği göstermektedir. Özellikle kadın STK'lar,

politik/düşünsel bağlamlarıyla ilişkili olarak kadınları dahil edebilmekte ya da dışarıda bırakabilmektedirler. Bu anlamda STK'ya dahil etme söylemleri politik/ideolojik bağlam tarafından belirlenmektedir. Bunun yanında kendi politik gündemleri çok benzer özellikler gösterebilmekte bazen ortak hareket edebilmekte, bazen benzer sorunlarda farklılaşabilmektedirler. Mikro kredi, toplumsal cinsiyet duyarlı bütçeleme, kadının eğitimi gibi birçok konuda sınıfsal konumları farklı olan kadınlar veya kadın STK'lar kadınlık üst kimliği etrafında birlikte hareket edebilmektedir. İşte bu noktada KAGİDER ve KAMER örneklerinin seçilmesi bize hem farklılıkları (sınıfsal, etnik ve bölgesel olarak) hem de kadın politikaları arasındaki ilişkiyi örneklendirmesi açısından önemlidir.

Kadın STK'lar kadınların ihtiyaçlarını politikleştirdikleri bir alan olmaktadır. Genel olarak kadın STK'lar yardım zihniyetinden giderek uzaklaşmakta, katılımın, temsilin, ihtiyaçların tartışıldığı bir yer olarak işlev görmeye başlamaktadır. Her ne kadar STK olmanın kendisi farklı anlamlara farklı ihtiyaçlara (aidiyet ve temsil) olanak verse de STK'lar politik bir araç veya 'demokratik bir baraj' olarak görülebilmektedir. İhtiyaçların politikleştirilmesi de bu sürece eşlik etmektedir. Fraser'ın belirttiği gibi "...ihtiyaçlara ilişkin konuşma, eşitsiz söylemsel (ve söylemsel olmayan) kaynaklara sahip grupların meşru toplumsal ihtiyaçlarını hegomonik hale getirmeye çalıştıkları bir mücadele olarak belirlenir" (Fraser, 2006: 14). STK'ların ihtiyacı belirleme, yaratma, mücadele etme biçimleri genel bir ifadeyle 'kadın deneyimi' perspektifi birçok kavramın dönüştürülmesini gerektirmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında kadın STK'lar, kadın deneyimini dışlayan süreçleri dönüştürme mücadelesi veren yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu çerçevede KAGİDER ve KAMER örnekleri seçilmiştir.

4.1.1. Sorunsallaştırılan Alanlar

Türkiye'de 1980'lerden sonra yeniden canlanan kadın hareketi, 1990'lardan sonra uluslararası aktörlerin etkisi ve devletin açık desteğini alarak kurumsallaşma sürecine girmiştir. Kadın sivil toplum kuruluşları kadının sosyo-ekonomik varlığını güçlendirmeye, birbirinden farklı alanlarda faaliyetlerini sürdürmeye başladılar. STK'lar kadının ekonomik alana aktif katılımından, aile içinde yaşanan şiddeti

engellemeye kadar birbirinden farklı temalar üzerine odaklanmaktadır. Kadın STK'lar bu işlevleri yerine getirirken aslında makro boyutta; 'toplumsal cinsiyet'in* yeniden tanımlanmasına katkı sağlamaktadırlar. Kadının statüsünde yapmayı tasarladıkları dönüşüm hem kadının hem de erkeğin rollerini yeniden tanımlamayı hedeflediği için cinsiyet eşitliği yönündeki potansiyellerinin deneyimlendiği bir alan olmaktadır. İşte bu çerçevede kadın STK'lar kadının pratik ihtiyaçlarına ek olarak patriyarkal sistemi hedefleyen stratejik ihtiyaçları gündeme getirmektedirler. Bireysel becerileri geliştirme, iletişim stratejileri geliştirme, çocuk bakımı/egitimi gibi kadının pratik ihtiyaçları ve yaşam koşullarına yönelik faaliyetler, STK'lar tarafından üstlenilmektedir. Bunun yanında kadının toplumdaki statüsünün yükseltilmesi, kadının ikincil konumunun değiştirilmesi gibi stratejik hedefler yerini korumaktadır. Bu bağlamda STK'ların nasıl bir kadın imgesine sahip oldukları önem kazanmaktadır. Çünkü biliyoruz ki kadına odaklanan projeler belli bir kadın tasarımına/tahayyülüne dayanmaktadır. Bu tasarımın uzantısı olarak STK'ların dönem dönem hayata geçirdikleri projelerin söylemleri dikkat çekici olmaktadır. STK'lar projelerini, genel olarak faaliyetlerini gerçekleştirirken politik/tarihsel miraslarıyla birlikte 'sivil toplum' anlayışını deneyimliyorlar/dönüştürüyorlar. Bu süreçte kadın öznelerin anlam dünyaları önemli olmakla birlikte hem ulusal hem de uluslararası arenadaki 'birey' vurgusu kadını yoğun bir şekilde etkilemektedir. Bu ilişki STK'ların pratik ve stratejik ihtiyaçlarını belirlemelerine de etki etmektedir.

Kadın STK'lar kadının pratik ve stratejik ihtiyaçlarını kamusal alana taşımak için mücadele vermektedirler. Kadının sürece dahil edilmesi, katılımın arttırılması Young'ın da (1990: 251) belirttiği gibi etkili bir fikir veya öneri bireyin katılımına

* Scott, 'toplumsal cinsiyet'in analizini yaparken ilişkili olması gereken ve aynı zamanda cinsler arasındaki farklılıkları vurgulayan dört ana unsur üzerinde durur. Birincisi, kültürel simgeler karanlık-aydınlık, arınma-kirlilik gibi karşıt anlamalara başvurulmasıdır. İkincisi, bu kültürel simgeler eğitim, din, bilim gibi doktrinlerle normatif kavramlar ve konumlar yüklenir. Üçüncüsü, toplumsal cinsiyet, sadece akrabalık sistemi ile değil eğitim, ekonomi ve siyaset sistemlerini içerecek şekilde kapsamlı bir fikir ile kavranır. Son öge ise öznel kimliktir. Scott'un belirttiği gibi önemli olan toplumsal cinsiyetin cinsler arasındaki farklılıklara dayalı olması ve aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirginleştiren yönüdür. İşte tam bu bağlamda Scott, toplumsal cinsiyete yönelik yeni meşrulaştırıcı hareketlere/siyasal hareketlere dikkat çeken sorusunu sorar: 'Eğer toplumsal cinsiyetin göstergeleri ve iktidar birbirini inşa ediyorsa bu nasıl değiştirilebilir?' (Bkz: Joan W. Scott, (2007) *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 38-53).

olanak tanımaktadır. Bu çerçevede kadınların toplumsal ve siyasal aktörler olarak varlığı önem kazanmaktadır. Aynı zamanda STK üyelerinin/gönüllerinin STK içinde bulunma eylemleri farklı anlamlar taşımaktadır. STK üyesi KAGİDER üyeleri için temsil işlevini üstlenirken KAMER gönüllüleri için aidiyet işlevini üstlenmektedir. Dolayısıyla farklı etnisite ve sınıftan kadınlar, STK'ları farklı düzeylerde deneyimlemektedirler. Bu bağlamda KAGİDER ve KAMER örnekleri bu farklı düzeyleri analiz etmek için önemli birer örnektir.

Sivil toplum kuruluşlarının politik alanla ilişkileri STK'nın karakterini belirleyen bir ilişkidir. STK'nın bağımsızlığı veya meşruluğu politik alanla girilen ilişki sonucu belirlenmektedir. Bu çerçevede STK'nın devleti, yerel ve merkezi otoriteleri nasıl konumlandığı büyük anlam kazanmaktadır. Kadını merkeze alan STK'ların devletle ilişkileri keskin bir devlet-STK karşıtlığına dayanmamaktadır. Tam tersine kadın sorununda devletin taraf olarak yer alması talep edilmektedir. KAGİDER'in ve KAMER'in bu çerçevede devletin konumu ve misyonu konusundaki düşüncelerinin/politikalarının benzerliği Türkiye'de 1990 sonrası kadın hareketinin karakteri açısından değerlidir. Bu bağlamda Fraser'ın (1994: 92) devlet ve toplum arasındaki ayrımı ortadan kaldıran refah kapitalizminin kadını güçlendirme potansiyeli üzerine yaptığı tartışma anlamlıdır.

Kadın sivil toplum kuruluşları talepleri, söylemleri ve politikaları ile kamusal alana ihtiyaçlarını taşıdıklarını söyleyebiliriz. Kadın STK'lar bu yönüyle 'özelleştirilmiş söylemsel' alanları dönüştürmektedirler. Fraser'ın ifade ettiği gibi tek ve kapsayıcı bir kamuya karşılık karşıt kamuların varlığı daha önce tartışılmayan sorunları gündeme getirerek söylemsel bir mücadeleye imkan tanımaktadır. Dolayısıyla kadının ihtiyaçlarını merkeze alan kadın STK'lar ister özel alana ister kamu alanına dair konuları gündeme getirsinler söylemsel bir mücadele verdikleri söylenebilir. Bu çerçevede KAGİDER, kadının ekonomi alanındaki ikincil konumunu sorgularken KAMER, kadının özel meselelerini kamusal alana taşıma mücadelesi vermektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının yardım konularından uzaklaşması, toplumsal yaşama müdahil olma süreci profesyonelleşmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Ryfman'ın (2006: 56)

belirttiği gibi sahadaki görevlerin teknikleşmesi, yetenekli ve bilgili personele ihtiyacı arttırmaktadır. Buna bağlı olarak STK içinde kalıcı bir çekirdek kadrolaşmaktadır. STK faaliyetlerinin profesyoneller tarafından yapılması verimlilik için önemli bir unsur olmakla birlikte uzun vadede çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının varlığını maddi olarak sürdürme kaygısının misyonun önüne geçmesi ve soruna sahip olan ile sorunu çözmeye gelen arasındaki mesafenin artması belli başlı sorunlara işaret etmektedir. Buna ek olarak STK'ların problemleri çözme tarzı olarak projeleri seçmiş olması profesyonelleşme ile birlikte yürümektedir. STK'ların politik bir araç olarak projeleri seçmiş olması kısa vadeli çözümü garantilese de Üstündağ'ın (2006: 23) belirttiği gibi bireyleri piyasa sistemine entegre etmektedir. Dolayısıyla projeler bütün eleştirilere (sürekliliği olmayan ve maddi kaygıyla yapılması) rağmen kadın STK'lar için imkan olarak görülmektedir. Bu bağlamda hem KAGİDER'de hem de KAMER'de proje ve profesyonelliğin nasıl yer bulduğu önemli görünmektedir. Çünkü STK'ların örgütiçi katılım düzeyleri ve demokrasi anlayışları politika yapma anlayışından etkilenmektedir.

Çalışma boyunca sorunsallaştırılan alanlar şu şekilde özetlenebilir:

- Kadın sivil toplum kuruluşlarının kamusal alanı demokratikleştirme ve sivil toplumun dilini kadın duyarlı yapma mücadeleleri,
- Politik alanla STK'lar arasında hakim olan ilişki, kadın STK'larda devletin yeri, merkezi ve yerel yönetimlerle ilişki,
- Kadın STK üyelerinin sivil topluma dair söylemleri,
- Kadın STK'ların örgütlenme özellikleri, neoliberal sürecin deneyimlenmesi ve bu sürecin söylem ve pratiklere yansımaları,
- Feminizm ile 'yeni kapitalizmin ruhu' arasındaki söylem yakınlığı ve küresel modernleşmenin kadın STK'lara etkisi,
- Kadın STK'ların örgüt içi katılım düzeyleri ile demokrasi anlayışları arasındaki ilişki,
- Kadın STK'larda politika yapma tarzı veya politik araç olarak projeler,

- Kadın STK'ların ihtiyaçlar politikası, çözüm modelleri ve kadın STK'larda kimlik sorunsalı,
- Kadın STK'ların kadını güçlendirme politikaları.

4.1.2. Araştırmanın Kapsamı

Faaliyetlerine yakından baktığımız STK'lar (KAGİDER ve KAMER) 1990 sonrası Türkiye'sinde görünürlük kazanmışlardır. Genel olarak seçilen STK'ların merkeze aldıkları 'kadın' kategorisi farklı temellere –sınıfsal, etnik gibi- dayanmaktadır. Sahip oldukları politik/düşünsel mirasın katkıları düşünüldüğünde aralarındaki farklılıklar artmaktadır. Ancak her iki STK'nın Türkiye'de 1990 sonrası yaşanan gelişmelerden etkilendiğini ve bu sürecin parçası olduğunu belirtmek gerekir. STK'lar kadın ihtiyaçlarını anlattıkları, projelerine muhatap buldukları ve seslerini kamusal alana taşıdıkları ortak bir süreç yaşamaktadırlar. Bu süreçte iç veya dış aktörlerin/öznelerin etkisi inkar edilemez. Örneğin IV. Dünya Kadın Konferansı ile birlikte 'toplumsal cinsiyet' bakış açısının uluslararası kuruluşların temel felsefesi haline gelmesi STK'ları güçlendirmiştir. Bu nedenle Türkiye'de kadın STK'ların uluslararası kuruluşlarla ilişkileri ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Üzerine odaklandığımız STK'lar farklı politik/kültürel bağlamdan gelmektedirler. Dolayısıyla bu özelliklerin STK'ların kendilerini tanımlama, ayırt etme özellikleri ile bu özelliklerin pratiklerine nasıl yansydıklarını, nasıl ortaklaştıklarını anlamaya çalışmak, Türkiye'de 1990 sonrası STK örgütlenmelerini anlamak için kaçınılmaz görünmektedir. İşte bu bakış açısıyla araştırmanın kapsamı şu şekilde özetlenebilir:

- Kadın STK'ların Türkiye'de 1990'lardan sonra sınıf ve etnisite bağlamında nasıl farklılaştıkları, sivil toplum, devlet ve feminizm algılarındaki benzerlik veya farklıların neler olduğu,
- Kadın STK'ların Türkiye'de 1990'lardan sonra kamusal alanı demokratikleştirme/çoğullaştırma ve kadını güçlendirme yönündeki katkıları,

- Kadın STK'ların yeni örgütlenme özelliklerinin (profesyonelleşme, sosyal sorumluluk, yönetim ve gönüllülük) söylem ve pratiklerde nasıl yer edindiği ve feminist söylemin, yeni kapitalizmin ruhuyla ilişkisi,
- Kadın STK'ların devleti nasıl tanımladığı ve bu çerçevede merkezi veya yerel yönetimlerden beklentilerinin neler olduğu,
- Kadın STK'ların kadını güçlendirme söylemine nasıl sahip çıktıkları ve politik bir araç olarak projelerin kadınların hayatına etkileri.

4.2. Feminist Bir Yönteme Dair

Metodoloji tartışmaları, araştırmada verilerin nasıl elde edileceğine yönelik soruları kapsamakla birlikte bununla sınırlandırılmaz. Verileri elde etme tarzı, verileri yorumlama, araştırmacı ve katılımcının etkisi, veri ve araştırmanın hedefi gibi konular genel olarak epistemoloji bağlamı içinde tartışılmaktadır. Ortaya koyulan bu sorunlar epistemolojinin metodolojiden ibaret sayılamayacağını gözler önüne sermektedir. Araştırma yapılırken, araştırmanın hangi kaygıyla yapıldığı, araştırmacının etkisi, araştırmanın öznesi, araştırmanın güvenilirliği gibi alanlar farklı epistemolojik geleneklere göre farklı özellikler göstermektedir. İşte bu farklılıklar bilginin 'sosyal bir inşa' olduğu gerçeğini haykırmaktadır.

Feminist yönteme dair her ne kadar sınırları çizilmiş ilkeler olmasa da belli başlı noktalar üzerinde bir fikir birliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Harding'in belirttiği gibi "sınırları belirlenmiş bir feminist araştırma yöntemi fikrine karşı çıkılması gerektiği" anlayışı feminist metodoloji için önemlidir (Harding, t.y.: 34). Ama bu feminist yöntemin uzlaşsı noktalarına/ilkelerine sahip olmadığı anlamına gelmez. Çalışmamız boyunca sınırlarını çizemediğimiz araştırma yöntemini tartışmakla birlikte, feminist duyarlılıkları (kadın deneyimini ön plana çıkarmak, kadın yaşantısını dikkate alan kavramlar üretmek ve kadının farklı seslerini duyurmak gibi) referans almaya çalışacağız.

Bu bölümde başta pozitivist teorinin belli başlı metodolojik yaklaşımlarının ‘sosyal gerçekliği’ ve özelde ‘kadınların deneyimini’* görünür kılma potansiyeli üzerinde bir tartışma yapılacaktır. Gerçekliği kurgulama ve gerçekliğe ulaşma tarzının neleri görünmez kıldığını açığa çıkarmak önemlidir. İşte tam bu noktada, eleştirel teorinin pozitivism eleştirisinden yararlanıp feminist yönetime dair duyarlılıklar belirlenecektir. Bu doğrultuda feminist teorinin pozitivist ve Marksist teoriye (Marx ve Engels özelinde) getirdiği eleştirileri de tartışmak feminist yöntem için önemli görünmektedir.

Dikotomik ayrımların kendi içinde hegomonik anlamlar içerdiğini dikkate aldığımızda, pozitivist gelenek içindeki özne-nesne, olgu-değer ayrımları başta olmak üzere ayrımların taşıdığı hiyerarşik ilişkiye dikkat etmek gerekir. Nesne özneyi ikincil kılarken, olgu değerden ve öznenen bağımsız başlı başına gerçekliği temsil etmektedir.

Özne-nesne temelli epistemolojinin ve pozitivist bilim felsefesinin en büyük yanılgısı, ‘sosyal bilim’ kavramını, bir toplumsal-tarihsel varlık olması dolayısıyla her zaman ve her durumda kültürel kodlarla, değerlerle bezenmiş olan ‘özne’nin kendini tüm bunlardan yalıtarak böyle bir ‘nötrallite’ ve ‘tarafsızlık’a sahip olabileceği fikrine dayanmasıdır (Özlem, 1999: 116).

Pozitivist teori geleneğinin merkezi konumunda olan özne-nesne ayrımı sadece nesneye öncelik vermez, öznenin bağlamdan kopmasının mümkün olduğunu varsayar. Dolayısıyla özne, hiçbir belirleyiciliği olmaksızın, nesnenin dile gelmesiyle kaydedicisi konumuna gelir. Hâlbuki feminist araştırmacılar “...araştırmanın sorunsalı olarak düşünülen gerçekliğin herhangi bir boyutuna ilişkin deneyim, pratik, düşünce, inanç ve duyguların bilgisinin, tüm bunlara yüklenen anlamlardan ayrılmaz olduğunu kabul ederek” hareket ederler (Kümbetoğlu, 2005: 56).

Pozitivist teori olguların dışsal olduğunu kabul ettiği için olgular arasında düzenlilik gösteren nedensel ilişkiler tespit etmeyi amaçlamaktadır (Balkız, 2004: 138).

* ‘Kadın deneyimi’ bu metinde Stanley ve Wise’in kullandığı anlama işaret ederek kullanılmaktadır. Bireyin sadece öznel deneyimleri ile değil ama bu deneyimlerle ilintili olarak ‘kadın’ı sosyal-siyasal olarak inşa edilen bir kategori olarak anlamak gerekir. Bu konum maddi dünyaya dayalı deneyimler kümesinin merkezi hale getirilmesine dayanmaktadır (Bkz: Stanley, Liz ve Wise, Sue, (t.y.) “Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji,” *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 61-68).

İşte bu nedenle pozitivist teorinin yasa benzeri çıktıları, sosyal gerçeklik hakkında ‘niçin’ sorularını cevapsız bırakır. “Katı nedenselliğe dayalı pozitivist bilim anlayışı içinde bilgiyi ya da kuramı üreten öznenin tarafsız olması gerektiği olmazsa olmaz koşul sayılmaktadır” (Şaylan, 2002: 184). Katı nedensellik, öznenin tarafsızlığı ve olgunun dışsal olduğu anlayışını ilerlettiğimiz zaman pozitivist teorinin gerçekliğin tarihselliğini dolayısıyla öznenin eylemleriyle değişimi/dönüşümü yapabileceği anlayışını yadsıdığını görmekteyiz. Hâlbuki “eleştirel sosyal teori, ‘özel alanın politik olduğu’ kabulünden hareketle daha bu günden gündelik hayatın her alanında, dönüşümler gerçekleştirilebileceği iddiasındadır” (Balkız, 2004: 155). Sosyal gerçekliğin değiştirilmesi ya da verili olarak kabul edilmesi pozitivist teori ile eleştirel teorinin en önemli ayrım noktalarından biridir.

Sosyal gerçekliğin değiştirilmesi/dönüştürülmesi, yeniden inşa edilmesi, feminist teorinin yapı taşlarından biridir. İşte bu nedenle “feminist eleştirel yaklaşım, toplumu daha eşitlikçi hale getirmek nasıl mümkündür? Sosyal gerçekliğin dönüştürülmesi ve değiştirilmesinde araştırmacının rolü ne olmalıdır? Gibi sorulara cevap ararken antipozitivist, antipatriarkal bir yol izler” (Kümbetoğlu, 2005: 60). Olgunun dışsal olduğu anlayışına dayanan pozitivism, sosyal gerçekliği değiştirme ve dönüştürme amacıyla olan feminist teori için işlevsel değildir. Kaldı ki pozitivist teorinin dayandığı özne-nesne ayrımının katı bir şekilde savunusu, kadın deneyiminin dönüştürücü potansiyelini dikkate alan feministler için gerçeği perdelemekten başka bir şeye hizmet etmemektedir.

Geleneksel bilgi teorilerinin temel aldığı özne-nesne ayrımı, iki yönlü bir dışlama potansiyeline sahiptir. Bunlardan ilki, hem eleştirel teorisyenler hem de feministler tarafından tartışılan bilginin öznenen koparılması, dışsallaştırılması sürecinin yarattığı hiyerarşidir. Kadın deneyimlerini görünür kılmak ve kadınların özgürlüğü için yapılan çalışmalarda eski metodolojileri kullanmak yapılan çalışmaların kendilerinin baskı aracı haline gelmelerine neden olmaktadır. Buna bir de geleneksel metodolojilerin değerden arınmışlık, tarafsızlık ve özne-nesne arasındaki karşılıklılığı ortadan kaldıran hiyerarşik ilişkiyi ön plana çıkaran ilkeler eklenince, kadın araştırmacıları şizofrenleştirmektedir (Mies, t.y.: 50). Kadının deneyimleri, geleneksel

metodolojiler tarafından ön plana çıkarılmadığı için cinsiyetçiliğe karşı mücadele aynı metodoloji ve epistemoloji ile ortaya konamaz. Böylece özne-nesne ayrımının yarattığı ilk dışlama biçimi, kadınları deneyim ve pratiklerden uzak şizofren bir yapıya mahkum etmektedir.

İkinci dışlama biçimi ise özne-nesne ayrımında öznenin erkek olarak kurulması sonucunda somutluk kazanmaktadır. Harding (t.y.: 36), “feministler[in] geleneksel bilgi teorilerinin, kasıtlı olsun olmasın, kadınların “bilen kişiler” veya *bilginin taşıyıcıları* olma olasılıklarını sistematik olarak yok saydığını; bilimin sesinin erkeksi olduğunu iddia ederken; tarihin erkek (egemen sınıf ve ırkın) gözüyle yazıldığını; geleneksel sosyolojik bir cümlede öznenin her zaman erkek olduğunu” açığa çıkardıklarını belirtmektedir. Böylece modernist, geleneksel epistemolojilerin referans aldıkları öznenin, feministler tarafından ‘cinsiyetli’ olduğu açığa çıkarılmıştır.

Epistemoloji ve metodolojide referans alınan öznenin cinsiyeti sorgulandıktan sonra bilimin, tarihin kimin faaliyeti ve kimlerin ihtiyacı olduğunu tartışmak kaçınılmaz görünmektedir. Genel olarak Mies’in (t.y.: 49) belirttiği gibi pozitivist teori ve metodolojiye yönelik eleştirel teorinin üç noktada (bilimsel geçerlilik, seçkin ve içselleştirilmiş sınıfsal nitelik) başlattığı eleştiri daha sonra feminist metodoloji geliştirmede yönlendirici olmuştur. Kadın deneyimlerini görünür kılan, cinsiyetçi eşitsizlikleri dönüştürmeyi hedefleyen çalışmalar genel olarak ‘var olanı anlamaya’ yönelik çabaları ileriye götürür ve Mies’in vurguladığı gibi ‘kadınlar kendi deneyimlerini kolektifleştirir, tarihlerine sahip çıkarlar.’ Cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeyi hedefleyen her faaliyet ‘anlama’yı referans alan metodolojik araçlarla yetinemez. Ancak bu alanın sağladığı imkanları da kullanmadan edemez.

Feminist yöntem tartışmalarında kadın deneyimlerinin nasıl, nereye kadar soyutlanacağı her zaman tartışma konusu olmuştur. Hekman, (1999: 80) *The Future of Differences-Truth and Method in Feminist Theory*- kitabında ‘feminist ideal tipler’ kavramını Weber’in ideal tip kavramını temel alarak, feminist sosyal analizi doğrulamak için kullanır. Bir tarafta kadın yaşantısına dair herhangi bir soyutlamanın maskülenist olacağını iddia eden feministler, diğer tarafta insan davranışlarının

evrenselliğini araştırmayı isteyen feministlerle sosyal bütünlüğün ‘gerçekliği’ni elde etmek isteyen feministler arasında Hekman, Weberyen kavramlaştırmalara başvurur.* Şunu vurgulamak gerekir ki Hekman, Weber’in ‘sosyal aktör’ kavramı yerine ‘kadın’ı yerleştirerek, sosyal bilimlerin ‘kadının gerçekliğini’ yansıtamadıkları eleştirisinde bulunur. Alternatif stratejilerin ya da feminist metodolojinin karakterini betimlerken de sosyal aktörün/kadının görünürlüğünü üstlenecek sosyal gerçekliğin yönlerini ortaya çıkaracak yeni analitik kavramlara ihtiyaç olduğunu vurgular.

Sosyal bilimlerde olduğu gibi özellikle feminist teoride ‘kavram’lar merkezi bir yer teşkil ederler. Kavramlar Hekman’ın (1999: 86) belirttiği gibi politik ve değer yüklüdür. Ayşe Durakbaşı (t.y.: 218), Leonore Davidoff’un özel alan-kamusal alan ayrışmasını eleştiren örnekleri hatırlatmaktadır. Viktorya döneminde kadınlar, aile, eğitim ve din alanında önemli etkinlikler yapmalarına rağmen bu uğraşlar kamusal olarak göz ardı edilmişlerdir. Bu çözümlemeden hareketle Durakbaşı da Davidoff’a katılarak sosyal ve politik alan ayrımı yapmayı kadın hareketi ve kadının görünürlüğü için önemli görmektedir. Hekman’ın (1999: 89) belirttiği gibi feminist kavramlar, epistemolojik olarak ana akım sosyal bilimlerin modernist epistemolojilerine meydan okumaktadırlar. Örneğin Mackinnon, (1982: 534-35) ‘kişisel alan politiktir’ anlayışını yorumlarken benzer şekilde kamusal ya da sosyal alanı özel alana uyarlayan kategorik kavrayışlardan biri olarak Engels’i eleştirir. Koca-burjuvazi ve kadın-proleter benzerliğini hatırlatarak, sosyal yaşamda ne oluyorsa bunun özel alana da uyarlanabileceği anlamına gelmediğini belirterek, kadın deneyiminin ayırt edici (sosyal olarak, kişisel olarak, özel ve duygusal olarak) özelliklerine vurgu yapar.

Çakır (t.y.: 222), “kadınların kendilerini, kendi sesleriyle ifade ettikleri alanları araştırma”nın alternatif, yeni metodolojik araçları ve yaklaşımları gerekli kıldığını savunmaktadır. Karmaşık nicel bilgiler ve soyut teori üzerine pozitivist vurgu, güç

* Hekman’a göre Weber’in ideal tip kavramlaştırması iki ayrı sürece dayanır. Birinci aşamada araştırmacılar sosyal aktörün kavramlar dizisini -ki bu kavramlar sosyal gerçekliğin içinde oluşturulmuş kavramlardır-, araştırır. İkinci aşamada ise araştırmacı kendi ilgisine göre bu kavramlardan belli bir alt kümeyi dikkatlice seçer. Hekman, bu analizi bir adım daha ilerleterek sosyal bilim disiplinlerinin metodolojik kuralların ve kavramsal araçların kadın gerçekliğini görünmez kıldıklarını iddia eder. Çünkü bu kavram ve kuralların kendisi maskülen niteliktedir. Halbuki Weberyen anlayışta olduğu gibi ideal tipler/kavramlar çok sofistikedir. Bu yüzden Hekman’a göre feministlerin değer yüklü, politik ve taraflı özellikler gösteren kavramları desteklenmiş olur (Hekman, 1999: 80-87).

merkezlerine ve uzmanlığa açık olan bilgiler üretir. Bu aynı zamanda elit olmayan kişiler tarafından üretilen günlük bilgileri ve kişisel deneyimleri önemsizleştirir. İşte tam bu noktada deneyimleri önemsizleştirilen bireylerin yaşamları üzerinde etkilerinin de azalmış olduğunu belirtmek gerekir (Fay'dan aktaran Concian, 1992: 625). Belli bir metodolojik araç aynı zamanda gerçekliği üretmenin yollarından biri olsa da, çoğu zaman hakim metodolojik araçlar karşımıza çıkmaktadır.

Deneyim, görüşmeci özellikleri ve öznellik ilkelerini barındıran feminist araştırma sürecinin ilişkili olduğu beş alanı şöyle sıralamak mümkündür. Feminist araştırma:

- Araştırmacı-araştırılan ilişkisinde
- Bir araştırma deneyimi olarak
- Araştırmacıların entelektüel özgeçmişlerinde ve bundan dolayı
- Araştırmacı ve araştırılanın farklı 'gerçeklikleri' ve karayışlarının nasıl bağdaştırılacağından ve böylece
- Araştırma ve yazma sürecindeki karmaşık iktidar sorununda somutluk kazanmaktadır (Liz ve Sue, t.y.: 69).

Feminist yönetime dair sıralanan bu ilişkiler araştırmacı-araştırılan ilişkisindeki olası iktidar ilişkilerine* ve araştırmacının konumundan (konumlandırılmış) kaynaklanan iktidar ilişkilerine odaklanmaktadır.

Feminist yönetime dair bütün bu tartışmalardan ve feminist araştırmalara yönelik dikkat edilmesi gereken odak noktalardan sonra belli başlı bazı metodolojik ilkelere daha yakından bakmak gerekir. İlk olarak değerden arınmışlık ilkesinden söz edilebilir. Tarafsızlık adına sıkça tekrarlanan 'seyirci bilgisi' yerine 'bilinçli taraflılık' dikkate alınmalıdır. İkinci olarak yukarıdan bakış yerine aşağıdan bakış** öngörülür. Bu

* Wolf, araştırmacı-araştırılan arasındaki iktidar süreçlerine dikkatimizi çeker. Araştırmacı-araştırılan ilişkisinde olası üç iktidar ilişkisinden bahseder: Sömürü, misilleme, eşitlikçi bağlar. Bu üç olasılık araştırma sonrası yazma sürecini değil doğrudan araştırma sürecine odaklanmaktadır (Bkz: Diane L Wolf (2009) "Saha Çalışmasında İkilemler", *Kuram ve Yöntem Kenarından*, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Der), İstanbul: Anahtar Kitapları, s: 398).

** Bu ilke araştırma süresince araştırmacının var olan farkları azaltma ya da önemsizleştirme yoluna gitmesini salık verir. Ancak bunun başarılıp başarılmayacağı tartışmalıdır (Bkz: Wolf, 2009: 398).

aşağıdan bakış aynı zamanda bilinçli ilkenin gereğidir. Üçüncü ilke, düşünmeye duyarlı seyirci bilgisi yerine aktif katılımı öngörür. Dördüncü ilke, araştırmanın hem bireysel hem de sosyal değişme süreçleri üzerine odaklanması gerekir. Beşinci ilke, araştırma süreci hem araştırma öznelere hem de araştırma nesneleri için bir bilinçlenme süreci olmalıdır. Bu süreç bireysel problemin baskıcı sosyal ilişkilerin göstergesi olduğunu anlamayı içerir. Son olarak sosyal ilişkilerin baskıcı karakterinden yola çıkarak kadınların kolektif iç sorgulama yapmaları ve bunların bireysel ve sosyal tarihle birleştirilmesi gerekir (Mies, t.y.: 52-56). Mies'in feminist çalışmalar için önerdiği bu metodolojik ilkelere eleştiriler getirilse de bir kez daha göstermektedir ki bu metodolojik araçlarla görünür olmayan grupları ve özellikle kadınları ve onların deneyimlerini görünür kılmak temel saiki oluşturmaktadır. Hakim metodolojik ilkelerin özne-nesne arasındaki ayrımı derinleştirmesi özellikle kadının/kadın araştırmalarının dayanmak zorunda oldukları temeli (bireysel ve sosyal tarihin birlikteliği) sarsmaktadır.

4.3. Araştırma ve Analiz

Araştırma sürecinde kadınların deneyimlerini, kavramlarını, söylemlerini görünür kılmak için genel olarak eleştirel ve feminist duyarlılıklar takip edilmeye çalışılmıştır. Çalışma boyunca deneyimleri, kavramları ve söylemleri analiz etmek için derinlemesine görüşmeler yapılmış, görüşme kayıtlarının ve STK belgelerinin (broşürler, yayınlar, raporlar, sunumlar, toplantı notları, basın açıklamaları gibi) tematik söylem analizleri önemli bir yer tutmuştur.

STK faaliyetlerinde yer alan kadınlar kendi deneyimlerini bazen var olan kavramlar, anlamlar içinde ifade etmektedirler. Bazen de var olan kavram ve anlam bağlamından şikayet ederek (bilinç yükseltme kavramının yerine -hiyerarşi içerdiği için-farkındalık yaratma kavramının kullanılması gibi) yeni kavramlar kullanmışlardır. Yeni kavramlar kullanmak ya da var olan kavramın anlamı üzerinde mücadele etmek aynı zamanda dönüştürücü bir sürece dahil olunduğunun göstergesidir. Bu sürece ek olarak bazen de farklı alanlarda/kurumlarda tartışılan kavramları, söylemleri kendi bağlamlarına ekleme yoluna giderek dönüşmektedirler. Özetle incelediğimiz STK'larda (KAGİDER ve KAMER) faaliyet gösteren kadınların söylemleri bu STK'ların politik iddialarını ve kadın politikalarını anlamak için önem kazanmaktadır.

Söylem analizinin ve genel olarak söylemin, dil çözümlemelerinden (dil, sentaks, semantik yapı gibi) giderek anlam çözümlemelerini içeren bir alana dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu dönüşüm içerisinde özellikle dil yerine söylem ve ideoloji arasında kurulan bağ, anlam üzerinde etkin bir tartışma zemini hazırlamaktadır. “Saussure’ [ün], toplumsal anlamın gösterge’nin gösteren ve gösterilen öğeleri arasındaki bir ilişki olarak tanımlaması önemli bir adımdı...Saussure, gösterenler (signifiers) ile ilgilenirken Barthes dikkatleri yan anlam kuramı ile birlikte gösterilene (signified) daha açık ifade ile yorum (interpretation) sorununa kaydırdı” (Üşür, 1997: 88). Dolayısıyla söylem analizinde, dilin yapı olarak konu edilmesinden giderek uzaklaşmakta onun yerine toplumsalla bağ kurulabilen anlam alanı önem kazanmaktadır.

Üşür’ün (1997: 148) belirttiği gibi yapı-bilinç ilişkisinden, bilinç-özne ilişkisine ve son olarak özne-söylem ilişkisi şeklinde, makrodan toplumsal ve bireye doğru çözümlemenin izini sürmekteyiz. Bu süreçte öznenin, ideolojinin, iktidarın, bilginin ve bunlarla bağlantılı anlamın tartışmalı konumlarına yer vermek gerekir

Genel bir ifadeyle söylem, tamamen ideolojiden bağımsız olarak değil ama onunla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. “Söylem, en basit ifade ile anlamın dil içinde hareket etmesi ile ortaya çıkan şey olarak tanımlanabilir. İdeoloji ise, bu anlamın belli kişi ve grupların lehine nasıl harekete geçirildiği ile ilgilenir” (Thompson, 1984’den aktaran Üşür, 1997: 89). Söylem sınırsız bir anlam akışı olmadığına göre söylemin üretimi veya yayılması* gibi duraklarda ideoloji ile girilen ilişki önemlidir. Bu aynı zamanda ideoloji kavramı yerine iktidar kavramını yerleştiren bakış açılarına da yansıtılabilir. Örneğin Foucault, söylem kuramına iktidarı yerleştirirken, bilginin üretim sürecine ve iletişime odaklanır. Foucault, ‘İktidar ilişkileri’, ‘iletişim ilişkileri’, ve ‘nesnel kapasiteler’ ayrımı yapar. Ama “aslında daima birbiriyle örtüşen, birbirini

* Spivak, ‘sati’ olayında kadının ‘kendini sessizliğe çekmesi’ (statis) ile ‘buyrulmuş bir kendini- kurban ediş’ arasındaki seçimin varlığı üzerine konuşurken kadının seçim özgürlüğüne vurgu yapar. Ancak buna rağmen sati’nin yasaklanma ve suç olma sürecini epistemik şiddet ile açıklamaktadır. ‘Özel alandan kamusal alana çıkışında emperyalizmin iyi toplumun kurucu imajı’ haline gelmesi tartışmasını yaparken kuşkusuz ideoloji ve iktidar ilişkilerinin üretimi ve yayılmasını örneklendirmektedir (Bkz: Gayatri Chakravorty Spivak. (2009), “Madun Konuşabilir mi?”, *Kuram ve Yöntem Kenarından*, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Der), İstanbul: Anahtar Kitapları, s. 97-103).

destekleyen ve birbirinden karşılıklı olarak, yararlanan üç tip ilişki söz konusudur (Foucault, 2005: 70). Foucault, her ne kadar iktidar ilişkileri, iletişim ilişkileri ve nesnel kapasiteler arasında ayırım yapsa da iktidardan bağımsız söylem vurgusu naiftir. Bu durum ya “başkasına tabi” ya da “kendi kimliğine tabi” özne anlayışı nedeniyle sıkça eleştirilmektedir (Eagleton, 2005: 208; Sarup, 2004: 144). Çünkü bu anlayış hem iktidardan bağımsız söylemi imkansız kılar hem de epistemolojik köken yerine söylem temelli bir doğruluk tanımının oluşması anlamına gelir. Dolayısıyla özne, söylem içinde işgal edilebilecek bir konuma gelmektedir (Üşür, 1997: 122). Özne, söylem tarafından belirlenirken, öznenin söylemi değil, söylemin özneyi öncelediği bir konuma yerleşmektedir. Keskin’inde belirttiği gibi “bu anlamda özne bilginin koşulu olarak değil, bilgiyi oluşturan söylem öznel deneyin kurulduğu tarihsel pratiklerden biri olarak ortaya çıkıyor” (Keskin, 1999: 19).

Özne-söylem önceliği tartışması bize hakim söylemler üzerine konuşma imkanı sağlamaktadır. “Hiçbir öznenin söylem içinde ontolojik olarak ayrıcalıklı ve aşkın bir konumu bulunmadığına göre, iktidara karşı olan sınıfsal, etnik, cinsiyete dayalı kimlikleri eklemleyerek radikal demokrat özneyi kuracak söylem nerede ve nasıl oluşacaktır?” (Üşür, 1997: 59). Böyle bir soru bize öznenin önceliğini hatırlatması bakımından önemlidir. Çünkü söylem, bağlam içinde gelişmekte ve diğer söylem ve bağlamlarla ilişkiye girmekte ve dışsallaşmaktadır (Milss, 1997: 11). Böylece diğer söylemlerin ve bağlamların farklılığı belli bir söylemsel çoğulluğa ve mücadeleye imkan tanır.

Söylem analizinde iktidar ilişkilerini dil dolayımıyla analiz eden Bourdieu, bize günümüz iktidar yapılarına karşı uyarılmaktadır: “Dilsel bağlantıların her zaman, konuşanların ve mensup oldukları grupların, değişmez bir biçim altında gerçekleşen simgesel iktidar ilişkileri olduğunu” unutmamak gerekir (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 137). Dolayısıyla “...bütün sözcelerin eşit ölçüde kabul edilebilir olmadığı ve bütün muhatapların eşit olmadığı anlam[ı]” belirleyici olmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2007: 141). Bourdieu, ‘dilsel bir habitus’tan bahsederken, söylemler arası farklılığı ve bununla ilişkili olarak statü farklılıkları üzerinde odaklanmaktadır. Bu bakış açısı bize söylemin gündelik pratikle nasıl işlediğine ama aynı zamanda statü ve iktidar ilişkilerine

dair mikro bir analizi örneklendirmektedir. Söylem basitçe egemen sınıfın çıkarlarını görünmez kılmak gibi bir işleve indirgenemez (Üşür, 1997: 58). Aksine farklı söylemlerin farklı anlamlar yaratma süreci üzerine odaklanmak gerekir. Bu süreç makro veya mikro iktidar süreçlerinden bağımsız olma mücadelesini barındırdığı için salt iktidarın taşıyıcıları olarak görülmemelidir.

Söylem ya da temsil analizleri bir taraftan aşırı göreceliğe gömülüp gündelik hayat yüzeyleri içindeki ilişkilerden üretilen gerçekliği görmezden geldiği gibi bazen de gerçekliğin çok katlılığını görüp yine de toplumsal dönüştürme kapasitesinden ve gerçeklikten uzaklaşmaktadır. Bu iki görüşe rağmen merkezin dışındakilerin, konumlarının kavramsallaştırılmasında önemlidir. Dilin analizi (kendisi iktidar ilişkileri içinde olmasına rağmen) ve iktidar ilişkilerinin merkeze alınması ‘sınıf, ırk, cinsiyet, din ve bölgesel farklar’ bağlamında oluşan iktidar ilişkilerini açığa çıkarmakta önemli bir analiz aracı haline dönüşebilir (Ertuğrul, 2009: 150-152). Çağlayan’ın belirttiği gibi toplumsal hiyerarşi ve iktidar ilişkileri kadının sesi olmadığı anlamına gelmiyor şüphesiz. Daha çok kaynaklardan (ekonomik ve kültürel) yoksun oldukları anlamına gelir. İşte bu çerçevede söylem analizinin ‘kenar’dakilerin çok yönlü iktidar ilişkilerini görünür kılarak işlevsel olabileceği açıktır (Çağlayan, 2009: 489).

Genel olarak bakıldığında kadınları konu edinen araştırma ve proje sayısında bir artış olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak Wolf’un (2009: 375) belirttiği gibi kadınlar ‘ile’, kadınlar ‘için’ yapılan çalışmalar ayrımı önemli olmaktadır. Feminist çalışmalar yürütülürken iki bakış açısına ciddi anlamda ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan ilki Wolf’un, Haraway’ın ‘konumlandırılmış bilgiler’ kavramını hatırlatarak yaptığı vurgudur. Bu vurgu araştırmayı yürüten kişinin cinsiyet, sınıf, ırk, milliyet gibi ‘bilinç haritalarını’ belirleyen ‘işaretlenmiş bilgilerin’ varlığıdır (Wolf, 2009: 392). Bu bakış açısı, araştırmacı ve araştırılan arasındaki ilişkiye de katkı sağlar. İkincisi Tüzel’in, Adorno’ya dayanarak “kadının ataerkil ideolojinin egemenlik görüntüsü tarafından gölgelenen öz yaşam deneyimine ulaşmak” şeklinde özetlenebilecek, deneyime bağlılık ve buna bağlı olarak yeni kavram ihtiyacına gönderme yapar (Tüzel, 2009: 534). İşte bu iki kaygı ile birleşen söylem analizinin işlevsel kılınması ‘kenar’dakilerin görünürlüğü için önemli görünmektedir.

4.4. Araştırma Alanına Yönelik

Araştırma için seçilen STK'lardan ilki olan KAGİDER (Türkiye Kadın Girişimciler Derneği), İstanbul merkezli olup Brüksel'de bir büroları bulunmaktadır. İkinci STK ise KAMER (Kadın Merkezi Eğitim Üretim Danışma ve Dayanışma Vakfı-Derneği) dir.* KAGİDER, KAMER'e göre yeni faaliyete geçen bir sivil toplum kuruluşudur. Eylül 2002'de faaliyet göstermeye başlayan KAGİDER, kadının ekonomik ve sosyal alanda konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Kadının üreterek varlığını özgürce ortaya koymayı kendi vizyonu olarak belirleyen KAGİDER, kadın girişimciliğini geliştirmek, kadının hem ekonomik hem de sosyal yaşamda konumunu güçlendirmek şeklinde özetlenebilecek çok yönlü bir misyona sahiptir. KAGİDER'in bu bağlamda temel amacı, kadının vatandaş olarak temel haklarına (insan hakları, inanç, düşünce ve girişim özgürlüğü) saygılı olmak ve aynı zamanda demokratik, çağdaş, laik, hukuk devleti ilkelerine bağlı toplumsal bir yapıyı desteklemek şeklinde ifade edilebilir. Kadının 'girişimci' olarak diğer girişimci kadın adaylarla işbirliği geliştirmesine yardımcı olmanın yanında, kadın girişimcinin karşılaşılabileceği sorunları (ister beceri anlamında-bilgi, tecrübe, eğitim- ister yapısal olarak yasal düzenlemeler gibi) kadının lehine iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla kadının biryandan yurttaşlık hakları sağlamlaştırılırken diğer yandan girişimci olarak ülkeye ekonomik katkısı önem kazanmaktadır.

KAGİDER'in İstanbul'daki merkez dışında Türkiye'de herhangi bir şubesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte 2008'de TUSİAD'ın desteği ile Brüksel Ofisini açmıştır. KAGİDER Genel Başkanının belirttiği gibi Brüksel Ofisi, AB değerlerine olan inancın ve Türkiye'nin AB sürecine yönelik desteğin bir göstergesidir. Türkiye'deki güçlü kadın hareketinin önemli kazanımları olsa da AB'nin cinsiyet eşitliği konusundaki yasaları, kadınların talep ettiği eşitliğe yönelik önemli araçlar olarak görülmektedir. Bu kapsamda KAGİDER'in AB ofisi hem stratejik hem de sembolik bir öneme sahiptir.

* Bu kısımda KAGİDER ve KAMER'e yönelik verilen bilgiler sivil toplum kuruluşlarının kendi internet sayfalarına ve broşürlerine dayanmaktadır. (Bkz: KAGİDER 5. Yıl, Broşür; kamer.org. tr; kagider.org)

KAGİDER, faaliyetlerini bir merkez ve yurtdışında bir ofisle yürütmektedir. Bu yapısal özellikler dışında üye profiline yakından baktığımızda 37 kadın girişimci kurucu üyesinin olduğunu görüyoruz. Kurucu üyeler dışında tekstil, iletişim, halkla ilişkiler, turizm, kimya, madencilik ve sağlık gibi değişik sektörlerden iki yüze yakın üyesi bulunmaktadır. KAGİDER, proje ve faaliyetleri ile bugüne kadar 6000 kadına ulaşmıştır.

Araştırma kapsamına giren STK'lardan ikincisi olan KAMER, 1997 yılından bu yana Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlığını sürdürmektedir. 1994'de varlığını şiddet üzerine yaptığı bir araştırmayla* başlatan KAMER, sonrasında ise bölgeden gelen talepler doğrultusunda etkinliklerini yoğunlaştırır. KAMER'in Kuruluş hikayesini anlatan Akkoç, ilkin KAMER'in vakıf veya dernek olarak açılmadığını belirtmektedir. Vakıf olamadı çünkü bunun için gerekli olan maddi kaynaktan yoksundu. Dernekleşemedi çünkü dernekler yasasına uygun olarak yapısal oluşumunu tamamlamak ve bir yönetim kurulu oluşturmak zorundaydı. İşte bu nedenlerle KAMER, ilkin danışmanlık, organizasyon, el sanatları geliştirme ve pazarlama şirketi olarak kuruldu (Akkoç, 2007: 208). 2004'te Diyarbakır ve ilçelerinde kadın çalışmaları yapmak üzere KAMER Derneği kuruldu. 2000 yılından beri yürüttüğü bölgesel çalışmaları kapsayacak şekilde 2005'te KAMER Vakfı kuruldu. Diyarbakır başta olmak üzere 23 ilde faaliyetlerini sürdürmektedir. 2005 yılında Adıyaman, Kars, Hakkari, Gaziantep, Tunceli, Erzincan, Siirt, Elazığ ve Malatya'da 2006 yılında Kilis, Muş, Şırnak, Iğdır, Erzurum, Ardahan ve Ağrı'da çalışmalarını başlatmış şu an Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bütün illerinde örgütlenmiştir.

* KAMER, bölgede yaşanan şiddet üzerine kafa yorarken şiddetin normalleştiği yer olarak dikkatleri evlere yöneltir. Kadına yönelik şiddet yoğun ve alışılmış bir durum olarak sürüp giderken herkes bu uygulamanın parçası/mağduru oluyordu. 'Kadınlar ile birlikte, kadınlar için çalışmak' anlayışı çerçevesinde 1994 yılında bir araştırma yapma fikri doğdu. 1996 yılında bir kadın projesi olan Kadının İnsan Hakları Projesi kapsamında (1993 yılında başlatılan proje, Türkiye'de kadının insan hakları konusunda bilgi kaynaklarına ulaşmayı ve bunları Türkiye'nin her yerine ulaştırmayı hedefleyen bağımsız/feminist bir araştırma/eylem projesidir. Aile içi şiddet kadın hareketi tarafından ilk ele alınan konu olmasına rağmen bu konu ile ilgili çalışmalar çok azdır. Proje Türkiye'de kadının durumuna yönelik hukuksal ve geleneksel uygulamaları araştırma ve öneriler sunma amacıyla yürütülmüştür. Proje, Müslüman Yasalar Altında Yaşayan Kadınlar (Women Living Under Muslim Laws-WLUML) adlı uluslararası örgütle işbirliği halinde ve uluslararası Kadın ve Hukuk (Women and Law) Araştırma Projesi kapsamında da çalışmaktadır) iki bölgenin 19 yerinde bir çalışma başlatılır. Bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda 1997 yılında KAMER şirket olarak kurulur. (Bkz: Pınar İlkaracan, Leyla Gülçür ve Canan Arın (1996) Sıcak Yuva Masalı, Metis Yayınları, İstanbul).

1994 yılında KAMER tarafından kadınların yaşadığı şiddeti bütün boyutlarıyla ortaya çıkaran bir çalışma (bölgenin 19 yerinde ve 599 kadınla) yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda KAMER, aile içi şiddeti konu alan ve şiddeti besleyen aile içi şiddeti bütün boyutlarıyla çalışma konusu yapan bir sivil toplum kuruluşu olarak iki bölgede faaliyet göstermeye başlar.

KAMER'in genel olarak amacı 'kültür ve geleneklerin kadın ve çocuklara zarar veren uygulamalarını tespit etmek, bu uygulamaların insan haklarına uygun alternatiflerini geliştirmek ve uygulanabilir olmasını sağlamak için yöntemler geliştirmek' şeklinde özetlenebilir. KAMER'in 'feminist' dili kadının insan haklarından yana, ayrımcılığı reddeden, şiddeti reddeden, yapısal hiyerarşiyi reddeden, dayanışmacı ve evrensel düşünüp yerel çalışmayı gözetken özellikler barındırmaktadır. (Kamer.org.tr). Dolayısıyla KAMER, 'herkesin feminizmi kendine' sloganını kullanarak hem feminizmin evrensel ilkelerine sahip çıkmakta hem de bağlı bulundukları kültürü eleştirerek sahiplenmeyi temel almaktadır.

KAMER, her ne kadar aile içi şiddet, kadının insan hakları eğitimi ve bilinç yükseltme çalışmalarını merkeze alsada erken çocukluk eğitimi, kadın girişimciliği gibi çalışma alanlarında alternatif projelerle feminist anlayışı uygulamaya geçirmeye çalışmaktadır. Sorun/tema odaklı bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet alanını sadece şiddetle sınırlandırdığını söyleyemeyiz. Buna ek olarak KAMER'de bir yandan bölgesel bir genişleme yaşanırken diğer yandan kadının yaşam alanındaki çoklu problemlere ilişkin politikalar getirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda KAMER, insan hakları ve özel olarak da kadının insan haklarının evrenselliği gibi söylemleri dillendirerek 'kadın' kimliği üzerinden feminizme ulaşmaktadır. 'Herkesin feminizmi kendine', farklılıkların zenginliği ve yerel çalışmak gibi ilkeler ışığı altında ise 'yerli' bir feminizm iddiası ortaya çıkmaktadır. Bir tarafta insan hakları talebi gibi dili, rengi, dini ve ırkı aşan evrensel talepler gündeme gelirken diğer taraftan kültür ve geleneğin 'zararlı yönlerini' merkeze alarak 'alternatifler' yaratma çabası derneğin gündemini oluşturmaktadır (Kamer.org.tr).

KAMER'in sıraladığımız faaliyet alanlarına ek olarak son dönemlerde üzerinde yoğunlaştıkları -faaliyet gösterdikleri bölgelerin özelliği dikkate alındığında- kadın girişimciliği projesini/çalışmalarını eklemek gerekmektedir. Bu çalışma alanı genel olarak kadınların ekonomik olarak güçlendirilmeleri, kadın çalışmalarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve kadının toplumsal katılım süreçlerine dahil edilmesi gibi amaçları barındırmaktadır. Derneğin faaliyetlerine bu kısa bakış bize bir yandan aciliyeti olan, gündelik yaşamı etkileyen (şiddet gibi) ve 'sosyal devlet'in kurumsallaşma eksikliğinin uzantılarını dönüştürmeyi hedefleyen pratik, diğer yandan kadının toplumsal yaşama etkin katılımını sağlayacak stratejik hedefleri bir arada politikleştiren bir potansiyeli tartıştıracaktır.

4.5. Görüşülen Kadınlara yönelik

Genel olarak bakıldığında KAGİDER'in bugün 188 girişimci üyesi* bulunmaktadır. Üyelerin % 84'ü İstanbul'da, % 7'si Ankara'da ve % 3'ü Adana'da faaliyet göstermektedir. Bu üç büyük kent dışında da KAGİDER üyesi girişimci kadınlar bulunmaktadır. Kütahya, Kırklareli, Gaziantep, Aydın, İzmir ve Mersin'de de faaliyet gösteren KAGİDER üyeleri bulunmaktadır. Eğitim düzeylerine bakıldığında üyelerin % 67'si yüksek lisans mezunudur. % 18'i doktora ve % 4'ü ise üniversite mezunudur. Sektör dağılımına bakıldığında % 13'ü inşaat-mimarlık, %11'i tekstil, % 9'u bilişim alanında hizmet vermektedir. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren üyelerden reklam-halkla ilişkiler firması sahipleri üyelerin % 9'unu, danışmanlık alanındaki üyeler % 6'sını, eğlence-turizm alanındakiler % 6'sını oluşturmaktadır.

Görüşülen 15 KAGİDER üyesinden biri lise mezunu, 9'u üniversite mezunu diğerleri ise lisansüstü (yüksek lisans veya doktora) eğitim mezunudur. Görüşülen üyelerin faaliyet gösterdikleri sektörler (turizm, reklamcılık, gıda, danışmanlık) çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte esas olarak, görüşülen kadınların KAGİDER içindeki görevleri dikkate alınmıştır. Bu nedenle görüşülen üyelerin KAGİDER bünyesinde çeşitli komitelerde (Avrupa Birliği İlişkiler Komitesi, Dış İlişkiler Komitesi,

* Burada verilen sayısal verilerin yeni üye katılımıyla değişeceği açıktır. Veriler KAGİDER'in Mart 2005- Mart 2007 yıllarına ait KAGİDER Çalışmaları adı altındaki faaliyet raporundan alınmıştır. Ancak üye sayısı hakkındaki bilgi görüşmelerden elde edilmiştir. Adı geçen faaliyet raporunda üye sayısı 165 olarak belirtilmiştir.

Girişimci Geliştirme Komitesi, Üye İlişkileri Komitesi) yer alıp almadıkları görüşmede belirleyici olmuştur.

KAMER, kuruluş yapısı itibarı ile üyelik sistemi ile değil gönüllülük esasý ile çalışmaktadır. Dolayısıyla KAMER'in üye sayısından bahsetmek yerine gönüllülerin/çalışanların profilinden bahsetmek gerekir. KAMER'de faaliyet gösteren gönüllülere herhangi formal bir řart (eğitim, meslek, gibi) koşulmadığını sadece kadın duyarlılığına sahip olmaları ve bazı ilkelere bağlı olmaları gerektiğini biliyoruz.* Görüřülen gönüllülerin eğitim profiline bakıldığında 1 gönüllü lisansüstü eğitilmiş (doktora), 3 gönüllü üniversite mezunu (ön lisans-lisans), 3 gönüllü ilkokul mezunu diğer gönüllüler ise lise mezunudur. KAMER yapısı içinde daha sonra üzerinde durulacağı gibi katı, hiyerarşik bir iř bölümü bulunmamaktadır. Bu nedenle bazı komite veya birim adlarından çok deneyimle bütünleşmiş gönüllü adları göze çarpmaktadır. KAMER temsilcileri/gönüllüleri ile yapılan görüşmelerde de KAMER'de kazanılan deneyim ve çalışılan sürenin belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır.

4.6. Görüşme Sürecine Yönelik

Görüşmeler 2009 yılının Nisan, Haziran ve Kasım aylarında yapıldı. KAMER'den 15 kadınla derinlemesine görüşmeler yapıldı. Aynı tarihlerde KAGİDER'den de 15 kadınla benzer görüşmeler yapıldı. Derinlemesine görüşmelerde bir buçuk saat süren görüşmeler olduğu gibi yirmi dakika süren görüşmeler de oldu. Görüşmelerin süresinde görüşülenlerin sivil toplum kuruluşlarına yönelik ilgi düzeyleri, kuruluşta herhangi bir komisyonda yer alıp almamaları veya sivil toplum kuruluşuna yeni üyelik/gönüllülük gibi faktörlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Görüşme yaptığım kadınlara kartopu tekniğini kullanarak ulaştım. Görüşme yapacağım kadınlarla önceden randevulaşıp görüşmeyi gerçekteştirdim. Çoğu kadınla görüşme yapmadan önce derneğin çeşitli faaliyetlerine katılarak ön bilgiler verdikten sonra kararlaştırdığımız

* Örneğin 13-17 Ekim 2009 tarihinde Tunceli'de yapılan Bölge toplantısı'nda KAMER'in temel ilkeleri tekrar gözden geçirilmiştir. KAMER'in temel ilkeleri şöyle sıralanabilir; Bağımsızlık, -mevcut siyasi hareketlerin dışında olmanın verdiği güven ile kadın paydasında buluşmak- Açıklık, -bireysel ve kurumsal açıklık- Hiyerarşisizlik, -bilgi ve deneyimin değersizleşmediği yeni bir anlayış- Ayrımcılığı reddetme,-ezme ezilme ilişkisini fark etme-, Evrensel düşünüp yerel hareket etme, Şiddetsizlik, Paylaşım ve dayanışmadan yana olma.

başka tarihlerde görüşmeleri gerçekleştirdim. Görüşmeler çoğunlukla STK'ların merkezlerinde, işletmelerinde veya üyelerin kendi istedikleri yer (otel lobileri gibi) ve zamanda gerçekleştirildi. KAGİDER'in düzenlediği zirve ve toplantılara katılarak daha fazla KAGİDER üyesine ulaşma fırsatım oldu. Bu etkinliklere katılarak hem söylemlerine hem de imkanlarına yakından bakma imkanım oldu. Aynı şekilde KAMER'in Gaziantep'te temsilciliğinin bulunması faaliyetlerine her zaman yakın olmamı sağladı. Görüşme talebim genel olarak her iki STK'da olumlu olarak karşılandı.* KAGİDER üyeleriyle görüşmeler sırasında zaman baskısı çok fazla hissedilmesine rağmen çoğu KAGİDER'li üyenin özverisi ile bu durumun üstesinden gelindi.

Görüşmeler sırasında küçük küçük notlar alınmasına karşın görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak gerçekleştirildi. Ses kayıt cihazını kullanmam tedirginlik yaratmadı. Bunu aramızda gelişen güven duygusuna bağlamak mümkündür. Şüphesiz kayda girse de yazmamı istemedikleri görüşler oldu. KAMER'li üyeler DTP ile ilişkilerini anlatırken, KAGİDER'li üyeler de AB ile ilgili düşüncelerini ifade ederken bir kısmının yazılmamasını istediler. Çalışma boyunca da bu isteklere sadık kalındı.

KAMER'li kadınlarla yaptığım görüşmeler boyunca öne çıkan etkenlerden biri bireysel anlatıların çok olmasıydı. Soru etrafında odaklanmak bazen zor oldu. Bireysel anlatıların önemini dikkate alarak konuşmanın akışı bozulmadan bu anlatıları sonuna kadar dinledim. Kadınlar kendi yaşamlarından örnekleri, başka kişilerle yaptıkları diyalogları ve süreç içerisinde kendilerinin geçirdikleri dönüşümleri uzun uzun anlattılar.

Araştırma araştırılan ilişkisinin barındırabileceği iktidar ilişkisi nedeniyle görüşmeler süresince yatay ilişkilere dikkat ettim. Görüşme yaptığım kadınların sözlerini kesmemeye, müdahale etmemeye çalıştım. Kadın odaklı bir çalışma olmasının verdiği hiyerarşiyi reddetme anlayışı KAMER'li kadınlarla aramızda yakınlık ilişkisini geliştirdi. Bu ilişki Mies'in (t.y. : 52-56) belirttiği gibi 'seyirci bilgisi yerine 'bilinçli

* Görüşme talebimi daha önce e-posta ile belirtip olumlu cevap almama rağmen daha sonra objektif olamayacağı gerekçesiyle KAGİDER genel sekreterinden olumsuz cevap aldım. Bu nedenle KAGİDER genel sekreteri ile tasarladığım görüşmeyi gerçekleştiremedim.

tarafllılık' ilkesinin ön plana çıkarılması ile ilişkili olabilir. Ancak görüşmeler sürecinde bazı kadınların 'kendimi ifade edemedim', 'tam olarak kendimi ifade edemiyorum' gibi ifadeler aslında dil üzerinden somutluk kazanan eşitsiz ilişkinin işaretleri olarak görülebilir. Dolayısıyla Mies'in 'önemsizleştirme' ilkesinin mesafeyi kapatmaya yetmediğini görüşmeler boyunca deneyimledim.

V. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1990 SONRASI OLUŞUMLAR: KAGİDER VE KAMER ÖRNEKLERİ

5. 1 Kadın STK'lar; Kadının Ekonomik ve Sosyal Yaşama Katılımı

Kadını merkeze alan birçok sivil toplum kuruluşunun kadının eğitim, ekonomi, sosyal veya siyasal alanda güçlenmesi için mücadele ettiğini görmekteyiz. Kadınları güçlendirmek isteyen çoğu sivil toplum kuruluşunun faaliyetleri ise bu alanlardan birinde yoğunlaşmaktadır. Ancak kadının diğer alanlarla ilişkisi (ekonomi, aile, eğitim, siyaset gibi) ister istemez hesaba katılmaktadır. Üzerine odaklandığımız kadın sivil toplum kuruluşunun ilk günlerinde etkin olan bir bakıma kurucuları olarak adlandırılan kadınlar, bireysel tarihleri ile bölgesel koşulları somutlaştırmaktadır. Sonuç itibariyle kadınların önerdikleri ya da problematize ettiği sorunlar kendilerine çıkış noktaları olarak belirledikleri alanla ilgili olmaktadır.

KAMER'in kuruluş hikayesini anlatan Akkoç, bireysel olarak yaşananlar ile bölgede yaşanan olayların birleşip nasıl kurumsallaşmaya doğru gittiğini açıkça göstermektedir:

90 yılından sonra şube başkanlığı (*Eğitim-Sen*) yaptım. Hayatımda şiddet, hepimizin hayatında zaten vardı ve seyircisiydik. Bu bizi bir şekilde etkiliyordu ama farkında olmuyorduk. Ama Eğitim-Sen şube başkanı olduktan sonra, bu bölgede öğretmenler öldürülmeye başlandı. Gündüz beraber mesai yapıyorsun ertesi gün bir yerde vurulmuş oluyor, haberini alıyorsun. Bunlar beni inanılmaz sarstı... İlkokuldan başlayan eğitimin değişim ve dönüşüm için ne kadar önemli olduğunun da bilinciyle öğretmenlerle neler yapabiliriz diye düşünüyordum. Ama bu olaylar olunca durumum şuydu: Elimde bir tane kan grubu listesi vardı. Tüm üyelerin kan gruplarını almıştım. Çünkü aniden bir şey oluyor yaralanmalar oluyor hemen çok acil kan grubuna ihtiyaç oluyor. Yani yaptığım en etkili iş bu kaldı aklımda... Ondan sonra mezarlıklar, morglar, yalnız kalan kadınlar. Hep bu sorunlarla uğraşıp duruyordum...Demokratikleşmek için bir yol bir yer olması lazım. Derken işte kadınlara bakmaya başladım. Kadınların hem evde hem aile içinde hem dışarıda hem gözetiminde yaşamış oldukları şiddet ve bu şiddetin normalleşmiş olması çok ilgimi çekti. Ve şiddet üzerine kafa yorduk. Aslında şiddeti incelerken KAMER'i kurduk (N.A).

KAMER'in kuruluş hikayesine paralel olarak KAGİDER kurucu üyelerinden Meltem Kurtsan, KAGİDER'in kuruluş sürecini şöyle anlatıyor:

Paran kadar konuşulan bir dünyada yaşıyoruz. Bu dernek biz de varız demenin adı bir anlamda. Akademisyenleri, bilim kadınının, siyasetteki kadınların da önemi var ama iş kadınlığının da önemi ortada. Ekonomi çok önemli. BM'nin kadın girişimcilik forumundan da çıkan bizim durduğumuz, amaçladığımız yerdir. BM'nin kadın girişimciler formuna Türkiye'den katılan 9 kadın girişimciden biri bendim. Oraya gittiğimizde baktık ki, oraya gelen her ülkenin kadın girişimci dernekleri var. Döndüğümüzde bizde de böyle bir dernek olup olmadığını araştırdık. Olmadığını görünce kurmaya karar verdik. Kurduk. (Kurtsan, 2004: 73-74).

KAMER, ilk yıllarda aile içi şiddete odaklanmış daha sonra kadının ekonomi alanına dair kuşatıcı bir perspektife kavuşmuştur. KAGİDER ise kadının ekonomi alanına dair ihtiyaçları ile başlamış ve daha sonra kadının farklı alanlarda ikincil konumuna dair bir bakış geliştirmiştir. Her iki sivil toplum kuruluşunun ilk yılları ile gelinen nokta arasında şüphesiz kadın sorunun analizi konusunda bir farkındalık yaşadığı iddia edilebilir. Kadın sorunu ne salt aile içi ya da dışı şiddetin önlenmesi ne de girişimcilik veya genel anlamda istihdam rakamlarının artış göstermesi ile çözülebilecek bir durum değildir. Bora'nın ifade ettiği gibi kadın-erkek eşitsizliğinin siyasal bir problem olarak görülmesi toplumun kurucu eksenin de bu eşitsizlik olduğunun bilinmesi politik öznenin temelidir (Bora, 2006: 28-29). Kadının şiddet görmesi ya da ekonomi alanında eşitsiz ilişkilere maruz kalması genel olarak toplumsal cinsiyet rejimi/sistemi çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

Genel olarak şiddet ve özelde aile içi şiddet üzerine odaklanan KAMER, kadının salt şiddet analizi ile yaşamının dönüştürülemeyeceğinin farkına varmış olduğunu, izlediği politika ve söylemlerden çıkarmamız mümkündür. KAMER'li kadın yaşanan dönüşümü şöyle anlatıyor:

Bizim feminizmle ilgili bilğimiz toplumsal cinsiyet meselesini algılayış şeklimiz bu kadar derin ve boyutlu değildi. O zamanlar bakıyorum da (*KAMER'in ilk kuruluş yılları*) biz de bir süre için sanki kadınların tek meselesi kadına yönelik şiddetmiş gibi. Aslında en önemli mesele kadına yönelik şiddet. Ama sanki diğer sorunlardan kopuk bir sorunmuş gibi ele almışız. Ama bir süre sonra bakıyorsun ki kadına yönelik şiddet meselesi aslında Türkiye'nin diğer bütün meseleleriyle çok iç içe. Kürt meselesinin de bir parçasıdır, yoksulluğun da bir parçasıdır, AB sürecinin en önemli parçasıdır (N.A).

Benzer şekilde KAGİDER başkanı Gülseren Onanç, kendi çalışmaları ile diğer sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları arasında geliştirilen ilişki üzerinde dururken,

paylaşılan ortak paydadan bahsetmektedir. Bu aynı zamanda kadın sorununa yönelik bakış açısında bir genişlemeye işaret eder.

Biz KAGİDER’de bir şeylerin farkına vardık. KA-MER’i (Kadın Merkezi) Mor Çatıyı gördük. KADER’le (Kadın Adaylarını Destekleme Derneği) çalıştık. Baktım ki kadın hareketinden insanların bir ortak paydası vardı. Ben o ortak noktayı kendime doğru belledim. O şimdi bazı entelektüeller tarafından feminizm olarak tanımlanıyor (Milliyet 6 Mayıs 2007).

KAMER kadına yönelik şiddeti analiz ederken yaygın olarak kadının işsizlik ya da daha genel bir ifadeyle ekonomik şiddeti ile karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla kadının ekonomi alanına girişi için faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. KAGİDER ise bir yandan kadın girişimciliğini merkeze alırken diğer yandan kadına dair engelleyici toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin çözüm önerilerine sahip çıkmaktadır. Örneğin TÜSİAD ve KAGİDER tarafından hazırlanan *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri Raporu*’nda kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin saptama şöyledir:

Kadınlar Türkiye’de çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakımı gibi piyasanın ya da sosyal politikaların ve sivil toplum faaliyetlerinin varlık göstermediği bir ihtiyaç alanının emekçileri konumundadırlar. Dolayısıyla sosyal bakım sisteminin devletçe geliştirilmemesi, kadınların aile içinde ücretsiz bakıcılar ve hizmet sunucular olarak kalmalarına, işgücü piyasasına dahil olmamalarına neden olmaktadır (Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 202).

Kadının geleneksel rolleri nedeniyle istihdama katılamaması önemli bir sorundur. Ancak buna ek olarak aktif kadın işgücünün enformel alana doğru kayması ve bu sektörün alternatif olarak görülmesi başka bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda KAGİDER, özellikle alt gelir grubundan kadının istihdamında ‘çalışan yoksul’ bir kesimin oluşmaması için önerilerde bulunmaktadır. Ücretlerdeki düşüklükle birlikte sosyal politika ve hizmetlerdeki zayıflık, birey ve haneye yönelik minimum refahı sağlayamamaktadır. Bu çerçevede güvenceli esneklik* anlayışının minimum gelir,

* Güvenceli esneklik bir yandan çalışanlar için iş güvencesi sağlarken diğer yandan daha esnek bir iş gücü yaratma anlamına gelmektedir. Güvenceli esneklik; işten çıkarmalara karşı düşük koruma, yüksek işsizlik ödenekleri, işsizler için eğitim hakkı gibi ilkelere dayalı bir işgücü piyasası politikasına dayanmaktadır. Bu modelde *iş güvencesi* kavramı yerine *istihdam güvencesi* kavramı kullanılmaktadır

eğitim, sağlık, sosyal bakım, işsizlik sigortası, yeniden işe yerleştirme programları gibi sosyal politikalarla desteklenmesi önerilmektedir (Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 204).

KAGİDER çatısı altında istihdam konusu kadının hem toplumsal konumunu hem de bireysel ve ailesel konumu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Örneğin TÜSİAD’ın 2000’de hazırladığı *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş Raporu*’nda kadının çalışma hayatının makro sistemle ilişkisi üzerine bazı öncüller sıralanmıştır: Bunlardan birincisi kadının çalışma yaşamına girmesi, aile ve toplum içinde konumunu yükseltici bir güç kazandırmaktadır. İkincisi, çalışma yaşamına giriş kadını tek başına özgürleştirmesinde yeterli olmasa da gerekli olarak görülmektedir. Üçüncü öncül, kadının toplumsal konumunu yükseltmek için gelir getirici iş gerekse de yani kadın iş gücü piyasası üzerinde durulsa da makro-ekonomik değişimlerin etkisi unutulmamalıdır (TÜSİAD, 2000: 119-120).

Her iki sivil toplum kuruluşunda kadın istihdamından çok kadın girişimciliği konusu önemli bir yer teşkil etmektedir. KAGİDER ve KAMER’in üyesi olduğu *Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu*’nda kadın girişimciliğinin nasıl merkezi bir yer edindiğine dair analiz son derece önemlidir:

Kadın girişimciliği konusu, 1990’lardan beri gittikçe artan oranda kadın örgütleri, girişimci/işveren meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve uluslararası kuruluşların önemli gündem maddesi oldu. Kadın hakları ve sivil haklar konusunda çalışan kadın kuruluşları yürüttükleri deneyim paylaşımı ve farkındalık çalışmaları sırasında kadınların ekonomik bağımsızlık yolunda adım atabilmek ve/ya içinde bulundukları yoksulluğa karşı durabilmek için gittikçe artan oranda para kazanma talepleriyle karşılaştılar. Aynı süreçte, bazı uluslararası kuruluşlar da neoliberal yoksullukla mücadele programının “yeni” bir unsuru olarak kadın girişimciliği konusundaki projeleri teşvik ettiler (KEİG, 2009: 21-22).

(Bkz: http://ab.calisma.gov.tr/bultenler/csgb_bulten5.pdf; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Bülten 5: Güvenceli esneklik ya da esnek çalışma çok tartışmalı bir kavramdır. Werlhof’a göre moda olan ve gelecek vaat eden gelişme yeni olmamakla birlikte kayıt dışı ekonomi yani enformel sektördür. Bu sektörde eskisine kıyasla ücretli işçi istihdam etmek normal değildir. Yarı zamanlı çalışma, taşeron çalışma, göçmen işçi kullanımı, mevsimlik çalışma, ödünç çalışma, geçimlik işler ve unutulmuş ev işi gibi birçok çalışma biçiminde emek özgür değildir. Bu durumda yeni olan söylem bu durumun alternatif olmaya başlamasıdır. Bu durumla paralel olarak hem proleterleri hem de ev kadınlarını kapitalizmin icat ettiği prototipler olarak gören Werlhof, bu çiftin neslinin tükenme sürecine girdiğini iddia eder (Werlhof, 2008: 264-269).

Toplumsal cinsiyet rollerinin istihdama etkisi, ‘çalışan yoksul’lar olarak kadının durumu ve buradan hareketle kadının ekonomik olarak güçlendirilmesi meselesine yönelik analizler genel kabul görmüş durumdadır. Bu genel kabulde şüphesiz kadın bakış açısının katkısı göz ardı edilemez. Fraser’a göre erkek merkezciğe karşı ikinci dalga feministleri ‘aile geliri’* kavramının problemli olduğunu, toplumsal cinsiyetçi iş bölümü analizinden hareketle kavradılar:

Bu analizi devlet eliyle kapitalizm uygulayarak ücretsiz çocuk bakımında kadınların aslan payını alması, evlilik ve özel yaşamda kadınların boyunduruk altına alınması, işgücü piyasasının toplumsal cinsiyetçi bölümlenmesi, politik sistemde erkek egemenliği, sosyal yardım hükümlerinin, endüstriyel politikanın ve kalkınma programlarının erkek merkezciği gibi konulara dair derin yapısal bağları ortaya çıkardılar. Toplumsal cinsiyetçi mali dengesizlik, tanınmama ve kötü temsilin birleştiği noktanın gerçekte aile geliri kavramı olduğunu ortaya koydular (Fraser, 2009:7).

Fraser’a göre erkek merkezilik karşıtlığının yeniden anlamlandırılmasının yaşandığı bu dönemlerde ‘aile geliri’ modeli iki ücretli çalışanın olduğu aile modeli ile yer değiştirir. Bunun altında yatan nedenlerin başında düşük ücretler, azalan iş güvenliği ve yaşam standartlarının düşmesi yer alır. Dolayısıyla aslında kadının ilerlemesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği masala dönüşür ve kadınların ağzına bir parmak bal çalınmış olur (Fraser, 2009: 11). Fraser’ın yaptığı analiz sadece alt sınıftan kadınlara yönelik değildir. Nitekim kadının daha fazla görünür olması ve ekonomi alanına dahil olması, (işveren olarak) orta sınıf kadınların söylemleri ile birleşir. KAGİDER’li üyeler kadının sadece iş sahibi olmasını değil işveren konuma gelmeleri için profesyonel meslek sahibi kadınları desteklemektedir. Fraser’ın da (2009: 11) belirttiği gibi “çalışan orta sınıfın

* Hartmann, aile ücreti ve aile ücretinin dönüşümünü değişen kapitalizm-patriyarka ilişkisinde arar. Hartman’a göre kadınlara ya da çocuklara düşük ücret verilmesi iş gücü piyasası tarafından desteklenir. Cinsiyete dayalı iş dağılımı düşük ücretli işlerin kadınlar tarafından yapılmasını sağlar. Bu durumda kadının erkeğe ekonomik bağımlılığı garanti altına alınmış ve aile ücreti erkek egemenliğinin maddi temelini oluşturmuş olur. Kadın düşük ücretlerle avantajsız konuma düşerken ev ve bakım hizmetleri bu avantajsız konumu pekiştirir. Özetle erkeğe aileyi geçindirecek ücret ödenip kadının evde tutulması pazarlığı patriyarkayla kapitalizm ortaklığını örneklendirir. Son dönemlerde bu pazarlığın şekli değişmektedir. Aile ücreti ideali (erkeğin bütün aileyi geçindirecek kadar para kazanması) yerini hem erkeğin hem de kadının aile gelirine katkıda bulunduğu yeni bir idealle yer değiştirir (Hartmann, 2006: 48-54). Bennholdt- Thomsen’e göre aile ücreti kapitalizm tarihi boyunca bizim düşündüğümüzden daha az yaygın olmuştur. Çünkü kadınlar daima ücretli çalışmaya zorlandılar. Ancak bu çalışma kadınların küçük meta üretimi ve ev-eksenli ücretli çalışma şeklinde olduğu için çoğu kez ideal çalışma biçiminden (büyük ölçekli endüstriyel üretim) ayrı ve görünmez olmuştur (Bennholdt- Thomsen, 2008: 252).

kadın üyeleri kendilerine set çekilen cam tavanı kırıp geçmeye kararlı” görünmektedirler. KAGİDER, cam tavanı çağdaş rol modeller veya kadın girişimciler yaratarak aşma amacındadır. A. B, KAGİDER’li üyelerin rol model işlevlerini şöyle anlatıyor:

...Geçen sene yaptığımız bir proje vardı. Beş İl Beş Zirve diye. İşte Kayseri, İzmir, Adana, Samsun, (*Eskişehir de bu illerin içinde*). Orda kadınlara ben de yapabilirim motivasyonu veriliyor ya da mutlaka rol modeller gösteriyoruz. Hepsi rol model olursa çünkü insanlar örnek alıp onun gibi olmak istiyorlar. Gençlere de gösterebileceğimiz şey hepimiz aslında birer rol modeliz. Sizler de böyle olun (A. B).

KAGİDER’li üyenin belirttiği gibi rol model oluşturmak, bu rol modellerin genç kızlara aktarılması son derece önemli görünmektedir. KAGİDER’li üye rol modellerin ne kadar önemli olduğunu şöyle ifade ediyor:

Çünkü son yapılan araştırmaya göre genç kızlar arasında özellikle kendi işini kurmak değil daha çok evde oturmaya yönelik teamül olduğunu gördük. Türkiye çapında bir girişimcilik araştırması yaptık. KAGİDER’in TÜSİAD’la birlikte yaptığı bir araştırma. Dolayısıyla bizim de istediğimiz mümkün olduğunca rol modelleri çoğaltıp genç kızların, küçük kızların ilk adım atarken bile hayatta kendi işimi kuracam kendi ayaklarım üzerinde duracam. Ben kadın olarak da bir varlık olarak ayakta duracam hissine sahip olmaları (A. B).

Türkiye bağlamı içinde KAGİDER’in kurumsallaşması farklı süreçlerle birlikte gelişmiştir. KAGİDER’in kuruluş yılları, orta sınıf değerlerinin tehdit altında olduğu algısının yaygınlaştığı bir sürece denk gelir. Bu dönemde tehdit algısı altında kurulmuş olan kadın dernekleri ve bu dernekler arasında belli bir dayanışma olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin KAGİDER’in en yakın durduğu STK, KADER’dir*. KAGİDER tehdit algısını, üyelerinin ekonomi alanında faaliyet göstermesi nedeni ile ‘kadın girişimciliği’ üzerinden kurduğu söylenebilir. Kadın girişimcilik bir yandan kadının çalışıyor olsa bile onu geleneksel işlere mahkum eden yapıya bir eleştiri (hizmet

* KAGİDER’li üyeler KADER’in çizgisinin (siyasallaşma ve feminist değerlere yatkınlık) değiştiğini belirtmektedirler. Örneğin KAGİDER’li B. S. S. KADER’le ilgili düşüncelerini şöyle dile getiriyor: “KADER’e üye değilim. Ama KADER’in çalışmalarını beğeniyorum. Kadın sorunlarına yönelik birçok konuda KADER’in etkisi oldu. KADER ilk başlarda çok fazla siyasiydi. Son diyebilirim ki üç beş sene daha toplumu kucaklayan daha rasyonel söylemleri olan bir dernek haline geldi diye düşünüyorum. Geçmişte daha siyasi buluyordum KADER’i”.

sektöründe yoğunlaşma gibi) barındırır. Diğer yandan kadın girişimciliği, toplumun çağdaşlaşması amacı ile birleştirilir. N. E, KADİDER'in motivasyonu şöyle açıklıyor:

KAGİDER'i gerçekten çok seviyorum, çok inanıyorum. Çünkü BİZ belli bir yaşta olan kadınların olduğu bir yer. Çünkü her şeyi oturtmakta olan kadınların Cumhuriyetçi ve Atatürkçü bir ülkede kadınların daha çok birey olması, kişi olması bunun kadına yapılan tacizler dahil her yerde kadınların yanında olmak hedefi. Ama en büyük hedefi girişimci kadınların önünü açmak, destek olmak. Bizlerin karşılaştığı zorlukları yaşamadan bizlerin desteğiyle aştırmak. KAGİDER'in hiçbir siyasi misyonu yoktur. Bu siyaset değil, bu Cumhuriyet ülkesinin olmazsa olmazı. Şu ana kadar bize böyle bir başvuru olmadı (*başörtülü kadınlardan bahsediyor*). Olduğu takdirde bunu yönetim kurulu değerlendirir diye düşünüyorum. Biz bütün siyasi partilere aynı mesafede olan bir derneğiz. Bu altı çizilmiş belirtilmiş bir ilke karardır. Ama biz demokratik Cumhuriyetçi ve Atatürk'ün evlatları olarak bir dernekteyiz. Bu bir siyaset değil. Biz böyle bir dernekte hep birlikteyiz. Gücümüz özgür kadın, çağdaş kadın, Avrupa'ya yakın kadın, dünyaya yakın kadın (N.E).

Bora ve Çağlar, Türkiye'de bazı sivil toplum kuruluşlarının modernleşme misyonu yüklediklerini ve politikaya alternatif bir baskı ortaya koydukları iddiasındadır. Öyle ki bu bakış açısı neoliberal söylemle birleşmektedir:

Kemalist modernizmin *sivilleşmiş* bir versiyonunu da görebiliriz burada. Toplumu modernleştirme ve aydınlatma misyonu bürokratik elitten, kentli orta sınıfların, burjuva/küçük-burjuva seçkinlerin gönüllü etkinliğine devredilmektedir. Söz konusu söylemin gerisinde bunun yanında (neo) liberal bir politik duruş kendini gösterir. Devlet etkinliklerinin mümkün ölçüde STK'lara devredilmesi doğrultusundaki toptancı talep, STK'ların sınırlı ve seçici etkinliğine bırakılmayacak zorunlu kamusal ihtiyaçların karşılanmasını bir sorun olarak önemsemeyişiyle, neoliberalizmin "toplum" ve "kamu" kavramları karşısındaki duyarsızlığına örnektir (Bora ve Çağlar, 2002: 341).

5.2. Kadın STK'lar ve İhtiyaçlar Politikası

STK'lar ya da kadın sivil toplum kuruluşları, belli bir sorun tanımdan hareketle yola çıkarlar. Bu çerçevede tanımlanan sorunla ilgili olarak belli araçlara ihtiyaç duyarlar. Maxine Molyneux, kadının pratik ve stratejik ihtiyaçları arasında analitik bir ayırım yapmaktadır. Buna göre pratik ihtiyaçlar, kadının doğrudan ihtiyaçlarını -daha iyi koşullarda çalışma, eşit fırsatlar, çocuk bakımı ve su sağlama gibi- kapsar. Ancak bu ihtiyaçlar geniş çapta gücün patriyarkal yapısı ile mücadele etmez. Stratejik ihtiyaçlar ise gücün paradigmasında bir kaymaya ihtiyaç olduğunu gösterir. Pratik ihtiyaçlar

toplumsal cinsiyet düzeni ile uyumu varsayarken, stratejik ihtiyaçlar toplumsal düzeni ve bazı kadınların buna razı olmasını sorunsallaştırır. Dolayısıyla bu iki ihtiyaç arasındaki politik ilişki tartışma, praksis ve diyalogla ortaya çıkar (Rai, 2007: 24-25). Daha açık bir ifade ile ihtiyaç, üzerine tartışılacak, mücadele edilecek görünür bir özelliğe kavuşur. Kadın STK'lar Fraser'ın (2006: 21) deyiimiyle *özelleştirilmiş söylemsel alanlara* hapsedilen konuları bu sınırın dışına çıkarma mücadelesi verirler.

KAMER, bağımsız bir kadın kuruluşu olarak varlığını ortaya koyarken, politik ideolojik aidiyetlerin dışında bağımsızlığını ortaya koyarken, aslında bir kadın STK olarak hem bir potansiyeli hem de Türkiye'de kadın hareketinin gündeminde bir mücadeleyi somutlaştırıyor. Örneğin KAMER, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da kadına yönelik şiddeti, politik bir mesele haline getirebilmiştir. KAMER'in bu çabası Türkiye'de kadın hareketi açısından küçümsenmeyecek bir mücadele örneğidir. Bu çerçevede KAMER, hem 1980'lerin tartışma, konuşma, bilinç yükseltme, duyarlılık kazandırma geleneğinden beslenip bunu farklı iki bölgede uygulayan hem de 1990'ların kurumsallaşma/örgütlenme sürecini yaşayarak faaliyet sürdüren bir sivil toplum kuruluşu olarak önemlidir. Aynı zamanda KAMER, 1980'lerden 1990'lara evrilen süreci (proje feminizmi deneyimi ve farklı sınıftan/etnisiteden kadınların kadın hareketine katılması) örneklendirecek bir sivil toplum kuruluşu olarak karşımızda durmaktadır. 1997 yılında kuruluş faaliyetlerini tamamlayan KAMER, 12 kadın ile faaliyete geçer. Bu anlamda bölgede kurulan ilk bağımsız kadın kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede daha sonra kurulan kadına yönelik şiddetle mücadele ve kadının ekonomik hayata katılımını amaç edinen çok sayıda kadın sivil toplum kuruluşundan söz etmek mümkündür.

KAMER, genel olarak kadının insan haklarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda farkındalık grup çalışmaları, aile içi şiddete yönelik acil yardım hattı ve son dönemde çok tartıştıkları ve ihtiyacını hissettikleri kadın girişimcilik çalışmaları yer almaktadır. KAMER'in kuruluşundan beri, Kadının İnsan Hakları Farkındalık Grup Çalışmaları*

* Bu çalışma 10-15 kişilik gruplardan ve iki grup kolaylaştırıcısından oluşan haftada 3-4 saat süren, yaklaşık 14 defa devam eden toplantı dizisinden oluşmaktadır. Kadının insan hakları, aile içi ve aile dışı şiddet, cinsellik, iletişim, kadının ekonomik hakları, toplumsal cinsiyet rolleri, kız çocuğunun

yapılmaktadır. Daha önce Kadının İnsan Hakları İçin Bilinç Yükseltme Grup Çalışması olarak adlandırılan çalışma, barındırdığı hiyerarşi nedeniyle Farkındalık Grup Çalışmaları olarak eşitlikçi bir kavramla değiştirilmiştir. Bu bağlamda KAMER’li kadınlar kadınının kendi bilinciyle mesafesini sorunsallaştırarak, hiyerarşinin sistemle ilişkisini görünür kılmak için uğraş vermektedirler. Amargi’de yayınlanan yazılarında KAMER’li kadınlar, bilinç yükseltmenin taşıdığı hiyerarşiyi şöyle anlatıyorlar:

Hangimizin bilinci diğerinden daha yüksek ki! Hepimiz bu sistemin kurallarıyla büyümüştük...Ne buralarda ne de dünyada kadınların toplumun eşit bireyleri olarak özgürce yaşadıkları bir yer, bir uygulama, bir sistem yoktu. Bu nedenle elimizde kullanabileceğimiz bir “bilinç yoktu ki, onu “yükseltmekten” bahsedelim (KAMER’li Kadınlar, 2009: 53).

Yapılan Farkındalık Grup Çalışması genel olarak kadının gündelik yaşamının kurumlarla karmaşık ilişkisini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. KAMER’li kadınlar gündelik hayattan kurumlara uzanan eşitsiz ilişkiyi şöyle ifade ediyorlar:

Kendimizi keşfettikçe, hayatımızdaki şiddeti, hiyerarşiyi, kapalılığı fark ediyorduk. Evden başlayan hiyerarşinin, ev dışında da sürdüğünü, yaşam alanı büyüdükçe büyüdüğünü gördük. Sonra da hiyerarşinin, sistemin en önemli unsurlarından biri olduğunu, ince ince planlanarak uygulandığını öğrendik (KAMER’li Kadınlar, 2009: 54).

Bu çerçevede Farkındalık Grup Çalışmaları, sadece kadınların gündelik yaşamlarındaki şaşırtıcı benzerlik üzerine durmakla yetinmez. Bu deneyimlerin toplumun cinsiyetçi temeli ile ilişkisinin ortaya konması, feminist bakış açısı için değerlidir. KAMER’in aralıklarla devam eden bu çalışmaları şüphesiz kadın deneyimleri ile cinsiyetçi sistem arasındaki bağı görünür kılma mücadelesinin ürünüdür.

KAMER, kadının insan haklarını merkeze alırken bu savunuyu geleneklerin cinsiyetçi sistemle kurduğu işbirliğini hedef alarak yapmaktadır. N. A, bunu şöyle ifade ediyor:

Cinsiyetçi sistemin kadın ve çocuklara zarar veren yerel uygulamalarını tespit etmek, alternatiflerini geliştirmek ve uygulanabilir olmalarını sağlamak olarak tarif ettik. (*KAMER’in amacını*

eğitimi, ayrımcılık, feminizm ve kadın örgütlenmesi gibi konularda grup çalışmaları yapılmaktadır (Grup Çalışması İçin El Kitabı, 2003: 12).

anlatıyor) Ve kadının insan hakları... Şu anda önümüzdeki hayallerden biri. Tabi Türkiye’de bütün feministlerin ortak hayali; kadının insan hakları meselesini ana akımlaştırma çabası...Toplumsal cinsiyet meselesini onların (*STK’ların*) bütün projelerinin planlarının iskeletinin içine sokmak lazım (N.A).

Tam bu noktada Koğacıoğlu’nun namus cinayetlerinin gelenek ve törenin sonucu olarak görülüp çoğu kez bunu diğer ataerkil biçimlerden ayıran söylemler yarattığına dair düşüncelerini dikkate almak gerekir. Bu çerçevede gelenek söylemleri, ataerkil ve sömürgeci öğeleri ayrıştırarak iktidar ilişkilerinin doğallaştığını göstermektedir. Dolayısıyla Koğacıoğlu, gelenek söylemini sorgularken ataerkil ilişkilerin, kalkınmacılık ve neoliberallik bağlamında siyasi ve ekonomik iktidar ilişkileri ile karşılıklı birbirini kuruşunu doğallaştıran hiyerarşileri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Koğacıoğlu’na göre KAMER, gelenek mağduru kadınlara yardım etme isteğinde olan sivil toplum kuruluşları içinde en yaygın ve adından en sık söz ettireni olarak ön plana çıkmaktadır (Koğacıoğlu, 2009: 350-351).

Gelenek söyleminin taşıdığı hiyerarşi/iktidar potansiyeli doğru bir tespit olmakla birlikte KAMER’in bu tablo içindeki konumuna daha yakınmak bakmak gerekiyor. Bu çerçevede Koğacıoğlu’nun bakış açısına birkaç noktada eleştiri getirmek mümkün görünmektedir. Bunlardan ilki, KAMER, her ne kadar gelenek söylemini kullansa da bunu geleneklerin donmuş, geçmişte kalmışlığına referans vererek değil tersine dönüştürülebilme/dönüşebilme kapasitesine vurgu yaparak yapmaktadır. Bu inanç olmasaydı KAMER’in kadını sosyal hayata taşıma ve kadının güçlenmesine yönelik çalışmaları olmazdı şüphesiz. İkinci nokta, KAMER, namus mağduru kadınlara yardım etmeyi değil kadınları güçlendirmeyi bu gücü de başka (kurumlara bağımlı olmayı değil kurumları dönüştürerek ve hak talebi anlayışını yaygınlaştırarak) yerde değil kadınların kendi yaşantılarında bulmak için çalışmaktadır. Akkoç, kurumlarla ilgili şunları belirtmektedir:

Var olan tüm kurumların ve örgütlerin, sistemin ürünü olduklarını ve nihai çözüm için tüm kurumların ve örgütlerin, cinsiyet ayrımını yaratan ve besleyen veya ataerkil sistemi koruyan unsurları fark etmeleri ve bu unsurlar üzerinde düşünmeleri gerektiğini biliyoruz. Bu kurumlar ve örgütlerin kendilerini yeni baştan yapılandırmaları bile gerekebilir (Akkoç, 2006:124).

Son olarak KAMER, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini toplumsal kalkınma ve insanların eğitilmiş, medeni olması anlayışına bağlayan görüşlerin tersine kalkınmacı devlet anlayışının cinsiyetçi yapısını gözden kaçırmamaktadır. Buna ek olarak neoliberal etkilerle uzmanlaşmış bilgi üretme anlayışına karşı, soruna en yakının tanıklığı ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin bu çerçevede uluslararası kuruluşların bazı projeleri reddedilmiştir*. Dolayısıyla her ne kadar uluslararası aktörler (BM ve AB gibi) konuları teknikleştirme potansiyeli olarak görülse de KAMER, bu potansiyeli her seferinde yeniden tartışmaktadır. Konuyu teknik bir meseleye dönüştürmeden ortaya koymak, sorunun sahibi ile sorunu çözmeye gelen arasındaki hiyerarşiyi azaltmayı hedeflemektedir. N. A, konunun teknikleşmesi sorununu şöyle anlatıyor:

Bizim feminist anlayışımızda yanlış bir kadın politikası kadınları daraltan izole bir alana itiyor. Biz en başından beri bunun olmaması için her şeyi yaptık. Ama sorunları gene orta eğitim ve gelir düzeyindeki insanlarla birlikte belirliyoruz. Bu da bazen tablonun büyük parçasını görmenizi engelleyebiliyor. Dolayısıyla biz zaten bir göç problemi olduğunu biliyoruz. Ama bu sorunun direk sahipleri tarafından ifade edilmesi ve çözüm yöntemlerinin birlikte geliştirilmesi de belki çok önemli olacak. Mesela benim kafamda şöyle bir model var. Kadının insan hakları için yaptığımız çalışmalar ile istihdam programlarını birbirine yedirerek yeni bir program oluşturmalıyız. Çünkü yoksulluk da önemli bir konu ve bazen şiddet başka bir şiddetin önüne geçiyor (N.A).

KAMER'in ilk kuruluş yıllarındaki mücadele alanlarından bir diğeri de şiddetin anlamı üzerine olmuştur. Şiddetin türleri, şiddetin etnisitesi üzerine özellikle namus cinayetleri olgusundan hareketle söylemler üretildiğini görmekteyiz. KAMER, kuruluşunun ilk yıllarında, kadına yönelik şiddet konusunda duyarlılık yaratma çalışmalarına başlamış ve bu çalışmasını iki bölgede il merkezlerine oradan da ilçe ve köylere doğru yaymayı hedeflemiştir. Bu amaçla 2003'te hazırlık çalışmasından sonra üç yılı kapsayan geniş çaplı bir proje yürütülmüştür. 'Namus Kisvesi Adı Altında

* Akkoç, 'Köye Dönüş' kapsamında geliştirilen çeşitli çalışmaları örnek göstererek burada önemli olanın BM gibi uluslararası kuruluşların görüşlerinin değil söz konusu kadınların köye dönüp dönmeme konusundaki tercihleri olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda yaptıkları ön araştırmada özellikle genç kadınların dönüş konusunda istekli olmadıkları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla herhangi bir köye dönüş projesinin içinde yer almamışlardır.

İşlenen Cinayetler İle Mücadelede Kalıcı Yöntemler Geliştirme Projesi^{*} bölgede hem bir duyarlılık geliştirmeyi hem de kalıcı, somut yöntem arayışını hedeflemiştir.

KAMER, proje süresince namus cinayetlerinin belli bir etnisiteden kadınlarla sınırlı olmadığı anlayışını dile getirmiştir. Kadına yönelik şiddet, evrensel bir sorun olarak düşünüldüğünde, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerine has bir durum olarak görülmemektedir. Namus kisvesi altında işlenen cinayetler söz konusu olduğu zaman akla bu iki bölgenin geldiği açıktır. Bununla birlikte bölgelerarası dengesizlik, işsizlik, yoksulluk, dilden kaynaklı iletişim bu bölgelerde yaşananları katmerleştirmektedir (KAMER, 2005 Raporu: 19). Yaşanan şiddetin aleniyeti, kurumların arka planda kalması, bölgedeki siyasi hareketin konuyu ikincilleştirmesi, kadına yönelik şiddet uygulamalarının adeta özel alana hapsedilmesine neden olmaktadır. Bu anlamda KAMER, yaşanan şiddeti evrenselleştirilerek konunun tartışılmasını ve konu ile ilgili yeni söylemleri ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede KAMER, aile içindeki şiddetle toplum içindeki şiddetin birbirini nasıl yeniden ürettiği konusunda bir farkındalık yaratmaya çalışmıştır.

KAMER'in kuruluş hikayesini yazan Akkoç, kadının hem geleneksel hem de kurumsal uygulayıcı olarak yaşadığı şiddeti şöyle ilişkilendirmektedir:

Hayatımız boyunca sözlü yasalar dediğimiz geleneksel kuralların sınırları içine hapsedildik. Hayatımızın her bölümünde alınan kararların uygulayıcısı olduk. Erkeklerden daha fazla çaba

* Bu proje Diyarbakır, Mardin, Kızıltepe, Urfa, Bingöl, Batman, Hakkari, Muş, Van, Siirt, Bitlis, Adıyaman, Malatya ve Şırnak'ta KAMER'in örgütlenmesi dikkate alınarak uygulanmıştır (KAMER, 2005 Raporu: 26). Bu proje kapsamında genel olarak namus kavramının ne ifade ettiği, namus cinayetlerinin nedenleri, hangi sosyo-ekonomik konumda bulunan kadınların maruz kaldıkları ve bundan korunma yolları konuları işlenmiştir. Genel olarak bakıldığında bölgede kurumsal duyarlılık oluşturulmuş ve belli başlı kurumlar taraf olarak projeye dahil edilmiştir. Bu kapsamda kurulan acil müdahale ekibi valilik, belediyeler, SHÇEK İl Müdürlüğü yetkilileri, Baro ve sağlık kuruluşları, müftülükler, emniyet ve jandarma yetkililerinden temsilcilerle bütün paydaşlarla ortak hareket edebilme imkanı sağlanmıştır. Bölgede taraflar bir araya getirilmeye çalışılırken KAMER, projenin tanıtımı ve yürütülmesi konusunda hem ulusal hem de uluslararası toplantılara katılarak kadına yönelik şiddet konusunda uluslararası aktörleri dahil etmeye çalışmıştır. İsveç'te düzenlenen 'Kadının İnsan Hakları Konusunda İzlenen Yol' tartışmalarına katılmış Hollanda'da çeşitli fon kuruluşları ile görüşmeler yapmıştır. Bununla paralel olarak Ankara, İzmir, İstanbul, Şırnak ve Muğla'da düzenlenen çeşitli toplantılarda KAMER'in namus cinayetleri ile ilgili çalışmaları anlatılarak konunun gündemde tutulması sağlanmıştır. Üç yıl süren çalışmaların sonucunda 500'e yakın kadın KAMER'e başvurmuştur. Bu başvurulardan ise 100'e yakınının öldürülme tehlikesi olan kadınlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu proje şu an aktif olarak devam etmemesine rağmen namus cinayetleri ile ilgili uygulamaların takibi devam etmektedir (KAMER, 2006 Raporu: 34-47).

harcadığımız halde onlar gibi davranmadıkça karar mekanizmalarında yer almamız mümkün olmadı (Akkoç, 2007: 206).

Ertürk'ün ifade ettiği gibi KAMER, bir yandan dışarıda bırakılmış toplumun üyeleri olarak hakim Türk toplumunu diğer yandan kadını baskı altına alan yerel patriyarkal düzeni hedeflemiştir (Ertürk, 2000: 99). Bu iki durum arasında KAMER, bağımsızlığını ortaya koyarken bir kadın STK olarak Türkiye'de kadın hareketinin gündeminde bir mücadeleyi örneklendirmektedir.

KAMER'in kadının deneyimlerini politikleştirdiğini söylemek gerekir. Bunu yaparken de mevcut Kürt hareketine ve şiddetin belli bir etnisiteye mal edilmesine karşıt bir söylem geliştirerek yapmaktadır. H. A'nın anlattıkları bunu örneklendirmektedir:

Biz bağımsız duruyoruz. Herkese eşit mesafede duruyoruz. Hani buradaki Kürt hareketi, Kürt sorunu var ya nerden çıktı şimdi bunlar diyor. Hani bizim vardır ya içte yaşadığımız sorunlar gizli kalır, hani kol kırılır yen içinde kalır...Sorunlarımızı kendi içimizde çözmeliyiz mantığı. Ama birkaç yıllık gelen bir süreç var ve hiçbir şey kendi içimizde çözülmedi. Çünkü şiddet hala yaşanıyor (H. A).

KAMER'li kadının söyledikleri kadının yaşadığı şiddetten yola çıkarak evrensel bir kadın kimliğine doğru gidişi örneklendirmektedir. Bu bağlamda politik kimlik, kadın kimliğinden sonra gelmektedir. Bununla birlikte siyasi hareketin cinsiyet körü olduğu açıklıkla ifade edilmektedir. Burada kadının, kadın bakış açısının, ikincil konumundan sıyrıldığına dair ciddi bir farkındalık olduğunun altı çizilmelidir. Fraser'in üzerinde durduğu gibi "...ihtiyaçlara ilişkin konuşma, eşitsiz söylemsel (ve söylemsel olmayan) kaynaklara sahip grupların meşru toplumsal ihtiyaçlarını hegomonik hale getirmeye çalıştıkları bir mücadele olarak belirlenir" (Fraser, 2006: 14). İşte KAMER'in kadının yaşadığı şiddet deneyimini politikleştirmesi, kimlik siyasetinin ötesinde tartışmayı başarması bu mücadeleyi başarabildiğinin göstergesi olarak okunabilir.

KAMER, benzer mücadeleyi kadına yönelik şiddetin herhangi bir etnik gruba ait olmadığı konusunda da yapmaktadır. KAMER'in 'her kesimden kadına ulaşma' politikası bunun göstergesi olarak anlaşılabilir. KAMER'li bir kadının ifadesiyle:

Biz kadınlarla yan yana ve beraber çalışacağız dedik. Ve burada dil, din ve ırk ayrımı yapmadan çalışacağız dedik. Şiddeti çalışırken burada sadece Kürt kadınları yok, Arap var, Zaza var, az da olsa

Ermeni var, Süryani var. Biz bütün bu kadınların hepsiyle çalışacağız... Çünkü şiddeti Kürt erkek de uyguluyor, Arap erkek de uyguluyor Türk'ü de Süryani'si de uyguluyor, hiç fark etmiyor ki (N.K).

KAMER'in her iki bölgede farklı kadınlara ve alt gelir grubundan kadınlara ulaşmaya çalıştığı görülmektedir. Bu anlayış STK'nın yapısını farklı kılmakta bu da faaliyet ve anlayışlarına yansımaktadır. Koğacıoğlu, KAMER'e referans vererek feminist harekette gözlenen değişimlerden biri olarak seçkin olmayan kadınlara ulaşabilme meselesini görmektedir. "Burada da gözlenen sivil toplum kuruluşu modeli üzerinden gazeteler, dergiler, internet siteleri, eğitimler, haberleşme ağları gibi değişik modeller aracılığı ile seçkin olmayan kadınlar ile iletişime geçilmesi"dir (Koğacıoğlu, 2009: 367).

KAMER'in seçkin olmayan kadınlara ulaşma ya da ulaşamama meselesi hem bölgesel hem bireysel faktörlerle iç içe geçmiş karmaşık bir yapıyı hedeflemektedir. N. A, kadına ulaşma zorluğunun değişik nedenlerini anlatırken A.Y ise bu durumun KAMER'i nasıl ayrı kıldığı üzerinde duruyor:

Kadınlar, Kadın Merkezine ulaşmakta zorluk yaşıyorlar. Bir sürü sebep var. Yani bu bölgenin geri kalmasına sebep olan bütün politikalar aynı zamanda bu kadınların kendi şiddetleriyle baş etmesini engelleyen sebeplerdir de aynı zamanda. Nedir göç. İşte köyden kente gelmiş entegre olamıyor, dil bilmiyor vs. Onlara ulaşmak için de özel programlar yapmak lazım (N.A).

KAMER çok başka bir yerde hepsinden (*diğer sivil toplum kuruluşlarını kastederek*). Çünkü KAMER tamamen farkındalık yaşamış kadınlarla birlikte çalışıyor. Ve evden çıkan kadınlar. Biz çok farklı bir yerdeyiz. Çalışma hayatında olmamış tamamen evden çıkan kadınlardan bir değişim dönüşüm yaratmak kendi adıma ben inanamıyorum yani (A.Y).

Üzerinde durduğumuz bu örnekler, bir kadın sivil toplum kuruluşu olarak KAMER'in, aktör olarak ihtiyaç ve kavramların bağlantılı olduğu anlamlar üzerinde, dönüştürme potansiyelini örneklendiriyor. Kadın, kadınlık kimliğiyle sorunlarını tartışıyor, politikleştiriyor ve dönüştürüyor. Dolayısıyla topluma dair kapsamlı bir analizi barındırıyor. Şüphesiz bu analiz geleneklerin erkeği başat yaptığı aileyi, siyaseti, ev içi rolleri, eğitimi ve ekonomiyi yeniden okumaya davet ediyor.

KAMER'in sorunsallaştırdığı bir diğer alan kadının ekonomik olarak güçlendirilmesidir. Kadının güçlendirilmesi ile konumunun değiştirilmesi arasındaki ilişki son dönemlerde sıkça girişimcilik çalışmaları ile gündeme gelmektedir. KAMER'in son dönem çalışmalarına bakıldığı zaman, kadın girişimcilik projelerinin vazgeçilmez olduğu görülmektedir. Kadın girişimciliği projesi KAMER'in çalışmalarına katılmış, şiddetini durduran, evden çıkmayı beceren ve bu anlamda kendine güvenen kadınların ekonomik olarak da var olma isteklerine dayanmaktadır (Grup Çalışması İçin El Kitabı, 2003: 16). KAMER'in girişimcilik çalışmalarının hedefi, aileyi güçlendirmekten ziyade kadının aile içindeki konumunun güçlendirilmesi olarak anlaşılmalıdır. Çoğu mikro kredi uygulamasının aileye getir getirici bir faaliyet olarak tasarladığını biliyoruz. Ancak KAMER, kadının mikro krediyi kendi konumunu güçlendirmesi için kullanacağı bir araç olarak tasarlamaktadır. Bu nedenle gelir getirici çalışmaların farkındalık grup çalışmaları ile birlikte yürütülmesi gerektiği anlayışının öncülüğünü de yapmaktadır. KAMER'in kurucu üyesi ve aynı zamanda mikro kredi danışma kurulu üyesi olan Akkoç*, kadın odaklı girişimcilik çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu şöyle anlatıyor:

Biz bir yıldır kadın girişimcilik projesi yürütüyoruz aslında. Herkes ne yapıyor, kimin yaptığı amacına ulaşıyor diye bakıyorum bu sene. Mikro kredi programında çok sayıda kadına para verdik ama kadının hayatına gidip baktığın zaman kadının hayatında farkındalık yaratacak kadın olarak güçlenmelerini sağlayacak bir şey yok. Kadınları evden dışarı çıkarıyor. Bir güçlenme dönemi yaratıyor. Parayı alıyorlar çünkü bu para kadınlara veriliyor. Kadınlara daha çok güveniyorlar. Yüzde 98 oranında geri dönüşüm var. Ama bu kadınları güçlendirmek için özellikle bizatihi verilmiş bir para değil. Kadınlar borçlarına düşkün oldukları için seçiliyorlar. Dolayısıyla bu para geçici bir güçlenme yaratsa bile kadınlara ilgili uzun vadede bir yük getiriyor. Çünkü yüzde 20'ye yakını parayı kendisi harcamış. Diğerleri hep erkekler tarafından işletilmiş bu paranın. Kadınlar bir süre sonra borç günü geldiği zaman huzursuz

* Akkoç, kredi alanların % 55'nin mikro kredi ile yapılan işe dahil olmadığını sadece % 26'sının işi tek başlarına sürdürdüklerini ifade etmektedir. Mikro kredi toplumsal sermaye (dayanışma, fedakarlık gibi) adı verilen değerlerle birlikte yürümektedir. Ancak mikro kredinin kadını nesneleştirdiği unutulmamalıdır. Mikro kredi projesi cinsiyet ayrımcılığına karşı geliştirilmiş bir proje olmadığı için kadınların geleneksel konumlarını değiştirmesi de beklenemez. Bunun yanında Türkiye bağlamında cinsiyetler arası eşitsizlik ve bu eşitsizliğin sistematik olarak şiddet üzerinden yeniden üretildiğini dikkate aldığımızda bu projenin bu konularla ilgili herhangi bir ön görüşünün olduğunu söyleyemeyiz. Çoğu kredi kullanıcısının kadın olmasına rağmen eşitsizlik ve şiddet sorunsallaştırılmamıştır (Bkz: Nebahat Akkoç, "Önsöz", *500 Milyonluk Umut Hikayeleri Mikro kredi Maceraları*, Fikret Adaman ve Tuğçe Bulut, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007).

olmaya hatta borç ödeme günü geçtiği için ailesinde kavga dövüş şiddet yaşayan kadınlar bile oluyor (N. A).

KAMER'in yaptığı faaliyetlerin, projelerin temelinde kadın yararının, kadın ihtiyaçlarının politikleştirildiğini söylemek gerekir. Örneğin mikro kredi gibi bir aracın kadının ihtiyacının gözetilmesi yerine ekonomik geri dönüşün gözetilmesi halinde kadını nasıl baskı altına alabilecek bir araca dönüşebileceğini dillendirmek kadını merkeze yerleştiren bir sivil toplum kuruluşu için önemlidir.

1990'lardan itibaren çoğu dernekte, grupta tartışılan kadının ekonomik olarak güçlendirilmesi ile statüsünün yükseltilmesi tartışmalarını, görünürlüğü yüksek bir dernek olan KAGİDER üzerinden yapabiliriz. Kadının kamusal alanda veya ekonomik hayata katılımı, yeni bir söylem olmamakla beraber kadının girişimci olarak varlığı Türkiye bağlamında yeni bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAGİDER'e yakından baktığımızda 2002 yılında İstanbul'da faaliyete geçtiğini ve başlıca misyonunun ekonomik değer yaratan kadın girişimci sayısını artırma, var olan kadın girişimcilerin güçlendirilmesi, dünyayla bütünleşmelerinin sağlanması ve nihayetinde Türkiye ekonomisine katkıda bulunmak olduğunu söylemek gerekir (2005-2007 KAGİDER Çalışmaları; 5). Bu misyon çerçevesinde KAGİDER, kadın girişimcileri merkeze almakla birlikte taleplerinin ya da faaliyetlerinin girişimcilikle sınırlı tutulamayacağını görmekteyiz. Özellikle 2007 yılından itibaren KAGİDER'in misyonunda bir genişlemeden söz etmek gerekir. Bu genişlemede hem KAGİDER'in Türkiye'nin gündemine yönelik katılım talebi hem de son yıllarda KAGİDER'in farklı kadın grupları ile (KADER, KAMER, Amargi Kadın Akademisi, Mor Çatı gibi) yakın çalışmasının payı olduğu gözlenmektedir.

KAGİDER'in misyon genişlemesini örneğin Kadın Fonunun oluşturulması ve bu fonun daha sonra Kadın Girişimcilik ve Liderlik Fonu olarak gündeme gelmesi ile örneklendirebiliriz. Kadın Fonu*, kaynak yaratmayı ve bu kaynağı toplumsal cinsiyet

* KAGİDER Kadın Fonuyla Türkiye bağlamında proje bazında fon sağlayan ilk kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır (2005-2007 KAGİDER Çalışmaları: 23). Bu fon kapsamında Amargi Kadın Akademisi, Filmmor, Kadınlarla Dayanışma Vakfı, KAMER ve Toplum Gönüllüleri Vakfı gibi sivil toplum kuruluşlarının kadınların sosyal ekonomik yaşamlarına yönelik çeşitli faaliyetleri desteklenmiştir.

eşitliği konusunda çalışan STK'lara ulaştırmayı hedeflemektedir. 4-5 Haziran 2009 tarihinde düzenlenen I. Uluslararası Kadın Girişimcilik ve Liderlik Zirvesi sonuç bildirisinde ise hem kadının iş hayatına yönelik eğitim programlarının yapılmasına hem de siyaset alanında desteklenmelerine hizmet edecek bir Girişimcilik ve Liderlik Fonunun (KGL Fonu) oluşturulmasına karar veriliyor. Bu çerçevede KGL Fonunu, kadının güçlenmesini sağlayacak politik ve kurumsal bir araç olarak görmek mümkündür.

Kadının ekonomik ve sosyal anlamda güçlenmesini amaç edinen KAGİDER bu misyonunu Mayıs 2009 tarihinden itibaren BİZ merkezinde yapmaya başlamıştır. BİZ içerisinde 'girişimcilik ve liderlik eğitimleri', 'işimi kuruyorum', ve 'işimi geliştiriyorum' seminerlerinin yanı sıra inkübasyon ve danışmanlık hizmeti gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Merkez bünyesinde her yıl 300 kadına girişimcilik ve liderlik eğitimi verilmesi amaçlanmaktadır (2007-2009 Faaliyet Raporu: 33). KAGİDER yönetim kurulu başkanı Onanç, BİZ'in felsefesini şöyle özetliyor: "Farklı bireylerin birlikte yaşayabildiği, eşit ve diğerine saygı gösterdiği bir toplumsal yaşam kültürünü geliştirmeliyiz. Düşünen, sorgulayan, üreten ve çözümün bir parçası olan bireyler olarak BİZ olabilmeliyiz. Kadın üst kimliğimiz ile bunu başarabiliriz" (Milliyet, BİZ, Mayıs 2009). Dolayısıyla BİZ her ne kadar girişimcilik ve liderlik merkezi olarak oluşturulsa da söylemiyle bütün kadınlara ulaşmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Kadın girişimciliği her ne kadar ekonomik gelirle ilgili gibi görünse de KAGİDER, bu söylemi dönüştürmeye çalışmaktadır. KAGİDER başkanı Gülseren Onanç, kadın girişimciliğinin anlamını şöyle ortaya koymaktadır:

Kadın girişimciliği çok geniş kapsamlı bir terim olmuştur. Bu terim kadının kendinden başka insanlar için iş yaratma, yeni bir girişimde bulunma ve fikirleri sermaye ile birleştirmenin yerine işsiz ve fakir kadının ailenin gelirini yükseltmesine ve mikro kredilere dönüşmüştür ([www. kagider.org/Sunumlar. asp](http://www.kagider.org/Sunumlar.asp)).

Kadın girişimciliği kadının kendi faaliyeti gibi görünse de kadın girişimciliği ile topluma sağlanacak katkı KAGİDER’de ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Örneğin başka bir KAGİDER’li üye KAGİDER profili için şunları belirtmektedir:

KAGİDER genelde eğitilmiş bir kitleden oluşuyor. Hem topluma hem de toplum ihtiyaçlarına duyarlı kadınlardan oluşuyor (Z. K).

Başka bir KAGİDER’li, derneğin çalışmaları (ya da genel olarak sivil toplum kuruluşlarının) ile toplumu dönüştürmeyi nasıl hedeflendiklerini şöyle anlatıyor:

Sivil toplum muhakkak her birimizin sosyal sorumluluğu olması gerektiğini düşünüyorum. Sizin toplum olarak yani bir birey olarak değil de ona karşılık hep birlikte ne yapalım dediğimizde bir şeyi örgütlemenin önemi ortaya çıkar. Çünkü aktivist olarak çalışmanız gerekir diye düşünüyorum. Herkesin üstüne düşen budur diye düşünüyorum. Bugün bunu şirketler de idrak etmiş durumda. Bireyler de bunun farkında ve bu farkındalığı da artırarak yaşatmak zorundayız. Sadece vergi vererek değil bizzat çalışarak da toplumu daha iyiye götürebilmek çabasında olmak zorundayız. Benim buradaki yönetim kuruluna olumlu bakmam ve buradaki olumlu çabam da kurucu üye olmak, yönetim kurulunda olmak tüm bunlarda kesinlikle bu görüşün bir parçası. Desteklemek ve bu konuda çabalamak zorundayız (G.T).

KAGİDER’i diğer kadın sivil toplum kuruluşlarından ayıran özelliklerinden biri, Türkiye’nin AB sürecini yüksek sesle dillendirmesidir. Bu çerçevede KAGİDER’in Mart 2008’de Brüksel’de çalışmalara başladığını söylemek gerekir. Bu adım genel olarak KAGİDER’in STK faaliyetlerinin AB’ye katılım sürecinde aktif rol oynayabileceklerine dair inancın göstergesi olarak düşünülebilir. KAGİDER’li üye AB sürecine yönelik lobi faaliyetlerini şu şekilde ifade etmektedir:

...(KAGİDER) kurulduğu zaman kadın girişimci ve gelişimi için odaklanmış olarak yola çıkmışken buna biz şimdi bir savunuculuk tarafı eklemiş olduk. Bunu da buradaki projelerle -örneğin AB Yolundaki Kadın bunlardan biriydi- yapmaya çalışıyoruz. AB’yi savunuculuk, kadın için gereken savunmaları yapacak platformları oluşturmak. KAGİDER’in kuruluş misyonunda AB ile olan ilişkilerde atılması gereken adımlar vardı ama şimdi belki lobi faaliyetleri ve savunuculuk tarafı daha kuvvetli olarak devam ediyor (D.B).

KAGİDER’li N. G ise derneğin misyon değişikliği üzerinde durmaktadır:

En büyük hedefimiz kadın girişimciliğini arttırmaktı. Ama biz şu an yolumuzdan sapmış durumdayız. Yani ilk kuruluş misyonumuzdan. Şu an politik arenada kendimizi göstermek ve Türkiye’nin

politik platformda AB sürecinde etkin olabilmesi için çalışmak ile sınırlı. Daha fazla bir beklentimiz yok. Buna focus olunmuş şimdi (N. G).

KAGİDER'in çalışma, faaliyet ve söylemlerinde AB'nin çağdaşlaşma projesinin devamı olarak görüldüğünü söylemek gerekir. Bu çerçevede Türkiye'de birçok alanda (eğitim, hukuk, istihdam, kadın gibi) AB standartlarının ve bakış açısının yakalanması olmazsa olmaz olarak görülmektedir. G. T, AB standartlarının faydalarını şöyle anlatıyor:

AB'deki bir üye gibi davranmak Türkiye'yi belli bir seviyeye çekecektir. Ki şu anda da çektir. Şu andaki bakan çıkıp Türkiye dünyanın 17. ekonomisi diyebiliyorsa bunun altında Avrupa Birliği'nin altyapı kurallarıyla oynandığı için buna ulaşılabilirdiğine inanıyorum. Minimum standart. Evin düzeni. Bir ülkede veya Avrupa Birliğinde yaşayabileceksek onların yasalarını kopya edebiliriz. Çünkü onların yasalarının güzelliği şu yaşlı değil ve minimumu tarif ediyor AB direktifleri. Genç ortak akılla düşünülmüş tek tek AB üyesinin kendi ülke kanunlarının süzgecinden geçmiş bir minimum tarife. Bu minimum tarifenin Türkiye tarafından kullanılması bedava bir alt yapı bedava bir yol bedava bir elektrik santrali verilmiş gibi bir şey. Dolayısıyla AB direktiflerinin kullanılması veya bize uygulanıyor olması Türk ekonomisi ve iş adamının ve iş kadınının önünü açacaktır ki açmıştır (G.T).

KAGİDER, AB perspektifini yaygınlaştırmayı ve özellikle kadın politikalarının devlet politikası haline getirilmesi konusunda faaliyet ve söylemlerini yoğunlaştırmaktadır. Türkiye'de kadın hareketinin AB'ye yönelik bakış açısı genel olarak birkaç noktada toparlanabilir:

Türkiye'de kadın hareketi, AB sürecini üç temel ayak üzerinden kullanmaktadır. Bu üç ayak "stratejik savunuculuk", "teknik savunuculuk ve izleme" ve "uluslararası işbirliği" olarak kavramsallaştırılabilir. Stratejik savunuculuk, gündem oluşturma üzerinden kendi talepleri doğrultusunda yönlendirebilmeyi içerir. Teknik savunuculuk ise yasaların izlenmesi ve çalışma gruplarının oluşturulması ile stratejik savunuculuğu destekler (Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 354)

KAGİDER'in bu çerçevede kadın politikaları konusundaki uluslararası kazanımları, Türkiye'de dillendirdiğini görmekteyiz. KAGİDER, Avrupa Kadın Lobisinin* üyesi olarak Amsterdam Antlaşmasının 'Kadın Erkek Eşitliğini Ana

* Avrupa Kadın Lobisi (European Women's Lobby), 1990 yılında kurulmuş AB'deki en büyük kadın sivil toplum kuruluşudur. Çalışmalarına baktığımızda kadın erkek arasında eşitliği geliştirmeyi hedeflediğini

Akımlaştırma' (gender mainstream) anlayışını hem ekonomik (istihdam ve çalışma hayatı) hem de siyasal ve sosyal hayatta (kadın, erkek, engelli ve azınlıkların ayrımcılığa uğramaması) uygulamaya konulması için çaba göstermektedir (Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Raporu, 2008; 320-321). Buna ek olarak KAGİDER'in 'Toplumsal Cinsiyet Duyarlı Bütçe' talebi (*Avrupa Parlamentosu 2003 yılında kamu bütçesinin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesini öngörür*) ekonomi alanına dair, kadın bakış açısının politik bir aracı olarak görülebilir. KAGİDER'in bu talebini 'uzmanlaşmış bir alanın, söylemsel olarak depolitize bir alanın (ekonominin) sınırlarını politikleştirme çabası olarak düşünmek mümkündür.

Bütçe şekillendirilmesi ve uygulama sonuçları genellikle ayrıcalık doğuran bir işlemdir. Vatandaşların çoğunu özellikle kadınları açıkta bırakmaktadır...Bütçeler herkesin ihtiyaçlarının eşit olarak karşılanacağı varsayımıyla tarafsız (nötr) bir şekilde ele alınmaktadır. Buna bağlı olarak bütçeler gelir ve giderlerin toplamı ile bütçe fazlası veya açığı gibi finansal toplamalar açısından gösterilir ve bu yönüyle cinsiyet yansız politika aracı olarak görülmektedir. Çünkü bütçelerde kadınlar ve erkekler için herhangi bir husus yer almamaktadır. Eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kadınların ve erkeklerin yaşamları üzerine gerçek etkileri ile politikaların farklı etkilerini dikkate almamaktadır. Bu cinsiyet yansız görünüm cinsiyet körlüğü (görmezliği) ile tanımlanmaktadır. Bu nedenle cins körlüğü (görmezliği) eşitsizliği sürekli kılmaktadır (Aksoy, 2006: 42).

KAGİDER, kadın duyarlı bütçe anlayışını gerçekleştirmek için lobi faaliyetleri yürütmektedir. KAGİDER'li profesyonel bu konu ile ilgili yürütülen çalışmaları şöyle ifade ediyor:

Türkiye'de çok az kurumun ya da akademisyenin bildiği gender budget denilen toplumsal cinsiyet duyarlı bütçeleme konusunda çalışmalarımız başladı. Bundan önceki dönemde hazineden sorumluymken Mehmet Şimşek'ten söz aldık... Bu kriz nedeniyle biraz sarktı. Sözlerin yerine getirilmesi gecikebiliyor ama takip ediyoruz. Bu konuda Dünya Bankası ile ilgili önemli toplantılar yapıldı. KAGİDER bu bağlamda devlet bütçesine giren tüm kurumların bütün kalemlerinin ne kadar duyarlı olduğu alt başlıklarla ayrıştırılması gerekiyor. Ve bunların artık somut bir gerçek olarak sunulması

söyleyebiliriz. Buna ek olarak feminist toplumsal cinsiyet perspektifini AB'nin bütün politikalarında ve her seviyede ana akımlaştırma ve gözetleme işlevini üstlenmektedir. AKL'nin çalışmaları şu an 30 ülkeyi (27 AB üyesi ve 3 aday ülkede) kapsamaktadır. Kadın erkek arasında eşitliği sağlamayı, kadının özel kamusal her alanda güçlenmesini ve kadına yönelik her türlü şiddeti yok etmeyi misyon olarak belirleyen AKL'nin, genel değerleri şunlardır: Eşitlik, dayanışma, hoşgörü, kararlara katılım eşitliği, barış, adalet, güçlendirme, hesap verebilirlik, işbirliği-konsensüs, açıklık-şeffaflık ve bağımsızlıktır (<http://www.womenlobby.org>). Ayrıca Türkiye, 2004'ten bu yana 47 örgüt temsilcisi ile Avrupa Kadın Lobisi Türkiye Koordinasyonu adı altında AKL'nin tam üyesi olarak faaliyet göstermektedir.

gerekiyor. Bu genelde yapılmamış. Ama pek çok ülkede bunların ayrımı yapıldı...Bu konuda KAGİDER önemli bir lobi faaliyeti yürütüyor (Z. K).

KAGİDER'in üzerinde durulması gereken noktalardan biri de son dönemlerde kadın hareketinden sivil toplum kuruluşları ile olan yakın diyalogudur. KAGİDER yönetim kurulu başkanı Onanç, yaptığı iki değerlendirmede KAGİDER'in misyonunu adeta özetlemektedir. Bu açıklamalardan birincisi KAGİDER'in kadın erkek eşitliği için ağırlığını koyacağı ve "kadının gelişmesini isteyen her birey, her kurum bizim yol arkadaşımız" olduğu şeklindeki açıklamasıdır (Hürriyet, 23 Mart 2007). İkincisi Onanç'ın KAGİDER'in feminist hareketle ilişkisini değerlendiren açıklamasıdır: "Biz KAGİDER'de bir şeylerin farkına vardık. KA-MER'i (Kadın Merkezi) Mor Çatıyı gördük. Baktım ki kadın hareketinden insanların bir ortak paydası vardı. Ben de o ortak paydayı kendime doğru belledim. O şimdi bazı entelektüeller tarafından feminizm olarak tanımlanıyor" (Milliyet, 6 Mayıs 2007). Bu alıntıdan tabi KAGİDER'in feminist bir dernek olduğunu çıkarmak mümkün değildir Bu bağlamda KAGİDER, Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu, AB Kadın Sekreteryası, Cinsiyet Duyarlı Bütçe gibi araçları etkin kılmak için mücadele veren liberal gelenekten beslenen kadın hareketine duyarlı bir sivil toplum kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kadının sadece ekonomi alanında değil sosyal ve siyasal yaşamda güçlenmesini sağlayacak araçların arandığını söylemek, kadın girişimciliğini merkeze alan bir STK için önemlidir.

5.3. Kadın STK'lar ve Çözüm Modelleri

5.3.1. Kapasite Geliştirme: Eğitim Faaliyetleri

KAGİDER, kadın girişimcileri desteklemek ve geliştirmek için kadınlara çeşitli eğitim ve destek programları vermektedir. Kadın girişimciliği fikir ve sermayeyi birleştirip yeni bir işletme kuran, kendisi dışında istihdam yaratan kadınlar için kullanılmaktadır. Ancak son zamanlarda bir yandan hane gelirini arttırıcı faaliyetleri diğer yandan mikrokredileri içeren şemsiye bir kavram olmuştur. Dolayısıyla kadın girişimciliği hane gelirini arttırıcı ve yoksulluğu azaltıcı program ve projelerin önemli bir bileşenidir. Halbuki KAGİDER, kadının bireysel güçlenmesini merkeze almaktadır (Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 183). Bu çerçevede KAGİDER'de iş fikri olan kadınlara 'işimi kuruyorum' ve 'işimi

geliştiriyorum' adı altında iki modülden oluşan eğitimler verilmektedir. Örneğin 2007 yılında Garanti Bankası sponsorluğunda sunulan eğitim projesinde kadın adaylar altı gün süreyle girişimcilik eğitimleri almışlardır. Bu eğitimler kapsamında iş tanımlama, alıcılar, dağıtım kanalları, pazar tanımları, olumlu imaj geliştirme, üretim hedefleri, rekabet, strateji tasarımı, satın alma, satış tahminleri, üretim tahminleri, promosyon ve alıcı reaksiyonlarının ölçümü ve fon kaynakları gibi konular sunulmaktadır (KAGİDER, Faaliyet Raporu 2007-2009: 19). Kadın girişimci adaylara verilen bu eğitimler kadının formel ekonomiye girişinde ihtiyaç duyacağı bir takım teknik bilgileri kapsamaktadır.

Eğitim programlarına ek olarak KAGİDER, Türkiye'nin ilk inkübasyon merkezini kurarak kadınlara işlerini kurmalarına destek olmaktadır. Yılda iki kez gerçekleştirilen ve 6 ay süre ile iş projeleri desteklenen kadınlar KAGİDER'de (BİZ Merkezinde) ihtiyaçlarını giderebilmektedirler. Bunun dışında girişimcilik eğitimi alan kadınlara, eğitim sonrası KAGİDER üyeleri tarafından çeşitli konularda (hukuk, yönetim, pazarlama, finans, halkla ilişkiler gibi) danışmalık hizmeti verilmektedir. Son olarak bir kişisel gelişim stratejisi olarak mentörlük devreye girmektedir. Bu strateji bir girişimcinin diğerine bilgi, deneyim ve bakış açısı aktararak bilgi ve yeteneklerini geliştirmelerine ve sonuç almalarına imkan sağlamaktadır (KAGİDER, Faaliyet Raporu 2007-2009: 19).

KAGİDER'den inkübasyon desteği alan bir kadın girişimci adayı inkübasyon programını şöyle anlatıyor:

...KAGİDER'in GİRİŞİMCİ GELİŞTİRME programı ile ilgili bir haber okudum. Hemen aradım ve ilk telefonla kapılar açıldı. Girişimci geliştirme programına alındım. Girişimcilik konusunda bir mentörüm, istediğim zaman gidip çalışabileceğim bir ofisim oldu. Bana ilham veren ve girişimcilik konusunda özgüvenimi arttıran başarılı kadınlarla tanıştım. Türk Tezyin sanatlarından esinlenerek hazırladığım bayan bluz koleksiyonumun ilk müşterileri de onlardı, yabancı basınla ilk tanıştıran da. Alçak gönüllü, paylaşıma açık ve ulaşılabilir kadınlarla, herkesin projelerini rahatça sunabileceği son derece donanımlı ve bilinçli bir kurumla çalışma şansım oldu. Günümüz Türkiye'sinde evinin içine, kocasının arkasına sıkıştırılan kadınların aksine ben dışarı çıktım (KAGİDER, Faaliyet Raporu 2007-2009: 21).

KAGİDER kadınların iş kurma ve iş geliştirmelerine yönelik eğitimler dışında genel olarak eğitim seviyesinin yükseltilmesini ve eğitim sisteminin cinsiyetçi stratejilerden arındırılmasını hedeflemektedir. TÜSİAD 2000 raporunda toplumsal cinsiyet eşitliği önünde duran engeller okulun yapısı*, aktörleri, süreçleri ve gündelik yaşamın cinsiyetçiliği yeniden üretme kapasitesi olarak sıralanmıştır. Bu nedenle okul ve eğitim sistemi cinsiyetçi mekanizmaları üreten bir alan olarak değil tersine farkındalık yaratan bir alan olarak toplumsal cinsiyet duyarlılığını bütün programlara ve aktörlere kaynaştırmalıdır (Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 97-98).

KAGİDER ve TÜSİAD'ın birlikte hazırladığı raporda özellikle eğitim alanında geliştirilecek önerilerin sınırlı olduğu kabul edilmektedir. İşte tam bu noktada çözüm için önerilen bakış açısı şöyle ifade edilmektedir:

Gerçek bir dönüştürme, erkeklerle kadınlar arasındaki temel güç ilişkilerinin, ev-içi alan, işgücü piyasaları ve siyaset dahil, yeniden yapılanmasını, cinsiyetçi kültürün dönüştürölmesini, doğrudan doğruya patriyarkiyi hedefler. Hem nedenlerle hem sonuçlarla mücadele alanında daha kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir. Böylesi bir mücadelenin olmazsa olmaz koşulu ise, “kadınlar için” getirilecek önlemlerden öteye, mevcut erkek iktidarının tüm alanlarını ve erkek yaşam biçimlerini dönüştürmeyi de kapsayan bir zihniyet değişikliğidir (Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 103).

Raporda birçok alanda hem sorunların tespitinde hem de sorunların analizinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği merkezi bir yer teşkil etmektedir. Örneğin kadınların iş gücüne katılımını** etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Rapora göre bunların

* Örneğin teknik meslek liseler erkek alanı olurken kız teknik ve sağlık liselerinde kadın gettolaşması azalmasına rağmen din eğitimi kadınların yoğun olduğu bir alana dönüşmektedir (Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 97).

** Raporda kadınların işgücüne katılımları ile ilgili rakamsal veriler mevcuttur. 1988-2006 yılları arasında kadının işgücüne katılımı önemli bir azalma göstermekte ve Cumhuriyet tarihinin en düşük düzeyinde olduğu görölmektedir. 1988 yılında kadınların iş gücüne katılım oranları % 34,3 iken, bu oran 2006 yılında % 24,9'a düşmektedir. Belirtilen yıllar arasında 15 yaş kadın nüfusu % 35 artarken işgücü potansiyeli % 10 artmıştır. AB ülkelerinde 2006 yılında kadınların işgücüne katılım oranları % 57'dir. Dünya Ekonomik Forumu Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu (Global Gender Report) 2006 yılındaki sonuçlara göre –kadınlarla erkekler arasında ekonomik katılım ve ekonomik fırsatlar, politik güçlenme, eğitime erişme ve sağlık alanlarında eşitsizliği temel alan – Türkiye 115 ülke arasında 105. gelmektedir. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 115, 118, 122).

başında kadınların toplumsal cinsiyet temelli iş yükleri ve bakım hizmetleri gelmektedir. Özellikle kentlerde kadının toplumsal cinsiyet temelli iş yükleri istihdama katılımı azaltmaktadır. İkinci olarak, eğitimde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin varlığı önemlidir. Çünkü eğitim kadınların işgücü arzını erkeklere göre daha fazla arttırmaktadır. Üçüncü olarak, kamu sektöründeki daralmaya bağlı olarak özelleştirmelerle kadınların durumu uzun vadede olumsuz etkilenebilmektedir. Son olarak, teknolojik değişmelere kadınların uyarlanması ve kadının düşük ücretlerle çalıştırılması kadın istihdamını etkileyen genel faktörler olarak sıralanabilir (Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, 2008: 157-178).

KAGİDER’li üye, eğitilmiş olmasına ve eşiyile aynı işte çalışıyor olmasına rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin gevensizlikle kurulabildiğini ve içselleştirilmiş toplumsal cinsiyet anlayışını örneklendiren deneyimini şöyle anlatıyor:

Ben diş hekimiyim. Eşimle birlikte uzun yıllar çalıştım. Hep erkeğe daha çok güven var toplumda. Özellikle kadınlar tarafından. Ama ben bunu aştığımızı düşünüyorum artık. Ama çok mücadele etmemiz gerekiyor (B. B).

5.3.2. Bilinç Yükseltme ve Farkındalık Grup Çalışmaları

1970’li yıllarda kadınların deneyimlerini (evlilik, boşanma, cinsellik, ırk, sınıf gibi) sorunsallaştıran bilinç yükseltme grupları, 1980’lerden sonra gelişen kadın hareketi ile tekrar gündeme geldi. Bilinç yükseltme grup tartışmaları, genel olarak kadınlar tarafından yaşanılanların eleştirisi (*eril iktidar bağlamında*) üzerine dayanmaktadır. Dolayısıyla kadın erkek arasındaki ilişkilerin verili olduğunu kabul etmeyen böyle bir bakış açısı, kadının deneyimleri ve duyguları üzerine odaklanır. Mackinnon’a göre ‘kişisel olan politiktir’ analizi bilinç yükseltme sonucu ortaya çıkmıştır. Bilinç yükseltme birbiriyle ilişkili dört unsurdan oluşmaktadır. Birinci unsur, kadın hem bireysel olarak hem grup olarak erkek egemenliği altındadır. İkincisi, kadının ezilmesinin nedeni biyolojik değil toplumsaldır. Üçüncüsü, cinsiyete dayalı işbölümü kişisel duygulara kadar kadını belirler. Son olarak, kadınların sorunları grup sorunu olarak kadınları içine almaktadır (Mackinnon, 2003: 117-118).

Mackinnon, bilinç yükseltme yöntemini toplumsal bir deneyim olarak görmektedir:

Bilinç yükseltme, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal ilişkilerin anlam dokusuna dikkat çeken, bu ilişkilerin verili oldukları anlayışını sorgulayan, dönüştürücü ve eleştirel bir tavırla kadın ve erkek kavramlarının anlamını yeniden tanımlayan, yüz yüze gelinerek uygulanan bir toplumsal deneyimdir (Mackinnon, 2003: 118).

Akkoç, farkındalık grup çalışmasının bireysel tarih ile cinsiyetçi aidiyet bağlarını nasıl bir araya getirdiğini şöyle anlatıyor:

Bireyleşme, birey ve bağımsızlık meselesinin orda (*farkındalık grup çalışmasında*) ne kadar önemli olduğunu yeniden yeniden görüyoruz. Çok önemli bir mesele. Çünkü hepimiz ya annemiz üzerinden ya bilmem neyimiz üzerinden konuşmuş oluyoruz. En çok orda etkili oluyor. Şiddetin bir iletişim yöntemi olamayacağını, aslında karşımızdakine hani mesela en çok sevdiği insanlar çocuklardır annelerin ve babaların, ama şiddetin insan psikolojisi üzerindeki derin tahribatını görüyorlar çeşitli örneklerle. Ondan sonra o örnekler üzerinden kendi hayatlarında farkındalıklar yaşayıp kendi yaralarının da bir şiddet hikayesinden, bir ayrımcılık hikayesinden kaynaklandığını görüyorlar. Orda zaten birden dağılıyor kişi. Bu hem iyi hem kötü. İyi çünkü dağılmadan toparlayamayız. Değişim böyle bir şey...Önce var olanı mevcut olanı parçalayıp sonra yeniden birleştirebilirsen başarılı oluyor çalışma. Dağılıyor çünkü bütün aidiyetlerini sorguluyor. Aileyi sorguluyor, babayı sorguluyor, kocayı sorguluyor, aşireti, etnik kimliğini, inancını sorguluyor. Oralardan yeniden çıkmayı beceriyor. Kendisi yeni bir bakış açısı ediniyor aslında. Ama tek tek bireylerin değişmesi o bahsettiğimiz bulguların da değişmesine yol açacağı için çalışmanın çok önemli bir kısmını oluşturuyor (N. A).

Grup çalışması, geleneksel patriyarkal yapı içerisinde kadınların ikincil konumlarını sorunsallaştırmaktadır. Bunu yaparken kadının günlük hayatında yaşadığı dışlamaların etkisini azaltıp kadının kendini ifade edebileceği, gücünü fark edebileceği bir ortam sağlanmaktadır. Burada kadın yaşadıkları ile yapısal süreçler arasında ilişki kurabilmektedir. KAMER’li kadın grup çalışması ile yaratılan ortamı ve bunun sonuçlarını şöyle özetliyor:

14 haftalık grup çalışmasına şöyle başlıyoruz mesela. Burada ayıplar yok, günahlar yok, bütün duygularımızın bütün yaşadıklarımızın suçlusu biz değiliz. Onun için burada doğru yanlış bir hiç şey etkili olmuyor. Herkes çok rahat istediğini konuşabiliyor. Zaten bu 14 hafta içerisinde de yargılama-yargılanma yok. Çünkü kimse yargılamıyor.... Şimdi kadınların ikincil konumlarını fark etmeleri için

varız aslında. Grup çalışmaları daha çok onun için var. İkincil konumunu fark ettiği zaman zaten kadınlar bunu değiştirebiliyor (N. K).

Farkındalık grup çalışmaları KAMER için kadının hayatını dönüştürücü bir araç olsa da kadını kuşatan yapısal ağlar nedeniyle her zaman başarıya ulaşmamaktadır. Mackinnon’a göre “bilinç yükseltme, eril iktidarın toplumsal varlığının bir biçiminin de kadınların içinde bulunduğunu ortaya çıkarttı. Bu haliyle eril iktidar kadına kendiliğinden kabul ettirilen bir şeydir. Kadın kendi kafasında nesneleşmiştir” (2003: 122). Dolayısıyla kadın eril iktidarı hem evrensel olarak düşünüp kendi hayatından uzaklaştırır hem de kendi hayatında somut olarak görüp karşı karşıya kalır. Bu ikilem kadını bazen eril iktidarı içselleştirmiş olarak devam ettirmesine katkı sağlamaktadır. Ö. Y, bu ikilemin kadınlara nasıl ağır geldiğini şöyle anlatıyor:

Bazı kadınlar için çok daha zor oluyor konuşmak (*farkındalık grup çalışmalarında*). Konuşamayıp içine attıklarında daha travmatik bir şeye dönebiliyor. Bazı kadınlarda farkındalık gerçekten 14 haftada biten bir süreç değil. Bazı şeyleri fark etmeye başlıyorlar. Ama aslında onun arkasında devam eden süreçte birçok şey yerine oturuyor. İşte peki fark ettim şimdi, hayatımda ne yapmam lazım Kadınlar bunu sorgulamaya başlıyorlar. Bu defa hayatta çizdikleri yolda büyük değişiklikler olabiliyor, bu da çeşitli kararları getirebiliyor. Bazı kadınlar için daha hızlı gelişebiliyor bu süreç. Bazı kadınlar için daha yavaş işliyor bu süreç. Bazı kadınlar da bize gelip açık açık söylüyorlar; ben daha fazla fark etmek istemiyorum. Çünkü değişmem ya da değişmek istemiyorum. Şiddet yaşıyor olabilirim ama hayatımı bu şekilde değişmek istemiyorum diyebiliyor kadın (Ö. Y).

5.4. Kadın STK’lar; ‘Feminizm’i Anlamlandırma Biçimleri ve Özcülük

Kadın STK’ların feminizm kavramını sahiplenmeleri daha önce olduğu gibi bugün de yeniden anlamlandırmalarla birlikte mümkün olmaktadır. Toplumsal cinsiyet analizinin kullanılması, feminizm kavramını ikincilleştirirken, kadın hakları ve feminizm arasındaki ilişkiyi de koparmış görünmektedir. Bu günlerde kadın hakları için çalışmak, eleştirel söylemden uzaklaşmakta ya da en iyi durumda feminizmin ne olup olmadığı üzerine yapılan tartışmalar sonucu kavram sahiplenilmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak toplumsal cinsiyet kavramının eleştirilmeden kullanılması ve bağlamından kopması ‘kadınlara haklarını verelim’* söylemi ile birleşmektedir. Toplumsal cinsiyet

* ‘Kadınlara haklarını verelim’ söylemini Sancar, şöyle açıklıyor: “...Kadın siyasetinin taleplerini dikkate almak zorunda kalan kurumsal siyaset toplumsal cinsiyet kavramını biraz böyle nötr ve eleştirel

kavramının barındırdığı zıtlıkları (zayıf-güçlü, duygusal-rasyonel, barışçıl-savaşçı) STK'lar belli ölçüde sahiplenmekte ve kadına dair özcü bir bakış açısı devam ettirilmektedir. Kadının kadın olmasından kaynaklı özelliklere vurgu, şüphesiz kadın STK'lar için belli bir çelişkiyi ifade eder. Çünkü faaliyetleri ve var oluşları tam da özcülüğe karşı odaklanmak zorundadır.

Hem KAMER'de hem de KAGİDER'de feminizm kavramı yeniden anlamlandırılarak sahiplenilen bir kavramdır. KAGİDER'de söylem “kadınlara haklarını verelim” anlayışına yaklaşırken KAMER'de kavram ilk olarak feminizmin orta sınıf, Türk ve kentli özelliklerine karşı yerel değerleri ön plana çıkarmaktadır. İkinci olarak kavram, kadın erkek iki cinsi belirleyen cinsiyetçi sistemin eleştirisine ve yeni bir politika yapma tarzına işaret etmektedir.

KAMER'li Ö. Y, feminizmin politika yapma tarzına yönelik bir değişime işaret ettiğini belirterek kavramın dar anlamından kurtarılması gerektiğini savunmaktadır. Ö. Y, KAMER'in feminizmini şöyle ifade etmektedir:

Ben KAMER'i bir kalıba sokmak istemiyorum. Hatta feminizm içine sokmak belki bir yerde haksızlık olabilir KAMER'e. Bu da feminizm genelde çok sınırlı bir şekilde düşünülmesinden kaynaklanıyor. Gerçekten KAMER'in duruşu her türlü ayrımcılığa, şiddete, militarizme karşı şeffaflık ve katılımcılık içeren bir dünya bakışı. Bir tek kadınları dışarı çıkarmak değil amaç gerçekten politika yapma şeklini değiştirmek. Bu siyasi sistemi olduğu gibi değiştirmek. Değiştirme gücü vardır yoktur tartışılır ama hedef ideal bu. Sınırlı bir ideal değil bu büyük bir ideal (Ö. Y).

KAMER'li S. A ve H. A, feminizmin kentli orta ve üst sınıf kadınların faaliyeti olmaktan çıktığına işaret ediyorlar. H. A'ya göre KAMER'in feminizmi bölgelerindeki yerel kadınlara yakın olmak ve yereli anlamak gibi bir takım özelliklere sahiptir.

Ayrımcılığı reddetmek bu bizim için çok önemli. Biz bir şey söylerken hani ayıran derken biz o şeyleri savunan feministleri de biz yargılamıyoruz. İşte sonuç olarak feministler toplumda şey olur erkek karşıtıdır. Erkek düşmanıdır. Ya da eğitim düzeyi çok yüksek kadınlardır. Çok zengin kadınlardır. Ya da hani çirkin kadınlardır. Ayrımcılığı reddeden değişim ve dönüşüme adım atmış herkes feminist

içerikten yoksun bir şey olarak öne çıkardı ve kullanmaya başladı. Erkek egemenliğine karşı olmaktan bahsetmektense “kadınlara haklarını verelim” diyen söylemsel bağlamda kullanılmaya başlandı toplumsal cinsiyet kavramı. Bu durum aslında kavramın kullanış bağlamlarındaki yoğun bir siyasi mücadelenin varlığına işaret ediyor” (Akis, Özakin ve Sancar, 2009: 252).

olabilir. Tabii ki bir sistem var ve onun erkeğe ve kadına yüklediği roller var. Bizler de bu rolleri oynayan figüranlarız. Çünkü kadına demiş ki sen şunu şunu yapacaksın erkeğe de demiş ki sen hükmedeceksin. Aslında baktığınız zaman kadına da erkeğe de roller yüklemiş bu sistem. Biz de şu anda sistemi sorguluyoruz. Sistemi sorgulayıp oradaki ayrımcı şiddetvari davranışları ya da benzer şeyleri uygulamamaya çalışıyoruz...Biz şiddeti reddediyoruz, ayrımcılığı reddediyoruz, çünkü değişim ve dönüşümden yanayız. Ama yereldeki şeyleri hiçbir zaman unutmamak lazım. Mesela biz feminizm tanımını yaparken herkesin feminizmi kendine dedik. İstanbul'daki ya da Avrupa'daki ya da Ankara'daki bazı feminist kuruluşlar bizim buradaki kadınlara ya da bana uymayabilir. O yüzden kadınlar şalvar giyerek de feminist olabilirler, türbanıyla da olabilirler. İdeolojik görüşleri ne olursa olsun olabilir dedik (H. A).

Herkesin feminizmi kendine. Ben feminizmi üzerimdeki şalvarımla ve tarlada çalışarak... Feminizm demek işte meydanlarda bağırarak bu feminizm değil. Ayrımcılığa karşı olmak, hiyerarşiye karşı olmak. İlkelerim doğrultusunda feminizmi benimserim. Geleneksel rollerin kadına ve çocuğa zarar veren yönlerine karşı olan feminizm tanımımız var. Kadının yerel kıyafetini benimserim geleneksel düşüncelerin kaybolmamasını isterim ama radyodan bir istek istediği için kadının öldürülmesine karşıyım. Ayrımcılığa karşı, hiyerarşiye karşı, kadına zarar veren ilkelere karşı çıkmak ve bağımsız durmak. Bana göre benim feminizmim bu (S. A).

Z. S, S. E ve M. Ç, feminizmin 'erkekleri dışlama' ve kadını merkeze alma gibi yaygın kullanımları olduğunu hatırlatarak son zamanlarda anlamının değiştiği üzerine odaklanmaktadır:

Valla sen bana sen feminist misin dersin valla ben feministim derim. Neden dersiniz bir kere yaşadıklarımın farkına varmış empati kurabilen, şiddeti kabul etmeyen, ayrımcılığa karşı ve var olan hiyerarşinin getirdiği zararların farkındayım. Bunun insanlara olan zararının farkında olduğum için bu düşüncemi feministlik olarak algılıyorum. Türkiye'deki feminizm bir zamanlar çok farklı algılanıyordu. Bu da topluma mal oldu. Bazen bana siz feminist misiniz? dendiği zaman irkiliyorum. 'Erkeklerle karşı bir şey yapmak' 'her şeyi kadının yapması' düşüncesi halen var. Ama şu an Türkiye'deki feminizm düşüncesi KAMER'in getirdiği feminizm düşüncesi iyi bir adım, açık bir yol yarattı. En azından eskiye nazaran tek cins isteyenler ile işte kırsal alandaki kadınları kurtaracağız diye ifade edilen feminizm anlayışından farklı bir yerde. Ama ben her zaman herkesin feminizmi kendine düşüncesini benimsiyorum. Ben alanımda ne isem benim düşüncem o şekilde devam ediyor (Z. S).

Eskiden feminizm deyince erkek düşmanlığı akla geliyordu ben de öyle biliyordum. Ama şimdi feminizmin erkek düşmanlığı değil erkekle omuz omuza kendi haklarını korumak için her türlü hakkı sosyal haklarını, hukuksal haklarını korumak olduğunu öğrendim. Kendi ayaklarının üzerinde durmak. Kendi kararlarını vermek (S. E).

Feminizm erkek düşmanlığı değil biz onlarla çok iyi çalışıyoruz ve yan yana yaşıyoruz. Bundan bir şikayetimiz yok. Hiçbirini yakmaya niyetimiz yok. Feminist olmak bana göre eşit olmak (M. Ç).

KAMER'in feminist anlayışını özetleyen birkaç önemli nokta bulunmaktadır. İlk olarak KAMER, feminizm kavramının orta ve üst sınıf kadınların tekelinde olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede feminizmin alt sınıftan kadınlara doğru yayıldığını gözlemlemek mümkündür. Kadınlar tarafından feminizmin sahiplenilmesi, özellikle yerelin dönüştürülmesi söylemi ile birleşmektedir. Bu yüzden KAMER'de 'evrensel düşünüp yerel hareket etmek' söylemi çok önemlidir. İkinci olarak feminizm, salt kadın haklarına yönelik bir faaliyet olarak değil siyasi bir mücadele ve yeni bir politika yapma tarzı olarak anlaşılmaktadır. Son olarak KAMER' de feminizm, cinsiyet körü politikalara ve hareketlere karşı eleştirel bir potansiyel olarak görülmektedir.

KAGİDER'e baktığımızda kadın hakları ya da kadının birey olarak varlığı ön plana çıkmaktadır. Çoğu kez feminizm kavramı ile bağ kurulmadan kadın hakları söylemi ortaya konmaktadır. KAGİDER'de feminizm kavramı bazen modası geçmiş bir söylem bazen aile birliğini bozacak bir söylem bazen de erkekleşmekle bir tutulmaktadır. Bu söylemler feminizme ihtiyaç duyan kadınların kentlerde olmadığı ya da şiddet gören veya eğitimsiz bir kadın varsa bunun Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da olduğu şeklindeki anlayışla birlikte yürümektedir.

KAGİDER'li S. K, feminizmi bir yandan modası geçmiş bir kavram diğer yandan doğulu kadınların ihtiyaç duydukları bir kavram olarak görmektedir. Daha genel bir ifadeyle S. K'nın kadın erkek arasındaki ilişkiye dair modernist bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. S. K, düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Feministlik yapımıza uymaz. Burada yerel kadın dernekleri yeri geldiği zaman feministiz diyorlar. Kocasını mevki için ezen o kadın feministtir. Erkeği ezen feministtir. Kimseyi ezmekten yana değilim. KAGİDER de ben de feminist değiliz. Feminizm doğru bir yaklaşımdır kötü değildir. Ama feminizm geride kalmış bir olaydır. Türk kadınının eğitim seviyesi yükselmiştir. Gençlerimiz daha bilinçli daha modern. Karşısındaki kadının aynı bilinç düzeyine sahip olduğunu düşünüyor. Kuşak değişti. Kardeşlerimizden pay biçelim. 40'lı yaşlara göre 20'li yaşlardaki erkek kardeşimiz daha modernidir. Mesela KADER veya Morçatı tamamen feministlerden oluşuyor. Dayak yiyen kadın varsa, içki içip karısını döven varsa, çocuğu eziliyorsa, kocasının ailesinden maddi manevi destek alamıyorsa, ilkokulu

bitirip ortaokula gerek yok deniyorsa öyle de gerçek bir Türkiye var. Şehirler iyi modern ama Erzurum'da Erzincan'da bu olaylar hala yaşıyorsa feminizm haklı bir taleptir. İş derneği olarak KAGİDER'de asla feminizm yoktur. İşin dini, dili, cinsiyeti, ırkı olmaz (S. K).

KAGİDER'li N. E, feminizm ile aile birliğinin devamı arasında olumsuz bir ilişkinin var olduğu görüşündedir:

KAGİDER olarak bizim için aile birliği çok önemli. Bütün kültür ve değerlerimizle birlikte bir şeyler yapıyorsanız önemli. Kültür ve değerlerini yitirmiş hiçbir toplumda mutluluk bulamazsınız. Feminist gelenekte ben KAGİDER şemsiyesinin çok öne çıkacağını zannetmiyorum (N. E).

KAGİDER'in yönetim kurulunda görev alan D. B ve diğer kadın üyeler (B. K, Z. K, N. G, B. S. S, F. K, A. B ve F. K) KAGİDER'in feminist bir sivil toplum kuruluşu olmadığını ancak kadın haklarından yana bir dernek olduğunu ifade etmektedirler:

Kendi aramızda biz yaptıklarımızı nasıl tanımlarız diye tartışıyoruz. Biz de kadının sağlam durmasını hayata eşit birey olarak özgür birey olarak yer almasını istiyoruz diyoruz. Dolayısıyla biz hep özgür birey lafını kullanırız. Özgür birey olarak kalabilmesinin yolu nerden geçiyorsa biz destekliyoruz. Veya feminist akım kadının özgür birey olarak kalmasını destekleyici bir şey yapıyorsa kesinlikle destekliyoruz. Öyle bir ayrımımız yok. İşte biz feministiz feminist değiliz diye bir söylemimiz olmadığı gibi bizim tek bir söylemimiz var: Kadının özgür birey olarak yaşamda yer almasını sağlamak. Hakları hukukları açısından biz de kadının eşit olması gerektiğine inanıyoruz (B. K).

Biz aktivist bir kuruluşuz. Bir şeyler yapmak bir şeyler değiştirmek için politikalar üretiyoruz onları takip ediyoruz. Ama bizim aktivist tarafımız daha önemli bence. Ama bunu kadın için yaptığımız doğru. Yola çıkışımız böyle. Ama feminist bir kuruluşuz demiyelim. Ben böyle demiyorum (*feminist*) ama denebilir tabi (D. B).

Feminist açıdan çalışan bir örgütü nasıl tanımlarsınız bilmiyorum ama girişimciliği temel aldığı için o açıdan bir hareketi var. Ama kendini tamamen feminist olarak tanımlayan gruplarla birlikteyiz. Çoğu aşamada o gruplarla imza verdiğimiz-yönetim kurulu kararıyla- çok destek verdiğimiz çalışmalarımız olmuştur... Aslında kadın çalışanın haklarını savunmak, toplumun her karar mekanizmasında kadının olmasını istemek bence feminizmin esas özü (Z. K).

Feminizm farklı algılanan bir kavram. Bir yerde erkekleşmek gibi yani öyle bir bağımsız olacaksın ki erkeğe de ihtiyacın yok hiçbir şeye de ihtiyacın yok. Ama ben öyle olduğunu düşünmüyorum. Çünkü feminist kadın evliliğe de karşı. Halbuki aile yapısını korumak lazım. Çekirdek ailede o yapıyı korumazsınız birilerini yetiştirip sonraki nesillere devredemezsiniz. O insanları

yetiştirebilmeniz için önce doğum yapmanız lazım. Kocadan ayrı olarak doğum yapmak toplumsal açıdan ters karşılanır. Dolayısıyla aile yapısı içerisinde güçlü kadın olmak lazım. Feminist aileyi reddeden her şeyi reddeden kendi yapısını kuran bir anlayış olmamalı (N. G).

Yani çok feminist olduğumu söyleyemem. Kadın ve erkek var olduğundan beri beraberler. Tek kadın için ya da tek erkek için politika üretilmesinden yana değilim. Ama tabi ki toplumun dezavantajlı grupları için politika üretilmesinden yanayım. Dezavantajlı gruplar içinde kadınlar olabilir, özürlüler olabilir, çocuklar olabilir, yaşlılar olabilir. Kadınları da dezavantajlı gruplar içinde düşünüp kadınlara yönelik projeler üretmekse eğer feministlik ben feministim. Ama yok eğer sadece her şeyde kadının ön planda olması ise asla değilim. Ayrımcılığa kadar götürülenler var asla değilim. KAGİDER nerede burada. KAGİDER feminist bir dernek değil. Toplumda kadının ekonomik anlamda özgür ve yeterli olmasını isteyen bir dernek (B. S. S).

Ben KAGİDER'i feminist bir dernek olarak görmüyorum açıkçası. Feminizm çok sıcak baktığım bir kavram değil. Kadın bir insandır ve değeri vardır. Bizim asıl derdimiz kadının ekonomideki yerini sağlamlaştırmak. Var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak lazım. Ben varlıklı bir aileden geldiğim için eşitsizliklerle karşı karşıya kalmadım (F. K).

Feminizm gibi bazı sözcükler çok fazla yıpranıyor. Çok fazla üstüne anlam bindiriliyor. Biz bu anlam bindirilen şeyler dışında gerçekten somut olarak neler yapılması gerekiyorsa onların yanında yer alıyoruz. Yoksa bir tek sözcüğe bağlı belirli bir izmle gidip bundan sonrada onun dar çerçevesi içinde anılmak istemiyoruz. Bizim istediğimiz mümkün olduğu kadar eşit imkan ve fırsat eşitliği. Hatta toplumda fırsat eşitliğini sağlayabilmek. (A B).

Kulağıma çok hoş gelmiyor bu kavram. İnsan hakları diye düşünüyorum. Kadın erkek ne fark eder. Ama baktığımız zaman kadın çok eziliyor. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da. Ben diş hekimiyim. Eşimle birlikte uzun yıllar çalıştım. Hep erkeğe daha çok güven var toplumda. Özellikle kadınlar tarafından. Ama ben bunu aştığımı düşünüyorum artık. Ama çok mücadele etmemiz gerekiyor. Şu anda yanımızda çalışanların bayan olmaları için uğraşıyorum. Ayrı bir renk, ayrı bir bakış açısı getiriyor (B. B).

N.G'nin aşağıda belirttiği gibi toplumsal cinsiyet rolleri hem ailede hem de eğitim kurumlarında benzer özellikler göstermektedir. N. G, bu söylemde toplumsal cinsiyet analizini doğrudan erillikle değil, toplumsallaşma ile kurmaktadır.

Türkiye'de sivil toplum hareketini canlandırmamız hızlandırmamız lazım. Çünkü aldığımız eğitim sessiz kalmak tabir caizse çalışkan ama hanım olmak, suskun olmak amirlerimize itaat etmek, kocalarımıza itiraz etmemek, itiraz edilmesi durumunda da cezalandırılması şeklinde. Yani ödül ve ceza

sisteminin arasına sıkıştırılmış bir eğitim modelimiz var. Dolayısıyla buradan çıkan insanlar bir kere suskunluklarını bozabilmek için böyle bir takım sivil toplumlarda seslerini çıkartıp önce kendilerinin duymaları lazım seslerini. Ki sonra bulundukları kurumlara faydaları olsun. Aksi takdirde herkes sermaye sahibi, yatırımını yapıyor ama orda bir baba bir abi ya da bir amca ailenin birilerinin desteğini arayarak ya da onları yanlarına alıyorlar ondan sonra bilgileri, emekleri enerjileri sömürülüyor. Boşanmaya kalktıklarında bile kocalarının vermiş olduğu binde bir hisse ile hiçbir şeysiz olduklarını hissediyorlar yıllar sonra. Dolayısıyla bu yapıyı hem bozabilmesi için sivil topluma ve buralara üyeliklere ihtiyacımız var (N. G).

Sancar'ın ifade ettiği gibi toplumsal cinsiyet kavramı üzerindeki mücadele devam etmektedir:

Yani toplumsal cinsiyet kavramı herhangi bir eleştiri içermeden kullanılabiliyor. Bu durumun, kavramın ortaya çıktığı tarihsel dönemde feminist siyasetin formel örgütlü siyasetin dokularına nüfuz etme çabasıyla meşgul olmasından ileri geldiğini düşünüyorum. Kullanılış bağlamlarındaki yoğun bir siyasi mücadelenin varlığına işaret ediyor (Akis, Özakin ve Sancar, 2009: 252).

Feminizm kavramı dışında kadın sivil toplum kuruluşlarında kadına atfedilen özellikler çoğu zaman özcülük anlayışı ile birleşmektedir.

Kadın olmak zor kadın girişimci olmak daha zor. Kadınların erkeklere oranla daha avantajlı düşünme biçimleri var. Daha cesurlar daha fazla risk alıyorlar. Tabi bunun altını açtığımızda bir sürü faktör var. Zorlayan sebepler olabilir ama sonuç olarak kadınlar projelerini daha çok sahipleniyorlar (D. B).

D. B'nin kadınlara atfettiği özellikler, kadınların biyolojik yapıları gereği bir takım özellikler gösterdikleri şeklindeki özcü söylemle birleşmektedir. Kadınların cesur ve güçlü oldukları, risk ya da ölçülü risk aldıkları şeklindeki söylemler Sancar'ın belirttiği gibi özcülüğe varmaktadır. Sancar, kadın STK'larda yaygın olan özcülük nedeniyle kadınların erkek egemenliğini içselleştirmiş olabileceklerini iddia etmektedir.

...Kadın örgütlerinde çok yaygın bir özcülük var. Yani kadın olmanın kendisi var oluşsal bir şey, o kadının cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri karşısında nasıl duracağını, kadın olmayı nasıl savunduğuna ve sorguladığına bakılmaksızın, kadın olmanın biyolojik hali bir siyasal konum yaratıyormuş gibi davranılıyor. Dolayısıyla bir yere bir kadın seçiliyorsa, bir karar koltuğuna bir kadın oturuyorsa mutlaka bu feminizm başırsı oluyor. Bu tabi ki ciddi bir özcülük. Bu kadınların erkek egemenliğini ne kadar

yeniden ürettiklerini sorgulayacak bir bakış açısı hala havada kalıyor (Akis, Özakın ve Sancar, 2009: 249).

VI. BÖLÜM

YAPISAL DÖNÜŞÜMLER ve POLİTİK ALANLA İLİŞKİ: KAGİDER ve KAMER

6.1. Kadın STK’larda Devletin Yeri ve Yerel Yönetimler

6.1.1. Otorite unsuru olarak devlet

Kadın sivil toplum kuruluşları içerisinde devletin varlığı, nasıl tanımlandığı, sınırlarının nasıl belirlendiği var oluşsal bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü devletin ne olduğu veya sınırlarına dair herhangi bir yorum, sivil toplumun kendisine ya da özelde sivil toplum kuruluşlarının kendilerine dair bir tanım içermektedir. Dahası devletin nerede durduğuna dair bütün tanım ve anlama çabası, sivil toplum kuruluşlarının sınıfsal konumları ile toplumsal cinsiyete dair politikaları tarafından şekillenmektedir.

KAGİDER ve KAMER’in devleti nasıl tanımladıklarına dair ya da devletten beklentilere dair yorumlarda belirgin bir farklılık olduğu söylenebilir. KAMER’e bakıldığında devlet; halkla çoğunlukla karşı karşıya olan, kadınlar gibi bazı grupları dahil etmeyen, otorite ve gücü temsil eden ve sonuç olarak var oluş nedenlerini unutan bir yapılanma olarak tarif edilmektedir.

KAMER’li N. A’nın ifade ettiği gibi devlet, halk için var olduğunu unutuyor. Buna ek olarak da kadınlar çoğu zaman karar mekanizmasının dışında kalmaktadırlar.

Seçimler yapılıyor tamam ama bir siyasi partiler yasası var, seçim süreçleri var ki hiçbir şekilde katılımcı değil. Kadınlar bu nedenle hiçbir şekilde içinde yer alamıyorlar. Neredeyse birkaç insanın ya da birçok insanın verdiği kararlar sonucunda oluyor. Yani tamam seçimler demokrasinin ölçütüdür. Ama seçimler hangi süreçlerde yapılıyor, hangi yasalarla yapılıyor bu da önemli. Dolayısıyla bence azınlığın iktidarı olan bir devlet var ve halkı kendi tebası gibi gören bir devlet var. Devletin halk için olduğunu kavramamış bir devlet var. Ama şunu da biliyoruz. Artık insanlar ya da en azından ben hepimiz için, insanlık için çözümün katılımcı demokrasi olduğunu düşünüyoruz ve dolayısıyla devletin sosyalleşmesi için elimizden ne geliyorsa onu yapmamız gerekiyor. Diye düşünüyorum (N. A).

Başka bir KAMER’li olan H. A, devletin cinsiyet hiyerarşisi ile yüklü olduğunu ifade ederken devlet diyince aklına ilk gelen kavramları şöyle sıralıyor:

Hiyerarşi, hiyerarşi, tepede birileri...Devletin işini yapıyoruz bir bakıma. Mesela kadının güvenliğini sağlamak, kadınlara iş olanağı yaratmak sonuç olarak baktığımız zaman belki bu kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık kısmında bunu da yapması gerekiyor bunu da birkaç yıldır söylüyoruz. Ama bundan sonra daha fazla söylemeye başlayacağız. Çünkü birçok kurumda yine o yerlerde erkekler var. Kadınlar daha alt taraflarda ve kadın erkek çalışma oranına baktığın zaman erkekler çoğunlukta (H. A).

KAMER’li kadınların belirttiği gibi devlet, cinsiyet hiyerarşilerinin devam ettiği bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Connell’in (1998) ifade ettiği gibi aile, sokak ve devlet gibi kurumlar cinsiyet hiyerarşilerini barındırırlar. Keane (1994: 36) ise toplumsal eşitlik ve özgürlüğü genişletecek toplumsal mücadele ve inisiyatiflerin etkin olabilmeleri için sivil toplum üzerinde sermayenin, devletin ve erkek yurttaşların sahip oldukları iktidarın azaltılmasını şart koşarken tam bu bağlamda KAMER’li kadın devlet içinde ya da genel olarak güç ve sermayeye erkeklerin daha yakın olduklarını ifade etmektedir.

KAMER’li Ö. Y, devletin varlığı itibariyle otorite ve gücü temsil ettiğini belirtmektedir. Devlet güç ve otoriteye gömülü olunca bağımsız yapılanmalar olan sivil toplum kuruluşları ancak bu otorite ve güç ilişkilerini dengeleyebilecek işlevleri ile gündeme gelebilir. Ö. Y’nin ifadesi ile:

Devlet diyince aklıma otoriter bir yapı geliyor. Çünkü teorik olarak devlet halk için olmalı ama bu genelde ters dönebiliyor. Halk devlet için olmaya başlıyor. Bu büyük bir sorun. O yüzden bağımsız STK’ların var olması çok önemli. Otoriter yapıyı yıkabilmek ya da sorgulayabilmek için. Şimdi devlet yapı olarak vardır, hükümetler değişkendir. Biri gider biri gelir. Ama devletin varlığı bir güç ilişkisini getiriyor beraberinde. Yani biri devletin imkanlarını elinde tutan olacak, dağıtan ya da kullanan bir şekilde diğerleri de devletin yani halk. İster istemez devlet yapısı olduğunda o otorite yapısı o güç yapısı oluyor. Çünkü kim gelirse gelsin...bağımsızlık o yüzden önemli. Çünkü devleti kim kontrol ederse yine o güç ilişkisi olacak. Halk ve devlet arasında, halk ve hükümetler arasında. O yüzden STK’lar ancak bağımsız kalabilirlerse bu yetkiyi bir şekilde dengeyi kurabilecekler. En azından sorgulayabilecekler gücün kullanılma şeklini (Ö. Y).

Otorite unsuru olarak tasvir edilen devletin zamanla dönüşüm geçirdiği, farklı süreçlerden etkilendiği KAMER’de üzerinde durulan konulardan birisidir. Otorite ve gücü temsil eden devletin hangi süreçlerden etkilendiğini KAMER’li kadın şöyle ifade ediyor:

Devlet deyince aklıma ne geliyor. Eskiden olsa daha çok kötü şeyler söyledim. Otorite gibi görüyorum ben. Baskıcı bir otorite gibi. Hani tam Avrupa Birliği'ne giriş süreciyle birlikte değişiklikleri de görüyorum. Bu adımlar da önemli. Eskiye göre biraz daha yumuşak biraz daha ılımlı olarak görüyorum. Ama yeterli olarak görmüyorum. Daha önce çok görmezden gelirdi (*sivil toplum kuruluşlarını*) (N. K).

KAMER'li kadınlar arasında devletin otorite veya güç kaynağı olduğu yönünde bir görüş birliği olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşunun, devletle kurduğu ilişki de netlik kazanmaktadır. Buna ek olarak sivil toplum kuruluşlarının kendi sınırlarına dair bir fikir birliği oluşmaktadır. KAMER'li N. K, sivil toplum kuruluşlarının sınırlarına dair şunları belirtmektedir:

Sivil toplum örgütleri yalnız rollerini şaşırmadan gerçekten toplumda var olan sorunun tespiti kısmında olmalı. Hani ilk zamanlar çalışırken sanki bu bizim işimiz gibi çalışmaya başladık. Bu işimiz sanki biz çözeceğiz gibi. Sonrasında bunun sadece bizim sorunumuz olmadığını fark ettik. Bu tüm kurumların ve herkesin sorunu. Ve biz sorunu tespit etmek için varız. Tespit edip işte gerekli kurumlara resmi kurumu, sivil kurumu her kimse bunu paylaşarak bunu çözebiliriz. Yani sivil toplum anlayışının böyle olması lazım. Ve devleti daha çok sosyalleştirmek, etkisini azaltmak. Bana göre sosyal devlet olmalı. STK, toplumdaki sorunu tespit etmekle ilgili kurumların harekete geçmesini sağlayacak. STK'lar eski dönemlere göre çok daha iyi bir yerde. Hem sivil toplum örgütlerinin çoğalması anlamında hem de mentalite açısından. Hani bu dönüşüm var ama her yerde bu var diyemiyoruz (N. K).

Devletin otorite kaynağı olarak görülmesi sivil toplum kuruluşunun meşruluğu üzerinde belirleyici olurken aynı zamanda sivil toplum kuruluşunun kendini yeniden yeniden anlatmasını, ya bağımsız olduklarını ya da politikadan uzak durduklarını anlatmalarını gerekli kılmaktadır.

KAMER'li N. K, bu durumu şöyle anlatıyor:

KAMER açıldığı günde bölgede tek kadın kuruluşuydu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tek kadın kuruluşuyduk. Kurulurken biz bağımsızdık ve kendi ilkelerimizi koymuştuk. Çünkü bu bölgede bağımsız olmak çok önemli bir özelliktir. Ve çok yabancı bir özellikti. Burada hani çalışmak için taraf olmak zorundasın. Ya siyasi kısma, yani partiler kısmına ya da devlet kısmına taraf olmak zorundasın. Onun dışında yani siyah ve beyaz onun arası yok burada. Bağımsızlığı anlamıyordu algılamıyordu. Aslında KAMER'in ilk üç yılı çok zor geçti. Çünkü biz bağıra bağıra biz bağımsızız, hiçbir yere bağlı değiliz. Biz bir kadın kuruluşuyuz. Biz kadınlarla yan yana beraber çalışıyoruz dedik (N. K).

Benzer süreç KAGİDER için de geçerli olmaktadır:

Biz KAGİDER olarak hükümetle, siyaset bizim işimiz değil zaten. Biz bir STK'yız. Bunu hükümet kimse onunla doğru diyaloglar, doğru hedefler için varız. Kadın için varız. Kadınlar adına da biz bütün düşüncelerimizi yönetimimiz sayesinde aktarabiliyoruz. Basın yoluyla aktarabiliyoruz. Çok sık olarak kadınlarla ilgili derneğimizin görüşleri yönetim tarafından basın tarafından aktarıldı (N. E).

KAGİDER'e baktığımızda devletin varlığının silik olarak görüldüğünün altını çizmek gerekir. Bazen ondan bir şey beklenmeyecek bir yapı bazen görünmeyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle olunca KAGİDER'de devlet, samimi olmayan, içine kapalı, günün koşullarına hitap etmeyen bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. KAGİDER'li D. E, devleti şöyle ifade ediyor:

Devlet diyince valla çok ciddiye alınmaması gereken kurum en azından ben kendi açımdan öyle düşünüyorum. Devletten ne bir şey beklemedim şimdiye kadar ne de benim için bir şey ifade etti (D. E).

Başka bir KAGİDER'li üye, samimiyetsizlikten –mış gibi yapmaktan yakınıyor:

Devletten hiçbir şey beklenmez. Devlet şu anda gibi yapıyor- mış gibi yapıyor. Yani AB'ye giriş süreci içerisinde dikkat çekmemek için kadına da destek veriyormuş gibi değer veriyor mış gibi yapıyor. Ama şu anda kadının sessiz, doğurgan geri planda olmasının düşünülmesi bu misyonu desteklemiyor kuşkusuz. Ama desteklermiş gibi yapıyorlar. İşte politik olarak oy kaygısıyla işte AB'deki imajı törpülemek için bence burada bir samimiyet yok. Ama ne olursa olsun arkalarını dönmelerindense yanımızda yer almaları görüntüsü vermeleri uzun vadede çok faydalı olur (N. G).

6.1.2. Paydaş Olarak Devlet

Kadın sivil toplum kuruluşları, yaşadıkları uzun deneyimler sonucu uğraştıkları sorunları kendi başlarına çözecek kapasiteden yoksun olduklarını daha doğrusu sivil toplum anlayışının da bunu gerektirmediğini öğrendiler. Uğraştıkları sorunlar devlet kurumlarının her biriyle, kadının sosyo-kültürel bağlamıyla ilişkili olunca STK'lar yerel yönetimleri baskılamayı, devletin kadına yönelik yaklaşımını hedef almaya başladılar. Böyle olunca yerel ve merkezi yönetimlerin soruna, taraf/paydaş olarak dahil edildiği bir süreç yaşanır. Bu kapsamda ilk mücadele KAMER'in bölgede resmi/devlet kurumları tarafından tanınması konusunda yürütülmüştür. Bununla ilgili olarak KAMER'li H. A, yerel mekanizmaların konuya dahil edilme sürecini şöyle anlatıyor:

Bazen valiliğe gidiyorduk, valilik bize randevu vermiyor, emniyete gidiyoruz geri çevriliyoruz, bazen sabahtan akşama kadar valilik kapısında beklediğimiz günler oldu. Ama şu anda baktığımız zaman, bu onların işleri ve yapmak zorundalar. Biz Diyarbakır'da bu çalışmayı 11 yıl sonra insanlara kabul ettirebildik ve bazı politikaları değiştirmek konusunda yol aldık (H. A).

Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da kadının günlük deneyimlerini konu edinen KAMER, bu çalışmanın bir tarafı olarak daha açık bir ifadeyle kadın sorununun tarafı olarak devleti görmektedir. Devlet kurumlarının iller bazındaki temsilcileri ve bunların sahip oldukları potansiyeli, kadın adına harekete geçirmek KAMER'in kuruluşundan beri uğraş verdiği bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAMER'li Ö. Y, yerel yönetimlerin sürece dahil edilmelerinin nasıl uzun bir çabanın sonucu olduğunu şöyle anlatıyor:

Bazı şeyler elde edildikçe yani belki yöntemlerde değişiklik olabiliyor. Mesela bundan on yıl önce bir polisle ya da sosyal hizmetlerle, valilikle onlarla iş birliği yapmak hayal edilebilir bir şey değildi. Bunun için ilk amacımız onlara görevlerini anlatabilmektir. Bayağı bir yol aşıldı buralarda. Yani şu anda işbirliği yapmayıp insanları reddedecek bir devlet kurumu çok azdır ya da yoktur. 2006'da çıkan Başbakanlık Genelgesi* çok büyük bir kazanımdı, KAMER için. Bu genelge çıktıktan sonra artık elimizde bir belgeyle gidiyorduk kaymakama. Bakın başbakanlığın çıkardığı genelgede de bunları bunları yapmanızı talep ediyor. Bir şeyle gittiğimizde gerçekten işimiz daha kolaylaştı (Ö. Y).

Başka bir KAMER'li yerel ve ulusal mekanizmaların nasıl uluslararası mekanizmalar tarafından baskılandığını şöyle ifade ediyor:

Son zamanlarda yine AB süreciyle birlikte ortak çalışmaya yan yana durmaya özen gösteriyor (*devlet kurumlarından bahsediyor*). Bu nedenle zaman zaman bazı çalışmalarda ortak projelerde yer alıyoruz. Dediğim gibi bu bir adımdır. Ama yeni yeni bir şeydir bu. Mesela daha önce ortaklaşa bir çalışma yaptığımız zaman yine beni kendi memuru gibi görmeye başlıyor. Mesela Batman'da böyle bir şey yaşıyoruz şu anda. Bir proje var Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'yle birlikte yaptığımız bir proje. İnanılmaz sıkıntı yaşıyoruz. Adam seni kendi memuru gibi görüyor. İşte orda bayağı bir sıkıntı yaşıyoruz. Mesela şöyle bir şey diyoruz. Biz sivil toplum örgütüydük çalışmamızda böyledir. Biz kendi içimizde gerçekten bağımsız ve özerk çalışıyoruz. Hani prosedür bir şekilde anlaşma yoluna gidiyoruz fakat kendi memuru gibi davrandığı oluyor. Bir süreç lazım daha buna. Bu zor süreci geçiyoruz şu anda (N. K).

* 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi, Kadına Yönelik Şiddet Hareketiyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler ile ilgilidir. Bu genelgede koordineli olarak çalışması gereken kurumlar, koruyucu ve önleyici tedbirler hakkında öneriler yer almaktadır.

KAGİDER’de de benzer şekilde sorunun çözümü için devlet kurumlarının, devlet temsilcilerinin katılımı ve devletin paydaş olarak yer alması gerektiği anlayışı paylaşılmaktadır. Her ne kadar daha önce belirttiğimiz gibi devlet, samimi bulunmasa da, silik bir görünüm sergile de varlığı kaçınılmaz olarak istenmektedir. Yapılan bir toplantıda bakanlıktan bir temsilci ya da bakanın bizzat katılması, açılış konuşmaları içerisinde bir bakanın mesajı destek olarak kabul edilmekte ve istenmektedir.

Milletvekili olan KAGİDER’li bir üye bu durumu şöyle anlatıyor:

KAGİDER’in bakış açısı; işte bugün gördüğünüz gibi bu gün herkes toplantılarda. Devlet gelir, destek verir, katılır. Devlet olmadan bir şey yapamazsınız. Aslında politikalar STK’lar da oluşur. STK’lar da kadın konusunda yapılması gereken ya da kadın istihdamını arttırmak konusunda yapılması gerekenleri siz düşünürsünüz, projelendirirsiniz bunu kamu otoritesine götürürsünüz (B. S. S).

KAGİDER’li üye D. E, başarı için devlet kurumlarıyla uzlaşmanın gerekli olduğunu şöyle belirtiyor:

Bizim şu andaki çalışmalarımızda kişi olarak değil örgüt olarak, bir STK olarak derneğin hedefinin, amacının belirlenmesi önemli. O hedef doğrultusunda devletin organlarından kurum ve kuruluşlarından maksimum ölçüde faydalanmak gerekiyor. Yani onlarla olan ilişkilerde elbette ki değerleri kaybetmeden, öz değerlerden taviz vermeden, uzlaşmacı bir tutum sergilemek gerekiyor. Başarıya ulaşmak için...KAGİDER adına birşey söyleyemiyecem ama mevcut duruşları itibariyle çok fazla muhalefet olmadan ama çok da yakın olmadan uzlaşmacı bir tutum sergileyerek amaca ulaşma tarzında bir yol izlediklerini düşünüyorum (D. E).

Dernekle devlet arasında çıkar birliğinin olduğunu söyleyen başka bir KAGİDER’li üye, sivil toplum ile devletin ortak payda etrafında birleştiklerini iddia etmektedir:

Çünkü devlet bir karar mekanizması ve etkin bir organ. Ve bu etkin organın en iyi şekilde kadın girişimi lehine kullanılması lazım. O yüzden devletle herhangi bir çıkar farklılığı yerine ortak çıkarımız var. Hangi devlet olursa olsun hangi parti olursa olsun kadın girişimini desteklememesi bugünün dünyasında neredeyse mümkün değil. KAGİDER’in de bu açıdan hükümete hizmet ettiğini düşünüyorum (G. T).

Devlet bir yandan otorite unsuru olarak görülürken diğer yandan bir kenara atılmayan, dışlanmayan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Fraser’a göre daha önceki feminist talepler, devleti dönüştürmeye odaklanmıştır.

...Devlet kurumlarını *tamamen* reddetmedi. Tersine, feminist değerleri bu kurumlara aşılama çalıştılar ve sivillere yetkiler sunan katılımcı demokratik bir devlet tasavvur ettiler...Dolayısıyla hedef, devlet kurumlarını dağıtmaktan ziyade onları, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden ve hatta buna zorlayan organlara dönüştürmekti (Fraser, 2009: 7)

Fraser’ın bu analizi 60’lı yılların kadın örgütlenmelerine dayanmaktadır. 60’lı gelenek ya da daha özel bir ifade ile ikinci dalga feminist hareketin* özellikleri, Türkiye’de 70’li 80’li yıllardan sonra filizlenmeye 1990’larla birlikte yaygınlaşmaya başladı. Örneğin hem KAGİDER’li hem de KAMER’li kadınlar devleti ‘otorite’ unsuru olarak görmelerine rağmen bunun devlet kurumlarının dışlanması anlamına gelmediğini görmekteyiz. Devlet ya da devlet kurumları dışlanacak bir mekanizma olarak değil dönüştürülecek ya da desteği alınacak bir mekanizma olarak görülmektedir. 60’lı yılların karakteristik özellikleri Türkiye’ye geç ulaşsa da neoliberal politikaların karakteristikleri eş zamanlı olarak gözlenmektedir. Fraser’a göre ‘bürokratik paternalizmin feminist eleştirisi neoliberalizm tarafından iyileştirildi’.

Düşük faizli kredilerin birden artması ise bu ikilemi örnekler. Dirençsizliğe sevk eden yukarıdan aşağıya devletçiliğin aşırı bürokrasisine karşı, güçlendirme ve aşağıdan katılım gibi feminist değerleri öneren bu projelerin mimarları, bireyin kendi kendine yetmesi ve toplumsal ağ oluşumları arasında, STK yönetimleri ve piyasa mekanizmaları arasında yenilikçi bir sentez ortaya attılar (Fraser, 2009: 12).

Kadın örgütlenmelerinin sahiplendiği güçlendirme ve aşağıdan yukarıya katılım her ne kadar Fraser’a göre neoliberal söylemle birleşse de ‘devleti duyarlı yapmaya’ ya da görevini yapmaya yönelik çağrıları tüketmemiştir. Zire hem KAGİDER’de hem de KAMER’de devletin görevini yerine getirmesi anlayışı hakimdir.

* Birinci Dalga Feminist hareket daha çok kadının oy hakkı, miras ve işe girişte eşitlik talebi üzerine yoğunlaşmıştır. İkinci Dalga Feministleri mücadelelerini ataeril baskıdan özgürleşme olarak ortaya koymaktadırlar. Genel olarak eşitlik, oy hakkı ile sağlanmadı. Bu yüzden mücadele alanı kamu yaşamının ötesinde sembolik olarak ‘kadın bedeni’ üzerinde yapıldı. İkinci Dalga Feministleri patriyarkal özelliklere gömülü sosyal yapı ve kurumları işaret etmişlerdir (Jane Pilcher and Imelda Whelehan, (2004), *Fifty Key Concepts in Gender Studies*, Sage Publications, pp: 144-145).

KAMER’li Ö. Y, işlerinin devleti göreve çağırmak olduğunu şöyle anlatıyor:

(Devletin) tarif edilen görevlerini yapmalarını istiyoruz. Neticede bizim yaptığımızda o. Yasalar var. Belli görevler verilmiş. Sosyal hizmet ya da halkı koruma...bunları yerine getirmesi. lazım Yani yapmaya çalıştığımız şey o. O yüzden sürekli devlet kurumlarıyla ilişki çok önemli oluyor. Sürekli bir farkındalık yaratmaya çalışıyorsunuz. Çünkü aynı direnç bu ayrımcı zemin, geleneklerin getirdiği o direnç var. Yani devlet kurumlarında da var. Devlet kurumlarında çalışanlarında da var. O yüzen sürekli devam eden bir çabamız var (Ö. Y).

KAGİDER’li üye devletin işini ve varlık sebebini şöyle anlatıyor:

Devlet bir yerde seçtiğiniz görevlendirdiğiniz insanların sizin için bir takım projeler yapması. Böyle bir merci olması gerekirken yurtdışında böyle biz de biraz daha statüsü farklıdır. İşte bu STK’lar da belki o dengeyi sağlarlar. Belki bir yerde bir danışman, bir kontrol mekanizması mı olur? Acaba diye düşünüyorum. Halk olması gerekir sonuçta. Kontrol halktadır (F. E. K).

6.2. Kadın STK’larda Kimlik Sorunsalı

6.2.1. Temsil Sorunu Olarak STK

KAGİDER üyeleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde, Türkiye’deki iş kadınlarının temsil edilmesi, Türkiye’nin dışarıda yani AB gibi platformlarda temsil edilmesi ya da içerde iş kadınlarının diğer kadınlara model olması gibi birbiriyle ilişkili bir temsil sorununun gündemde olduğunu görmekteyiz.

S. K, KAGİDER’in uluslararası platformlarda Türkiye’yi temsil ettiğini ifade etmektedir:

Biz iki yıl önce AB Parlamentosu’nda bir konferans düzenledik. O konferansın aynısı her yıl tekrarlandı. Türkiye’den bir bakış açısı getirdik. Türkiye’den katılmak isteyenlerle gidildi. Tabi orada bir derneği temsil ediyorsunuz gidenler önemli. AB Parlamentosu üyesi Emine Bozkurt himayesinde yapıldı. Yoksa elinizi kolunuzu sallaya sallaya AB Parlamentosu’na giremezsiniz. Avrupa’da bir sürü Türk işveren var. Ama bizim hedefimiz Türkiye’yi temsil etmek. KAGİDER dışarı çıktığı zaman Türkiye’dir (S. K).

Temsil etme gücü üzerinde durulurken; derneğin kapasitesi ve derneğin yoğunlaştığı konu itibarıyla ‘tek olduklarını’ söyleme, derneğin temsil etme gücü ve

isteği ile yakından ilişkilidir. D. B, S. K ve D. E, KAGİDER'in hem misyonu itibariyle hem de temsil gücü nedeniyle benzersiz olduğunu ifade etmektedirler:

Şimdi KAGİDER dünyada bile örneği olmayan bir kadın girişim sivil toplum kuruluşu. Kadın sivil toplum kuruluşu. KAGİDER'in bir örneği dünyada yok bir benzeri yok. Türkiye'de de bildiğiniz gibi değişik konuları inceleyen kadın sivil toplum kuruluşları var ama bizim gibi bu misyonu üstlenmiş ve birkaç misyonu üstlenmiş bir başka dernek daha yok. Dolayısıyla biz ancak kendimizi kendi yaptıklarımızla mukayese edebiliriz (D. B).

Ciddi şekilde örnek oluşturmak. İşte biz böyle böyle iş kadınlarıyız. Biz böyle bir dernek kurduk. Siz de bize gelin katılın. Hep beraber katılıp yaygınlaştıralım. AB sürecinde çok etkin bir konumda. Brüksel bürosunu açtı. Çok güzel lobi faaliyetleri yürütüyor. Ordaki bütün iş kadınları dernekleriyle irtibat halinde. TÜSİAD bürosuyla yan yana. Bu sorun tek bizde yaşanmıyor. Avrupa'da da yaşanıyor. Dünyanın her yerinde sorunlar yaşanıyor... Garanti Bankası sponsorluğunda KAGİDER, genel başkanımız bir sunum yaptı. Türkiye'den örnek bir iş kadınları, ABD'de Washington'da çok güzel bir sunum yaptılar. Dünya çapında böyle bir şeyi, Türkiye'den böyle bir derneğin böyle bir sunum yapabilmesi çok güzel bir şey. Bunu dünyada da bir sürü dernek var bir tek KAGİDER yapabildi. Demek ki kabul görmüşüz ki çalışmalarımız etkili olmuş ki bunu yapabildik (S. K).

KAGİDER'in var olması yurtdışında temsil açısından çok iyi. Makro bakıyorlar derken aslında bu bakıştan şikayetçi değilim. Sadece bir dernek hem makro bakabilmeli hem yereline kadar inip detayları da görebilmeli. Türkiye'deki kadın girişimciliği ile alakalı bir temsil. Yani derneğin yurtdışında temsil edilmesi derneğin yurt dışında temsile sahip olması önemli (D. E).

KAGİDER'e hem Türkiye'deki kadınları temsil etmesi hem de genel olarak dünyada kadınları temsil etme gibi bir misyon yüklendiğini görmekteyiz. Öyle ki bu temsil meselesi bazen diğer konulardan öncelikli olarak görülebilmektedir:

Tabi ki Türkiye adına dünyada kadınları temsil etmeye çıkınca KAGİDER'in çok öncelikli olması ve her geçen yıl üye sayımızın profiliyle birlikte yükselmesi hem üye sayımızın hem profilimizin her geçen gün daha fazla kaliteli olması yükselmesi derneğin doğru yolda olduğunu gösteriyor. Bize kurumsal şirketler ve diğerleri de bizim derneğimize üye olmak istiyorlar. Bunlar da bizim hoşumuza gidiyor (N. E).

A. B, KAGİDER'in benzersizliğini yaptığı faaliyetlerde ilk olmaya bağlamaktadır:

Birebir kadın erkek eşitliği üzerine çalışmak değil. Bunu başka dernekler de yapıyor. Ama bizim istediğimiz bunun zeminlerini hazırlamak. Bu nasıl oluyor parlamentoda oluyor. AB’de oluyor. Dünya temsilinde oluyor. Ve bu günde bu zirveyle ilk defa girişimcilik ve liderlik zirvesiyle ilk defa olarak bütün dünyada artık böyle bir organizasyon oldu. Dünyayla birlikte kadın girişimciliğinin yeni gelişen bir misyonu oldu (A. B).

Derneğin temsil etme yeteneği, iş sahibi kadınların ‘öteki’ kadınlara rol model oluşturması bağlamında da görülmektedir. Buna ek olarak bütüncül olarak Türkiye’nin kadın bakış açısını temsil etme üzerinde de etkili olduğunu görmekteyiz.

KAGİDER’in her şeyden önce bir rol model olduğunu düşünüyorum. Kuruluşunda yer alan kadınlar toplumda kendini ispat etmiş, iş hayatında var olmuş, başarı elde etmiş. İş fikri ile veya projeleriyle zaman içinde oturtmuş ve bunu yanında istihdam sağlayacak seviyeye getirmiş kadınlar. Bu kadınların topluma rol model olması ve kendileri gibi olmak isteyen kadınlara mentörlük yapması. KAGİDER’in bence en büyük vizyonu budur. Ve bunu zaman zaman hepimiz yaptık. Hala da yapıyoruz (B. S. S).

Yurtdışı networkumuz bundan 4-5 sene evvel KAGİDER’i Dünya Kadın Girişimciler Derneği’ne üye yaparak hatta bir Glasgow seyahatine buradan 7 kişilik grupla beraber giderek başlattık. Orada Türkiye’nin kadın görüşünü, Türkiye’deki kadınların görüşünü, KAGİDER’in görüşünü misyonunu ortaya koyarak tanıttık. Üye olduk. Ondan sonra da ilişkilerimiz devam ediyor. Türkiye’deki kadını temsil ediyor dersek KAGİDER’in yükü ağır olur tabi. KAGİDER Türkiye’deki girişimci veya iş hayatına yönelik kadını temsil ediyor (F. K).

6.2.2. Aidiyet Sorunu Olarak STK

Görüşme yapılan kadınların sivil toplum kuruluşu içerisinde neden yer aldıklarını, sivil toplum kuruluşu ile geliştirdikleri ilişkinin nasıl geliştiğine bakmak kadın-sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkiye dair derin bir bakış sağlamaktadır. Kadının bir sivil toplum kuruluşu içerisinde yer alması neyi ifade ediyor? Sivil toplum kuruluşunda yer almasının kendisine sağladığı bir yarardan ya da bir statüden bahsedebilir miyiz? Kadın kendi deneyimleri ile sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkiyi neyin dolayısıyla kurmaktadır? Bu kısım bu gibi sorulara odaklanmaktadır.

KAMER’li N. K, KAMER’e niye gidip gelmeye başladığını şöyle anlatıyor:

Aslında burada eşler parti falan çok izin vermezler (*Doğu'da*). Ama mesele Kürt partisiyse kocalar seni biraz daha esnek bırakabilir. O yerlere gidip geldiğimde şunu fark ettim. Ben niye gidip geliyorum. Ben kocamın partisidir, kocam seviyor diye gidip geliyorum aslında. Başka partiye gitsem asla izin vermez. O süreçleri kendi kendime sorabiliyordum yani. Ama hani yalnızsın ya, sana destek olacak kimse yok. Zamanla zaten geleneksel kurallar o kadar ağırdır ki senin aykırı söylediğin bir şeyle çok kötü yargılanabiliyorsun. Konuşamıyorsun konuşamadığın zamanda zaten kendi iç dünyanla sadece hesaplaşıyorsun. KAMER işte bu duygularımı paylaşabildiğim bir yerdi. Beni anlayan bir yerdi. Ve benim gibi düşünen kadınların yeriydi (N. K).

Kadının kendi sorunlarına benzer sorunlar yaşayan kadınlarla bir araya gelmesi, yaşadığı kültürün kadına bakış açısını sorgulaması, kadın olarak cinsiyet körü olan politikaları eleştirmesi ve bunu bir sivil toplum kuruluşu içerisinde yapması, kadın politikası açısından dönüştürücü bir etkiye sahiptir. KAMER'li bir başka kadın, Kürt hareketinin cinsiyet körü olduğuna dair bakış açısını şöyle ortaya koyuyor:

Biz bağımsız duruyoruz. O dönemlerde hani burdaki Kürt hareketi var Kürt sorunu var. Siz nerden çıktınız, nerden çıktı şimdi bunlar diyorlar. İşte bizim vardır ya içte yaşadığımız sorunlar gizli kalır. Hani kol kırılır yen içinde kalır. Çok fazla insanların bilmesi gerekmiyor. Ama o toplantılardan sonra tabi herkesin bir duyarlılığı oluştu. Hani o kadın kuruluşları da şu anda onlarda çok sıcak bakmıyorlar. Çünkü onlar da sorunlarımızı kendi içimizde çözmeliyiz mantığıyla yaklaşıyorlar. Ama birkaç yıllık gelen bir süreç var. Hiçbir şey kendi içimizde çözülmedi yani. Çünkü şiddet halen yaşanıyor, devam ediyor (H. A).

KAMER'li N. K, şiddete karşı olan kadın bakış açısının milliyetçiliğe karşı mesafeyi nasıl derinleştirdiğini dile getirmektedir:

(*KAMER*) Duyguların saklamadan dile getirildiği, yargılanmadan dinlendiği bir yerdi. KAMER bana bunu kattı. Duygularımı yaşamımı benim her şeyimi çok rahat paylaştığım ve yargılanmadığım bir süreç. Bu benim ifademi geliştirdi. Bu benim özgüvenimi geliştirdi. Bu benim dünyaya bakışımı değiştirdi. Hani bu bölgede yaşıyorsan istesen de istemesen de milliyetçi oluyorsun. Buna Türkiye'nin batısında baktığın zaman Türk milliyetçisi oluyorsun. Türkiye'nin doğusunda doğduğun zaman Kürt milliyetçisi olarak doğuyorsun bu böyledir. Bu değişmez. Bir kere o yönümü çok törpüledi. Çünkü sen bir şey yaşıyorsun ona karşı bir şey geliştiriyorsun. Çünkü milliyetçiliğe karşı milliyetçiliği getiriyorsun. Bu inanılmaz bir şey ki şiddeti şiddetle karşılamak gibi bir şeydir. Öyle bir duygudur ki. Mesela oralarda beni çok törpüledi. Orda beni çok geliştirdiğine inanıyorum (*KAMER'in*) (N. K).

Aidiyet duygusunun KAMER’de yer almasını sağladığını söyleyen bir diğer KAMER’li kadın, gücünü benzer deneyimler yaşayan kadınlardan aldığını şöyle belirtmektedir:

Kendi açımdan baktığım zaman bir yere ait olmak çok önemli. Hani aidiyet duygusu inanılmaz insanı böyle bir yere ait hissetmediğin zaman inanılmaz bir boşlukta sallanıyor olarak görüyorsun kendini. Ve kafamda oluşturduğum o beklentileri bu çalışma içinde bulup örtüştürmek de benim için çok önemli. Hani bir kere yalnız olmadığını bilmekte inanılmaz bir güç veriyor sana. Hani yalnız değilsin. Canın sıkıldığı zaman, bir şey olduğu zaman tökezlediğin zaman hani biliyorsun ki yanında birçok arkadaşın var ve sana güç veriyorlar. Belki bazen bir yerlerde sürünüyorsun ağlıyorsun sonra zırlıyorsun ama kalkman gerektiği konusunda da sana güç verecek arkadaşların var. Ne bileyim hani sallandığın zaman koluna destek verecek birileri var. Hani onun varlığını bilmek de benim için çok önemli (H. A).

KAMER’de yürütülen çalışmalarda geleneksel aidiyet yapılarını sorgulatan özellikler önemli görülmektedir. KAMER’li kadın KAMER’de yürütülen çalışmalar sonrası kadınlarda yaşanan dönüşümü şöyle anlatıyor:

Değişim böyle bir şey. Önce var olanı mevcut olanı parçalayıp sonra yeniden birleştirebilirsen başarılı oluyor çalışma. Dağılıyor çünkü kadın. Bütün aidiyetlerini sorguluyor. Aileyi sorguluyor, babayı sorguluyor, kocayı sorguluyor, aşireti, etnik kimliği, inancı sorguluyor. Oralardan yeniden çıkmayı beceriyor. Kendisi yeni bir bakış açısı ediniyor aslında (N. A).

Yürütülen çalışmalar kadında bir aidiyet dönüşümüne yol açmakla birlikte bu süreç kadınlık durumunun sorgulanmasını da içermektedir. Ö Y, kadınların şiddeti bireysel sorgulamadan yola çıkarak nasıl bir grup sorununa dönüştürdüklerini şöyle anlatıyor:

Bu kadınların çoğu KAMER’de çalışan, KAMER’li kadınların çoğu kendi şiddetlerini fark etmiş ve onu bir şekilde dönüştürüp bu çalışmanın parçası olmuş kadınlar. Hepimiz öyleyiz ben de öyleyim. Şiddet çok farklı şekillerde geliyor. Kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık hem evde yaşıyorsunuz hem mahallede hem sokakta hem iş yerinde, her yerde yaşanan bir şiddet. Kadınlar ondan güç alıyorlar fark ediyorlar, birbirlerine dayanarak bunun üstesinden gelebiliyorlar. Sonrada buldukları güçle, aldıkları güçle başka kadınlara ulaşmaya çalışıyorlar. Benim için de çok önemli bir yer oldu (Ö. Y).

6. 3. Örgüt İçi Katılım ve Profesyonelleşme

6. 3. 1. Profesyonelleşme Süreci ve Profesyonel Katılım

Profesyonelleşme, sivil toplum kuruluşlarında faaliyet gösterenlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ile yakından ilgilidir. Profesyonelleşme süreci bir yandan sivil toplum kuruluşlarının yapısal dinamiklerini diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini, etki alanlarını ve yayılma sürecini belirlemektedir. Bu bağlamda bir faaliyeti yapmak ile profesyonelleşme arasındaki ilişki STK'nın eylem tarzını belirlemektedir. Bir sivil toplum kuruluşunda çok sayıda gönüllü ya da profesyonel bulunması neyi ifade eder? Sivil toplum kuruluşlarına profesyonellerin dahil edilmesi sivil toplum kuruluşu mantığı içinde nasıl yorumlanmalıdır? Bu iki soru bağlamı, profesyonelleşme ile sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırmak adına önemlidir.

Sivil toplum kuruluşlarının özellikle yardım konularından uzaklaşması giderek toplumsal yaşama müdahil olma süreci, profesyonelleşmeyi tartışmamızı gerekli kılmaktadır. Ryfman'a göre profesyonelleşme sahadaki görevlerin niteliğine bağlı olarak artmaktadır.

Sahadaki ve merkezdeki görevlerin teknikleşmesi bağlamında gerçekten tam gün çalışacak ve teknik, örgütsel ve yönetsel becerileri hayata geçirecek, sık sık baş gösteren zor durumların ve beklenmedik olayların üstesinden gelebilecek yetenekli ve bilgili bir personele ihtiyaç vardır (Ryfman, 2006: 56).

Dolayısıyla daha önceleri sivil toplum örgütlerinde uzun süre çalışanların gönüllülük ve hayırseverlik gibi kişisel özellikleri nedeniyle bulundukları sanılırdı. Ancak faaliyetlerin giderek kurumsallaşması beraberinde kalıcı bir çekirdek kadronun oluşmasını zorlamaktadır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları istihdam yaratıcı bir alan olarak da görülebilmektedir (Başyazı, 2001: 27). Sivil toplumun anlamı üzerinde konuşurken özellikle sivil toplum kuruluşlarının aktör olarak varlığı vurgulanmıştı. Sivil toplum kuruluşlarına gönüllü örgütler olarak bakan anlayışlara da dikkat çekilmişti. Ancak şimdi karşımızda çalışılan konunun uzmanı ya da belli bir birikimi olan, teknik

donanımları kullanabilen, yönetsel becerisi olan, çoğu zaman da sivil toplum kuruluşlarında çalışmayı ‘meslek’ edinen profesyonellerle karşı karşıyayız.

KAGİDER’li profesyonel kendini tanıtırken bu süreci örneklendiren bir şekilde meslek ile gönüllülüğü nasıl birleştirdiğini görmekteyiz. Şöyle anlatıyor:

Boğaziçi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler mezunuyum. Üniversitedeyken sivil toplumu kariyer olarak seçtim. Daha sonra master yaptım İngiltere’de. Ama hep çalıştığım yerler üçüncü sektör dediğimiz ting tangler, araştırma kuruluşları ya da KAGİDER gibi sivil toplum kuruluşları, örgütleri oldu. Kadın hareketine yakınlığım 2004 senesinde başladı. 1999’dan beri sivil toplum kuruluşlarıyla olmakla beraber kadın hareketi içindeki aktifliğim 2004 senesine denk geliyor. Profesyonel olarak KAGİDER’de çalışıyorum. Ayrıca bazı kadın derneklerine üyeyim. Hem kariyer olarak seçtim hem de sivil toplum gönüllüsüyüm. Arı Hareketi’nde çok aktif üyeyim, Boğaziçi Üniversitesi Derneği’ne, çevre derneğine. Avrupa’da birkaç kuruluşun katılımcısıyım. Bazı platformların, liderlik platformlarının, Avrupalı Demokratlar Platformu gibi. Dolayısıyla hem Türkiye’de hem de yurt dışında kendi görüşlerime uygun bulduğum katkıda bulunduğum ya da bana da bir açılım getirecek yerlerde aktif rol alıyorum. Şu an KAGİDER’in bünyesinde yeni açılan Kadın Merkezi’nin direktörüyüm (Ö. E. M).

Tarih Vakfı yürütücülüğünde 1998’de (Gönel: 58) yapılan *Önde Gelen STK’lar* araştırmasında kuruluşların % 55’nin ücretli bir personelleri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu personelin % 85’i tam zamanlı, % 26’sı yarı zamanlı veya proje çalışanıdır. Araştırmada, bizim sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamakta problem çekeceğimiz ekonomi/üretim temelli (meslek odaları gibi) kuruluşlarda tam zamanlı ya da ücretli çalışanların sayısının fazla olduğu belirtilmektedir. Ancak bunların dışında kalan alanlarda tam zamanlı personel sayısında belli oranda artış gözlenmektedir. Ekonomi ve dayanışma derneklerinin uzun kurumlaşma dönemleri dikkate alınırsa tam zamanlı personel sayısının aynı kaldığı ya da giderek azalma gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte kadın odaklı kuruluşlarda ortalama tam zamanlı personel sayısı iki olarak belirtilmektedir. Bu rakam az görünmesine rağmen üye ya da gönüllü sayıları dikkate alındığında önemli olmaktadır. Kadın odaklı derneklerin kurumlaşma dönemlerine bakıldığında önemli olan (1990 sonrası dönemde yoğunlaştıkları görülür) kadın kuruluşlarının profesyonelleşmeye hızla eklemlendiklerine tanık olmaktayız.

Sivil toplum kuruluşları içerisindeki profesyonelleşme, büyük ölçüde sivil toplum kuruluşunun varlığını maddi olarak sürdürme kaygısı ile birlikte yürümektedir. Bu süreçte fon kaynaklarının özellikleri ile sivil toplum kuruluşunun yapısı ve kapasitesi birbirini etkilemektedir. Fon kaynaklarının sivil toplum kuruluşlarını nasıl etkilediğine dair KAMER’li bir üyenin anlattıkları, fon alabilmenin belli bir potansiyele sahip olmayı gerekli kıldığının altını çiziyor. Bu belli ölçülerde sivil toplum kuruluşunu baskılayan bir süreç olarak da işlemektedir:

Avrupa Birliği gibi büyük fonlar dünyadaki pek çok büyük fon, para verecekleri kuruluşların niteliklerini, çok belirleyici oluyorlar. Yani öyle bir format geliştiriyorlar ki öyle bir dili var ki o projenin, gerçekten onu almak için kendi çalışma alanından bir miktar kopup onu alabilecek kapasiteye gelmeye çalışıyorsunuz bir yandan. Ama sonuçta bir yandan da paraya ihtiyacın var. Merkezlerin kirasını ödeyeceksin, elektriğini, telefonunu ödeyeceksin. Bu da bir şekilde bir hiyerarşi yaratıyor yeniden. Mesela en dipte sorunu bizzat yaşayan insanların küçük örgütlenmelerin platformların o en kıymetli şeyler aslında onlar bu paraları alamıyorlar bu kaynaklara ulaşamıyorlar ve öyle çaresiz itilip kalıyorlar (N. A).

Sivil toplum kuruluşlarına daha yakından bakıldığı zaman personel kadrosu, gönüllü kadrosu ve yönetimden sorumlu kadrodan oluştuğunu görmekteyiz. Bu üç kadro içinde profesyonel kadro var olan potansiyeli kullanan, yönlendiren ve gönüllülük etrafında etkin işler düzenleyen bir birim olarak tasarlanır (Altınay, 2003: 91). Sivil toplum kuruluşlarındaki bu iş bölümü, kuruluşun faaliyet alanının genişlemesi ve etkinliğin artması çerçevesinde kabul görmektedir. Gerçekten de sivil toplum kuruluşlarında finansman kaynaklarının aranması ve bulunması bile alanında uzman personelleri gerektirir (Rfyman, 2006: 57).

Fon alabilme becerisi, sivil toplum örgütleri içerisinde belli bir hiyerarşi yaratabilmekte dahası fon alabilmenin kendisi belli bir yetkinlik olarak adlandırılmaktadır. KAGİDER’in bu anlamda etkin bir iletişim ağının içinde olduğunu söylemek gerekir.

KAGİDER’li üye, derneğin en büyük başarılarından birini fon kaynaklarına ulaşma becerisi olarak yorumlamaktadır:

Fon alma becerisine sahip aslında üç dört girişimciyle oldu bu iş (*KAGİDER'in gelişimini anlatıyor*). Derneklerin, sivil toplum kuruluşlarının sıkıntısı nedir? Kaynaktır. Biz bu kaynakla başlayınca ki onu da hiç kimse cebinden vermedi açıkçası. Herkes fonlardan yararlanarak bu işe girdi. Bu alınan fonların içini çok iyi doldurduk, çok iyi çalıştık. Fonların bir kısmını alırken başaramazsanız bir kısmı iade edilir. Biz başarılı olduk. Başarısızlıklar yaşanmadı. ...Yani KAGİDER'in en büyük başarısı başlangıçta iyi bir noktada konuşlanması, eksik bir alanı doldurması ve üçüncü olarak çok iyi fonları alabilme becerisi göstermesi (N. G).

Fon alma sivil toplum kuruluşlarının varlığını sürdürmesi için vazgeçilmez bir araç olarak karşımızda durmaktadır. Fon alma becerisi, kapasitesi geliştirilmediği zaman (KAGİDER'de fon alma süreci üyelerin ilişki ağları nedeniyle güçlüyken KAMER'de üyelerin profesyonelleşmesinden –buna ek olarak uluslararası kuruluşların bölgeye duyarlılığından- kaynaklanmaktadır) aracı yapılanmaların ortaya çıktığı görülmektedir. KAMER'li üye bu durumu şöyle ifade ediyor:

Hem şu an Türkiye'ye baktığın zaman hastalık ortaya çıkıyor. Bir sürü aracı şirketler türedi. Para karşılığında proje yazıyorlar. Yani bundan daha komik bir şey olamaz. Sorunu ancak o sorunu yaşayan tarif edebilir ya da o sorunun içinde olup o sorunu inceleyen onu bizzat doğrudan çalışmış olan insanlar tarif edebilir neyse o sivil toplum kuruluşu tarif edebilir. Bizi de arıyorlar. Bir tane AB projesi yayınlandı. Hibe fon duyurusu var. Kadın girişimciliği üzerine. Sizin için bir proje yazalım mı? Sen benim sorunumu, ihtiyacımı nerden bilebilirsin. Öyle bir yeni sektör yarattı aslında. Biz çok titizlendik o konuda. Keşke diğer sivil toplum kuruluşları da titiz davransalar. Tam da bu olanaklarla aslında hani iyi bir şey yapıyormuş gibi görünen bu fon kuruluşları aslında tam da işin içini boşaltıyorlar bu davranışlarıyla. Halbuki bence daha küçük daha ihtiyaca yönelik daha yazılımı basit kaynaklar olabilir (N. A).

Sivil toplum kuruluşu içindeki iş bölümü, üyelerin kendi işleri ile sivil toplum işleri şeklinde ayrımlar olduğu zaman belirgin hale gelmektedir. Özellikle KAGİDER gibi üyelerinin hepsi iş yaşamından arta kalan zamanlarında sivil toplum kuruluşuna geldiklerini düşündüğümüzde, kuruluş içindeki iş bölümünün sınırları netleşmekte profesyonellerin varlığı kaçınılmaz görünmektedir. KAGİDER'li üye, profesyonellerin varlığını olmazsa olmaz olarak ortaya koymaktadır:

KAGİDER'de ben çok aktif değilim ama diğer dernekte (*üyeyi olduğu başka bir dernekten bahsediyor*) aktifim ama parası yok. Para bulmak çok zor değil yani. Öneri götürüyorum. İşte böyle böyle yaparsanız böyle bir gelir elde ederiz. Bunu ücretli yapacam. Gelirin tamamı derneğe kalacak. Bu bir tane profesyonelin maaşına tekabül ediyor. Bir kişi alalım yönetsin burayı. Sonuçta hepimizin işi var.

KAGİDER mesela profesyonellerden yardım alıyor ve öyle olmalı bence. Hepimizin kendi işi var zaten. Hani biz de elimizden geleni yapmalıyız ama profesyonellerden yardım almalıyız. Çalışan elemanlardan yardım almalıyız yoksa çünkü işin hamaliyesiyle uğraşırız. Biz farklı projeler yapacakken işin hamaliyesi ile uğraşırız (N.Gü)

KAGİDER üyesi kendi işiyle sivil toplum işi arasında ayrım yaparken aynı zamanda profesyonellerin kuruluş içindeki görevlerini ve belirleyiciliğinin de altını çizmektedir. Profesyoneller adeta sivil toplum kuruluşunun ayakta kalmasını üstlenmiş durumdadırlar. Aynı süreci KAGİDER’li N. G, kendi işiyle sivil toplum kuruluşunun işi arasındaki ayrımı profesyonelleşmemek üzerinden kuruyor:

Biz Türkiye’de başka STK’lara da hala fon veriyoruz. Hala da var (*Kadın Fonu devam etmiyor. Ancak son günlerde KGL Fonu oluşturulmaya çalışılıyor*). Kadın fonu çerçevesinde. Belirli bir tematik alan seçiliyor her sene o tematik alanın altında başvuran STK’lara kadın STK’lara destek veriliyor. Bu seneki temayı bilmiyorum. Çünkü kendi işimizle yoğun olduğumuz için. Bir anlamda bayrağı teslim etmek zorundasınız. Aksi takdirde buranın profesyoneli gibi olursunuz. Halbuki bizim görevimiz ciro üretmek, kendi istihdamımızı desteklemek dolayısıyla da ondan kopmamak lazım (N. G).

Profesyonel kadro kaygısı öyle bir hale gelmektedir ki bazen sivil toplum kuruluşunun yapacağı açılımlar, profesyonel kadroya ayrılacak harcamalar ve işin daha fazla profesyonel gerektirmesi nedeniyle sekteye uğrayabilmektedir. KAGİDER’li bir profesyonel bu durumu şöyle açıklıyor:

KAGİDER’in Kadın Girişimcileri Dernekleri Federasyonu kurma ki bu 2005-2007 faaliyet raporu içinde vardır. Hatta adı bile konmuştu KADİFED. Kadın Girişimci Dernekleri Federasyonu. Bunun genel sekreteri olarak atandım. Bu benim için çok güzel, istediğim bir işti. Çünkü Anadolu’daki kadın dernekleriyle bir birliktelik bir şemsiye organizasyon olacaktı. Dünya Bankası projesindeyken Anadolu’daki çalışmaların önemini değerini özellikle anladığım için bu konuda çalışmak istedim... Resmi bir yapı (federasyon) kurulduğu zaman bunun getirdiği bir takım bürokratik faaliyetler, işlemler, prosedürler var. Tabi KAGİDER’in limitli sayıda profesyoneli var. Bu bir ekstrasıdır. Şu an KAGİDER’in dört profesyonel çalışanı var. Stajyer destekleriyle, gönüllü destekleriyle devam ediyoruz. Bu bizi zorlayan bir süreç. Federasyon yapısının resmi olarak kurulması ayrı bir prosedür. Bu muhasebeden her şeye kadar ayrı prosedür getiriyordu. Federasyon fikri devam ediyor (Z. K).

Fon alma süreci her iki sivil toplum kuruluşunda farklı yapılanmalara neden olmaktadır. KAGİDER’in fon alma becerisi, üyelerinin ilişki ağlarının genişliğine ve

istihdam edilen profesyonellere bağılı görünmektedir. KAMER’de ise fon alma süreci, her ilde bulunan temsilcilerin kendi potansiyellerini güçlendirmek ve onları yetiştirmek biçiminde yürümektedir. Sivil toplum kuruluşları ister üyelerinin ilişki ağlarına dayansın ister gönüllü-çalışanlarının becerilerini güçlendirmeyi hedeflesinler profesyonelleşme ve fon alma süreci sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ve potansiyelleri üzerinde doğrudan bir güce sahiptir.

Kadına yönelik şiddet konusunda başta olmak üzere kadının güçlenmesini amaçlayan KAMER’e baktığımızda, çalışanların profesyonelleşmesi kaçınılmaz görünmektedir. İlkın bu konuyla ilgili ulusal mevzuattan tutun da uluslararası anlaşmalara ve uygulamalara kadar konuyla ilgili bilgileri gerektiren bir uzmanlık şarttır. Bunun dışında benzer faaliyetlerde bulunan diğler yerel ve uluslararası kuruluşlarla iletişime geçmek için de belli bir deneyim gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşunun cinsiyet politikası (cinsiyet ilişkilerini dönüştürme, kadının güçlendirilmesi gibi) hesaba katılırsa profesyonelleşmenin varlığı kaçınılmaz olarak görünmektedir. Tabi bu süreç KAMER’de kendi çalışanlarının uzmanlaşmaları, belli teknik donanımları kullanmaları, proje yazma teknikleri geliştirebilmeleri, anket formlarını sahada uygulayabilmeleri ve görüşme yapabilmeleri şeklinde olmaktadır. KAMER’li kadın, birçok alanda kendi kapasitesini geliştirmek durumunda kalmıştır. A. Y, deneyimini şöyle anlatıyor:

Ben KAMER’e başladığımda, proje dendiğinde inşaat geliyordu aklıma. Yani hiçbir fikrim yoktu. Bugün projeyi tam olarak yazamasam bile en azından projenin mantığının ne olduğunu biliyorum. Bunu KAMER’de öğrendim. Bilgisayar kullanmayı KAMER’de öğrendim (A. Y).

Sivil toplum kuruluşlarında profesyonellerin varlığı paradoks olarak da okunabilir. Çünkü profesyonellerin varlığı uzun vadede örgütlerin varlığını sürdürmelerine bağılı olduğu için, kuruluşların misyonlarının dışına çıkma olasılığı yüksektir. Tabi bu süreci sadece profesyonellerin kişisel özellikleri desteklemez. Genel olarak Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında iletişimsizlik problemlerinden yakındıklarını biliyoruz. (Değirmencioğlu, 2003: 20-21). İşte böyle bir iletişimsizlik ortamında projelerin yoğunlaşması ve profesyonellerin etkinliklerinin artması kaçınılmaz olmaktadır. Faaliyetlerini insan kaynağı, maliyet ve misyon

üçgeninde planlayan profesyoneller, tabana ulaşma problemiyle karşılaşmaları mümkün değildir. Ancak maddi sürdürülebilirlik, projelerde tek başına baz alındığında denge bozulmaktadır.

KAMER’li üye maddi sürdürülebilirlik ile misyon arasında yaşanan çatışmayı şöyle ifade ediyor:

Mesela ben şöyle bir şey hatırlıyorum. KAMER’in kuruluşundan sonraki ilk dört yıl biz herhangi bir Avrupa Birliği projesi yazmadık. Yani geliyordu fon ilanları hani ben açıkçası bakıyordum. Bu bizim kapasitemizi aşan bir fon. Ben buna evet vermiyim ve hiç başvuru yapmıyım. Çok kötüydü o zaman bizden destek alan kadınların küçük katkılarıyla kiralar ödeniyordu. İşte ne biliyim biz sabahlara kadar battaniyeler boyadık işte yastıklar yaptık pazara çıktık satışlar yaptık filan. Biz birinci yılımızda lokantamızı açtık. Diyarbakır’da 1999 yılında açıldı. Şu an hana taşındı. Ama daha küçük bir lokantaydı ve oradan kazandığımız geliri harcadık. Ama bir süre sonra çalışma öyle bir büyüyor ki o fonlardan yararlanma durumunda kalıyorduk. Ben kendi adıma şunu söyleyebilirim açıkçası hatta Ö. Y adına da söyleyebilirim Biz ikimiz yapıyoruz bu projeleri daha çok. Yazık bizim harcadığımız o zamana. Bizim bu parayı almak ve parayı raporlamak için harcadığımız zamana ben on defa erkek grubu yapardım.* Seni asıl işinden koparıyor bir süre sonra. Sonra muhasebecilik yapmaya başlıyorsun (N. A).

1990’lardan sonra kadın odaklı STK’larda parasal kaynakların artması ile birlikte kurumsallaşmanın arttığı ve kadın gruplarında gönüllülüğten profesyonelliğe geçiş yaşandığı söylenebilir. Bu süreç beraberinde bürokratikleşmeyi, hizmet edilenlerden çok dernek devamlılığının sağlanmasına ve fonlara yakın ilgi nedeniyle yabancı devlet ve kurumlara duyarlılığı arttırmaktadır (Kabasakal Arat, 2006: 31). Aslında profesyoneller şimdilik sivil toplum kuruluşlarının ‘proje’ uygulama dönemlerinde ciddi ihtiyaç duyulan daha sonra önemleri azalan bir pozisyonda bulunmaktadır. Ancak profesyonellerden sadece proje döneminde uzmanlığından yararlanıp daha sonra sivil toplum kuruluşu ile bağını koparma, sivil toplum kuruluşunun etkililik misyonunu tahrip etmektedir. Bu durum belli oranda profesyonelin sürekli olarak sivil toplum kuruluşu ile organik bağını devam ettirdiği bir sürece işaret eder. Hem KAGİDER hem de KAMER, örgüt içi profesyonelleşme

* KAMER, 14 hafta süren kadının insan hakları farkındalık grup çalışması yapmaktadır. 15 kadından oluşan bir grupta haftanın belli bir günü toplanıp iletişim, şiddet, cinsellik, kadının insan hakları gibi konularda grup çalışması yapılmaktadır. Buna benzer bir çalışma erkeklerden oluşan gruplarla da yapılmaktadır.

ihtiyaçlarını farklı şekillerde karşılasa da benzer şekilde akademisyenlerden destek almaktadırlar. Her iki sivil toplum kuruluşunun belli aralıklarla düzenlediğı zirvelerde, toplantılarda ya da kendi çalışmalarını raporlamada birçok akademisyenden faydalandığını –özellikle uzmanlık gerektiren konularda-görmekteyiz. KAMER’li üye uzmanlara neden gereksinim duyduklarını şöyle anlatıyor:

Mesela Batman’da bir projemiz var şu anda. Sel ve özellikle afet durumlarında yaşanan travmalarla ilgili. Doğal olarak bizim bir expertimiz olmadığı için dışardan özellikle bu konu üzerinde profesyonelleşmiş insanlarla çalışıyoruz. Onun dışında sürekli olarak çalıştığımız, gönüllü olarak akademisyenler, konuklar genellikle gönüllü olarak bulunurlar (Ö. Y)

Üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri profesyonel ya da yönetici kadronun etkinliğinin artması ile tabandan kopma tehlikesi arasındaki ilişkinin kendisidir. Kadın hareketinin ‘kent soylu, orta veya üst sınıf üyesi’ eğitilmiş kadınlar tarafından yürütüldüğünü, sivil toplum örgütleri yöneticilerinin de bu özelliğı koruduğı söylenmektedir (Kabasakal Arat, 2006: 31; Başyazı, 2001: 27-28). Ancak kadın hareketinin orta ve üst sınıf hareketi olmaktan çıkıp giderek çeşitli gruplara yayıldığını belirtmek gerekir. Buna ek olarak genel anlamda profesyonelleşmeden yararlanma eğiliminin devam ettiğini söyleyebiliriz. Ancak bu eğilime rağmen profesyonelleşmeden aynı işlevi beklediğimiz anlamı çıkarılamaz (Özellikle Türkiye’de ana akım feminist hareket karşısında tanınma çabasında olan feminist gruplar profesyonelliğı/uzmanlığı meşruiyet/tanınma aracı olarak da kullanabilmektedirler). Türkiye bağlamında profesyonelleşme ve tabandan kopma tehlikesinin var olup olmadığını ya da fonlarla desteklenen profesyonelleşme sürecinin etkilerini tartışmak zorundayız. Kabasakal Arat’ın görüşlerine katılarak söyleyebiliriz ki profesyonelleşmenin tabandan kopma tehlikesinin ötesinde fonla bütünleşen profesyonelleşmiş anlayışın tabanı genişlettiğı kanısına varabiliriz. Örneğın KAMER fon ve profesyonelleşmeyi birleştirip Güneydoğı ve Doğı Anadolu’da 23 ilde kurumsallaşmış ve kurumsallaşmasına devam etmektedir.* Dolayısıyla profesyonelleşme ile tabandan kopma arasında doğrudan bir ilişki

* Burada 23 il yöneticisinin hepsinin profesyonellerden oluştuğunu iddia etmiyoruz. Ancak 23 ilde kurumsallaşmanın kendisi proje ile hayata geçmiştir. Dolayısıyla bu örnek kurumsallaşma aşamasındaki profesyonel anlayışı ön plana çıkarmaktadır.

olmamakla birlikte, KAMER örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda tabanı genişletmenin aracı olabilmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Türkiye’de STK’lar arasında profesyonelleşmenin, geleneksel ilişkiler ve otoriterlik ilişkileriyle yan yana işlemesi konusudur. Değirmencioğlu (2003: 21) projeler konusunda uzmanlaşmış örgütlerin bağımsız bir iletişim ağına sahip olmaması nedeniyle olanakların tek elde toplanmasından yakınmaktadır. Gerçekten patronaj ilişkileri, geleneksel çıkar ilişkileri ve bildik tanıdık şeklinde gelişen iletişim mekanizması, profesyonelleşme birleşince sivil toplum kuruluşları arasında birinin diğeri üzerinde iktidar kurmasına tanık olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri yardım götürmekten, hizmetten uzaklaştıkça gönüllülük anlayışının popülerliğini kaybetmesine (STK yöneticileri için geçerli olan bu değişim bireyleri gönüllülüğe çağırmaya devam etmektedir) ve profesyonellerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde sivil toplum kuruluşları, cinsiyet ilişkilerini dönüştürme, kadını güçlendirme ya da genel anlamda politik iddialar arttıkça bütün dezavantajlarıyla birlikte (tabandan kopma, misyon dışına çıkma, diğer STK’lar üzerinde tahakküm gibi) profesyonelleşme giderek artmaktadır. Dahası politik iddia, insan kaynağı, misyon, ihtiyaç ve bunlara tabanın belirleyiciliğini katma profesyonel bir özellik haline gelmektedir.

KAGİDER üyelerinin aynı zamanda kendi mesleklerini devam ettirdiklerini düşündüğümüzde, KAGİDER içersindeki katılımın bundan etkilendiğini söylemek gerekir. Görüşmeye katılan üyelerin tamamı sivil toplum kuruluşuna zaman ayırmanın kendileri için ne kadar büyük bir özveri, ne kadar büyük bir fedakarlık olduğunu belirttiler. İstanbul dışından olan KAGİDER’li üye bu durumu etkinlikle de ilişkilendirdi:

İstanbul’dakiler daha etkili bir de yaşça büyük olanlar-deneyimli olanlar- daha seçkin olanlar etkili. Sosyal faaliyetleri daha çok olanlar. Komisyonlar kuruluyor. (girişimcilik vs. gibi komisyonlar). Ben komitede değilim. Girsem her hafta toplantısı var. Ben nasıl katılıyım. Ayda bir İstanbul’a giderim ve bir iki günümü derneğe ayırıyorum. Diğer mesleki derneklere katılıyorum. İstanbul Tekstil Konfeksiyoncular, İstanbul Hazır Giyim Sanayicileri gibi. Ancak yetişiyorum (S. K).

Benzer şekilde diğer KAGİDER’li üyeler, KAGİDER’de bulunmayı asıl işlerinden sonra ‘zaman ayırarak’ yaptıkları bir faaliyet olarak ifade ediyorlar:

Özellikle ilk başkanımız Meltem Kurtsan son derece aktif çalıştı. Son derece vaktini ayırdı. Arkadan gelen şimdiki arkadaşımız da Gülseren Hanım da çok aktif çalışıyor. Biz de gücümüzün yettiği kadar destek veriyoruz (B. S. S).

Ben çok aktif değilim. Hiçbir komitede değilim. Maalesef değilim. Hani benden kaynaklanan nedenlerden dolayı. Yoğunluğum var, aşırı yoğunluğum var. Ama ilk fırsatta başkanla da konuştum. Bazı üyelerle de konuştuğum üzere KAGİDER’e sağlayacağım bir takım faydalar var (N. Gü).

Üyelerin İstanbul’dan ya da İstanbul dışından olmaları katılım için bir engel teşkil etmekten çok üyelerin sivil toplum kuruluşu dışında işlerinin başında olmaları çoğu kez katılım önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Ancak görüşmeler sürecinde bu durumla ilgili olmayan, dernek mekanizmalarının da işin içine dahil olduğunu görüyoruz. Dernekte çalışmanın yetenekle bağlantılı olduğunu düşünen KAGİDER’li üye yaşadığı çelişkiyi şöyle ifade ediyor:

Ben ilk başvuruda bulunduktan sonra aslında daha farklı düşünmüştüm. Mesela ben orda birçok yeteneğimi, görev alabileceğim kısımları söyledim. Ve çok fazla üyesi yok, binlerce üyesi olsa amenna. Ama öyle bile olsa yeni katılan bir üyeye daha farklı davranması lazım. Hemen onu bir komisyonun/komitenin içine hemen bir teklif götürmesi lazım. Ama ilk altı ay hatta hala böyle. Hani hiç farkında değilmiş gibi davrandılar... Yeni katılımdan çoğu zaman yararlanılmıyor, bilinmiyor. Yeni kanlardan faydalanılması bilinmiyor. Ben yetenek boyutunda olduğunu düşünüyorum bu problemin. Yani çok farklı boyutlarda olabilir. Ordaki bir zümre kendisine ait kurmak istiyor olabilir bir derneği. Kadınların olduğu bir dernekte hani böyle şeyler olabilir (D. E).

KAGİDER’de örgüt içi katılım yönetim kurulu, komiteler gibi formel yapılar etrafında kristalleşmektedir. Bu formel yapılar ve bu yapılarda yer alan üyelerin belirleyiciliği ön plana çıkmaktadır. KAGİDER’li üyenin anlattıkları, formel yapının nasıl belirleyici olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

Şimdi ortak karar genel kurulda alınan bir karar. Genel kurul herhangi bir yönetim kurulu seçtiği ve bir başkan tayin ettiği zaman görev ve yetkiler bu yönetim kuruluna aktarılıyor. Sistem böyle. Dolayısıyla ne kadar ortak karar alındığını tartışmaktan ziyade alınan kararların iyi netice verip vermediğine bakmamız lazım. Ki iyi neticeler verdiğini gördüğümüz için son derece mutluyuz (G. T).

6. 3. 2. Müzakereci Demokratik Katılım

Sivil toplum kuruluşlarının iç işleyişi ile ilgili olan örgüt içi katılım meselesi üyelerin profili, sivil toplum kuruluşu dışında çalışıp çalışmadıkları, bireysel kapasiteleri veya sivil toplum kuruluşunun model aldığı katılım tarzı gibi birbirleriyle ilişkili birçok özellik tarafından belirlenmektedir.

KAMER'in örgüt içi katılım özelliklerine yakından baktığımızda her bir üyenin söz söyleme hakkının, söz söyleme yetisinin teşvik edildiği bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıdan hareketle sivil toplum kuruluşunun, katılım modeli ile devletin işleyişi arasında bir bağ kurulduğunu görmekteyiz. KAMER'li üye KAMER'deki örgüt içi katılımın, mikro ölçekten makro yapılara doğru nasıl örnek teşkil ettiğini şöyle dile getiriyor:

Herkesin veto hakkı olduğunu tekrar tekrar vurguluyoruz. Veto hakkı çok önemli. Çünkü tam ordan şeyi yakalıyoruz 'demokratik merkeziyetçilik' diye bir kavram vardır ya eski örgütlenmeler hepsi, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları, sol örgütler, her yerde bu işliyordu. Tam bunu ortadan kaldırmak için veto hakkı çok önemli. Çünkü demokratik merkeziyetçilikte sonuçta parmak kaldıran çoğunluğun sayısı önemlidir. Oysa biz en azın da dediği olmalı. Hatta her şeyi durdurabilecek kadar gücü olmalı. Yani azınlığın sesinin yeterince duyulabileceği bir karar mekanizması. Bence zaten Türkiye'nin katılımcı demokrasiden başka bir çözümü yoktur diye düşünüyorum. Yani benim zaten kafamda budur başka bir şey yoktur. Diye düşünüyorum. Veto hakkı oluyor ve kadınlar gerçekten inanarak yapılacak bir şeyin, planlamanın, kadın çalışmasına zarar vereceğini düşünüyorlarsa bu kaygılarını dile getirerek yürütülmekte olan bir çalışmayı veto edebilirler (N. A).

Örgüt içi katılım KAMER'de muzakereci demokrasi prototipinin işletildiği bir yer ama aynı zamanda daha büyük bir projenin parçası olarak görülmektedir. Ö. Y, bunu farklı bir Türkiye söylemi ile birleştirmektedir:

KAMER, zaten bir kadın destekçisi, gönüllü kadın destekçisi dışardan bakarsak. Bir tek kadınlar için değil genel olarak farklı bir Türkiye farklı bir dünya hayal ediyoruz. Bu da şiddetin olmadığı, yapısal hiyerarşinin olmadığı, katılımcı asıl bir politika, gerçek anlamda katılımcı bir demokrasi... Yani stratejilerin ve politikaların gittiği yol hakkında verilen önemli kararlar ya da değişiklikler hep bu büyük toplantılarda (2008'de Diyarbakır'da yapılan yıllık değerlendirme toplantısı) veriliyor. Bizim burada güncel verdiğimiz kararlar yani gündelik her gün vermemiz gereken kararlar da yine katılımcı bir şeyle veriliyor. Vakıf içinde tek kişi hiçbir zaman karar vermiyor. Hep birlikte kararları veriyoruz. Toplantı

öncesinde de bizim arkadaşlarla yaptığımız -bizim bölgeden gelen- bütün bunları bizim değerlendirdiğimiz ortak yöntemlerimiz neler olabilir diye tartıştığımız kendi aramızda bir toplantı vardı. Daha sonra yeni yöntemimizin ne kadar önemli olduğunu gördük (Ö. Y).

KAMER içinde her gönüllü-çalışanın yaşadığı deneyimin önemli olduğu görüşünden hareketle, herkesin düşüncelerini ifade etmesinin önemi sık sık vurgulanmaktadır. Herkesin düşüncesi önemsenmekle birlikte herkesin deneyimlerinin eşit olmadığı da vurgulanmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar bazı kadınların farklı deneyimleri, farklı tecrübeleri olsa da konsensüs sağlama temel hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. KAMER’li bir üye konsensüs arayışı içerisindeyken herkesin fikrinin önemli olduğunu ancak deneyimin reddedilemeyeceğini şöyle belirtiyor:

(KAMER içinde) bir kişi 12-15 yıldır bu konuya kafa yormuş. Diğer insan dün gelmiş aynı halkanın içinde buluşuyoruz biz. Hiç dün geldiğine bakmıyoruz. Çünkü her deneyim her yaşam tecrübesi çok kıymetlidir diye düşünüyoruz. Söyleyecek farklı bir şeyi vardır. Farklı bir önerisi olabilir. Ama o arkadaşları cesaretlendirmek, özgüvenlerinin gelişmesini sağlamak, o konuda destek olmak ve karar süreçlerine tam olarak katılabilmelerini sağlamak ciddi bir zaman istiyor. Ama biz bütün bu zorluklara rağmen mutlaka konsensüs uygulamaya çalışıyoruz (N. A).

KAMER’de Habermascı anlamda herhangi bir konuda herkesin fikrine başvurulduğu zaman herkesin iyi niyet içerisinde tartışmaya katıldığı, sorularını bu iyi niyet içerisinde sorduğu şeklinde bir kabul hakimdir. Herhangi bir projenin uygulanması sırasında ya da herhangi bir kararın alınması sırasında her sorunun iyi niyet etrafında yapıldığı kabul edilmektedir. Böyle bir müzakere süreci benimsenmekle birlikte her KAMER gönüllü-çalışanın kendi bölgesinin farklı ihtiyaçlarını ve farklı bakış açılarını dikkate aldığı gözden kaçırılmamaktadır. KAMER’li üye, iç işleyişteki müzakere ile çalışılan bölge arasında nasıl bir bağ kurulduğunu şöyle aktarıyor:

KAMER’in işleyişine bakarsanız gerçekten çok demokratik kararlar almaya çalışıyoruz. Bir kere çoğulculuk bizde çok önemli. Her insanın fikri, düşüncesi çok önemli. Toplantı yaparsınız herhangi bir çalışmayla ilgili bir karar almaya çalışırız. Eğer benim bir kaygım varsa o kaygıyı illa ki dile getiririm. Ama ben o kaygıyı dile getirdiğim zaman hani o işi engellemek için değil o kaygımı somut olarak nedenleri ne olabilir neler olabilir dile getirip arkadaşlarımı ikna etmem gerekiyor. Çünkü on tane insan var ve bu çalışma olsun diyor ama ben bu çalışma bir yerinden olmasın diyorum. Ama neden olmasın konusunda da bir açıklama getiriyorum. Bu bizim için çok önemli. Herkesin düşüncesi fikri illaki alınır

konusulur ve ortak bir karar alınır. Bölgede gezmemizin nedeni de bizim hani bütün bu deneyimleri birikimleri gidip bölgedeki arkadaşlara aktarırız ama tabii ki orda yaşayan onlardır. Hani ordaki dinamikleri kendileri bilirler (H. A).

KAMER’de çalışanların kendi kendilerini eleştirebildikleri, kendi yaptıklarını dışardan birinin gözüyle değerlendikleri periyodik değerlendirme toplantıları yapılmaktadır. KAMER’li üyenin dediği gibi bu toplantıların amacı ‘kendimizi aynada görmek’. KAMER’li gönüllü-çalışan bu değerlendirme toplantılarının nasıl yapıldığını şöyle anlatıyor:

Kararlar genelde bizim aylık toplantılarımız olur ve bir psikolog eşliğinde yapılır bu toplantı. Bizim diğer örgütlerden farkımız bu. Bu önemli bir farktır. KAMER çalışanı herkes ama herkes katılır. Her ay üç gün boyunca yapılan işler, değerlendirmeler, kendi sorunlarımız, kurum içinde ve dışında yaşanan sorunlar. Ve bütün işlerimizi değerlendirdiğimiz üç gün var. Her ay periyodik olarak yapılır. Bazen aksayıp iki ayda bir oluyor ama. Genelde normal olarak ayda birdir bu. Burada daha çok kendimizi görüyoruz. Yaptığımız işte ne kadar ilerledik?. Ne kadar durmuşuz? Ne kadar hata yapmışız? Kendi kendimizi görüyoruz aslında. Kendimize ayna tutuyoruz aslında. Onun için kararlar ortak alınıyor. Biri karar verip diğerleri uymuyor zaten. Çünkü hiyerarşiyi reddediyoruz aslında. Bu toplantılar ilkelerimiz çerçevesinde hiyerarşiyi, şiddeti, ayrımcılığı reddetme bütün bunlara bağlı kalarak yapılıyor (N. K).

KAMER’de yönetim kurulu, komiteler gibi formel yapılar etrafında belirlenen bir iş dağılımı belirgin değildir. Dahası yönetim kurulu, komiteler gibi yapıların silik olduğunu, bunların yerine gönüllü-çalışanların becerileri, ilgileri yönünde bir iş dağılımının yapıldığı ve işler arasında geçişlerin olduğu görülmektedir. KAMER’li üye bu geçişkenliği şöyle ifade ediyor:

Herkes KAMER’in herhangi bir yerinde çalışabilir. Her zaman ayda bir biraraya geliriz. Çalışmayla ilgili olumsuz, kötü giden konuları hep konuşuruz paylaşıyoruz. Her birimiz o projeden haberdardır. Ama her birimiz yeteneklerimizle, yapabileceklerimizle, katkılarımızla en yapabildiğimiz kısımlarda oluruz. Ben mesela 10 yılın sonunda yeter artık dedim. Ben KAMER’in bölgesel çalışmasında, acil yardım hattında ve grup çalışmasında çalışmak istemiyorum. Ve bu süreçten sonra ben avludaki kadın girişimciliği kısmında olmak istiyorum dedim. Çünkü çok doldum. Sürekli grup çalışması yapıyordum, acil yardım hattında kadınlarla birebir başvurular alıyordum. Bölgesel yayılma kısmında çok çalıştım. Ve ben doldum artık dedim. Biraz başka bir alanda ifade etmek istiyorum kendimi. Ordan buraya geçiş yaptım. Bu her birimiz için geçerli (H. A).

KAGİDER ve KAMER arasındaki örgüt içi katılım farklılaşması, üye-gönüllü ya da gönüllü/çalışan- arasındaki farklılıklarla ilişkili olduğu söylenebilir. Bir yanda hem kendi işinde profesyonel olan hem de içinde bulunduğu sivil toplum kuruluşunda çalıştığı profesyonellerin varlığı ile karakterize olmuş bir yapı mevcuttur. Diğer yanda sivil toplum kuruluşu dışında herhangi gelir getirici bir işte çalışmayan, emeklerinin karşılığını maddi olarak alan ama çalışma zamanları çok yayıldığı için de gönüllü karakter de gösteren bir yapılanma söz konusudur. Bu yapısal unsurdan başka sivil toplum kuruluşunun kendisini, demokratik yapı taşlarının mikro örnekleri olarak görüp görmemesine bağlı olarak katılım tarzı değişmektedir. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşunun sonuç odaklı veya süreç odaklı olması farklılaşmalar yaratmaktadır.

6. 4. Mali Sürdürülebilirlik

Sivil toplum kuruluşlarının üstlendikleri misyonları hayata geçirebilmek için mali kaynaklara ihtiyaç duydukları açıktır. Bir yandan özerkliklerini korumak için belli fon kaynaklarına dikkatle yaklaşırken diğer yandan sürdürülebilirlikleri için seçim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Mali özerklik ile iktidardan uzaklık arasında doğrudan bir ilişki varsaymak mümkün müdür? Mali kaynağın yerel veya uluslararası olması özerklik derecesini nasıl belirlemektedir? Bu gibi ayırım noktaları sıkça karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının mali kaynakları üzerinde konuşurken yoğun olarak özerklik, bağımlılık gibi tartışma bağlamları üzerinde durulmaktadır. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’de 1990’lardan sonra yoğunlaştığını dikkate alırsak fon ve sivil toplum kuruluşları arasındaki tartışma yoğunluğunu korumaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının amaçlarını gerçekleştirmek için çeşitli kaynaklara başvurduklarını biliyoruz. Türkiye içinde sivil toplum kuruluşlarının mali kaynakları üzerine dönen tartışmada üç grup kaynaktan söz edilmektedir. İlk grup klasik gelir kaynakları olarak söz edilen bağış ve aidat gelirleridir. İkinci grup kaynak projelerden ya da eğitim ve yayıncılık gibi etkinliklerden oluşmaktadır. Üçüncü grup kaynak ise yatırımlardan (tesis işletme vb.) gelen kaynaklardır (Gönel, 1998: 93). Kaynaklar üzerinde yürütülen bu tartışma, daha çok sivil toplum kuruluşunun kendi yarattığı kaynakları referans alan bakışın ürünüdür. Sivil toplum kuruluşlarının klasik gelirleri

olarak sıralanan bu üç grup kaynak, genelde sivil toplum kuruluşlarının en sık yarattığı kaynaklar arasındadır.

KAGİDER, üyelik sistemine dayandığı için gelirlerinin büyük bir kısmı, klasik gelirler olarak adlandırılan yıllık üyelik aidatları ile giriş aidatlarından oluşmaktadır. KAGİDER’li üye KAGİDER’in mali olarak diğer STK’lardan ayrıldığını şöyle ifade ediyor:

Türkiye’deki STK’ların en büyük problemi budur (*mali sürdürülebilirlik*). Aylık kirasını ödeyemeyen STK’lar vardır maalesef. Çünkü STK, üyelerin verdiği aidatlarla yürüten bir şeydir. Bir kuruluş bir yapı. Evet bizim aidatlarımız diğer derneklere göre biraz yüksek. Ama yine de KAGİDER’de her şey güllük gülistanlık değil. Tabi KAGİDER’in şöyle bir şeyi var tabi geçmişte birçok dernekte olumsuzluklar yaşanmış. Dernekte herkesi tenzih ederim. Paralar toplanmış yönetimdekiler onunla keyif yapmışlar. Bu sendikalar için de konuşulur. Ama KAGİDER’de hiç böyle bir şey yok. Bir kahvaltıya gidersiniz sizden parayı alırlar. Bir selam verirsiniz sizden parayı isterler. Yani üyeler devamlı her türlü iş ve hizmetin parasını öderler. Çok düzgündür KAGİDER (B. S. S).

KAGİDER, üyelik aidatları dışında klasik gelir aidatlardan sayılabilecek toplantı gelirleri (sosyal amaçlı toplantılar, kahvaltılar ya da Uluslararası Girişimcilik ve Liderlik Zirvesi gibi bilgi-deneyim paylaşımı gibi toplantılardan) ile ayakta kalmaktadır. KAGİDER’li üye faaliyetleri şöyle özetliyor:

KAGİDER’in üyelerinin verdiği bir aidat var. Üyeler KAGİDER’in gidişatı için yeterli parayı zaten üyeler veriyorlar. Giriş ve yıllık aidat. 180 üyeyle. Bir de organizasyonlarımız olabilir. Bunlar sosyal organizasyonlar olarak kermes değil. Kahvaltılarımız oluyor. Üyelik işlemlerinin yaptığı bir takım işler var, projeler var. Bir takım şeyler Garanti Bankasının sponsorluğunda yapılıyor. Ağırlıklı sponsorluklarla yapılıyor işler. Aidatlar işleyişi yürütüyor. KAGİDER’in ofisi var, genel sekreteri var, elemanları var (F. K).

Görüşme yapılan bütün KAGİDER’li üyeler, aidatların temel maddi kaynak olduğunu ifade ediyorlar:

KAGİDER, giriş aidatlarından besleniyor. Yan gelirleri filan yok gibi. Kira geliri yok. Başka gelirleri bilmiyorum. Aidatlar. Ana gelir kaynağı aidatlar (D. E).

Biz devletten destek almıyoruz. Kendi içimizde işte topladığımız üyelik aidatları. Garanti Bankasının bir sponsorluk desteği var. Az sponsorumuz var ama daha iyi olacağını düşünüyorum. Yavaş yavaş iyi olacak inşallah (B. B).

Üyelik aidatlarının yanında, çoğu üyenin güçlü sermaye ilişki ağlarının olması derneğe bağış adı altında kaynakların aktarılmasını ve sponsorluk ilişkisini de mümkün kılmaktadır. KAGİDER'in üye profilinin büyük sermaye grubu içinden olması nedeniyle sponsorluk ilişkileri KAMER'den oldukça gelişmiş bir özellik göstermektedir. KAGİDER'li üyelerin ifadeleri bize sponsor ağlarının ne kadar geniş olduğunu ve sermaye grubuyla organik bağlarının altını çiziyor:

Şimdi bizim üyelik aidatlarımız var. Dolayısıyla her yıl akan bir paramız var. Onun dışında sponsor buluyoruz. Merkezimizin sponsoru Akbank'tır. Zirvemizin sponsoru Garanti Bankasıdır. Yaptığımız her projeye biz sponsor olarak hareket ediyoruz. Bankalar bizi buraya kadar yalnız bırakmadılar. Bundan sonra devam etmek istediklerini söylediler. Onun dışında da küçük küçük sponsorlarımız oluyor (B. K).

TÜSİAD da en başından beri bu desteği vermek üzere hem kaynaklarını ayırıyor hem de gündemi oluşturmak için imkânlarını seferber ediyor. Üyelerini ilk kurucu üyeler olarak bu sistemin içine girmek üzere ikna ediliyor. Ve bunun üzerine KAGİDER, küçük bir ofiste kurucu başkanın hatta ailesinden kalan bir mekânda başlatılıyor... Dolayısıyla hakikaten elini attığını fonla destekleyip projeye besleyip devam ettirebilecek bir ekip vardı. Ve ilk başta başarımızın altında bu destek vardı. Mesela Boyner Grubunun desteğini aldık. Şimdiki dönemde Sabancının, Suzan (*Sabancı*) üzerinden desteğini alıyoruz. O zaman Ümit (*Boyner*) yönetimimizdeydi. Kadın fonu projemiz vardı. Ümit onun başkanıydı. Meltem Kurtsan zaten babadan kalma bir sistemden bir deneyim sahibiydi. Ama çok da büyük bir girişimciydi... (N. G).

Brüksel'de ofis (*KAGİDER'in yurt dışında tek bir ofisi bulunmaktadır*) açıldı. TÜSİAD'ın binasında. Orda günlük olarak Avrupa Birliği ile ilgili temaslarımızı devam ettirebilecek, gündemden bizi haberdar ettirecek bir eleman çalışıyor bizim için (D. B).

KAGİDER bütün bu sponsor ve sermaye grupları ile yakın ilişkinin olanaklarını kullanmasının ötesinde kendisinin de bir süre fon verdiğini söylemek gerekir.* Dolayısıyla sadece uluslararası fonları almakla kalmıyor bunları ülke içinde kadın sivil

* KAGİDER Kadın Fonu'nu 2004'te kurmuş. Bu fon belli bazı kişilerden, ulusal ve uluslararası kuruluşlardan kaynak yaratarak bu kaynağı Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen kadın sivil toplum kuruluşlarına ulaştırmayı hedefliyor.

toplum kuruluşlarına da dağıtmaktadır. Kuruluşun sürdürülebilirliği için geçerli tek kaynak arayışının klasik gelirler olmadığını biliyoruz. Sivil toplum kuruluşunun Ryfman'ın (2006: 75) belirttiği gibi “merkez ülke fonlarıyla finanse edilmesi gerekliliği düşüncesi, tüm etkinlik alanları itibariyle oldukça esnekleşmiştir.” Ancak çok taraflı ulusal (şirketler, kamuoyu, hükümet) ve uluslararası (BM, EU) finansman kaynaklarıyla yürütülen karmaşık bir yapılanmadan söz ediyoruz. Bu karmaşık finansman yapısı aynı zamanda özerklik ve bağımlılığı tartıştırmaktadır. KAMER’li üye bu bağımlılığı şöyle özetliyor:

IMF, Dünya Bankası, BM, biz onlarla hiç çalışmadık. Hiç bulaşmadık. Sadece AB ile çalıştık. Sadece AB ile değil İsveç Kalkınma Fonu (SIDA) tam açılımı nedir bilmiyorum. Ondan sonra Açık Toplum Enstitüsüyle çalıştık. Hollanda Bernard Van Leer Foundation ile çalıştık. Çocuk projesini onlarla çalıştık. AB fonlarıyla çalıştık. Bundan başka Kanada büyükelçiliğinden birkaç kuruş almıştık. Bu küçük fonlar tehlikeli değil. Aslında bir iş yaparsın bu küçük fonlardan yararlanırsın. Sonra başka bir iş için başka bir fon alırsın. Onlar hiçbir şekilde zora sokmuyorlar. Müdahale açısından, bürokratik zorluktan, büyük paraya ulaşmanın zorluğundan. Ayrıca o kadar rahat bir çalışma yaşıyorsun ki onlarla. Mesela kirani da ödeyeceksin paran var ama kendi mecranda yürüyorsun koşman yetişmen senin planladığının dışında birinin istediklerine cevap vermek için çaba harcaman gerekmiyor (N. A).

KAGİDER’li üye, fonların maddi kaynak olarak KAGİDER için de önemli olduğunu şöyle belirtiyor.

AB fonlarından yararlanıyoruz. Projeler yazıyoruz. Sürekli proje yazılır KAGİDER’de. O fonlardan yararlanılır. İŞKUR’un projesi açıldığında oraya yazarız. Alabilirsek alırız. Yani fonlamayı bu şekilde yapıyoruz (B. K).

Sivil toplum kuruluşlarında hakim olan tek gelir kaynağı yoktur. Sivil toplum kuruluşu yapısıyla ilişkili olarak üye aidatları, bağış, sponsor yardımları ve fon gibi kaynaklarla beslenir. Ancak genel anlamda sponsorluk ender olarak başvuru olan bir yöntemdir. Çünkü iş dünyası sivil toplum kuruluşlarının önemi üzerinde dursa da mali açıdan desteklenmenin kısa süreli avantajını göremez (Başyazı, 2001: 32). Daha açık bir ifadeyle ne devlet kurumları ne sivil kuruluşlar ne de iş çevresi belli bir beklenti içinde olmadan destek sağlamayacaklarını dikkate alarak bağışçı misyonu ile STK’nın misyonu arasındaki tutarlılığa bakmak gerekir (Gönel, 1998: 93). Sponsor ile sivil toplum kuruluşu arasındaki böyle bir ilişkiyi KAGİDER’li A. B, şöyle ifade etmektedir:

Fonlamalar bir süre sonra kesilebiliyor. Halbuki projelendirme olduğu zaman kazan kazan felsefesi ile yol alıyorsunuz. Siz Garanti Bankasına müşteri kazandırıyorsunuz diyelim örnek olarak diyorum o da size kredi paketlerinde bir ayrıcalık sunuyor. Sponsorluklar çok daha verimli oluyor... Öbür türlü tek başına bir yerden fonlama aldığınız zaman o da çok değerli olmuyor. Dolayısıyla bizim hep seçtiğimiz yol sponsorluklar ve hem KAGİDER kazansın hem biz kazanalım (A. B).

Politik ve perspektif değişimi karşısında sivil toplum örgütleri çoğu zaman çaresiz kalır. Ya da neoliberal bir perspektifle devletin harcamalarını kısma durumlarında sivil toplum kuruluşlarının dirençleri kırılır (Başyazı, 2001: 34). Ancak Türkiye için konuşursak eğer başta devletten bütçe talep etme ya da bütçe planlarken bazı gruplara (kadınlara) yönelik fonlar ayrılmasını talep edebilmek önemlidir (Ayman, 2003: 85). Gerçekten de kamu fonları üzerinde talepte bulunma giderek kadın sivil toplum kuruluşları arasında artmaktadır. Böyle olunca mali kaynak-ortaklık ile sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişki en çok misyona yansımaktadır. Bu bağlamda KAGİDER'in kadına yönelik bir fon oluşturma talebinin olduğunu görmekteyiz. KAGİDER'li üye bu süreci şöyle anlatıyor:

Geçenlerde yaptığımız Kadın Girişimciliği ve Liderlik Zirvesi'nde* alınan kararlar çerçevesinde on milyon dolarlık bir fon yaratıp bu fonun yönetimini organize edip bununla ilgili ilk adımları attık o zirvede. Ama bunun devamını getirmek önümüzdeki zirveye kadar bu girişimi doğru tamamlayıp ondan sonra o gün itibarıyla de yeni olan durumu analiz etmek gerekir (D. B).

Mali kaynakların akışı ya da fonların yönü üzerinde biraz daha durursak eğer yabancı ülke kurumlardan gelişmekte olan ülkelere doğru bir akışın olduğu görülür. Yaşanan bu 'uluslararası ekonomik ve siyasal hiyerarşinin' etkileri daha çok tartışılmalıdır (Kabasakal Arat, 2006: 30). Bu hiyerarşik ilişkinin varlığına karşın Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının direnç noktalarını bulabilmek önemli olmaktadır. Uluslararası fon akışlarının neden olduğu ekonomik ve siyasi hiyerarşi (uluslararası düzende) acaba ulusal ölçekte faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları arasında benzer hiyerarşik ilişkilere neden olmakta mıdır? Hangi özelliklere sahip sivil toplum kuruluşları bu çizdiğimiz hiyerarşik yapıyı aşmak için ne gibi

* I. Uluslararası Kadın Girişimcilik ve Liderlik Zirvesi, Garanti Bankası'nın ana sponsorluğunda, American Turkish Friendship Council (ATFC)'in desteği ile 4-5 Haziran 2009'da İstanbul The Marmara Oteli'nde gerçekleştirildi.

stratejiler üretmektedirler? Gibi birçok ilişki ve soru önem kazanmaktadır. KAMER Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da örgütlenmiş bir sivil toplum kuruluşu olarak bu süreçle çoğu zaman karşı karşıya gelmektedir. KAMER’li üye yaşanan hiyerarşiyi şöyle anlatıyor:

AB’de kadın girişimciliği için çok büyük bir hibe fon bulunuyor. Onda ortak olmak için inanılmaz bir uluslararası kuruluş arıyor. Yani on yer birden arıyor. O projelere başvurabilmek için ciddi konsorsiyumlar oluşturmak gerekiyor. Onların içinde yer almamızı istiyorlar mesela. Ondan sonra ben onlardan şey istiyorum peki sizin ilkeleriniz neler ilkeler bazında bir ortaklık olabilir bizim için. Özellikle fon kuruluşları, şirketler. Öyle konsorsiyumlar oluşturulurken önce mesela en büyük araştırma şirketleri ya da kadının insan hakları konusunda çalışmış büyük firmalar başvuruyorlar bahsettiğim fona. 1,5 milyon 2 milyon avroluk fon. Ondan sonra bu bölgeye verilmiş bir kaynak fon ise eğer, bizim buradaki yaygın örgütlenmiş olmamız çok cazip geliyor. Ondan sonra bizim burada ciddi sıkı duruşumuzu görünce peki o zaman sizinle görüşelim. Tabi hiç kimseyi en başta reddetmiyorsun. Ama ciddi bir mesai harcıyorsun. Yani ben onlara yaklaşımım şu oluyor. Tamam bizim ilkelerimiz çok nettir. Dolayısıyla sizin de meseleye bakış açınız nedir? Onunla ilgili bize iki sayfalık bir yazı gönder misiniz diyorum. Ve gönderdikleri zaman bizim burayı kadınların çok mağdur olduğu ya da mesela şiddete çok oryantalist yaklaşıyorlarsa baştan reddediyoruz (N. A).

Salt mali boyutuyla ilgili olmayan daha çok sivil toplum-devlet, stratejik ve araçsal hedefler ile özerklik-bağımlılık arasında dönen sorunsalları beş madde etrafında toparlayabiliriz. Kabasakal Arat’a göre (2006: 30) 1- Bağımlılık-bağımsızlık ilişkisi, 2- Para almak için kurulan dernekler, 3-Devlet ve sivil toplum sorumlulukları, 4- Kısa ve uzun vadeli getiriler, 5- Kitlelere ulaşma veya tabandan kopma. Bu beş tartışma alanı özellikle kadın sivil toplum kuruluşları ekseninde önemli olmaktadır.

Ulusal ve uluslararası sermaye akışını ya da fon akışlarındaki mantık, makro boyutta Jessop’un devleti stratejik ilişkiler alanı olarak tanımlarken kullandığı ‘hegomonik strateji’ kavramıyla benzerlik gösterir. Bu makro çerçeve “bir sınıfın ya da sınıfsal kesimin uzun vadeli çıkarlarıyla bağımlı sınıf ve kesimlerin kısa vadeli çıkarlarını birleştirerek, tekil çıkarlar ile ortak çıkarlar arasındaki soyut gerilimi çözmeye çalışan” bir anlayış sunar (Özkazanç, 2007: 62). Bu bakış açısı her ne kadar makro bir bakış açısı olsa da fon veren ulusal ve uluslararası şirket ve benzerlerinin davranışını anlamada somut bir boyut olarak düşünülebilir. Mali sistemden dışlanan

kadınların mikro kredi sistemi ile sisteme yeniden dahil edilmeleri gibi. Ancak KAMER’li bir kadının ifadesiyle bu sadece ekonomik bir mesele olarak görülemez:

Gremann Bank ile yürüyor mikro kredi. Muhammed Yusuf’un programı. O sistem aslında müthiş bir sistem. Ben o sistemi inceledim. Kadınlar öyle bir işlenmişler ki orda. Önce parada yokmuş. Pirinç koyarak çoğaltmışlar. O pirinci satarak paylaşmışlar. Şimdi baktığın zaman hakikaten ne pirinci koyan kadın, ne de pirinci paylaşan kadın, paylaşılan kadına da bir avuç veriliyor o evine götürüyor kapıdan içeri girdiği andan itibaren söz hakkı bitiyor gene (N. A).

KAGİDER’li üye, krediler için aynı nedenlerle olmasa da geri ödeme konusunda kadının sıkıntı yaşayabileceğini ifade ediyor:

Balık vermiyorlar kimseye balık tutmayı öğretiyorlar. Zaten onu yapabilirseniz ayakta kalabiliyorsunuz. Yoksa alacağınız fonlar alacağınız krediler çok güzel değil yani baktığınızda. Tamam önünüzü açan şeyler ama geri ödemesi... (N. Gü).

6. 5. Örgütlenme Özellikleri

Sivil toplum kuruluşları arasında belirgin olarak gözlemlenebilecek özelliklerin başında örgütsel yapı farklılıkları gelmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının amaçlarına ya da hedef kitlelerine bağlı olarak tek merkezde mi toplandıkları ya da birden fazla merkezde işlev görmeyi mi hedefledikleri şüphesiz örgütsel yapıyı belirleyen bir süreçtir. Tek veya birden fazla merkez, şube, temsilcilik olması sadece yapısal bir fark olmanın ötesinde çalışma yöntemlerini, karar alma sürecini ve politik alanla ilişkileri de etkileyen adeta sivil toplum kuruluşunun ruhunu etkileyen ilişkiler ağına dönüşmektedir. Bu nedenle örgütsel farklılıklar ile demokratik kültürü destekleme potansiyelleri açısından, sivil toplum kuruluşları demokratikleşmenin mikro organizmalarıdır. Hall’in (1995: 120) karşıt olarak belirttiği gibi ‘sivil toplum’ ve özelde sivil toplum kuruluşları özgürlüğün ideal alanları değildir. Onların mikro-dünyalarında çatışma ve sömürüyü, baskıyı ve dışlamayı içeren güç odakları mevcuttur. Dolayısıyla örgütsel yapılanma ile çatışma ve güç odakları arasındaki ilişkiyi görünür kılmak önemlidir.

Örgütsel yapı farklılıkları konusunda yaygın olan iki kategorik ayırmadan söz edilebilir. Teknik, mali ve insan kaynağına bağlı olarak farklılaşan birinci ayırım, “yatay

ilişkilere, düşük teşkilatlanma düzeyine sahip ve faaliyetlerindeki uzmanlaşma derecesi düşük olan, farklılaşmış karar olma mercileri bulunmayan STK'lar"dır. İkinci olarak "katılımcıların çoğuna yüksek ücret sağlayan, karar alma sürecinde uzmanlaşmış mercileri bulunan, işlevsel bakımdan son derece farklılaşmış örgütler" olarak karşımıza çıkmaktadır (Gordon, 2001: 173). Bu iki tip örgütsel farklılık esas olarak işlevlerin karmaşıklık düzeyi ile insan kaynağının potansiyeline bağlı olarak gelişmektedir.

KAGİDER, kadının ekonomik alanda başta olmak üzere toplumda statüsünü yükseltmeyi hedeflemektedir. Örgütsel yapısı içerisinde AB ve Dış İlişkiler Komitesi, Girişimci Geliştirme Komitesi, Üye İlişkileri Komitesi, İletişim Komitesi, Hukuk Komitesi, KAGİDER Brüksel Grubu, We-Mentor Grubu gibi grup ve komitelerin altında üye ve profesyoneller yer almaktadır. Komitelerin varlığı tek başına işleyişi organize etmemekle birlikte, örgüt içi iletişim kanalları işleyiş üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. KAGİDER'li üye komite işleyişi ile iletişim kanalları arasındaki ilişkiye doğrudan dikkat çekmektedir:

Lider olan kişi ekip çalışmasına yatkın olmuyor. Lider her zaman için ben yönetecem diye davranıyor. Lider olduğu zaman kendi gibi olan insanları çevresine topluyor. Herkes kendi teamini oluşturuyor ama teamworka inanmayarak çalışanları teamleştiriyor. Benim teamworktan kastettiğim herkesin eşit platformda bütün işleri paylaşması. Ve farklılıkları bir araya getirebilmesi. Halbuki bu yapıda Meltem farklı bir modeldi. Gülseren çok çok farklı bir model. Şu an tam tersi. Bizim yönetim modelimizde yaklaşımımız şu anda yok. Orda çünkü komiteler üzerinden gerçekleştiriyorduk. Komitelere inanılmaz geniş bir katılım vardı. Çok entegreydik. Yani tüm dünyadaki etkinliklerde yer alıyorduk. Ben ve benden önceki dış ilişkiler dünyayla kaynaşma noktasında çok önemli adımlar attı. Komiteler yapı olarak bizim KAGİDER'de yönetim kurulundaki her üyenin bir komite sorumluluğu olur. Ve o komiteler onların başkanlığında kurulur. Şu anda aradan üç aya yakın bir zaman geçti yeni dönemden bu güne, mesela hala komitelerin altında kimler var bilmiyoruz ya da anonsları yapılmamış. Yani biraz dağınık çalışıyoruz. Bir de kendini işe focus etmek isteyen arkadaşlar öncülüğü alıyorlar ve onlar tabi ki fazla zaman ayırıyorlar. Yükler de üzerlerinde kaldığı için iş çok sürekli olamıyor kesiliyor. Kesilmek zorunda kalıyor enerjisi bitiyor çünkü. Bayrağı başkasına devrediyor ama o sürekliliği sağlayamıyor (N. G).

Örgüt içi kategorik ayrımlara rağmen ihtiyaçlar ile yöntem arasında canlı bir etkileşimin sağlanması KAGİDER'li üyenin sıkıntısını çektiği gibi katılımı merkeze alan bir yöntem oluşturulmasını gerektirir. Çünkü sivil toplum kuruluşunun işlevindeki karmaşıklık düzeyine bağlı olarak "ilgililere tek yönlü veri veya bilgi iletme sürecini

kapsayan enformasyon düzeyi”nde bir iletişim de hakim olabilmektedir (Erdoğan Tosun, 2000: 59).

Yeni üyelerin etkinliği ilk dönemde vardı ondan sonra onlar kendileri Ankara’da dernek kurdular. İlk üç yönetim kurulundan bahsediyorum ondan sonra ki 4 ve 5. evrede ilgi dağıldı. Birten Gökyay vardı. Şu an Dünya Üniversiteli Kadınlar Derneği’nin başkanı. Devrim hanım vardı. Ankara İş Kadınları Derneği’nin şu andaki kurucusu olan. Onlar Ankara’dan gelip gidiyorlardı. İşte Adana’dan bir arkadaşımız vardı. Oradaki İŞKAD’ın kurucusu. Dolayısıyla farklılıkları bir zeminde toplayabiliyorduk. Şimdi daha kopuk daha separe çalışıyoruz. Bu bir eleştiri, sadece bir eleştiri (N. G).

Erdoğan Tosun’un (2000: 59) İzmir genelinde yaptığı çalışmada da sivil toplum kuruluşunun politika belirleme, kuralları değiştirme, mali kaynakların kullanımı, sorun çözme ya da kuruluşu temsil etme gibi konularda genel merkez veya başkanın/yönetim kurulunun etkin olduğunu görmekteyiz. Üyelerin sivil toplum kuruluşunda etkin olmaları beklenirken neredeyse pasif alıcılar konumunda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları, örgütsel yapıyla ilişkili olarak üyelerin arka planda kalmaları ile seçkin gelenek arasında süreklilik, benimsenen demokratik model tarafından eleştiriye açık hale gelmektedir. İşlevdeki karmaşıklık düzeyi, teknik donanım, ekonomik ya da insan kaynağı, örgütsel ilişkileri/iletişimi tek başına belirleyemez. Bu süreçte sivil toplum kuruluşunun demokrasinin mikro-organizmaları bağlamında kendini nerede konumlandığı meselesi önem kazanmaktadır. Özetle yatay ilişki tarzı ve işbölümünün azlığı katılımı arttırıcı faktörler gibi görünse de sivil toplum kuruluşlarının kurucu modelleri (kurucu şahıs ve gruplar) kuruluşun yönetim felsefesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

KAGİDER’e baktığımız zaman, merkezi İstanbul’da bulunan, herhangi bir ilde temsilciliği, şubesi bulunmayan bir sivil toplum kuruluşu ile karşı karşıyayız. Ülke içinde herhangi bir temsilciliği olmamasına karşın Brüksel’de bir temsilciliği bulunmaktadır. Bunun dışında üyelerinin %20’ye yakını İstanbul dışında bulunmaktadır. Böyle olunca katılımın sürekliliği konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.

Evet biraz İstanbul’un zorluklarıyla biraz İstanbul’a kapalı gibi duruyor. Ama gerçekte pek öyle değil yani. Pek çok İstanbul dışı üyemiz var. Ve bunların koordinasyonu için her yönetim kurulunda

olduğu gibi bu yönetim kurulunda da ilgili bir kişi tayin edilmiş durumda. Ama bu ilişkilerin daha iyiye götürülmesi mümkün. Ve o yönde çabaların harcanacağı nettir (G. T).

KAGİDER’de çok fazla sayıda üyeye ulaşmaktan ziyade nitelikli üyenin derneğe dahil edilmesi anlayışının yaygın olduğunu görüyoruz. KAGİDER’li N. G, niteliğin nicelikten daha önemli olduğunu belirtmektedir:

...Dolayısıyla böyle birkaç kişi derneği götürdük. Onu söylemem, lazım. Üye tabanı çok fazla olsa da olmasa da önemli olan kantite değil kalite. Burada kaliteyi yakalayabildik. O başlatılan çark bugüne kadar uzadı (N. G).

KAMER, KAGİDER’in örgütlenme yapısından farklı olarak iki bölge ve 23 ilde örgütlüdür. Ancak bu kadar yayılma hantallık, merkezîyetçilik ve hiyerarşi gibi konularda KAMER’i sürekli bir öz eleştiri yapmaya zorlamaktadır. KAMER’li üye bu baskıyı şöyle anlatıyor:

Ben hiçbir zaman çok büyüyen hantal sivil toplum kuruluşlarından yana değilim. KAMER öyle bir yer olsun istemedim açıkçası. Bu durumun da istesem de istemesem de kendiliğinden bir hiyerarşi yaratacağını düşünenlerdenim. Benim hayalim şu idi. Geçen yıldan itibaren biz hiç şube ya da temsilcilik yapmayalım, ondan sonra bu sene özellikle birçok toplantı yapalım ve arkadaşlara soralım. Bizim sizinle paylaşacağımız deneyimler bu kadardı. Siz şimdi ne yapmak istiyorsunuz? Kendi yolunuzu kendiniz çizin. Dernek mi olmak istiyorsunuz? Kooperatif mi açacaksınız? KAMER adını kullanmak istiyor musunuz? İstemiyor musunuz? Ama bu o kadar keyfiyete bağlı bir durum değilmiş. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün teftişinde ciddi bir eleştiri aldık. Bunu ne kadar anlatırsan anlat müfettiş nereden anlayacak ki. Diyor ki üç yılınız dolmuş niye kurumsal yapılanmanız tamamlanmamış? Mecburen temsilcilik ve şubeler açma yoluna gittik. Ama bu bizim hayalimizdeki şeyi durdurmuyor. Ayrıca iyi ki böyle bir eleştiri almışız. Çünkü sonra ortaya çıktı ki bu sene yaptığımız toplantılarda bu da illerdeki arkadaşlardan çıktı, biraz daha deneyime ihtiyacımız var biraz daha güçlenmeye ondan sonra her biriniz bağımsız bir örgüt olabiliriz. Dolayısıyla şu anda şube ve temsilcilikler açıyoruz. Ama arkadaşlara kendi projelerini yapma, yürütme işlerinde o zaman mutlaka danışarak. Tek kriterimiz var. KAMER’in ilkeleri. Onu yazıyoruz. Bağımsız bir çalışma mı? Ayrımcılık içeriyor mu? İçermiyor mu? Projeleri seçmede bir hiyerarşi doğma riski var mı? Yok mu? Bunlara bakıyoruz. Kriterler bunlar onun dışında arkadaşlar özgürler (N. A).

VII. BÖLÜM

NEOLİBERAL ETKİLER: DİRENME VE YENİDEN ÜRETİM ARASINDA

7.1. Neoliberal Etki, Devlet ve STK'lar Arası İlişkiler

7.1.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Anlamı Üzerine

Sivil toplum kuruluşlarının anlamı üzerinde tam bir mutabakatın sağlandığını söyleyemeyiz. Tarihsel süreç içerisinde sivil toplum tarihi ile bağlantılı olarak gelişen sivil toplum kuruluşları, bazen devlete alternatif bazen devlete muhalif bazen de tamamlayıcı rolleriyle gündeme geldi. Nitekim literatürde sıkça kullanılan NGO (non-governmental organization) kavramının ifade ettiği bağlam farklılıkları da bunun göstergesidir. Türkiye’de ‘nongovernmental organization’ terimi yerine çoğu zaman hükümet dışı kuruluşlar terimi kullanılsa da bu çevirinin tatmin etmediği açıktır. Çünkü Kuçuradi’ye göre (1998: 24; Tabakoğlu, 2002: 138) ‘governmental’ sözcüğü ‘hükümet’ sözcüğünün ifade ettiği anlamı aşan bir söyleme referans etmektedir. Bu anlam genişliğine ek olarak sivil toplum kuruluşları yerine; sivil toplum örgütleri, demokratik kitle örgütleri, gönüllü örgütler, üçüncü sektör, yönetim dışı örgütler gibi kavramlar kullanılmaktadır (Sancar, 2000: 20). Her bir kavram, farklı bir bağlama daha fazla vurgu yaparak STK, devlet ve ekonomi ilişkilerini somutlaştırmaktadır. Örneğin üçüncü sektör terimi, sivil toplum kuruluşlarına ekonomik bir bakış açısı getirirken, sivil toplum örgütleri terimi siyasal bir yaklaşımı ön plana çıkarmaktadır (Kuçuradi, 1998: 25). Dolayısıyla bakış açılarının farklılığına rağmen, sivil toplum kuruluşu/örgütleri tanımlamasının ‘toplumsal sorunlara ilişkin söz söyleme’ potansiyeline dair kaygıyı görünür kıldığı söylenebilir.* Bu terimsel kargaşanın bir adım ötesi, sivil toplum kuruluşlarının potansiyeli ve hükümet dışı örgütlerin ön plana çıkmasını sağlayan sürecin analizini gerekli kılar.

* Aksu Bora, toplumsal sorunlara ilişkin olarak söz söyleme potansiyelini ‘demokratik kitle örgütleri’ne atfederken ‘sivil toplum örgütleri’yle ‘dernekçilik’ -toplumu değil belirli grupları ve çıkarları hedeflediği için- kavramları arasında ayrım yapar (Bkz: Kamu Yeniden Kurulurken Kadınlara ne Olacak? *Cogito*, S. 43, 2005).

Sivil toplum örgütleri ile hükümet dışı örgütler arasındaki anlam farklılığının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin eylem potansiyelleri açısından, yeni sosyal hareketler* ile aralarındaki ilişkiye açıklık getirmek gerekir. Özellikle 68 sonrası hareketler, parlamenter sistem içerisindeki hantallığa çözüm önerisi niteliğinde değerlendirilmektedir. Özelde ise kadın hareketinin yaptığı açılımları görmek bu bağlamda önemlidir. Liberal gelenek içinde özel ve kamusal alan tanımlarına uymayan hareketler, özel ve kamusal ayrımlarını dönüştürmeye hizmet ederler. Offe (1999: 61) yeni sosyal hareketlerin ‘kurumsal olmayan’ hareket/eylem alanlarına işaret ederek, liberal geleneğe getirdikleri eleştirilere dikkat çeker. Aynı paralelde Göle, (1998: 117) yeni sosyal hareketlerin, sivil toplum örgütlerinin, modernizmin zıtlıklarını (rasyonel-irrasyonel, özel-kamusal gibi) muğlaklaştırdığını iddia etmektedir. Offe’un kavramlarını kullanarak ‘kamusal olmayan bir alan’ da gittikçe artarak faaliyet gösteren kuruluşlarla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ‘STK siyaseti’ yeni dönemde yeni biçimlere bürünen politika yapma tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni sosyal hareketler ile sivil toplum kuruluşları arasında kurulan bağ, aktör eylemleri ve bu eylemlere yönelik anlama çabası ile geleneksel biçimde siyaset yapma tarzını etkilemiştir.

Sivil toplum örgütlerinin yeni sosyal hareketler bağlamında kazandığı anlam, özellikle kadın hareketi içindeki geleneksel ayrımları dönüştürmeye olanak tanımıştır. Kentel’e göre “bireylerin kamusal alanda varolabilmeleri ancak özel alanlarıyla birlikte olmalarıyla ve bunun tanınmasıyla mümkündür” (Kentel, 2003: 11). Kamusal alanda var olmanın, özel alanın var oluşuna bağlanması şüphesiz feminist kuramın/hareketin bir katkısıdır. Ancak kamusal alan ve özel alan arasındaki dönüşümlerin siyasete girmesi, kadının, cinselliğin siyasileşmesi pek düşünülmeyen bir gelişmeydi (Göle, 1998:118). Bu dönüşüm bize 70’lerden sonra ‘siyasi ilgisizlik’ olarak sunulan çerçevenin aslında geleneksel siyasi kurumlara yönelik olduğunu göstermektedir.

* Yeni sosyal hareketlere dair iki ana akımdan birincisi olan ‘kaynak mobilizasyonu’; hareketlerin ekonomik alt temeline vurgu yapar. Tilly’e göre bu teori zor ve sermayenin birleştiği politik alanda gerçekleştirilen kolektif eylemleri tanımlarlar. Daha açık bir ifadeyle politik alanda gerçekleşen eylemler kaynaklardan pay almaya yöneliktir. Charles Tilly, (2001) *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992*, 1.Basım, Ankara: İmge Kitabevi). İkinci yaklaşım olan ‘kimlik yönelimli politikalar’ ise kimlik ve tanınmaya yöneliktir.

Siyaset dışı kabul edilen konuların siyasete taşınması, siyaset alanının genişlemesinin bir örneğidir (Sancar, 2000: 26). Sivil toplum örgütleri ya da yeni sosyal hareketlerin siyaset alanına yaptığı bu açılım, temsili demokrasiye olan inancın azalması ile yakından ilişkilidir. Aynı süreç yönetim ve yerindelik anlayışının gündeme gelmesini, müzakereci model, globalleşme ve global sivil toplum gibi bağlamların tartışılmasına katkı yapmıştır.

STK'lar üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise STK'ların özne ya da aktör olma potansiyelleridir. STK'lara katılım biçimi önemli olmakla birlikte STK'lar, yerine getirilecek hedefleri olan toplumsal birer aktör konumundadırlar. Dolayısıyla bu örgütler görevlerini yerine getirmek için üyelerin, gönüllü üretken ve istikrarlı faaliyetlerini taahhüt etmeleri gerekir (J. D. McCarty ve M.N. Zald 1997'den aktaran Sara Gordan, 2001: 169). Sancar'a (2000: 25) göre ise STK'ların 'insanı amaçlar için müdahale edilebilecek aktörler' olmasını tetikleyen unsur IMF, Dünya Bankası gibi örgütlerin sermaye odaklı faaliyetleridir. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşlarının aktör olma kapasitelerini tartışırken iki etkenle karşı karşıyayız: STK'ların üyeleriyle birlikte söz söyleme potansiyeli ile uluslararası örgütlerden kaynaklanan söz söyleme tarzıdır. Siyasi alternatifsizlik dikkate alındığında ikinci tarz etkin olmakla birlikte, STK'ların demokratik potansiyelleri çoğu zaman göz ardı edilmektedir.

Toplumsal aktörler olarak ön planda olan STK'lar, çoğu zaman araçsallaştırılmış bir bağlam içinde yer almaktadırlar. Sivil toplumun devletten otonom olmayacağına dair görüşler, özellikle sivil toplumun tarihsel sürecini referans vermektedirler. Tekin'e göre (2000: 43-44) sivil toplumun Türkiye bağlamında devletten otonom olmasını beklemek, devlet-toplum ilişkisini görmezden gelmek demektir. Modernleştirici devlet geleneğinde sivil toplum, toplumun taleplerini siyasal alana taşıyan değil, siyasal alanın mesajlarını topluma ileten bir konumdadır. Sivil toplum kuruluşlarının devletten otonom olması veya araçsallaşması tartışmalarına dair bir başka değerlendirme ise tarihi kökenlerden çok bugünkü temsili demokrasinin krizine işaret etmektedir. Uğur'a (t.y: 76) göre temsili demokrasinin krizi sürecinde sivil toplum kuruluşları, sistem meşruiyetini sağlayan bir araca dönüşmektedirler. Temsili demokrasi ve siyasal partiler gibi geleneksel siyasal araçlar gözden çıkarken böyle kuruluşların gündeme gelmesi,

araçsallık iddialarına kaynaklık etmektedir. Bu süreç Bora ve Çağlar'ın (2002: 337) belirttiği gibi, politikanın kamusal anlamından uzaklaşması, STK'ların partilerin ikamesi olarak tekil çıkar ve taleplere indirgenmesine neden olmaktadır.

7.1.2. Sivil Toplum ve STK'lara Dair Neoliberal Etkiler

Sivil toplum tartışmaları bir yandan devletin geçirdiği dönüşümü ifade ederken diğer yandan politik alan ile sivil alanın temaslarını ve karşıtlıklarının tarihini de vermektedir. Bu bağlamda refah devletinin bir iktidar tarzı olarak eleştirilmesi ve çelişkilerinin vurgulanması neoliberalizmin dayanaklarını oluşturur. Özkazanç'ın (2007: 42) belirttiği gibi devlet-sivil ve toplum-birey çelişkisini vurgulayan yeni sağ söylemler sermaye kesimleri ve toplumsal radikalizmden rahatsız olanlar dışındakilere de seslenmeyi başarmıştır. Bu haliyle refah devletinin artan harcamalarını finanse etmek istemeyen geniş bir orta sınıf duyarlılığı da oluşturulmuş olmaktadır.

Yeni liberalizm, 1980'lerden itibaren tüm dünyada egemen olan yeni sağ ideolojinin en önemli dayanaklarından biri olmuştur. Yeni liberalizm, bir yandan 'ekonominin ve sermayenin küreselleşmesi', 'yeni dünya düzeni ile bütünleşme', ve 'özelleştirme' gibi ekonomik söylemlerle, diğer yandan da 'devletin ve politik alanın geriçekilmesi', 'serbest piyasa sisteminin tam egemenliğini kurması ve sivil toplumculuk' ya da 'yerel topluluklara dönüş gibi politik söylemlerle hem ulusal hem de uluslararası alanda başat bir ideoloji haline gelmiştir (Sallangül, 2006: 1).

Politik alanın geri çekilmesine bağlı olarak STK faaliyetleri, tartışmanın odağına yerleşmektedir. Son birkaç on yıldır sivil toplum kuruluşları, küresel politik alanın meşrulaştırıcı öğeleri olarak görülmektedirler. STK'ların Batı toplumları başta olmak üzere Batı-dışı toplumlarda da yürütülen projelerde ya da kamu hizmetlerini planlama ve faaliyete geçirme süreçlerinde etkin rol oynadıkları bilinmektedir. Bu süreçlerde etkin olmaları ile meşruiyet ve yerellik arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır. STK'lara ulus ötesi yönlendiriciler olarak bakılması, STK'ların üstlendikleri işlevleri ve dönüşümleri tartışmayı gerekli kılmaktadır. Dahası STK'ların söylem ve pratiklerinin hangi süreçlerden etkilendikleri ve ne tür söylemler geliştirdikleri önem kazanmaktadır.

Türkiye bağlamı içinde konuşursak eğer, STK tartışmalarının iki ana başlık altında yapıldığını görmek mümkündür. Bunlardan birincisi, özellikle 1980'lerden

itibaren farklı kimlik taleplerinin (kadın ve etnik kimlikler gibi) dikkate alınmasıyla görünürlük kazanan demokratikleşme vurgusudur. Dolayısıyla sivil toplum tartışmaları, kapsayıcılığı ya da sınırlayıcılığı ekseninde demokratiklik potansiyeli ile gündeme gelirken* ikinci olarak, sivil toplum kuruluşları ve sivil toplum tartışmaları *devletin işlevini üstlenme* bağlamında hakim görüş etrafında tartışılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının yaşamsal alanlarını, işleyişlerini, geçirdikleri anlam dönüşümlerini tek başına Türkiye bağlamında gündeme getirmek mümkün değildir. Sivil toplum ya da STK tartışmaları küreselleşme süreci, devletin görevleri, yurttaşlık kurgusu ve yeni gelişme süreçleri gibi küresel süreçlerle bağlantılı olarak gündeme gelmektedir.** Bu süreçler bağlamında Türkiye’de sivil toplum tartışmalarına bakmak daha anlamlı olacaktır. Özellikle 1990’lardan itibaren yaygınlık kazanan kadın STK’ların çalışma alanlarının ve yöntemlerinin farklılaşmasını daha iyi anlamak için çerçevesini çizdiğimiz alana daha yakından bakmamız gerekir.

STK’ların genel olarak çıkış seyrine bakıldığında kabaca gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda farklı zamanlarda ve farklı etkinlik alanlarında görünürlük kazandıklarına tanık olmaktadır. Acı’ya (2005: 39-40) göre gelişmiş, azgelişmiş ayrımı yapmadan bakıldığında STK’lar, 20. yy’a kadar “gönüllü organizasyonlar” şeklinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Az gelişmiş ülkelerde STK faaliyetleri, bağımsızlık mücadelelerinden sonra görünürlük kazanırken, gelişmiş ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonrası süreç belirleyici olmuştur. 1950’li yıllar savaş sonrası dönemin STK çalışmalarını belirlemede bir dönüm noktası olmuştur. STK’ların bu dönemde eğitim, sağlık, beslenme ve barınma gibi işlevleri, Avrupa’nın yeniden inşa sürecini belirlemiştir. Aynı

* Demokratikleşme işlevi üzerine konuşurken sivil toplumun ister istemez politik alanla gireceği sürtüşmenin kaçınılmazlığı ve istenirliği Belge için sivil toplum örgütlerinin eylemlilik potansiyelinin göstergesi olmaktadır (Bkz: Murat Belge, Sivil Toplum Örgütleri, *Merhaba Sivil Toplum* içinde). Ayrıca sivil toplum ve demokrasi ilişkisi üzerine Keyman ve Sarıbay’da katkı yapmaktadır (Bkz: *Global ve Yerel Eksende Türkiye*, Alfa Yayınları, 2000).

** Sivil toplum tartışmaları, vurgu noktalarına göre birkaç bağlam içinde tartışılmaktadır. Sivil toplum tartışmaları bağlamında STK’lar *sorun çözücü* olarak, demokrasi tartışmalarında -müzakereci ya da birleştirici modelde- *katılımcılık* ekseninde tartışılmaktadır. Gelişme modellerinde ya da insani yaklaşım modellerinde *güçlendirme* perspektifi çerçevesinde tartışılmaktadır. İşte tüm bu boyutların dikkate alınması ve sivil toplum anlayışına eklemlenmesi, süreci anlamak bakımından önemlidir.

zamanda bu dönemde azgelişmiş ülkelerin kendi öz kaynaklarını harekete geçirme anlayışı, gelişmiş ülke STK'larının ihtiyacı olan ülkelere hizmeti götürme anlayışının önüne geçer. Bu süreçte doğuya karşı batı diye konumlanan uluslararası konjonktürü, bu konjonktürün belirlediği devlet- STK ilişkilerini ve ortaklaşa iş görme anlayışının oluştuğunu unutmamak gerekir.

Acı'ya göre 1960'lı ve 1970'li yıllar daha önce yaşanan devlet-STK ortaklığını aşan gelişmelere sahne olur. Bu süreci etkileyen iki gelişmeden bahsedilebilir: Bunlardan birincisi, STK faaliyetlerinin batı-dışı toplumlara yayılması ve STK gündemlerinin (bağımsızlık veya demokratikleşme talebi gibi) değişmesidir. İkincisi, gelişme projelerine hakim olan merkeziyetçiliğin eleştirilmeye başlanmasıdır. Dolayısıyla ekonomide büyümeyi hedef alan uygulamalar, hem insan hem de doğa üzerinde tahrip edici etkileri nedeniyle eleştirilmiştir. Bu etkilerin sonucu olarak ekoloji hareketi, kadın hareketi, endojen kalkınma, sivil toplumun gelişimi gibi pek çok gelişmenin önü açılmıştır (Acı, 2005: 50-51). Faaliyet alanlarındaki bu çeşitlenmeye bağlı olarak yerellik, ademi merkeziyetçilik, demokratikleşme ve sivil toplumun yaygınlaştırılması gibi istekler, ortak olarak dillendirilmeye başlanmıştır. Bu istekler aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ile devlet arasında yakın bir ilişkiye işaret etmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde her ne kadar yerellik ve bağımsızlık talebi ön plana çıksa da devlet ve STK'lar arasındaki sınır çoğu zaman birbirine girmiştir.

Sivil toplumun anlamı ve çalışma alanına yönelik yapılan çalışmalar aslında bize hem sivil toplumun değişen işlevi hem de politik saha ile sivil saha arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna dair fikir vermektedir. Can'a göre, Michael Edwards sivil toplumun bugünkü kullanımı üzerine yaptığı araştırmada sivil toplumun, hem politik ve sosyal alanda hem de medyada yaygın kullanımın *sorun çözücü* olduğunu belirtmektedir. Edwards'a göre neo-liberal gelişmeler, sivil toplumu ve sivil toplumun sorun çözücü işlevini ön plana çıkarmıştır (Can, 2007: 93). Gordan'a göre bu görüş liberal geleneğin beslediği yurttaşlık anlayışı ile benzerlik göstermektedir. A. de Tocqueville'in bakış açısıyla bakıldığında, hükümet dışı kuruluşlara yurttaşın gönüllü katılımı ile demokratik kültür arasında doğrudan bir ilişki vardır (Gordan R., 2001: 168). Böylece bireyin

gönüllülük esası ile katılımı sağlanmış olurken bireyin katılımı aynı zamanda kamunun çıkarı ile birleşmiş olmaktadır.

Yurttaş katılımını referans alan bakış açısı dışında aktörlerin üstlendikleri görevleri ön plana çıkaran bakış açısı da yaygındır. Bu perspektif daha çok üyelerin katılımı ile değil üyelerin ya da gönüllü kuruluşun yerine getireceği görev ve hedeflerle ilgilenir. Örgütlerin kaynak ve bağlantı ağları önemli olurken, üyelerinin üretkenliğini taahhüt etmek ve karşılaşılabilecek riskleri azaltmak beklenmektedir. Bu bakış açısının uzantısı olarak gönüllüler, stratejik kaynak olarak görülmektedir. (J. D. McCarty ve M. N. Zald, 1997'den aktaran Sara Gordan, 2001: 169; Can, 2007: 95). Sivil toplum tartışmalarında sıkça altı çizilen gönüllülük ve katılım, demokratik bir anlamdan giderek uzaklaşmakta, belli işleri üstlenen ve bu görevleri yerine getirme garantisi veren bir yapıya dönüşmektedir.

Sivil toplum tartışmalarının üçüncü sektör bağlamında da yapılması neoliberalizmin STK'lar üzerindeki etkisini görünür kılmaktadır. Tunçay'a göre "hükümet dışı örgütler" ya da "sivil toplum kuruluşları" kavramlarının kullanımı farklı nüanslara işaret etmektedir. Ekonomik ya da siyasal alana yapılan vurgu biraz da o ülkede sivil toplumun gelişme seyrine bağlı olarak değişmektedir. Türkiye bağlamı içinde konuşursak eğer Tunçay'ın (2003: 11) belirttiği gibi kamu bütçesiyle yerine getirilen hizmetlerden ya da özel sektörün faaliyetlerinden sıyrılmış bir alan olarak sivil toplum kuruluşların faaliyetleri yaygın değildir. Türkiye gibi gelişmemiş ülkelerde kavram hem birinci sektör (kamu ya da politik alan) hem de ikinci sektör (ekonomi alanı) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de neoliberalizmin etkisi, sivil toplum-devlet ilişkilerinde deneyimlenmekte birlikte STK'ların özerkleşme istemlerinin sürüp gittiğine tanık olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları ile üçüncü sektör kavramlarının bir arada kullanılması, makro ölçüde yaşanan dönüşümlerin izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla Acı'ya göre üçüncü sektör kavramı içinde iki bakış açısını barındırmaktadır. Bunlardan birincisi, kalkınma anlayışlarına da temel oluşturan neoliberal yaklaşımların sosyal devlet anlayışında yarattığı tahribat sonucu 'minimalize' olan devletin boşluğunu doldurma

meselesidir. İkincisi, bununla paralel olarak ortaya çıkan katılım ve yönetim anlayışıdır. (Acı, 2005: 83). Son dönemlerde sivil toplum kuruluşlarının ön plana çıkmasında bu bakış açısının etkisi hakimdir. STK'ların yürütülen projelerde ortak ya da danışman olarak yer alması, katılım ve yönetim perspektifiyle ancak anlaşılabilir.

1975'lerden itibaren sivil toplum kuruluşlarının işlevlerine bakıldığında, yardım ve bakım hizmetlerinden giderek uzaklaştıklarını, birçok konuda dönüşümü hedefleyen hareketlere ve örgütlenmelere doğru kaydıklarını gözlemlemek mümkündür. Kabaca 1950'lilerle başlayan süreç, kalkınma anlayışında başta olmak üzere STK'ların yardımcı olma anlayışını aştığını, sürece dahil olma ve sorumlulukları paylaşma sürecine girdiklerini söyleyebiliriz. (Başyazı, 2001: 20) Sorumluluk paylaşımı daha ilerde tartışacağımız yönetim felsefesinin temelini oluşturacak ilkelere biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum tartışmalarında sıkça gönüllülük-sorumluluk veya özgürlük-yurttaşlık gibi kavram çiftlerinin birlikte kullanıldığını görmekteyiz.

Sivil toplum kuruluşlarının hem ulusal hem de uluslararası gündemde etkili olmalarını sağlayan globalleşme sürecinin ideolojik ve ekonomik yönü arasındaki zıtlık, birçok sürecin aynı anda yaşandığına dair bir kanıttır. Appadurai, küresel kültür akıntılarında bahsederken finansmanların, para akışına dayalı olduğunu ideomanzaraların ise özgürlük, devlet ve refah yanlısı ya da karşıtı imge akışlarına işaret ettiğini belirtmektedir (King, 1998: 28). Ancak Sancar'a göre sermaye akışının yönü* ve nedeni (borç verme vs.) gibi kriterler dikkate alınsa bile globalleşme süreci, meşruluğunu insan hakları, demokrasi ve etik retoriği ile sağlamaktadır (Sancar, 2000: 25). Bu çelişkili durum ve politikasızlık ortamında siyasallık anlayışının siyasal terimlerle yapılması önerilmektedir (Tekin, 2000: 46).

STK'ların 1990'lı yıllardan sonra yeni kalkınma yaklaşımları doğrultusunda özellikle az gelişmiş ülke kalkınma süreçlerinde devlet ile işbirliği içinde sorun giderici,

* 1970-1980 dönemi genellikle genişlemenin yaşandığı yıllar olarak bilinir. Mali faaliyetlerdeki genişlemenin temelinde ise sermayenin yüksek gelirli ülkelere düşük gelirli ülkelere doğru akışıyla ilgili olup, borç verme ilişkisi olarak görülebilir (Dilaver Demirağ, Eski Köye Yeni Adet: Alternatif Küreselleşme Hareketi ve Yeni Sol, *Tezkire*, Mayıs Haziran, S.26, 2002: 149).

özüm bulucu nitelikleri dikkate alınırsa Türkiye bağlamı daha iyi analiz edilebilir. Bu çerçevede neoliberal yaklaşım, özgür piyasa için uzlaşılın kuralları uygulama vazifesi görmektedir (Acı, 2005: 58-66). İşte Bali'ye göre (200: 35-42) Türkiye'de sıkça TUSİAD ya da diğeri ekonomi temelli kuruluşların sivil toplum örgütü olup olmadıkları yönündeki tartışmalar ve zihin karışıklığının nedeni budur. Bali, sivil toplum kuruluşlarının ekonomi aktörleri tarafından sahiplenilmesini, sivil toplum hareketinin zaafı olarak nitelendirirken aslında neoliberal sürecin etkilerini deneyimlediğimiz açıktır. Zihin karışıklığına neden olan bir başka söylem ise sivil toplum örgütlerinin sadece devletle aralarına mesafe koymaları gerektiği şeklindeki bakış açısıdır. Ancak biliyoruz ki devletle geliştirilmek istenen özerklik ekonomi alanı için de geçerli olmak durumundadır.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının dönemlere, mekana ve etkinlik alanlarına baktığımız zaman, sivil toplum olgusu hakkında genel bir bakış açısına sahip olabiliriz. 1996'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın mali desteği ve Habitat II Konferansı bağlamında başlatılan *Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşları Araştırması*, bize bu verileri sunması bakımından değerlidir. 1880'e yakın toplam STK sayısının 1200'ü 1980-90 dönemi içerisinde kurulmuştur. Buna ek olarak iki büyük kent (İstanbul ve Ankara) illere göre STK dağılımında önde olurken, dayanışma (%22.7) ve eğitimden (%13.7) sonra ekonomi alanı (%13.4) STK'ların faaliyet alanlarını belirlemektedir (Gönel, 1998: 25-30).

Yukarda değinilen araştırmada sivil toplum kuruluşlarına dair veriler -faaliyet alanı, mekanı ve zamanı şeklinde kategorilere ayrılmış- bizim için birkaç açıdan önemlidir. Bunlardan birincisi, 1980-90 dönemi arasında yaşanan STK patlamasının somutluk kazanmış olmasıdır. 1980 sonrası dönem, uluslararası bağlamda yaşanan neoliberal etkilerle uyumlu görünmektedir. İkincisi, sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarında görülen ve aslında devletin üstlenmesi gereken (sosyal hizmetlerin yetersizliği gibi nedenlerle desteklenen dayanışma dernekleri ve bütün yurttaşlarına eğitim götürememişliğin göstergesi olarak eğitim kuruluşları) birçok alanda salt devleti değil STK'ları da görüyoruz. Ancak burada STK ve devlet ilişkisine yönelik bir ekleme yapmak gerekir. Sözü edilen çoğu sivil toplum kuruluşu, faaliyetlerini gerçekleştirirken

alternatif programlardan çok önde gelen resmi kurumların desteği ve sosyal sorumluluk anlayışının dönüşümü çerçevesinde faaliyetlerini yürüttüğünü söylemek gerekir.

Sivil toplum kuruluşları bir yandan siyasi alternatifler olarak görülürken diğer yandan depolitize olma süreci ve yeni demokrasi modelleri bağlamında tartışılmaktadır. Liberal kuramın ekonomi, devlet ve sivil toplumu birbirinden tamamen farklı etkinlik alanları olarak görmesinden sonra yeni tartışmalar bu üç alan arasında birleşimi tartışmaktadır. Birleştirici modele, genel olarak sivil toplum kuruluşlarının kamu fonları ile desteklenmesi, kamu refahı ve diğer bazı hizmetlerin yapılması tartışmaları eşlik etmektedir (Hirst, 1994, 167'den aktaran Erdoğan Tosun, 2003: 32). Birleştirici modelde devlet, yerel grupları ortak problemler hakkında müzakere etmeye, birlikte hareket etmeye ve getirilen çözüm önerileri hakkında bir karşılaştırma yapmaya çağırmaktadır (Baccaro, 2002'den aktaran Erdoğan Tosun, 2003: 32). Bu modelin müzakere, ortak karar alma gibi kavramları ön plana çıkardığını görüyoruz. Ancak kamu refahı ile ilgili hizmetlerde devletin sorumluluğunun kaldırılması ile bu hizmetlerin tartışma alanına dahil edildiğini ve katılımın çoğu kez işlevi üstlenmeye dönüştüğünü görmek mümkündür.

Katılımın işlevi üstlenmeye dönüştüğü süreçte, sivil toplum kuruluşlarının sınırlılıklarına daha yakından bakmak gerekir. Young'ın (2000: 186) belirttiği gibi sivil toplum, gönüllülük ve merkezîyetçilikten uzaklık gibi erdemleri barındırsa da sosyal gruplar arasında farklılıkların devamı da katkı sağlayabilmektedir. Dahası sivil toplum, bazı hizmet alanlarında devletten daha etkin kabul edilse de sivil toplumun, sosyal adalet ve demokrasi için katkısının sınırlı olduğunu bilmek gerekir. Young, devlet-ekonomi ve sivil toplum arasında koyduğu mesafeyi dayanışma ve demokratikleşmenin garantisi olarak görmektedir. Erdoğan Tosun'un (2003: 33) belirttiği gibi ekonomi, devlet ve sivil toplumun kendilerine özgü sınırlılıkları bulunmaktadır. Sorunlara çözüm aracı olabilmek için bu alanların ortaklık ve işbirliğine dair sınırlarını sürekli tartışma konusu yapmak gerekir. Demokrasi modelleri bağlamında tartışılan sivil toplum, devlet ve ekonomi alanlarının ilişkisi çoğu zaman birbirini dışlayan yorumlara neden olmaktadır. Müzakereci modelin katkısı, farklı sosyal grupların tanınmaları ve önerilerinin katılım çerçevesinde değerlendirilmesidir.

7.1.3. Devlet-STK İlişkilerinin Yeniden Üretilmesi

Devlet-sivil toplum ilişkisinin dinamik bir süreç olması, devlet-STK ilişkisinin her zaman yeniden tartışılmasına imkan vermektedir. Salt sivil toplum devlet ayrılığı sağlanabilir mi? Salt ayrımı iddia etmek hangi ilişkileri gizler? Sivil toplum alanında iktidar odağı olarak sadece devleti mi görmek gerekir? Sivil toplum-devlet arasında nasıl bir denge kurulmalı ya da bu mümkün müdür? Nasıl bir denge demokratikleşme ve farklılığı temsil edebilir? Kadınlar nasıl bir sivil toplum-devlet ilişkisi istiyor? Bütün bu sorulara net yorumlar getirmek mümkün olmasa da tartışma bağlamının çerçevesini çizmektedir.

Sivil toplum-devlet arasındaki ilişki, genel olarak devletin iktidar odağı olduğu ve sivil toplumun bu odaktan arınmış olduğu tasavvuru etrafında gelişir. Devlete karşı toplum kurgusu bu tek yönlü bakış açısının ürünü olarak değerlendirilebilir. Oysa Belge, (2000: 85) sivil toplum ile devlet arasında bir denge olmasını ve bu dengenin sonucu olarak ikisinin girip çıktığı ama kimsenin hakim olmadığı ya da özdeş olmadığı bir kamu alanının oluşturulmasının gerekli olduğunu savunur. Bu yaklaşım iki alan arasında karşıtlık ilişkisinden değil, karşılıklılık ilişkisinden bahseder. Dolayısıyla devlete karşı yekpare bir sivil toplumdan bahsetmek mümkün değildir. Türkiye bağlamında düşünürsek eğer devletin adeta atadığı vakıf yönetimleri olduğu gibi siyasi elit üzerinde etkili olan sivil toplum örgütlenmeleri de mevcuttur (Gönel, 1998: 98). Bu iki örnek Belge'nin tarif ettiği gibi farklı alanların ilişki geliştirdikleri ama birbirine özdeş olmadığı anlayışının tersine tam da özdeş olma anlayışının örnekleri olarak okunabilir. Bu anlamda sivil toplum anlayışında, 'eşitlikçi' vurgunun ağır basması kaçınılmaz görünmektedir. Oakeshotta'a başvuracak olursak, sivil beraberlik/yükümlülük adı altında somutlaşan 'demokratik kurallı ilişkiler', *Societas* ve *Universitas* kavramları arasındaki ayrımda görünürlük kazanır. *Societas*; araçsal olmayan davranış kurallarının belirlediği, farklılıkların korunduğu bir beraberlik anlayışıdır. *Universitas*'ta ise kamusal kaygı, birey veya grup özgürlüğünün tamamen önündedir (Sarıbay, 2003: 17). Ancak tekil ve evrensel arasında böyle bir dolayım, iktidar odakları ve farklılık gibi süreçleri görmezden gelir. Dolayısıyla tekil'in,

farklılıkların, çoğulluğun temsili ve katılımı ile kamusalın tasavvur edildiği bağlam arasında her zaman dışlama ve içerme gibi dinamik bir ilişki hakimdir.

Genel olarak sivil toplum ya da sivil toplum kuruluşları, devletten talep ettikleri şeffaflık ve hesap verebilirlik ilişkisine ek olarak, cinsiyet rejiminin sorgulanmasını da talep ederler. Sivil toplum kuruluşları şüphesiz toplumu karşılamaz dolayısıyla sivil toplum kuruluşları da katılım ve güvenilir olma bakımından topluma sorumludur (Akçar, 2003: 16). Bir başka sorumluluk alanı ise devletin yükümlülüklerinin belirtilmesidir. Keane, (1994: 36) toplumsal eşitlik ve özgürlüğü genişletecek toplumsal mücadele ve inisiyatiflere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Bu sürecin etkin olabilmesi için sivil toplum üzerinde sermayenin, devletin ve erkek yurttaşların sahip oldukları iktidarın azaltılmasını şart koşmaktadır. Keane, sivil toplumun hem özgürlükçü hem de eşitlikçi olması gerektiğini söylerken bir yandan farklılığı diğer yandan eşitliği dengelemiş bir bakış açısı sunmaktadır. Kabasakal Arat da (2006: 31) sivil toplum ve devlet arasındaki dengeyi kadın bağlamında kurar. Kadınların kendi problemlerine yönelik çözüm önerilerini bağımsız oluşturmak ve uygulanması için kamu kaynaklarının kullanımı talep etmek, aynı zamanda cinsiyet rejimini hedef alır. Türkiye bağlamında kadınların bu talepleri ve var olabilmek için girdikleri mücadele tam da Keane ve Kabasakal Arat'ın teorize ettiği 'denge'ye ve erkek yurttaşların iktidarlarını azaltmaya dayanır.

Sivil toplum-devlet ilişkisinde, normatif ve siyasi taraf arasında organik bir bağın olduğunu kabul etmek gerekir. İşte bu organik ilişki boyunca, devletten bağımsız gerekli bir varlık olarak, sivil toplumdan bahsediliyorsa 'iyi', çatışma kaynağı olarak görülüyorsa 'kötü' olarak algılanmaktadır (Sarıbay, 1994: 95). Uğur'un (2003: 14) belirttiği gibi “ “gene ortalığı karıştıracaklar” diye bakan, yurttaş girişimini esasen huzuru bozucu bir unsur olarak algılayan bir yönetim yapımız var”. Bu tavır sivil toplum-devlet ilişkisine hakim olan devleti, sivil toplumdan korumak ve sivil topluma müdahale etme anlayışı tarafından desteklenir. Bu bağlamda Habermas'ın (1999: 46-47) söylem kuramının çekiciliği, müzakereci modelin merkezsizleştirilmiş bir toplum imgesi yaratmasıdır. Ancak 'huzuru bozucu' ve 'kötü' olarak kodlanan sivil toplum

anlayışı, devleti genel yarar için müdahale etmekte yetkin görmekte dolayısıyla merkeziliğin damgasını hissettirdiği bir ilişki sürüp gitmektedir.

7.1.4. Ulusal ve Uluslararası Ölçekte STK'lar

Sivil toplum kuruluşlarının uluslararası sisteme dahil olması ya da uluslararası sivil toplum örgütlerinin ulusal örgütlere etkisi karşılıklı ilişkiler düzeni içerisinde anlamlıdır. Ulusal ölçekte bir sivil toplum örgütü neden uluslararası bir örgüte gereksinim duyar? Uluslararası bir örgütle ilişki ulusal sivil toplum* kuruluşu üzerinde ne gibi etkiler yaratır? Ya da ulusal sivil toplum örgütleri ne zaman/hangi ortamda uluslararası sivil toplum örgütleri ile ilişki içinde olmaktan çekinir? Ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerini daha yakın platformlarda birleştiren konjonktür nelerden beslenmektedir? Sivil toplum kuruluşlarının son dönemlerde uluslararası destek arama süreci dikkate alınırca, ulusal ve uluslararası ölçekte kurulan ilişkilere daha yakından bakmak gerekir.

Sivil toplum örgütlerinin uluslararası alana girmesi, müdahil olması ya da politika oluşturma sürecine katılmasını sağlayan birkaç adımdan bahsetmek gerekir. Bu adımlardan birincisi, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'de sivil toplum örgütlerine faaliyet alanı çerçevesinde danışmalık yapma imkanını açan düzenlemedir. İkinci adım BM tarafından Rio de Janeiro'da 1992'de düzenlenen Çevre ve Kalkınma Konferansı'dır. Bu konferansın eylem planı olan Gündem 21'de hükümet dışı örgütlerin güçlendirilmesi, siyasi karar alma ve uygulama süreçlerine dahil edilmesi yönünde bir görüş çıkmıştır (Sancar, 2000: 23). Bu adımlardan üçüncüsü Pekin'de toplanan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'dır. 'Katılım' anlayışı üzerinde durulan Konferansta, özellikle sivil toplum örgütlerinin -özelde kadın örgütlerinin-kadın hareketi ve küresel süreç üzerinde sahip oldukları etkiye/önemine dikkat çekilmiştir (Emrealp, t.y.: 49-50). Danışmanlık olarak başlayan süreç, giderek ortak politika oluşturma ve uygulama zeminine kaymaktadır. Sivil toplum örgütlerine yönelik bu genel bakış, tartışma başlıklarını oluşturmaktadır. 'Katılım', 'yerindelik' ve 'yönetişim' felsefesi bu bakışı kristalize eden üç kavram niteliğindedir.

* Ulusal sivil toplum kuruluşları tanımlaması tamamen faaliyet gösterilen alanı ön plana çıkaran bir anlamda kullanılmaktadır.

Kadın sivil toplum örgütlerine yönelik özel vurgu, Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu'nda açıklık kazanmaktadır. Kadınların ikincil konumlarının dönüştürülmesi için bir yandan yöntemler (bilinç yükseltme çalışmaları gibi) önerilmekte diğer yandan kadınların kamu politikalarına katılımı ve bunun sağlanması için mekanizmaların harekete geçirilmesi kararlaştırılmaktadır (Pekin+5, 2001: 40-51). Pekin +5 Deklarasyonu'nda kadınlar, kadının temas ettiği bütün alanlarda hem dönüştürücü bir unsur olarak hem de taraf olarak görülmektedirler. Kadınlar sadece durumdan etkilenen pasif alıcılar olarak değil, bağlamdan etkilenen ve aktör olmaya çağrılan bir konumdadırlar.

Uluslararası gündeme sivil toplum örgütlerinin dahil olması ve ortak ya da aktör olarak kabul edilmesi, uzun bir sürecin ürünüdür. Bu sürecin çıktıları olarak okunabilecek gelişmeler birkaç noktada görünürlük kazanmaktadır. Bunlardan birincisi, uluslararası topluluğun parçası olmak yerel ya da ulusal bağlamda çalışan sivil toplum kuruluşları için kimi sorunların çözümünde bu STK'ların itibarını kullanmak, kolaylaştırıcı olmaktadır. İkincisi, yurtdışındaki STK'ların mali olanaklarının aktarılması veya belli projelere destek olunması yurtdışı STK'larla ilişki geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Üçüncü bir faktör olarak yurtdışında çalışan STK'ların deneyim ve bilgileri çoğu zaman Türkiye'de çalışan STK'lardan daha geniş olmaktadır (Yaman, 2003: 90; Gönel, 1998: 60). Dolayısıyla ulusal çapta faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin uluslararası arenada -yurtdışında- çalışan bir ortak ya da kuruluştan destek almanın somut yararları olmaktadır. Ancak uluslararası ağların sivil toplum kuruluşları üzerindeki etkilerini tek yönlü olarak geliştirdiklerini söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü faaliyetlerine odaklandığımız her iki STK'nın söylemleri bu gelişmenin tek yönlü olmadığını bize göstermektedir. KAGİDER, fonların sürekli olmadığı için KAMER, fonların kendi gündemlerini baskıladığı için eleştiri geliştirmektedirler. Her iki STK fon alsada fon haricinde kaynak yaratma arayışına girmektedir. Bunun ötesinde her iki STK, kendi deneyim ve örgütlenme anlayışını dünya STK'larına örnek olarak göstermektedir.

Gönel'in belirttiği gibi, yurtdışında bulunan sivil toplum örgütleriyle ya da uluslararası örgütlerle her zaman ilişki kurulmamaktadır. Merkezi yönetimler, sivil

toplum örgütlerinin kurdukları dış ilişkilere sıcak bakmamakta ya da kurulan ilişkide merkezi yönetimlerin onayı gerekmektedir. Dolayısıyla hem sivil toplum örgütlerinin kendilerinden hem de kamu otoritesinden kaynaklanan nedenlerle ilişkilerin geliştirilmediği açıktır. Buna rağmen Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin yarısından fazlasının yurtdışı ile ilişkisi (üye, temsilci, işbirliği, yayın vs) olduğu bilinmektedir (Gönel, 1998: 60-62). Yurtdışı ile ilişkinin bu kadar gelişmiş olmasının nedeni, uluslararası kuruluşların 1992 Rio Konferansı sonrasında yaşananlar doğrultusunda, ülkesel ölçekte yürütülen etkinlikler desteklenirken (fon verme gibi) “kamu yararı gözetin” ve “kazanç peşinde koşmayan” ortak arayışında, sivil toplum kuruluşlarına dikkat çekmesi olmuştur (Emrealp, t.y.: 43). Sivil toplum kuruluşlarının kendi faaliyetlerinin etkinliği için uluslararası STK’larla ilişki geliştirmeleri, uluslararası gelişmelerle (konferans, eylem ve platformu gibi) desteklenmektedir.

Uluslararası kuruluşların etkinliğinin artmasıyla birlikte, küreselleşme tezinin gelişmekte olan ülkelerdeki grupları daha da güçlendireceği fikri öne atılmaktadır. Bu tez siyasi süreçlerin, bağlantı, kaynak ve fırsatların aynı şekilde yayıldığını farz eder. Bumerang hipoteziyle ifade edilen süreç, iç siyasi aktörlerle (STK’lar gibi) devlet arasındaki gerginlikte, doğrudan uluslararası müttefik veya destek arayışına gidildiğini göstermektedir (Keck ve Sikkink, 1999: 93’ten aktaran Arabacı, 2003: 20). Özellikle insan hakları ve çevre gibi konularda yerel/ulusal sivil toplum örgütlerinin uluslararası sivil toplum örgütlerinin müdahalesini istediklerini bilmekteyiz. Bu süreçte dikkat çekici durum; insan, çevre ya da kadın meselelerinin çözümünün ya da tartışmasının yerel bağlamda kalmayıp uluslararası aktörlerin gündemine taşınmasıdır.

Ulusal düzeyde yaşanan tartışmalı bağlamlara rağmen, uluslararası arenada sivil toplum örgütleri ‘ortak’ olarak kabul görmektedir. Habitat I Konferansı’nın en önemli çıktısı, BM’nin muhatap olarak merkezi yönetimleri görme anlayışının iflas etmesidir. Gündem 21 ile başlayan çözüm arayışı, Habitat Gündemi’ni belirlemiştir. Hem yerel yönetimler hem de sivil toplum örgütleri, uluslararası düzeyde etkin ‘ortak’lar olarak görülmektedir (Emrealp, t.y.: 45). Dolayısıyla merkezi yönetimler var olan sivil toplum örgütlerini faaliyetlerine katarak aynı zamanda meşruluklarını da garantilemektedirler. Örneğin Türkiye’de son zamanlarda uygulanan ve halen uygulamada olan SODES

(Sosyal Destek Programı) ve SRAP (Sosyal Riski Azaltma Programı) gibi projelerde ‘ortak’ olarak sivil toplum örgütlerini sürece dahil etmeye çalışmak böyle bir bakış açısının ürünüdür.

Sivil toplum kuruluşları ya da ekonomi temelli sivil toplum örgütleri (bu kuruluşlar medyada sivil toplum kuruluşu oldukları yönünde sıkça desteklenirler) sivil toplum kavrayışına uluslararası ilişkiler bağlamında yeni bir görev tanımı getirmişlerdir. Özellikle Türkiye bağlamı içinde konuşursak eğer 1980’lerden itibaren ekonomik kaygılarla kurulan birçok sivil toplum kuruluşu, siyasi gündem hakkında bilgi verme, ülke tanıtımı ve lobi faaliyetleri gibi görevler üstlenmektedirler (Bali, 2000: 35-37). Özellikle ekonomi dünyasının ‘sosyal sorumluluk’ adı altında yürüttüğü birçok faaliyet, sivil toplum kavrayışımızı yapı bozuma uğratmaktadır. Ancak devlet, ekonomi ve sivil toplum örgütleri arasındaki bu organik bağ, çoğu zaman genelleştirilmektedir.

...Sivil toplumun yokluğundan, baskıcı ve merkezi yapının değişmediğinden, iktidar aygıtının hala kendi iç tutarlılığını sürdürmeye ve kamusal yaşamı kurumsallaşmış klişeler ideolojisi aracılığıyla boğmaya çalıştığından söz ediyorsak, STK’ların da toplumun organik temsilcileri değil, Batılı bir modelin Türkiye’deki acenteleri olduğunu söylemeliyiz (Türkeş, 2000: 49).

‘Seçkincilik’ eleştirisine katılmakla birlikte STK’ların ve genel anlamda sivil toplumun potansiyeli -demokratikleşme, insan hakları ve katılım gibi- üzerinde durulmadıkça veya geniş bir katılım sağlanmadıkça, STK’ların temsilcilik veya sanal örgütlenmeler olarak adlandırılmaları kaçınılmaz görünmektedir. Böyle toptancı bir bakış açısı sivil toplum kuruluşlarının yarattıkları anlam genişlemesini ve direnme noktalarını tamamen görünmez kılmaktadır.

7.1.5. Feminizm ve ‘Yeni Kapitalizmin Ruhı’

Feministlerin ya da feminist taleplerin, 1970’lerdeki bütüncül eleştiri kapasitelerinden giderek uzaklaştıkları tezi,* son dönemlerde güncelliğini korumaktadır. Feminist taleplerin, ekonomik temelli yeniden dağıtım meselesi gibi taleplerden

* Fraser’ın son zamanlarda yayınlanan makalesi farklı feminizmlerin varlığına ve faaliyetlerine bakmaksızın bütünsel olarak feminist hareketin, taleplerin neoliberal dönüşümle birleştiği üzerine odaklanmaktadır (Bkz: Feminism, Capitalism and the Cunning of History, *New Left Review* 56, March-April 2009).

uzaklaştıkları ve tanınma, kimlik gibi talepler etrafında birleştikleri görülmektedir. İlk bakışta böyle bir dönüşümün yaşandığını söylemek mümkündür. Ancak böyle bütünsel bir kaymanın olduğunu söylemenin yanıltıcı olduğunu iddia etmek mümkündür. Fraser’ın üzerinde durduğu gibi radikal feministler hariç (sosyalist feministler, siyah feministler, emperyalizm karşıtı feministler gibi) diğer feministler, toplumsal cinsiyeti kategorik bir öncelikle ortaya koyan çabalara karşı çıkmışlardır. “Yalnızca toplumsal cinsiyete değil, aynı zamanda sınıf, ırk, cinsellik ve milliyet konularına odaklanarak bugün yaygın olarak kabul gören “kesişmecî” bir alternatif öncülüğünü yaptılar” (Fraser, 2009: 6). Toplumsal cinsiyetin tek kategorik analiz nesnesi olmaktan çıkması, Fraser’ın deyimiyle ‘kapitalizmi eleştiren cinsiyet eşitsizliklerinin analitik üç boyutuna-ekonomik, kültürel, politik-’ dair analizlerin derinleşmesini sağladığı açıktır.

Toplumsal cinsiyet kategorisinin tek analiz nesnesi olmaktan çıkması ekonomik, politik ve kültürel alanı birbirinden kopuk alanlar olarak değil birbiriyle karmaşık ilişkiler yumağı şeklinde görür. Aslan ve Gambetti’nin vurguladığı gibi, işçi mücadelesini kadın mücadelesi ile birleştiren faaliyetlerde bile hedef, salt ekonomik değildir.

Örneğin SEWA, yoksul kadınlar tarafından kurulan, 1972’den bu yana kadınlara iş, maaş, yemek güvencesi ve sosyal haklarını sağlamayı amaçlayan önemli bir sendikal harekettir. SEWA’nın verdiği mücadele yalnızca kadınlara daha yüksek gelir sağlamayı hedeflememekte; aynı zamanda onları güçlendirip hane ve toplum içindeki rollerini de değiştirip dönüştürmektedir. Benzer şekilde Women Working Worldwide, İngiltere’de kadın işçilerin oluşturduğu uluslararası bir ağ dahilinde çalışır...Development Alternatives With Women For A New Era’da kadın akademisyenler ve aktivistler ekonomik adalet, toplumsal cinsiyet eşitliği ve demokrasi için küresel düzeyde araştırmalar yapıyorlar... Halihazırdaki birçok eksikliğe rağmen Venezuela’da anayasaya yapılan feminist müdahaleler; ev işinin üretici faaliyet olarak tanımlanması; kadınların ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran Kadın Bankası, Ulusal Kadın Enstitüsü gibi kurumlar da yine yalnızca ekonomik bir takım merciler olarak algılanamaz (Aslan ve Gambetti, 2009: 11).

STK’larda yapılan faaliyetler ekonomi alanını hedeflese de salt ekonomik talepler olarak yorumlanmayacağı bir başka örnek Türkiye’den verilebilir: KAMER. KAMER, kadının tanınma ve temsil konularını ön plana çıkarmak için uğraş vermektedir. Ancak KAMER’in çalışmaları temsil, tanınma ya da kimlik sorunsalı ile

bitmemektedir. KAMER'e başvuran kadınların büyük çoğunluğu iş istemektedir. Bu talep aynı zamanda kadının ekonomi alanının dışında kalmışlığını sorgulatmaktadır. Nitekim beceri kazandırma anlayışı, ekonomi alanından dışlanmışlığa belli bir eleştiri getirmektedir. Ataerkil değerler ise bu durumla iç içe geçmiştir. Dolayısıyla ilk başta Fraser'ın belirttiği gibi yeniden dağıtımdan kimliğe doğru gidiş gözlenmekle birlikte, kadının mevcut durumu (ekonomik alandan dışlanmanın ataerkil değerlerle sarmalanması) ekonomik politikaları ya da yeniden dağıtımı hedeflemektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren KAMER, kadınlara bazı beceriler kazandırmakla (projeler bazında atölyeler kurma ve kadınlara beceri kazandırma) sadece onları ekonomi alanına dahil etmeye çalıştığını iddia edemeyiz. Amaç kadının ekonomi alanına dahil edilmesiyle kurtulacağı anlayışından çok hem bireysel olarak hayatın dönüşümü hem de buradan hareketle sosyal hayatın eril değerlerinin dönüşümü hedeflenmektedir.

KAMER'li Ö. Y, amaçlarının hem ekonomik hem de sosyal alan olduğunu şöyle ifade ediyor:

Gender perspektifini işin içine katmak, var olan politikaların nasıl ayrımcı olduğunu göstermek diğer taraftan tabi kadınları da evden çıkararak onların hem siyasal hem ekonomik hem sosyal hayata katılımlarını desteklemek. Ama sorun bir tek kadınları katmakla olmuyor. Yani bazen biraz fazla takılıp kalıyoruz. İşte mesela karar mekanizmalarında yüzde kaç kadın var gibi. Kadınların evden çıkmaları önemli. Özellikle bu bölgede kadınların evden çıkamama gibi sorunları, kadınların toplumsal hayattan uzak olmaları gibi bir sorunları var. Onu aşmak muhakkak önemli. Ama ondan da öte kadın bakış açısını bu sisteme girebilen kadınlara da erkeklere de kazandırmak önemli (Ö. Y).

Ö. Y'nin ifadesi tam da kadını güçlendirmek ile iktidara dahil etmek arasında kurulan paralelliği sorunlu hale getiriyor.

...Feministler angaje oldukları pratik mücadelelerden kaynaklanan birikimleri sonucunda fark etmişlerdir ki "kadını güçlendirmek" veya "bağımsızlaştırmak", var olan iktidar alanında ona bir yer kazandırmaktan geçmeyebilir. Toplumsal pratiklerin ve siyasal kurumların kaidesini oluşturan, onların varlığını gerekçelendiren ve yeniden üretilmelerinde işlevsel olan birtakım söylemsel kategoriler sorgulanmadıkça kadınların "eril" iktidar alanları içine itilmeleri, umulduğunun aksi yönünde etkiler de yaratabilir (Aslan ve Gambetti, 2009: 5).

Kadının var olan alanlara katılımından çok hangi süreçlerle katıldığı daha fazla önemli olmaktadır. Dolayısıyla burada tartışılan konu, kadının herhangi bir alana girip girmemesinden çok (kadının her alanda var olması önemli olmakla birlikte) kadının giriş sürecindeki dönüştürme ve belli konuları tartışmaya açma kapasitesidir. Bu bağlamda kadının ‘güçlenmesi’, dönüştürme ve tartışma kapasitesi olarak görülebilir. Akkoç, güç kelimesinin kadınlar için nasıl farklı anlamlar taşıdığına işaret etmektedir:

Yani biz burada güçlenmeyi hedef alıyoruz. Ben tam burada güçlenmeyi yeniden tarif etmek istiyorum aslında. Feministlerin güçten anladıkları şey farklı. Ama şu andaki mevcut iktidardakilerin güçten anladıkları şey farklı. Onların güçten anladıkları para, ondan sonra sermayeyi elinde tutan, ondan sonra silahı elinde tutan güçlü oluyor... Seçimler yapılıyor tamam ama nasıl bir siyasi partiler yasası var, seçim süreçleri var ki hiçbir şekilde katılımcı değil. Kadınlar bu nedenle hiçbir şekilde içinde yer alamıyorlar (N. K).

Bütün bu tartışmaların ötesinde kadınların ekonomi alanına girişleri düşük olmakla birlikte kadınların bu alana katılımı ile dönüştürücü olmaları arasındaki ilişki önemlidir. KAGİDER’in bu çerçevedeki konumu dikkat çekicidir. KAGİDER, kadını ekonomi alanına dahil ederek, işlevlerini sınırlasa da, uluslararası kazanımlara duyarsız kalmamaktadır. Kaldı ki kadın girişimciliği diğer alanlardan soyutlanmış bir konu değildir. A. B, bu durumu ‘kadın için verimli topraklar oluşturmak’ söylemi ile dile getirmektedir:

Dedik ki misyonumuz sadece kadın girişimci yetiştirmek ya da onlara el uzatmak sonra inkübasyon sağlamakla kalmamalı. Onun dışında da kadın girişimci için verimli topraklar oluşturmalıyız. Bunlar nedir eğitimidir. Kadın erkek fırsat eşitliğidir. Parlamentoda daha fazla kadın olmasıdır. Kadına fırsat eşitliği yaratılmasıdır. Kadına bazı yerlerde öncelik ve ayrıcalık tanınmasıdır. Bu Birleşmiş Milletler’de gender budget dedikleri kadına yönelik bütçelendirme, devletin her kademesi mesela milli eğitimden adalet bakanlığına kadar kadının biraz daha farklı ayrıcalıklı olduğunu bilerek daha farklı bir bütçelendirme sistemi yapmak anlamına gelir. Örneğin kız çocuklarını okula gönderirken onlar için belki hükümetlerin daha fazla pay ayırmasını sağlamak. Dolayısıyla küçüklükten başlayarak kadın erkek eşitliği yolundaki eşitsizliği ortadan kaldıracak politikaları sağlamak. Birebir kadın erkek eşitliği üzerine çalışmak değil. Bunu başka dernekler de yapıyor. Ama bizim istediğimiz bunun zeminlerini hazırlamak. Bu nasıl oluyor? Parlamentoda oluyor, AB’de oluyor, Dünya temsilinde oluyor (A. B).

7.2. STK'lar: Söylem ve Özyönetim Stratejileri

7.2.1. Gönüllü ve Özgür Yurttaş Söylemi

Sivil toplum kuruluşları, devlete karşı konumlanmış olduklarını ve bu konumlanışın uzantısı olarak gönüllülük esası etrafında toplandıklarını iddia ederler. Dolayısıyla gönüllülük devlete karşı otonom oluşun göstergesi olurken, sivil toplum kuruluşunun olduğu temele referansta bulunulur. Daha yakından bakmamız gereken alan bu karşıtlık anlayışının gönüllülükle birlikte ne zaman nasıl sorumluluk ile birleşip, devletin yetişemediği alanlara kaydığını somutlaştırmaktır. Yönetim zihniyeti bakış açısında birey; mantıklı, özgür davranışı ve bu davranışın neden olduğu eylemleri yadsımadan kabul edebilen gönüllü özgür birey anlayışına dayanır (Burchell, 1996: 23). Tam da bu noktada özgürleşmiş gönüllü birey, 'bir şeyler yapmak' ile 'devlete destek olmak' arzusu içinde gönüllülük kimliğini oluşturur (İpek, 2006: 18). Özgürlüğünü gönüllülük ile deneyimleyen birey, böylece meşru bir temel de kazanmış olur. Devlete destek olmak, bir şeyler yapmak, sivil toplumun kendisinin de meşruiyet nesnesine dönüştüğünün göstergesi olarak karşımıza çıkar. Bora ve Çağlar'ın (2002: 343) belirttiği gibi politika-dışılık meşruiyet kaynağı olmaktadır. Politika dışılık ve bağımsızlık bu anlamda iki meşruiyet zeminidir. Bora ve Çağlar'ın kavramlarını kullanarak KAGİDER'in siyaset-dışılık söylemi ile KAMER'in de bağımsızlık söylemi ile meşruiyet talebini karşıladıkları söylenebilir.

Kadın sivil toplum kuruluşlarında gönüllülüğe yakından bakıldığında bu kavramın kadınları ikiye böldüğünü görürüz. Toplumda 'muktedir' olan sorumlu vatandaşın olması gerektiği gibi gönüllü olurken diğer kesim 'muhtaç' olarak kendine daha çok güven ve bilinçle mutlu olacağına inanmakta böylece gönüllülük işlerlik kazanmaktadır (İpek, 2006: 21). Böyle bir yaklaşım tarzı, kadın sivil toplum kuruluşlarında milliyetçi rüzgarın arttığı veya toplumun kalkınması için kadının davet edildiği dönemlerde sıkça karşımıza çıkar*. İşte böyle bir süreç STK'ların hem politika

* Çakır, kadınlık-millet arasında kurulan ilişkiyi ve bu süreçte gelişen gönüllülük faaliyetlerinin nasıl kurulduğu üzerinde yoğunlaşır (Bkz. *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yay.,1996). Kandiyoti ise bu süreklilikleri analiz edeceğimiz üç kavram verir: Cariye, bacı, yurttaş (Bkz. *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*, Metis Yay., İst., 1997).

yapma hem de politikasızlık içinde olma durumunu yeniden deneyimlemelerine yol açmaktadır.

Son dönem sivil toplum kuruluşları genel anlamda modernizmin taşıyıcılığını (modernizmin sivilleşmesi) üstlendikleri bir süreçten geçmektedirler. Daha çok verimlilik, rasyonellik ve iyi yurttaşlık ekseninde birleşen ve bir zamanlar seçkinlerin üstlendikleri misyonlar/söylemler şimdi STK'lar aracılığıyla yayılmaktadır (Bora ve Çağlar, 2002: 341). Aynı süreç neoliberal etkilerle kesişince, sivillik hem bir modernleştirici araç hem de bir şeyler yapmak kaygısıyla devlete yardım eden bireyin yurttaş olma sürecine eşlik etmektedir. Bu bağlamda kadınlar bu süreci en iyi temsil edenler olarak sıkça yurttaşlığa çağırılırlar. Ya da kendileri, hem cinslerine bu çağrıları projelerle bizzat iletirler.

7.2.2. Sosyal Sorumluluk ve Özgüven Sahibi Birey Söylemi

Refah devleti, hem ekonomik trendler nedeniyle mali yapısı hem de sosyal alanda yaşam alanının sömürgeleştirilmesi bağlamında sıkça eleştirildi. Habermasvari bir kavramsallaştırma kullanarak refah devletinin çok yönlü krizlerinden bahsetmek mümkündür. Aynı doğrultuda refah devleti, 'eşitlik' ve farklılık temelinde cinsiyet düzeni bağlamında da eleştirildi (Fraser, 1999: 310). Ekonomik trendlerden cinsiyet düzenine kadar hemen her konuda eleştirilen refah devleti ve demokrasi anlayışı 1980'ler ve 1990'lar boyunca da eleştirilmeye devam edildi. Bu dönemde refah devleti ve demokrasi anlayışını yeniden kurmaya çalışan her çabaya politik bir savaş açıldı. Bu sürece 'eşitlik', 'farklılık' ve 'çeşitlilik' kavramlarını içeren akademik tartışmalar da eşlik etti (Andersen ve Siim, 2004: 1). Refah devletinin tüm çelişkilerinin kaynağında 'devlet müdahalesi' görülünce plan, müdahale, kontrol ve örgütlülük gibi kavramlar bireyi bastırdığı gerekçesiyle eleştirildi. Girişimcilik, sorumluluk ve yasalara bağlı vatandaşlık gibi kavramlar ise yeni dönemin gözdeleri oldu (Özkazanç, 2007: 43-50). Dolayısıyla birey var olan makro yapılar karşısında yalnızlaşırken ancak bireysel olarak tekrar çeşitli ilişki ağları (girişimcilik, sorumluluk) geliştirdiği zaman kabul görmeye başladı.

Sıkça vurgulandığı gibi birey, bağlamından kopuk olarak muhatap alınır ve bütün ilişkilerin (toplumsal, ekonomik) merkezine yerleştirilir. Kendini gerçekleştirmek ise kişisel, özel bir hedef olmaktan çıkar. Paralel olarak ‘özgüven’ bizim topluma karşı sorumluluğumuz olduğu kadar demokrasinin de yaratıcı bir özelliği olur. Özgüven bütün zamanlarda yapma ve eylemi gerçekleştirmeyi ister. Dolayısıyla bu katılma ve yapma eylemi aynı zamanda toplumun demokratik sisteminin devamından sorumlu vatandaşların çalışmasına bağlıdır (Cruikshank, 1996: 231-245). Birey bir yandan bütün otoritelerden bağımsız olarak özgüven ve özgüvenin yaratımı üzerinde yoğunlaşırken bunun sosyal sorumlulukla kurulan ilişkisi özyönetim açısından önemlidir.

Birey bütün mekanizmalardan otonom olarak tasvir edilse de ‘sosyal sorumluluk’ onu yeni bir tür mekanizmanın aktörü olarak kavramaktadır. Sorun çözme görevinin asli sorumlusu olan devlet yerine gittikçe ya birey sosyal sorumluluk adı altında ya da şirketler kurumsal sorumluluk adı altında sürece dahil olmaktadırlar (Can, 2007: 103-104). Sivil toplum kuruluşları genel olarak sosyal sorumluluk anlayışını benimseyerek bu sürece katkı yapmakta dahası sorumluluğu paylaşmak adına ön plana çıkabilmektedir. Kadın sivil toplum kuruluşlarının sosyal sorumluluk anlayışı ile geliştirdikleri ilişki bizim için değerlidir. Yaşam alanı sermayelerini sürekli geliştiren kadınların, STK’lar içinde cinsiyet eşitsizliğini dönüştürme tarzları önemlidir. Projelerin (özellikle son dönemlerde başlatılan okuma yazma seferberliği veya kısmen kapasite geliştirme ve bilinç yükseltme) bireylere referansla konuşması ve kendi geleceklerinden sorumlu olmaları, sorumluluk söylemini yayması açısından önemlidir. Dolayısıyla devlet, taleplerin iletilebileceği ya da politikalarının sorgulanabileceği bir kurum olarak değil ancak sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olunacak bir kurum olarak tasvir edilebilmektedir (İpek, 1996: 17-18). Böyle olunca sorunun kaynağı ve çözümü olarak *sorumlu birey* ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin KAGİDER’in üye söylemlerinde ve bazı projelerinde sosyal sorumluluk anlayışının hakim olduğunu hatta diğer STK’ları ve kurumları bu söylemle göreve davet ettiğini görebiliriz.

7.2.3. Yönetişim ve Yerellik Söylemi

Sivil toplum kuruluşları ya da genel anlamda sivil toplum tartışmalarının ayırt edici noktası başta devlet olmak üzere iktidar odaklarına karşı durma kapasitesidir. Bu

bakış açısını biraz daha ilerlettiğimiz zaman ekonomi alanı karşısında da duran dolayısıyla iktidar odaklarının dışında salt bir müzakere alanı olarak tasarlanan sivil toplumdan bahsedilmektedir. Devlet ve ekonominin karşısında duran, ‘yaşam dünyası’nın kamusal alanı, iktidar odaklarından kurtarılmış bir alan olarak tasavvur edilir (Habermas, 2002: 28). Sisteme karşı yaşam alanı kavramsallaştırmasıyla liberal yönü daha ağır basan müzakereci demokrasi anlayışı, öznelere bağlamından kopardığı için bireyleri iktidar örüntülerinden kurtardığını varsayar. Halbuki sivil toplumun temsil gücü ve bu temsil anlayışının güç odaklarıyla ilişkisi özellikle feminist bakış açısı tarafından eleştirilmiştir (Fraser, 2004: 112-129).

Sivil toplum tartışmaları ve bu tartışmalara getirilen eleştiriler daha çok makro boyutta devlet-sivil toplum ilişkisi ile iktidar-özerklik alanında yoğunlaşmıştır. Sivil toplum tartışmaları özerklik ve hiyerarşiden uzaklaşma gibi resmi otoriteyi iktidar odağına yerleştiren bir bağlamda yapılmaktadır. Özellikle Foucault’nun iktidar odağını devletten topluma çeviren bakış açısının yeni iktidar tarzı ya da yönetim zihniyetini anlamayı kolaylaştırdığı söylenebilir (Özkazanç, 2007: 64). İşte sivil toplum kuruluşlarının sıkça kullandığı yönetim, özgüven, sorumluluk, yurttaşlık gibi kavramlara yeni iktidar tartışmaları ekseninde yeniden bakma ihtiyacı doğmaktadır. Çoğu zaman dönüşüm kaynakları olarak sunulan bu kavramların potansiyel ve sınırlılıkları üzerinde durmak gerekir.

Foucault’nun ‘conduct of conduct’ (davranış yönetimi) olarak özetlenen kavramında, yönetim; daha çok metodolojik ve rasyonel bir işleyiş olarak kabul edilip hem bireylerin hem de kolektivitelerin davranışlarını yönlendiren, ufak tefek değişiklikler yapan, düzenleyen bir şeyleri yapma şekli olarak sunulur (Burchell, 1996: 19). Dolayısıyla kimin nasıl yönetileceği ile ilişkili olan ‘yönetim rasyonalitesi’nde makro iktidardan mikro iktidar alanına doğru bir kaymadan bahsedilebilir. Bireylerin başkaları üzerinde değil özellikle kendi üzerlerindeki yönetim tekniklerinin nasıl işlediğine ve bunun nasıl davranışın idaresine dönüştüğüne dair çözümleme, sivil toplum kuruluşları tartışmasına yeni bir soluk getirebilir. Burchell (1996: 19-23) Foucault’nun ‘davranış yöntemi’ kavramı üzerinde dururken bireylerin birbirlerine karşı ve özellikle bireyin kendi üzerindeki yönetiminde hem özne hem de nesne konumunda olduğunu belirtir.

Liberalizmin hem klasik hem modern şekli (neoliberalizm) yöneten ve yönetilen arasında öyle bir ilişki kurar ki, bireyler hem kendi yaşamlarının hem de yönetsel ilişkilerin hedefi ve objeleri olarak yer alırlar. Bireyler yönetimin gerekli gördüğü gönüllü suç ortaklarıdır (Burchell, 1996: 23). Dolayısıyla neoliberal yönetim tarzı, genel anlamda düzenleyici kurallar çerçevesinde kendi özerk yasaları içinde işlerliği varsayar. Neoliberalizm, refah devletinin işleyiş mekanizmasını tahrip ettiği gerekçesiyle yeni bir toplum, ekonomi ve birey tanımı yapar (Özkazanç, 2007: 89). Bu çerçevede neoliberal bakış, refah devletinin bozduğu dinamiklere yeni bir düzen getirme ihtiyacıyla işe başlar.

Liberal ya da neoliberal teorinin bakış açısını politik felsefe ya da toplum kategorisi olarak değil de yönetim zihniyeti olarak ele alırsak karşımıza üç dönemselleştirme çıkar. 19. yüzyıl liberalizmi, genel olarak rasyonalite temelinde işler. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı endüstriyel hayatın istenmeyen yönlerini yürütme (sosyal refah, sosyal barış, sosyal güvenlik gibi) üzerine kuruludur. Üçüncü dönem refah devleti dönemidir. İleri liberal yönetim ise bireyleri ne klasik politik ekonominin izole atomları ne de toplum vatandaşları olarak görür, onları heterojen topluluk birleşimlerinin üyeleri olarak yönetir (Rose, 1996: 39-41). Bu çerçevede liberalizmin en son şekli, ne salt atomik bireyi ne de toplumu hedeflemekte, bireyi kendi bağlamı içinde tasarlamaktadır.

Reineceke, *Governing without Government?* kitabında yönetim anlayışının nasıl dönüştüğünü ve yeni dönemde nelerin altının çizildiği üzerinde durur. Yönetimin hiyerarşik, geleneksel sistemi özellikle uluslararası ilişkilere dayanırken giderek yatay ‘aracılar’/‘yardımcılar’ aracılığıyla yayılan ‘öz yönetim’i (self governance) referans noktası olarak gören özel bireylere/bedenlere bırakır (Thompson, 2000:118). Yönetmeden yönetmek (to govern without) çok geniş araçları/ortakları yönetime dahil etmeyi öngörür. Bu sürece paralel olarak özellikle ‘ortak’ların (ulusal veya uluslararası STK’lar) yönetime dahil edildiğini görmekteyiz.

‘İleri kapitalizmi’ karakterize eden yönetim zihniyeti, yeni aktörleri ve değerleri ön plana çıkarmaktadır. Yönetimden yönetişime geçiş süreci, klasik hiyerarşik ilişkileri

dönüştürmektedir. Tepeden inme, emredici ya da engelleyici değerler yerine daha çok destekleyici, yönlendirici, tabana dayalı, denetime açık, şeffaf ve katılımcı politika ve kurum anlayışı yaygınlaşmaktadır (Emrealp, t.y.: 40). Yönetişim aynı zamanda bu süreci işletecek olan ortamın yaratılmasında, devlete bazı hukuksal ve kurumsal açılımlar yaptırarak etkin olmasını sağlar. Bu açılım, sivil toplum örgütlerinin gelişmesi için gerekli ortamın da sağlanmasına hizmet eder (Acı, 2003: 32). Yönetimden yönetişime ya da ‘yönetmeden yönetim’e geçişin kısıtlama ve baskı gibi olumsuz özellikleri tamamen bertaraf ettiğini söyleyemeyiz. 1980 sonrası Türkiye’de neoliberal yönetim zihniyetinin işlerlik kazanmasına rağmen otoriter yönetim zihniyetinin eklemlenmiş olarak devam ettiğini görmekteyiz (Özkazanç, 2007: 92). Sivil toplum kuruluşlarının bazen ‘ortak’ olarak bazen modernleştirici organik bir araç olarak bazen de ‘yıkıcı’ olarak değerlendirilmesinde, yönetimden yönetişime evrilen yönetim zihniyetinin etkisini gözlemek mümkündür.

Yönetişim zihniyeti salt devlet kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin katılımından fazla bir katılımı ve sorumluluk paylaşımını öngörmektedir. Bu katılım ve sorumluluk paylaşımı etkililik, yerindelik, hesap verebilirlik ve şeffaflık gibi demokratik ilkeleri bir araya buluşturmayı hedeflemektedir. Bu ilkelerin bir araya gelmesinin pratik imkanı ise ‘yerindelik’ ilkesi ile mümkün olmaktadır. Yönetişim anlayışı yerindelik ilkesiyle uygulama şansı yakalamaktadır. Kamu hizmetlerinin kaynağa en yakın yerde planlanıp uygulanması, Gündoğan’ın (2004: 20) belirttiği gibi görev, yetki ve sorumlulukların açık ve belirgin bir şekilde ortaya konulmasını gerekli kılar. Yönetişim zihniyeti devlet, sivil toplum ve ekonomi gibi birden fazla alanın koordinasyonu olarak görülebilir.

Yönetişim anlayışı birden fazla aktörü aynı projeye dahil ederek bir yandan sorumluluğu paylaşırken diğer yandan verimlilik ve etkinlik performansının artmasını hedeflemektedir. Drucker, sivil toplumun farklılaşması (etnik, ırk, kültürel vs) ile örgütlü çıkar gruplarının arttığını iddia etmektedir. Liberal toplumun merkezinde olan ‘iş yönetimi’ anlayışı sosyal sorumluluk olarak ‘müşteri memnuniyetini’ referans alır. Dolayısıyla bu yeni çoğulculuk anlayışı performansı ve verimlilik analiziyle ayakta durur (Sallan Gül, 2006: 109). Sallan Gül’ün ifadesiyle bu ‘liberal apolitik çoğulculuk ’

anlayışıdır. Hizmet anlayışının devlet tekelinden çıkması, neoliberal bakış açısının ürünüdür. Bu süreçte kamusal hizmetlerin özel sektöre ve sivil topluma havale edildiğine tanık olmaktayız. Dolayısıyla birey ve örgütlülüğünün bu bağlamda anlamlı olduğunu görebiliyoruz (Göymen, 2004: 69). Göymen’in belirttiği gibi sivil toplum kuruluşlarının kendi gündemlerini yaratma potansiyelleri ve devletten özerk olma tarzları kendi işleyiş biçimlerini belirler. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşları, yönetim zihniyeti ilişkileri çerçevesinde katılımın öncüsü, ‘apolitik çoğulluklar’ ya da kendi hareket mekanizmalarını oluşturacak özerk yapılanmalar olarak gündeme gelmektedirler.

Yönetim zihniyetiyle yakından ilgili olan yerelleşme söylemi, sivil toplum kuruluşları tartışmalarında sıkça gündeme gelmektedir. Yönetişim anlayışıyla paralel olarak yerellik, daha çok sivil toplum kuruluşlarının hedef kitleleriyle ya da çalıştığı alanda faaliyetlerinden etkilenenler/etkileneceklerle kurulan iletişime işaret etmektedir. Daha açık bir ifadeyle yerellik “hangi alana ya da kesime yönelik bir çalışma yapıyorsanız, sorunların tespit aşamasından çözüme kadar bu hedef kitleniz bütün planlama aşamasına dahil olma[sı]dır” (Hazır, 2002: 122). Bu bağlamda yerellik tartışmaları en yüksek şekilde katılımı öngörmektedir. Eğer sorun-çözüm sürecinde bundan etkilenen grupların (kadın vs.) çözüme katılımı, yönlendirmesi ya da istemleri rol oynamıyorsa belli bir yerellikten söz edilemez. Örneğin KAMER’in ‘evrensel düşünüp yerel hareket etmek’ söylemi tam da yapılan faaliyetlerden etkilenecek kadınların sürece dahil edilmesine dayanır.

Yerellik anlayışının gelişimi Kalaycıoğlu’nun (2002: 57) belirttiği gibi yönetim zihniyetinin bir türü olarak 1960’larda gelişmiş ülke yönetimlerinin yapılan yardımların yerine iletilip iletilmemesi olgusundan hareketle önce BM’de sonra Dünya Bankası (1980’de) ve sonunda AB’de (2001’de) ‘White Paper’da yönetim ilkesiyle somutlaşır. Bu anlamda yerellik ve yönetim paydaş veya ortak tanımlamalarıyla sürece etkin katılım sağlayanlarla doğrudan ilişkiyi ve güveni hedeflemektedir. Aslında buna bağlı olarak STK’lar bağlamında üzerinde durulması gereken nokta, yerel ve küresel bağların nasıl kurulduğudur. Tekeli’nin (2002: 18) belirttiği gibi “yerel, dünyaya ulusaldan bağımsız olarak eklemlenebiliyor ve göreceli önemini ona bağlı

kalmadan değiştirme olanağına sahip; yerel içinde sosyal kapitalin oluşması (ve) dışsalılıkların yaratılması”nda yerel gúçlü bir öneme sahiptir. Dolayısıyla özellikle Türkiye’de yerel anlamda faaliyet gösteren çoğu sivil toplum kuruluşunun ulusal bağlamdan bağımsız olarak uluslararası ilişkilere girmesinde, hem sosyal sermayeleri hem de buna imkan tanıyan yerellik-yönetişim söylemidir. Özellikle kadınlar dezavantajlı grup içinde değerlendirildikleri için, kadın odaklı STK’lar bu iletişim ağını sıkça kullanmaktadırlar. Örneğin uluslararası kuruluşların KAMER’e doğrudan ulaşmaya çalıştığını KAMER’in de bu kuruluşlara ulaşmak için aracı kullanmadığını daha önce belirtmiştik.

Türkiye bağlamında tartışılan yerellik söyleminin, sivil toplumun gelişim özelliklerinden etkilendiğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak STK’ların örgüt yapıları ile insan kaynağı profilleri yerellik söylemini derinden etkilemektedir. *Sivil Toplum Söylemleri Araştırması*, yerellik anlayışını genel hatlarıyla çizmesi bakımından anlamlıdır. Bu araştırmada özellikle örgütlenme tarzının (vakıf gibi) ve üye profilinin genel anlamda yerellik anlayışından beklenen katılımı kısıtladığı görölmektedir. Ancak daha çarpıcı olan Türkiye’de STK’ların toplumsal kesimlerin katılımını sağlamakta yaşanan sorunlara açıklık getirilmesidir (Serdar, 2002: 145; Tabakoğlu, 2002: 140). Türkiye’de STK’lar ister yapısal özellikleri nedeniyle ister bütün kesimleri içermesi konusunda isteksizlikleri nedeniyle olsun demokratik katılım yönleri problemli görönmektedir. İşte bu nedenle yerellik eğer bireylerin kendilerini ilgilendiren süreçlere taraf olabilmekse, STK’ların yerellik ayağı eksik görönmektedir. Ancak üzerinde odaklandığımız her iki STK’da bazı farklara rağmen (KAGİDER’de katılım, kararların alınması için araçsal bir önemdeyken KAMER’de katılım olmazsa olmaz bir kural olarak sunulmaktadır) katılımı arttırmaya çalışmaktadır. KAMER 23 ilde örgütlüyken, KAGİDER üye ilişkilerinden (farklı bölgelerden geldikleri dikkate alınırsa) sorumluluğu ön plana çıkarmaktadır. KAGİDER, nitelikli çok sayıda kadına ulaşmak için çaba sarfederken KAMER, her kadına ama özellikle alt gelir grubundan kadına ulaşmaya çalışmaktadır.

Türkiye’de STK’ların yerellik ayağı eksik olmakla birlikte, sivil toplum kuruluşları sayıca artmakta son dönemlerde ise çevre merkezlere doğru

yayılmaktadırlar. STK'ların örgütsel yapıları, üstlendikleri hizmetler, kapasiteleri, süreklilikleri de aynı ölçüde çeşitlenmektedir. Buna paralel olarak çoklu aktörlerin çoklu kamu, alan ve kimliklerinin varlığı kaçınılmaz görünmektedir. Bu oluşumlar nedeniyle Tekeli'nin (2002: 19) belirttiği gibi 'araçsal rasyonellik' yerini 'iletişimsel rasyonelliğe' bırakmaktadır. İşte hem niceliksel artış hem de buna bağlı olarak söylemsel çoğulluk yerel mekanizmaları, yerelin dilini ve aktörlerini yerellik/katılım lehine etkilemektedir.

7.3. Politik Sivil Toplum ve Sivil Toplumculuk Arasında STK'lar

7.3.1. Güçlen (dir) me Yaklaşımı

Refah devletinin ve demokrasinin krizi ile bağlantılı gündeme gelen 'güçlendirme' kavramı, bireyleri ve sosyal grupları sürecin ortakları olarak kabul etmektedir. Güçlendirme, vatandaşların karar verme gücünü ve katılımını arttıran, dahil eden, eşitleme doğrultusundaki yapıların dönüştürücü eylemlere yol açtığı, kapasite yapıcı ve farkındalık süreciyle tanımlanmaktadır. Dolayısıyla 'eşit katılım' ve 'güçlendirme' yaklaşımı 'aşağıdakileri' küresel ölçekte yeniden düzenlemektedir. En azından bireylerin ve sosyal grupların kolektif eylem organize etme yetenekleri önem kazanmaktadır. Örneğin STK'ların eylemselliği, uluslararası kararları ve çeşitli düzeylerde küresel yönetişimi etkileyebilir. Bireysel düzeyde ise Young'ın ifade ettiği gibi etkili bir fikir veya etkili bir öneri bireyin katılımına olanak tanır (Andersen ve Siim, 2004: 2-4; Young, 1990: 251). Dolayısıyla güçlenme, sosyal grupları ya da bireyleri dahil eden, tanıyan ve kapsayan bir süreç olarak katılımı (demokrasiyi) güçlendirmek gibi bir işlev de yüklenmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının niceliksel artışlarının yanı sıra hemen her bağlamda 'güçlendirme' (empowerment) işlevleriyle gündeme geldiklerini söylemek mümkündür. Daha açık bir ifadeyle, sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve sayıca gittikçe artmaları güçlendirme yaklaşımını yaygınlaştırmıştır. Güçlendirme yaklaşımının kadın politikaları haline gelişini ve sivil toplum kuruluşlarınca uygulama sürecine yakından bakmak gerekir. Çünkü STK'lar çalışma konusu olarak ister sosyal alanı ister ekonomik alanı seçmiş olsunlar her bağlamda 'güçlendirme' yaklaşımını kendilerine amaç

edinmektedirler. ‘Kadın’ ve STK’lar arasındaki ilişkiyi anlamak için güçlendirme yaklaşımında yeni olan önerilerin altını çizmek gerekir.

Kadın ve kalkınma programları arasındaki ilişkilerin tartışılması yeni değildir. Kadınlar kalkınma programları içinde hep var oldular. Ancak kalkınmanın mı insan potansiyellerinin mi öncelikli olduğu sorusu, kadının konumunu belirlemiştir. 1960’lara gelindiğinde kalkınma anlayışlarının bütün sınıflara, gruplara ya da cinsiyetlere eşit bir şekilde dağılıp dağılmadığı tartışmaları yaygınlık kazanmıştır.* Bu tartışmalarla birlikte kadın ve kalkınma tartışmaları 1980’ler öncesinde iki ana akım çerçevesinde tartışılmıştır: Women in Development (Kalkınmada Kadın) ve Women and Development (Kadın ve Kalkınma). Bu iki modelin ana akım geleneksel kalkınma anlayışından beslendiklerini söyleyebiliriz. Öyle ki WID (Women in Development) yaklaşımı, eşitlik temelinde ‘eşit fırsatlar’ vurgusunu yaparak, kadının kalkınma sürecine etkin katılımı üzerinde durur. Bu bakış açısında, kadının ikincil konumu ile cinsiyet ilişkileri problematize edilmez. İşte bu tartışmalar sonucunda WAD (Women and Development) yaklaşımı bir açılım sağlar. Ancak bu bakış açısı da kadının ayırt edici özelliklerini ve kalkınma üzerindeki etkilerini tartışırken, kadınları bir sınıf olarak analiz ettiği için farklı özellikleri (ırk, etniklik) dışlar (Parpart, Connelly ve Barriteau, 2000).

Hem WID hem de WAD yaklaşımları, kadının kalkınma sürecinde eşitsiz var olduklarını görünür kılmak adına önemli bakış açılarıdır. WID yaklaşımında, kadının etkili olarak kalkınma sürecine dahil olması ve böylece gelir ve verimlilikte artış hedeflese de merkezi konumda kalkınmanın olduğu açıktır. Bu bakış açısının eleştirisi üzerine temellenen WAD anlayışı da kadını salt kalkınma anlayışına eklemlemeyi eleştirmektedir. WAD yaklaşımı, patriyarkal menfaatleri eleştirmesi ve kadın odaklı düzenlemeleri tartışması nedeniyle önemli bir katkı sağlar. Ancak WID yaklaşımının

* Ester Boserop’un 1970 yılında yayınlanan *Women’s Role in Economic Development* çalışması Üçüncü dünya kadınlarının nasıl kalkınma projelerinin dışında bırakıldığını tartışan ilk eserdir. Caroline Moser, daha çok kadını ve çocukları refah politikalarına en çok ihtiyaç duyan grup olarak tanımlayan Boserop’u eleştirmekle birlikte kadını annelik rolüyle tanımlayan politikaların odağı haline getirdiği için de sıkça eleştirir (Bkz: Women, Culture, Development: a New Paradigm for Development Studies?, *Ethnic and Radical Studies*, V. 23, 2000: 822).

eşitlik vurgusu daha çok popülerlik kazanır. Özellikle BM'nin Kadın On Yılı (1976-1985) eşitlik vurgusunu uluslararası gündeme taşınmanın aracı olarak görülebilir.

Kalkınma söylemi yarattığı yankı ve etkileme sahasına rağmen toplumsal cinsiyet bağlamı başta olmak üzere birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Yapılan eleştiriler (kadın projeleri bağlamında) öznelere salt alıcı olmadıkları noktasında birleşmektedir. Bu bağlamı biraz genişletirsek 1970'lerden itibaren kalkınma stratejilerinin başarısızlığını özellikle yerel güçlerin dikkate alınmaması süreciyle birlikte gittiğini görebiliriz. Oakley'e göre katılım'ı iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi katılımı bir girdi olarak ele alan yaklaşımdır. İnsanların yapacağı katkıların ön plana alındığı bu yaklaşımda katılım şüphesiz araçsallaştırılmıştır. İkinci anlayış katılımı girdi olmaktan bağımsız olarak insanların yaşamlarını sürdürme ve onlara etki eden faktörleri etkileyebilme kapasitesi olarak ele almaktadır (Bağcı, 2005: 19). İşte STÖ'ler kalkınma bağlamında düşünüldüğünde, *insani kapasitelerin genişletilmesi* ile *kapasite yoksunluğunun giderilmesi** işlevini üstlenen yeni bir okumaya tabi olmaktadır. Katılım şüphesiz istenir bir eylemlilik türüdür ancak katılımın etki yaratma meselesi çoğu zaman bizi düşündürmektedir.

1970'lerden itibaren alternatif kalkınma tartışmalarına** bağlı olarak hem STK'lar hem de kadın ve kalkınma tartışmalarında paradigma dönüşümü yaşanır. Alternatif kalkınma tartışmaları içinde özellikle Escobar, (1992: 49-50) yeni sosyal hareketlerin hakim bilgi, politika ve organizasyonlara direnen semboller olarak kalkınma ve yeniden tanımlama potansiyelleri üzerinde durmaktadır. Tek bir kalkınma projesi ve ideolojisi olmadığı anlayışından hareketle geleneksel olarak ekonomik verimlilik üzerinden tartışılan kalkınma, artık farklı ulusları, farklı etniklikleri ve cinsiyetleri etkileme tarzından hareketle yeniden tanımlanmaktadır. İşte GAD (Gender and Development) anlayışı Batı sosyalistlerinin geleneksel kalkınma anlayışlarıyla

* Gelir ve kapasite arasındaki ilişkide toplumsal cinsiyet, toplumsal roller ve yerleşim yeri gibi farklı unsurları dikkate alarak kuramını oluşturan Sen, bu bağlamda katılımın etkide bulunma potansiyelini bize hatırlatır. (Amartya Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, Ayrıntı Yay.,1999:127-128)

** Pieterse, alternatif kalkınma anlayışını; Escobar, post kalkınma anlayışını geleneksel kalkınma anlayışlarına eleştiri getirerek yeni bağlamlar üzerinde durmaktadırlar.

örtüşen WID yaklaşımına eleştiri ile WAD yaklaşımın eksikliklerini aşma yolundaki alternatifler ekseninde gelişir.

1985’lerde özellikle Üçüncü Dünya Feminist yazınından temellenen ve açıkça Development Alternatives with Women for a New Era (DAWN) aracılığıyla hem kadının kalkınmada cinsiyet eşitsizliğini vurgulamak hem de küresel ölçekte kadının yerini tartışmak yeni bir açılım sağlar. Bu temelde kadının hem bölgesel ulusal konumu tanınır hem de kadının eve ait, materyal koşulları ile patriyarkal otorite arasındaki ilişki tanınır. Buna bağlı olarak sınıfa, ırka ait ve onların karakteristiğini tamamlayan ‘sosyal inşa’ sürecine odaklanır. Genel anlamda bu kuramsal bakış açısı ‘güçlendirme’ anlayışını ve ‘cinsiyet farkındalığı’nı onaylar (Parpart, Connelly ve Barribeau: 2000). Bu kuramsal bakış açısı bize iki noktada bir genişlemeye sağlar. Bunlardan birincisi, kadının ikincil konumu ile materyal koşullar ve patriyarkal sistem arasında doğrudan kurulan ilişkidir. İkincisi ‘sosyal inşa’ sürecine yaptığı vurgu ile ‘güçlendirme’ perspektifinin cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi yönünde somut bir çözüm önerisi getirmiş olmasıdır. Bu çerçevede KAMER, mikro kredi gibi oluşumları farkındalıkla birleştirirken KAGİDER, kadının kredi almasını kolaylaştıran kanallar üretir ve bunu kapasite geliştirme ile destekler.

GAD perspektifinin somut çözüm önerisi olan ‘güçlendirme’ yaklaşımı hızla kabul görmüştür. Bu çerçevede yaklaşım kadından, yaşadıklarının güç ilişkileriyle bağlantılı olduğunun farkına varmasını ve bunu aşacak mekanizmaları kendinden başlatmasını hedeflenmektedir. Kadının güçlendirilmesinden özgüvenin tam, bilinç düzeyinin oluşmuş, kendi koşullarının farkında ve bunları hareket ettirebilecek kapasiteye sahip, karar süreçlerine katılan, kaynaklara erişebilen bir profil anlaşılmaktadır. Bu şekilde kadının güçlendirilmesi, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde yapıcı etkilerin hissedildiği bir kapasiteye imkanı tanır (Hannan, 2003: 3).

GAD perspektifinin kadının güçlendirilmesini merkeze yerleştirdiğini görmekteyiz. Dolayısıyla pratik ihtiyaçların (kısa dönemli, cinsiyet rollerinin uzantısı olarak tanımlanan günlük ihtiyaçlar) kadını güçlendirme potansiyeli eleştirilerek

stratejik ihtiyaçlar* gündeme gelmektedir. WAD perspektifi, cinsiyet ilişkilerini dönüştürmeyi merkeze aldığı için, liberal modernizasyon teorisi olan WID yaklaşımı aşar. Marksist-feminist bir bakış açısıyla temellenen GAD yaklaşımı, kadının bilinçlenmesi (farkındalık yaratma) ile güçlendirilmesini aynı anda gündeme getirerek kadının yaşadıklarını anlama ve dönüştürme yanına vurgu yapar. Bu bağlamda GAD perspektifinin neoliberal öz-yönetim stratejileriyle de kesiştiğine dikkat çekmek gerekir.

Kadının güçlendirilmesi yaklaşımı uzun süredir etkin olan ‘eşitlik’ perspektifini yerinden etmiştir. Eşitlik anlayışı kadının yaşadığı ve g ilişkilerinden kaynaklanan yapıyı değiştirmede yetersiz kalmaktadır. Kümbetoğlu’nun (2007: 167) belirttiği gibi toplumsal cinsiyet rollerinden doğan ve kadın erkek eşitsizliğine neden olan yapı, hane, topluluk ve ulusal düzeydeki uzantılara dikkat çeken ‘güçlendirme’ kavramı önemlidir. Kadının yaşadığı eşitsizliği kendinde aramanın eksikliğini/yanlışlığını anlatan kavram, ilgiyi g ilişkilerine yöneltmektedir. şen ve Akmut’un (2006: 46) yaptığı saha araştırması, kadınların yaşadıkları ile doğru orantılı olarak kendilerine güvenmediklerini ve ikincil konumlarını sıkça onayladıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada bilinç yükseltme ve güçlendirme anlayışının önemi ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde KAMER’de yapılan farkındalık grup çalışmalarında, kadının kendi gücünü fark etmesi ve güç ilişkilerini analiz etmesi beklenmektedir.

Kadının güçlendirilmesi ve farkındalık yaratma perspektifi, sivil toplum kuruluşlarını bu süreçte etkin bir konuma getirmektedir. Ancak 1990’larda bazı STK’lar kalkınma pratiğine destek olmakla birlikte bazı politika ve programları WID çatısı altında GAD etiketi kullanarak yapmışlardır (Parpart, Connelly ve Barriteau: 2000). Buna benzer şekilde kadın STK’lar, başından beri Barton’un (2005: 25-30) ifade ettiği gibi hem Kahire Eylem Platformu (Cairo Programme of Action) hem de Pekin Eylem

* Parpart, Connelly ve Barriteau, Moffal’tan (2000) yararlanarak stratejik ihtiyaçların kapsamını teker teker belirtmektedirler. Stratejik ihtiyaçlar uzun dönemli olup kadının yaşadığı eşitsizliğin bir kısmı erkekle ilişkiliyken diğerleri sınıf, ırk ve dinle ilişkili eşitsizlik dereceleridir. Eşitsizlik/ikincil konum kaynak ve eğitim eksikliğine şiddet ve yoksulluğa bağlanmaktadır. Dahası kadınlar dezavantajlarının veya değişim potansiyelinin farkında olmayabilirler. şte bu durumda kadını güçlendirmek için bilinç arttırma, kendine güveni arttırma, eğitim, kadın organizasyonlarının arttırılması ve kadının sosyal durumunu güçlendirmek gerekir.

Platformu'nda (Beijing Platform for Action) Milenyum Kalkınma Amaçlarını* (Milenyum Development Goal) desteklediklerini belirtmekle birlikte, bazı STK'lar fonları referans alarak hareket etmektedir. STK'ların alternatif kalkınma arayışlarında önemli roller üstlendiklerini kabul etmekle birlikte tek başlarına kapasitelerinin tartışmalı olduğu söylenebilir (Pieterse, 1998: 344-346). Özetle sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri 'güçlendirme' perspektifiyle yeniden gündeme gelmektedir. Dolayısıyla STK'ların 'güçlendirme' perspektifini referans alarak giriştikleri projelerde kadınları nasıl dahil ettiklerine bakmak ve yarattıkları dönüşümleri yakından izlemek gerekir.

7.3.2. Politik Araç Olarak 'Proje'ler ve İmkanları

Sivil toplum kuruluşlarının, 1980-1990 döneminde niceliksel artışlarına paralel olarak 'proje' ve 'projecilik' kavramlarının yine bu dönemde gündeme geldiğini söyleyebiliriz. Genel olarak dönemleştirme özel olarak da kadın hareketini dönemlere ayırmanın problemlerini saklı tutarak 80'li ve 90'lı yıllar, kategorik olarak bazı farklılıkları çarpıcı hale getirmek için kullanılmaktadır. 1990'lardan itibaren sıkça gündeme geldiği gibi 'projeler' sadece problem çözme teknikleri değildir. Projeler, sivil toplum kuruluşlarının kendilerini tanımlama biçiminden tutun da, politika yapma tarzlarına, katılım biçimlerine (gönüllü ya da aktivist), devletle ilişkilerine ve piyasayla kurdukları ilişkilere kadar bütün ilişkilerin yorumlanmasına imkan tanır.

Projeler neye hizmet ederler? Problemleri çözme tarzı olarak sürekliliklerinden bahsedilebilir mi? Projeler 'hedef kitleleri'ni nasıl oluştururlar? Projelerin çözüm önerileri nelerdir? Benzer soruları çoğaltmak mümkündür. Ancak bu soruları daha çok Türkiye özelinde ve özellikle kadın odaklı projelere indirgersek nasıl bir durumla karşılaşırız? Projeler nasıl bir politik iddia taşırlar? Projeler hangi programların mikro aktörleridir? Kadınlar için projeler ne ifade eder? Gibi birçok sorunsal tartışmak Türkiye'de kadınların politika yapma tarzlarını görünür kılarken, kadın ya da feminist grupların beslendikleri temelleri görmek açısından önemlidir.

* Binyıl Kalkınma Hedefleri içinde; aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, herkes için ilköğretim sağlamak, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek, kadınların güçlendirilmesini sağlamak ve küresel ortaklık gibi hedefler bulunmaktadır (Bkz: www.undp.org.tr).

Projecilik, 1980 sonrası dönemde ivme kazandı. Genel anlamda projecilik tartışılırken projeciliğe geliştirilen eleştirileri birkaç noktada toplamak mümkündür. Bu eleştirilerden birincisi, makro boyutta liberalleşme etkileriyle birlikte devletin sosyal rollerinden çekilmesine paralel giden neoliberal sistemle örtüşmesidir. İkinci eleştiri, sivil toplum kuruluşlarını ‘dernekçilik’ olarak sorunsallaştırıp devletin yapması gerekeni sivil vatandaşın yaptığını öne sürmektedir. Son nokta ise neoliberal sisteme uygun bireyler yetiştirmekle aslında piyasaya hizmet etmiş olunmasıdır (Üstündağ, 2006: 23). Birkaç noktada toplanan bu eleştiri odaklarını genel bir kabul olarak görmekle birlikte, projeler ile ilgili yapılan tartışmaların sivil toplum kuruluşlarını mı yoksa kadın sivil toplum kuruluşlarını mı önceleyen bir bakış açısıyla yapıldığı önem kazanmaktadır. Sivil toplumu önceleyen bakış açısı ‘projeleri’ imkan olarak analiz eder.* Kadın (feminist) sivil toplum kuruluşları daha çok projelerin dokunamadığı alanlara ‘imkansızlıklara’ göndermede bulunur. Bora’ya göre (2006: 27) projeler sürece müdahale etmenin bir biçimi olmanın yanı sıra doğası gereği eylemi sınırlayan bir özelliğe de sahiptir.

Müdahale etme tarzı olarak projeler üzerinde tartışırken anlamı dönüşen iki alandan bahsetmek gerekir. Bunlar ‘kadın sorunu’ ve ‘katılım’dır. Bora’ya göre kadın sorunu yıllardır ataerki uzantıları çerçevesinde tartışılmış ve bu tartışmanın ürünü olarak ‘hak’ kavramı geliştirilmiştir. Şimdi piyasa talepleri içinde yeniden gündeme geliyor. Ancak yeni dönemde kadın sorununun tarafları devlet, ulusal ve uluslararası kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Buna paralel olarak tarafların ‘katılım’ı, sorunun çözümü için elzemdir (Bora, 2006: 26-27). Bora’nın üzerinde durduğu gibi kadın sorunu üzerinde konuşurken tarafların/ortakların arttığını görmekteyiz. Sadece kadın konusunda değil diğer alanlarda da (ekonomi, eğitim, aile içi şiddet gibi) klasik ayrımları takip ederek konuşursak eğer özel ya da kamusal her konuda ‘sorun’ların çözümü için paydaşlar çağrılmaktadır. Dolayısıyla ikinci adım olan ‘katılım’ meselesi de problemlidir.

* Proje ve projecilik arasındaki fark; sivil toplum kuruluşunun amacına uygun bir faaliyet yapma ya da misyon dışına çıkıp fonun amacı yönlendirmesi arasındaki ayrıma dayanır (Serdar M. Değirmencioglu, “Sivil Toplum Kuruluşları: “Projecilik” Versus Kültürel Yurttaşlık”, *Projeler Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu*, TETTV Yay., İst., 2003: 28). Projeler imkansızlık olarak anlaşıldığında daha çok insana/kadına ulaşma kapasitesi ile yaratılan ‘sanallık’ tartışmasını gündemde tutarlar (Üstündağ, 2006: 24).

Salt katılımın demokrasiyi garantilemediği açıktır. Bu süreçte etkinlik, verimlilik gibi etmenler daha çok anlamlıdır. Rose'un (1996: 30) belirttiği gibi politik olarak adlandırılan kurum ya da güçler, politik olmayan araçlarla (tartıştığımız bağlamda projeler) davranışlara yön verebilir. Böyle bir yönetim zihniyeti çoğu zaman 'sorun' ile iktidar odağı ya da taraf ile iktidar odağı arasındaki ayrımların üstünü örter, ayrımlar muğlâklaştırır. Sivil toplum kuruluşları işte bu muğlâklığın içinde hareket etmektedirler. Daha önce belirttiğimiz gibi her iki STK, (KAGİDER ve KAMER) devleti otorite unsuru olarak görmesine rağmen, devletin paydaş olarak varlığı istenmektedir.

Özelde kadını hedef alarak hazırlanan projelerde genel olarak ya entegrasyon ya da güçlendirme (empowerment) adı altında muhakkak kadının konumunu dikkate almaya çalışılan yaklaşımlar geliştirildiği söylenebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının ana plan ve programlarda uygulanması yönündeki bu anlayış yaygınlaşmaktadır. 1995'te BM Dördüncü Kadın Konferansı'nda GM'nin (gender mainsreaming) siyasi programlara dahil edildiğini biliyoruz. Daha sonra Amsterdam Anlaşması ile Avrupa ülkelerinde GM'nin uygulanması yönünde bir ilke kararı alınmıştır. (Seyyar, 2004: 38). Örneğin AB, istihdam politikasını bir Avrupa görevi olarak görür. İstihdam stratejisinde ise dikkatimizi çeken istihdam edilebilirliği arttırıcı önlemlerin alınıyor olmasıdır. Örneğin istihdam stratejisinin eşit fırsatlar ayağı, kadının istihdam edilebilirliği konusunda, kadının konumunu (anne gibi) ve iş koşullarını bağdaştırmayı hedeflemektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının uluslararası sözleşmelerle nasıl etkili olduğuna baktığımızda Türkiye'de yeniden canlanan ve 'devlet feminizmi'* olarak adlandırılan sürece yakından bakmak gerekir. Türkiye'de 1990'lardan sonra feminizmin yarattığı politik alan, devlet feminizmine, devlet kurumları ile uluslararası kuruluşlar arasında sıkı bir ilişkiye dönüşür. Bu ilişkinin temelini oluşturan eşitlik anlayışı, kendini proje işleriyle tanımlar oldu. Dolayısıyla 'kırsal kesim'den ve 'eğitimsizlikten' yakınmalar arttıkça feminist politika 'kalkınma programı' gibi görülmeye başlanmıştır

* 'Devlet Feminizmi' kavramı daha çok Kuzey Avrupalı araştırmacılar tarafından kullanılan ve kadın erkek eşitliğini sağlamak için uygulanan devlet politikalarını nitelemek için kullanılmaktadır (Şirin Tekeli, *Kadınlar İçin Yazılar 1977-1987*, Alan Yay., İst.,1988).

(Bora, 1996: 40). İşte bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının ‘üçüncü sektör’ olarak görüldüğü bir ortamda, kadın STK’lar yaygınlık kazanmışlardır. Bu süreçte gözlemlenebilecek önemli değişikliklerden biri, yaşanan dilsel dönüşümdür: Politika yerine proje, sivil toplum örgütü yerine gönüllü kuruluş kullanılmaktadır.**

Örneğin MEDA (AB’nin Akdeniz Ülkelerini kapsayan Avrupa Akdeniz Ortaklığı’nın mali aracı olarak) programı kapsamında yürütülen/yürütülecek projelere bakıldığında özellikle mesleki eğitim ve temel bilgilerin aktarıldığı projelerin destekleneceği belirtilmektedir. Bunun yanında STK’lar, GAP Bölgesel Kalkınma Planları, Sivil Toplum Destekleme Programları ve AB-Türkiye İş Merkezleri gibi makro boyutlu projelerde hedef; politika reformlarını desteklemek ve sivil toplum katılımına destek vermek şeklinde özetlenmektedir (Sivil Toplum İşbaşında: 28; Demircan, 2003: 29). Böyle bir bakış açısı, bütün STK’ların ortak/katılımcı olmasını kaçınılmaz olarak desteklemektedir.

STK’ların birer araç olarak projelerle eklemlendikleri bir dönemde sivil toplum kuruluşlarının alternatif yaratma potansiyeli nasıl etkilenmektedir? STK’ları belli gruplara veya devletin hegemonik alanına karşı yeni özgürlük alanları için mücadele ettiğini düşünürsek eğer, projelerin alternatif yaratma tarzının küçük bir kısmını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Daha geniş bir ifadeyle STK’lar çok parçalı küçük yapı ve hedef gruplarıyla liberal ideolojinin tahakkümüne girerler (Kentel, 2003: 7). Sivil toplum alanının alternatif üretme şansı ‘projeciliğin’ kısıtlı yanları (az sayıda insana ulaşma gibi) nedeniyle alternatif üretemez hale gelmektedir. Kaldı ki bazı STK’lar asli misyonları dışına çıkıp bazı hizmetlerde bulunmaktadır. Tam bu noktada sivil toplum kuruluşlarının varlık nedenleriyle ilgili bir sıkıntıyla karşılaşırız. Sivil toplum kuruluşları prensip haline getirdikleri ‘şeffaflık’ ya da ‘hesap verebilirlik’ ilkelerini nasıl uygulayacaklardır? “STK’lar kime hesap vermeliler? Projeleri destekleyenlere mi, devlete mi, kendi yöneticilerine mi yoksa genel kamuoyuna mı? Öncelikle “hizmet” verdikleri, yaşamlarını değiştirmeyi göze aldıkları insanlara hesap vermelidirler”

** Burada genel bir ifade seçilmiş olsa da genelleme süreci/eğilimi kritik etmek için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra projelerin sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanlarına bakılmaksızın hepsini belirli tarzlarda etkilediği düşünülebilir.

(Akçar, 2003: 104). Bir araç olarak projelerin karakteristikleri nedeniyle (belli bir süre, geçici grup çalışması, projeden vazgeçme olasılığı)* tabandan kopmayı kendi içinde barındırdıklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla projelerin politik araç olarak neye hizmet ettikleri tartışmalıdır.

Projelerin Türkiye’de kadınların gündemine nasıl girdiklerine daha yakından bakmak gerekir. Özellikle Tekeli, (1998: 337) 1980 öncesini kadın sorununun politik gündemin merkezinde olmaması nedeniyle ‘çorak yıllar’ olarak adlandırmıştır. Ancak 1980 sonrası dönem kendini tartışma ve fikirlerin kristalleşmesine bırakır. Bu dönem kadın konusunda söylem çoğalmasının yaşandığı bir dönem olarak okunabilir. Ancak 1990’lı yıllar ile birlikte, feminist hareketin politik içeriğinin seyredildiği herkesin gündeminin farklı olduğu ‘birbirinden kopuk gruplara’ evrildiğini görüyoruz (Aksu ve Günal, 2007: 9). Ancak tam parçalanmış gündem ve hareketin arkasında farklı grupları birleştiren bir araç vardır: ‘proje’. Dolayısıyla 80 döneminde feminist söylemi benimseyen gruplarla ‘devlet feministleri’ farklı yollardan proje sürecine eklemlendiler. Feminist söylem sivil toplumun politik alanı dönüştürme iddiasına sahip çıktı, diğerleri ise ‘sosyal faaliyet’ adı altında faaliyet yürütmektedirler (Sirman, 2006: 22). Bu bağlamda iki farklı kaynaktan beslenen kadın grubunun aynı araçlarla dönüşümü hedeflediklerine tanık olmaktadır.

Kadın sivil toplum kuruluşları tartışmaları bağlamında projelerin dezavantajlarına, tabandan kopma ve süreklilik endişesinden sonra ‘stratejik çıkarlar’ da eklenmiştir. Kadınların günlük sorunlarına ağırlık verip yardım mekanizmaları geliştirilse, kadınların stratejik çıkarları (cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi gibi) için mücadele etme kapasiteleri azalır mı? Pratik ihtiyaçların (iş olanakları gibi) karşılanması kadının uzun dönemde karşılaştığı problemlerin çözüm yolu olabilir mi? Projelerin sunduğu imkanlar kadınların hayatını dönüştürüyor ya da devamına mı katkı sağlıyor? Gerçekten bunu anlamak çok zordur. Çünkü kadının pratik ihtiyaçları çerçevesinde yaşanan dönüşümü izlemek stratejik ihtiyaçların analizini yapmaktan daha

* Orhan Silier, ayrıntılı olarak projelerin genellikle maliyet, işgücü, zaman ve kalite ekseninde yoğunlaştığını belirterek bölümler halinde yapılan günlük işlerden farklarını sıralar (Bkz: *Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003).

kolaydır. Kaldı ki kadının ‘birincil’ ihtiyacı dururken uzun erimli stratejik hedefleri için çalışmak çoğu zaman uygulanabilir değildir (Kabasakal Arat, 2006: 30-31).

Türkiye’de genel anlamda projelerin odaklandığı iki konu alanı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kadınların ekonomik güçlenmesini hedefleyen kadın sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleridir. Bu faaliyetler arasında meslek edindirme, beceri kazandırma ya da girişimci ruhu ön plana çıkarma sayılabilir. Özellikle mikro kredi* ile hayat bulan bu alan, kadınların yapabileceklerini destekleyerek, iş sahibi olmalarını ve böylece güçlendiklerini varsaymaktadır (Kabasakal Arat, 2006: 30). Ancak mikro kredileri en azından feministler pek de umut vadeden bir politika olarak görmemektedirler. Özellikle mikro krediler genel anlamda normal mali sistemden dışlanmış kadınların günlük hayatlarını idame ettirme amacıyla tasarlanmış, bir bakıma yoksulun yoksulu kadınları sisteme eklemlen destekleme projeleri olarak görülmektedirler. Aksu’nun (2006: 23) belirttiği gibi bu projeler asıl ilgiyi yoksulluktan uzaklaştırıp neoliberal politikaların dilinden konuşan öznellikler yaratmaktadırlar. İkinci olarak da vatandaşına iş bulma ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamakla görevli olan devlet onları (İŞKUR, SRAP gibi) uluslararası sermeye ağlarına dahil etmektedir. Kadının ekonomik bağımsızlığı ve güçlendirilmesini amaçlayan böyle yaklaşımlar kadınları makro süreçlerle baş başa bıraktığı için eleştirilmektedir.

Projelerin odaklandığı bir diğer alan ise daha alt sınıftan kadınlara çeşitli alanlarda bilgi aktarmayı öngören bir tür ‘gelişimci feminist’ projeciliktir. Kadınların insan hakları, medeni haklar, ekonomik haklar, şiddet türleri, çocuk bakımı, girişimcilik ve kadın örgütlenmesi gibi farklı konularda bir takım bilgiler paylaşılmaktadır. Üstündağ (2006: 23) bu bilgi aktarımının önceden hazırlanmış programlar çerçevesinde sunulduğuna dikkat çekerek kadınların ‘farkındalık’ kazanmalarının yanı sıra iktidar ilişkileriyle yaşadıkları arasında bağ kurulmasının beklendiğinin altını çizmektedir.

* Mikro kredi fikri 1970’li yıllarda ortaya atılmış ve daha sonra BM’nin Kadın On Yılı (1976-1985) çerçevesinde Dünya Kadın Bankası’nın mikro kredi uygulamalarıyla yaygınlık kazanmıştır. Kadınlar için farklı ülkelerde farklı oranda kredi miktarları verilmektedir. Bangladeş için 6 dolar olan kredi ABD’de 1200 dolardır. Türkiye için bu miktar 500 YTL’dir. Geri ödeme uygulaması ise % 20 hizmet maliyetiyle birlikte bir yıl içinde geri ödenmektedir. % 99.5 oranında geri dönüş sağlandığı bilinmektedir. Bu kredi özellikle yoksulun yoksulu kadınları içermektedir (www.kongrekaraburun.org/metinler/A/2pdf).

Kadınların hem ekonomik hem de sosyal açıdan güçlenmelerini gerçekleştirmeye çalışan projelere baktığımızda STK'ların gerçekten kadını güçlendirme ile var olan yapıya eklemleme arasında sınav verdiklerini söyleyebiliriz. Ancak Kümbetoğlu'nun (2007: 179-180) dikkatleri çektiği gibi kadınların dönüştürme güçleri ile kadının ihtiyaçlarından kaynaklanan projelerin daha çok kadına ulaştığında yaratılacak potansiyeli unutmamak gerekir

SONUÇ

Kamusal alan kavramı 1990'lerden itibaren yoğun bir şekilde güncel ve akademik tartışmalarda yerini yeniden aldı. Kamusalılık veya sivillik kavramının yoğun bir şekilde yeniden gündeme gelmesini sağlayan gelişmeler, 1970'lerden itibaren tartışılan ve çoğu ekonomi politik gelişmelere dayanan süreci kapsar. Refah devletinin düşüşüne bağlı olarak, neoliberalizmin yükselişi ve etkileri kuşkusuz en derin etkiyi yaratmıştır. Modernlik projesinin meşruiyet krizleri, sivil toplum ve demokrasi modellerindeki tartışmayı yeniden alevlendirdi. Bu bağlamda genel olarak sivil toplum tartışmalarının iki büyük ekseninde yapıldığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, sivil toplumun kapitalist sistemin içinde bulunduğu ekonomi ve politik krizi atlatmanın yolu olarak görülmesidir. Bu çerçevede sivil toplum söylemi, neoliberal politikalar aracılığıyla hakim söylem görevi üstlenir. Bu bakış açısına bağlı olarak sivil toplumun üstlendiği işlev kuşkusuz eğitim, sağlık gibi alanlarda devletin kendini geri çekmesiyle boşalan alanları doldurması şeklinde özetlenebilir. Türkiye'de bu bakış açısıyla hareket eden sivil toplum kuruluşlarının sayısının çokluğunu kabul etmek gerekir. Buna karşılık ikinci söylemin sosyal devlet anlayışının geri çekilişine bağlı olarak gelişmiş bir muhalif sivil toplum anlayışı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ikinci söylemde STK'lar, devletin asli görevini hatırlatma ve alternatif modeller üretme işlevini üstlenmiştir (Bkz: Özbek, 2004). Tezde bu iki ana bakış açısından hareketle sivil toplumun muhalif biçiminin ve kadın STK'ların kadınları güçlendirme perspektifinin izleri sürüldü.

Kamusal alanın/sivil toplumun tarihsel bir kavram olduğunu hesaba katarsak, kavramın bu süreçte nasıl geliştiği ve dönüştüğü önemli olmaktadır. Buna ek olarak tarihsel süreç içerisinde kamusal alan/sivil toplum olgusuna yönelik farklı modellerin oluştuğunu söylemek gerekir. Her modelin temellendiği politik, kültürel ve ekonomik şartları göz önüne alırsak, kavramın dönüşümüne yönelik bir bakış açısı geliştirilebilir. Genel olarak kamusal modelin, özel alan-kamusal alan kavramlarına bakıldığı zaman bu iki ayrımın zaman içinde dönüştüklerine tanık olabiliriz. İşte tam bu noktada, kamusal modellerine ve sivil topluma dair feminist düşüncenin soru ve eleştirileri önemli olmaktadır.

Genel olarak kamusal alan tartışmalarında klasik liberal geleneğin etkisini gözlemlemek mümkündür. Klasik liberal teorinin, kadını dışarıda bırakan kavramlarına karşı feminist eleştiriler yoğunluk kazanır. Bu eleştirilerin en önemlisi bireylere tanınan özgürlüğün kadınları dışarıda bırakmasıdır. Kadın özel alanın uzantısı olarak görülürken, Savran'ın belirttiği gibi kamusal alanın yapılaşmasında toplumsal cinsiyetin kurucu işlevi açığa çıkar. Dolayısıyla modern anlamda özel-kamusal alan ayrımları ataerkilliği kalıntı olarak değil oluşturucu bir unsur olarak barındırır. Bu çerçevede yurttaşlık, hak ve mülkiyet cinsiyet yüklü kavramlar olarak karşımıza çıkarlar (Savran, 2004: 113). Dolayısıyla politik iktidar ile paternal iktidar arasındaki ilişki devam eder (Keane, 1994: 70). Locke'ta paternal iktidar, Hegel'de kadının tarih dışı bir alan olan ailede konumlanması, Mill'de sorunun bireyselleşmesi birbirini takip eden analizlerdir. Ancak Habermas'ın (modelin kadınların deneyimlerini dikkate almadığı ve özel-kamusal alan ayrımlarını idealleştirdiği yönündeki eleştirilere rağmen) yeni kavram ve çözümlemelerle kamusal alan anlayışına ve özelde sivil toplum kuruluşlarına yeni bir işlev yüklediğini görmek mümkündür. Habermas, liberal burjuva kamusal alan anlayışını tahlil ederken aynı zamanda kamusal alan anlayışının dönüşümüne de işaret eder (Bkz: Habermas, 2002). Habermas, sivil toplumu 'demokratik baraj' anlamında kullanır. Yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesine karşı durmak, sivil toplumu politik kamusal alan anlayışına yakınlaştırır (Özbek, 2004: 77, 81). İşte bu noktada politik kamusal alanın demokratikleştirme misyonu salt STK'lara indirgenmiş olmasa da, STK'ların anlam dünyası üzerinde etkili olmaktadır. Böylece STK'ların, sivil toplumculuk anlayışının ötesinde dönüştürücü etkileri üzerine vurgu açıklık kazanır.

Fraser'e göre "...kamusal alan [sivil toplum] devlet değildir; aksine devleti dengeleyen bir karşı ağırlık oluşturma işlevi görebilecek olan gayri resmi olarak harekete geçirilmiş hükümet-dışı söylemsel fikirler gövdesidir" (Fraser, 2004: 129). Fraser'ın kamusal alan ve demokratiklik düşüncesi bize hakim kamusal alan anlayışının dayandığı 'erkek' temelli bakış açısının yarattığı problemler üzerine eğilmemizi sağlamaktadır. Bu çerçevede KAGİDER ve KAMER'in faaliyet ve söylemlerine bakıldığında devlete karşı dengeleyici bir unsur olarak görülmeleri mümkündür. Her iki STK'nın sivil toplum ve sivilcilik anlayışına bakıldığında, sivil toplumun dönüştürücü

gücüne dair büyük bir güven görülmektedir. Buna rağmen Türkiye’de sivil toplumun yeterince etkin olamadığına dair bir görüş birliği bulunmaktadır. Buna bağlı olarak iki STK arasında devletin konumuna genel olarak eleştirel bakıldığı görülmektedir. KAMER’e göre devlet, çoğu zaman halkla karşı karşıya olan, özellikle kadınlar gibi bazı grupları dahil etmeyen, otorite ve gücü temsil eden bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. KAGİDER’de ise devlet; otoritenin ötesinde silik, devletin halk için olması gerekirken halkın devlet için olduğu bir yapı olarak kavranmaktadır. Buna paralel olarak sivil toplum kuruluşlarının görevi her iki STK’da devletin görevlerini hatırlatma, danışman ya da kontrol mekanizması şeklinde demokratikliğin garantisi olarak görülmektedir.

Fraser’ın, *Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek* ve *İhtiyaçlar Mücadelesi* çalışmaları başta olmak üzere hem kamusallık kavrayışımıza hem de ‘ihtiyaçlar’ söylemine yönelik bakış açımıza önemli katkıları olmuştur. İlk olarak Fraser, kamusallık anlayışının yaygın ilkeleri olan; eşit katılım, tek kamunun demokratikliğinin garantisi olduğu, ortak iyinin yaygınlaştırılması ve devlet-sivil toplum arasında keskin bir ayrım şeklinde sıralanan özelliklerin kadın bakış açısıyla eleştirisine odaklanmaktadır (Bkz: Fraser, 2004; Fraser, 2006). Kabul etmek gerekir ki Fraser’ın bu eleştirileri kamusallık anlayışına cinsiyet, çoklu kamular, zayıf kamular gibi bağlamaları gündeme getirmesiyle, hakim kamusallık anlayışını eleştirir. İşte bu noktada önemli olan, çoklu ve zayıf kamuların varlığına yönelik tartışmalardır. Çünkü kadınların söylemleri hakim kamusallık anlayışına eleştiriler ile gelişmektedir.

STK’ların kontrol edici ve görevleri hatırlatıcı misyonlarında devletle kurulan ilişki ve mesafe belirleyici olmaktadır. Kadın sivil toplum kuruluşları içerisinde devletin varlığı, nasıl tanımlandığı, sınırlarının nasıl belirlendiği var oluşsal bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü devletin ne olduğu veya sınırlarına dair herhangi bir yorum, sivil toplumun kendisine ya da özelde sivil toplum kuruluşlarının kendilerine dair bir tanım içermektedir. Tezde konu edindiğimiz her iki sivil toplum kuruluşu, devleti her ne kadar otorite ile ilişkilendirse de kadın sorunu (kadın istihdamı, şiddet gibi) devlete paydaşlık konumu atfedilmeksizin tartışılmamaktadır. Bu bakış açısında Türkiye’de 1990 sonrası yaşanan kurumsallaşma sürecinin (örneğin KSGM) etkisi göz

ardı edilemez. STK'lar tarafından devletin paydaş olarak çağrılması Fraser'ın üzerinde durduğu gibi 1960'lı yılların feminist taleplerini hatırlatmaktadır. Feministler devlet kurumlarını tamamen reddetmedikleri gibi bu kurumların sivillere yer veren katılımcı ve demokratik bir devlet tasavvur ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla hedef, devlet kurumlarının toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecek, zorlayacak bir yapıya kavuşmalarını sağlamaktır (Fraser, 2009: 7).

Bu bağlamda hem KAGİDER'in hem de KAMER'in her ne kadar devlet algıları otoriterlikle birleşse de devlet kurumlarını dönüştürmeye yönelik ya da devlet mekanizmasına belli araçlarla müdahil olmaya çalıştıklarını görebiliyoruz. KAGİDER'in Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe, Kadın Fonu gibi talep ve ihtiyaçları olduğunu biliyoruz. KAMER'in Kadın Danışma Birimleri, Toplumsal Cinsiyet Eğitimleri, Alternatif Erken Çocukluk Eğitimi gibi talepleri ve her iki STK'nın TCK ve Anayasa Platformu içinde yer alması, devlet kurumlarını ve politikalarını dönüştürmeye yönelik toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen talepler veya ihtiyaçlar olarak görülebilir. Bu talepler kadının ihtiyaçlarını görünür kılmayı ve güçlendirmeyi amaçlarken aynı zamanda toplumu hedefledikleri söylenebilir. Fraser'ın 'ihtiyaç'lara yönelik mücadelelerin aynı zamanda politik mücadeleler olduğunu iddia etmesi, STK'ların faaliyetlerine yönelik bakışımızı derinleştirmektedir. Fraser, (2006: 1) Foucault'un "ihtiyaç aynı zamanda özenle hazırlanan, ölçülen ve kullanılan siyasal bir araçtır" anlayışını hatırlatarak, ihtiyaçlara yönelik mücadelenin niteliğini ortaya çıkarmaktadır.

İhtiyaçlar Mücadelesi'nde 'söylem'lerin yaratılması ve yaygınlık kazanmasında, kadın STK'ların etkinliği bizce önemlidir. Çünkü toplumsal dönüşümü hedefleyen böylesi hareketlerin, ilkin söylemlerin gücüne de hakim olmaları gerekir. Örneğin yaygın ayrımlardan biri olan kamusal-özel alan ayrımına bağlı olarak özel alanla ilişkili yorumlanan ev içi şiddet ancak yakın bir zamanda feminist hareketin söyleme hakim olmasıyla gündeme gelebilmiştir. Bu bağlamda KAMER, şiddetin hem özel hem kamusal alanda örülen, birbirini destekleyen yapısına dikkat çekmekle hakim söyleme alternatif bir söylem yaratmaktadır. KAGİDER, benzer bir mücadeleyi mikro kredilerin fakir kadının, ailenin gelirini yükseltmeye yönelik bir araç olarak değil kadının bireysel

gücünü arttıran bir araç olarak görülmesi için yapmaktadır. İşte bu örnekler kamusal-özel alan söyleminin politik bir mücadele alanı olarak karşımıza çıktığının göstergesidir. Özel alana hapsedilen konular özellikle aile ve kadınla ilişkili olduğu için genelde kamusal tartışmanın dışında tutulmaktadır. İşte Fraser başta olmak üzere feminist teorisyenlerin katkısı bu eşitsiz gelişmeyi politik mücadelenin içinde görmeleridir. Bu çerçevede üzerine odaklandığımız kadın STK'ların da kamusal-özel alan arasındaki ayrımları dönüştürme faaliyetleri önem kazanmaktadır. Kadın STK'lar Fraser'ın (2006: 21) deyiimiyle *özelleştirilmiş söylemsel alanlara* hapsedilen konuları bu sınırın dışına çıkarma mücadelesi vermektedirler.

KAGİDER, kadının istihdamına yönelik engeller olarak kadının ücretsiz ev içi emeğini ve toplumsal cinsiyete dair rollerini görmektedir. Benhabib'in belirttiği gibi çoğu kamusalite teorisi özneler arası (kadın-erkek) deneyim/tecrübe farklılıklarını analiz etmemiş olduğu için 'cinsiyet körü'dür. Buna bağlı olarak çocuk bakımı, ücretsiz işlerin durumu gibi olgular çoğu kamusalite modelinde farklı olarak görülmemektedir (Bkz: Benhabib, 1999a). Benhabib'in üzerinde durduğu gibi özel-kamusal alanın sınırlarının tartışma konusu olması ve bu sınırların 'sınırlanmamış söylem' süreciyle sağlanması değerlidir. Böylece özel ve kamusal çıkarlar arasındaki katı ayrım aşılmış olacaktır (Bkz: Benhabib, 1999a). Biz biliyoruz ki iki alan arasındaki işleyiş farklarını idealleştirmek aile içindeki iktidar ilişkilerini görmezden gelmemize neden olur. Benhabib, her ne kadar kamusalite teorilerinin son aşamada kamusal-özel alan ayrımını varsaydıklarını belirtse de kadın hareketinin 'kişisel olan politiktir' söylemi özel alanın nasıl politikleştiği ve iki alan arasındaki dönüşüme dair önemli bir söylem olarak karşımızda durmaktadır. KAGİDER ve KAMER'in bu çerçevede konumlarına yakından bakıldığında bu iki alanı hedefledikleri görülebilir. KAGİDER, kadının ücretsiz olarak yapılan, toplumsal cinsiyet rollerinin uzantısı olarak görülen işlerde sosyal devleti iş başına çağırmaktadır. KAMER ise kadının güvenliği için sosyal devleti adres göstermektedir. Genel olarak bakıldığında ise her iki STK'da, kadının aktif olarak bireyselliği üzerine vurgu yapılmaktadır.

STK'lar Türkiye bağlamında 80'lerden sonra politik toplumun alternatifi olarak yüceltilmişlerdir. Bora ve Çağlar'ın (2002: 345) belirttiği gibi "politik temsil krizinin

özölmesi, demokrasinin rehabilitasyonu, modernleşme projesinin revizyonu vb. gibi talepler[i] karşısında politik toplumun (hem devletin hem partilerin) güçlü umutlar vermemesi, sivil toplumu/STK'ları bir alternatif olarak düşünölmesini getirmiştir". Bu durum Bora ve Çağlar'ın (2002: 345-346) ifadesiyle sivil toplumu demokratikleşmenin yalıtık öznesi, sivil toplumun kendi içinde çatışmasız ve devletle ilişkilerde ise etkileşim yokluğuna mahkum etmektedir. Bu bakış açısının uzantısı olarak sivil toplum, politikanın ikamesi olarak görölebilmektedir. Young'ın ifade ettiğı gibi sivil toplum, ne tamamen devletin karşısında ne de hizmetlerine alternatif konumdadır. Sivil toplum, gücü sınırlama ve demokratikleşmeye katkı üzerine yoğunlaşmalıdır. STK'ların hizmetler konusunda, devletten daha önemli olduğı savı, sivil toplumun sınırlarını ortaya koyarak açıklık getirmek mümkündür. Young'a göre sivil toplumun, sosyal adalet ve demokrasi için katkısı sınırlıdır. Kaldı ki çoğulculuğun kendinden demokrasiyi oluşturması da tartışmalıdır (Young, 2000: 159). Young'ın bu bakış açısı Türkiye'de sivil toplum=demokrasi şeklindeki kavrayışı aşmamıza ve sivil toplumun sınırlarının anlaşılmasına olanak sağlayabilir. Üzerine odaklandığımız STK'larda da politik topluma dair bir güvensizlik bulunmaktadır. Özellikle KAGİDER'de toplumsal dönüşüm mekanizması olarak AB konusunda ve kadını dikkate alan bir istihdam politikası yaratma konusunda politik toplumun samimi olmadığı üyeler tarafından açıkça dile getirilmektedir. Benzer şekilde KAMER'de politik toplum, halkı tebası gibi gören bir anlayışla örölmüştür. Bu nedenle KAMER, kurumlarla etkileşime girilen her faaliyette, STK'yı yutma ve kendine benzetme tehlikesi yaşamaktadır. Politik topluma duyulan bu güvensizlik, politikanın ikamesi ve demokratikleşmenin garantisi olarak STK'ları ön plana çıkarmaktadır. Nitekim hem KAGİDER'de hem de KAMER'de demokratikleşmenin ve toplumu dönüştürmenin garantisi hatta tek demokratik birimler olarak STK'lar görölmektedir. Ancak her iki STK'nın söyleminde devletin 'sosyal'leşmesine yönelik çağrı, STK'nın sınırlarına yönelik bir farkındalığa işaret etmektedir.

STK'larda faaliyette bulunan üyelerle/gönüllülerle yapılan görüşmeler sonucunda, sivil toplum kuruluşunun üyeler için ne ifade ettiğı, her iki STK için önemli farklara işaret etmiştir. Bu bağlamda görüşme yapılan kadınların sivil toplum kuruluşu

içerisinde neden yer aldıklarına dair bir bakış geliştirildi. Sivil toplum kuruluşu ile geliştirdikleri ilişkinin nasıl geliştiğine bakmak kadın-sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkiye dair derin bir bakış açısı sağlamaktadır. Kadının bir sivil toplum kuruluşu içerisinde yer alması ile sınıfsal konum arasında bir ilişki var mıdır? Sivil toplum kuruluşunda yer almasının kadına sağladığı bir yarardan ya da bir statüden bahsedebilir mi? Kadın kendi deneyimleri ile sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkiyi neyin dolayısıyla kurmaktadır? Gibi sorular odağa alınarak bir analiz gerçekleştirildi. Bu analiz çevresinde KAMER’li kadınlar için sivil toplum kuruluşunda bulunmak aidiyet ve kimlikle ilgili bir durumken KAGİDER’li üyeler için sivil toplum, kadınları temsil veya üyelerin birbirlerinin deneyimlerini aktardığı pratik bir ihtiyaca cevap vermektedir.

Sivil toplum tartışmalarında katılımcılık en önemli erdemlerden biridir. Sivil toplum kuruluşlarının iç işleyişi ile ilgili olan örgüt içi katılım meselesi üyelerin profili, sivil toplum kuruluşu dışında çalışıp çalışmadıkları, bireysel kapasiteleri veya sivil toplum kuruluşunun model aldığı katılım tarzı gibi birbirleriyle ilişkili birçok özellik tarafından belirlenmektedir. Örneğin profesyonelleşme, sivil toplum kuruluşlarında faaliyet gösterenlerin yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ile yakından ilgilidir. Profesyonelleşme süreci bir yandan sivil toplum kuruluşlarının yapısal dinamikleri diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin değişmesi ve etki alanlarının yayılma sürecini belirlemektedir. Bu bağlamda bir süreç olarak ya da bir faaliyeti yapmak ile profesyonelleşme arasındaki ilişki ve eylem tarzı önem kazanmaktadır. Bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü ya da profesyonel olmak neyi ifade eder? Sivil toplum kuruluşlarına profesyonellerin dahil edilmesi sivil toplum kuruluşu mantığı içinde nasıl yorumlanmalıdır? Bu iki soru bağlamı, profesyonelleşme ve sivil toplum kuruluşu arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırmak adına önemli olurken aynı zamanda katılım tarzı üzerinde de etkili olmaktadır. KAGİDER ve KAMER örneklerine bakıldığında her iki STK’nın profesyonelleşme ile karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. KAGİDER’de profesyonelleşme işin rasyonel bir şekilde en kısa zamanda ve üyelere yük getirmeden iş yapmanın garantisi sayılırken KAMER için profesyonelleşme, belli oranlarda faaliyet gösterilen alanla ilgili olarak kaçınılmaz olmakla birlikte bu sorun çalışan/gönüllü kadınların kapasiteleri geliştirilerek aşılmaktadır. Ryfman’nın (2006:

56) belirttiği gibi profesyonelleşme sahadaki görevlerin niteliğine bağlı olarak artmaktadır. Dolayısıyla her STK bu durumu kendi ekonomik ve sosyal sermayesi doğrultusunda aşmak durumunda kalmaktadır. KAGİDER, profesyonel istihdam ederken KAMER, gönüllülerini profesyonelleştirmektedir. Ancak her iki durumda da STK'ların sorunu sahibinden koparması veya bilgiyi teknikleştirmesi meselesi ile karşılaşmaktadır.

Katılımcılık üzerinde profesyonelleşme dışında etkili olan bir diğer özellik sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme tarzlarıdır. Sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme özellikleri sivil toplum kuruluşları arasında belirgin bir farka işaret etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının amaçlarına ya da hedef kitlelerine bağlı olarak tek merkezde mi toplandıkları ya da birden fazla merkezde işlev görmeyi mi hedefledikleri şüphesiz örgütsel yapıyı belirleyen bir süreçtir. Tek veya birden fazla merkez, şube, temsilcilik olması sadece yapısal bir fark olmanın ötesinde çalışma yöntemlerini, karar alma sürecini ve politik alanla ilişkileri de etkileyen, adeta sivil toplum kuruluşunun ruhunu etkileyen ilişkiler ağına dönüşmektedir. Bu nedenle demokratik kültürü destekleme potansiyelleri açısından sivil toplum kuruluşları, demokratikleşmenin mikro organizmalarıdır. Hall'ın (1995: 120) karşıt olarak belirttiği gibi 'sivil toplum' ve özelde sivil toplum kuruluşları özgürlüğün ideal alanları değildir. Onların mikro-dünyalarında çatışma ve sömürüyü, baskıyı ve dışlamayı içeren güç odakları mevcuttur. Dolayısıyla örgütsel yapılanma ile çatışma ve güç odakları arasındaki ilişki önemlidir. Örneğin KAGİDER'de katılım sürecini rasyonellik ve verimlilik belirlerken KAMER'de şeffaflık, konsensüs veya fikir birliği belirlemektedir. KAGİDER'li üyenin belirttiği gibi KAGİDER sonuç odaklı bir sivil toplum kuruluşudur. KAMER'de ise süreç odaklılık dikkati çekmektedir. Öte yandan Young'un belirttiği gibi kamusal alan/sivil toplum dönüşümü hedefleyen, kar ve iktidar odaklarından arınmış olarak alternatif pratikleri (yaşayarak, yaparak, etkileşim kurarak, üreterek, dağıtarak vb.) temel alan, sosyal değişim üzerine odaklanmayı temel almalıdır (Young, 2000: 178). Bu anlamda sivil toplum kuruluşunun alternatif pratikleri hayata geçirmesi toplumsal dönüşüm bakımından değerli görünmektedir.

STK'ların görevleri veya var oluşları demokratikliğin garantisi olarak görülmesine rağmen STK'lar, meşruluk söylemi yaratmak zorunda kalmaktadırlar. Bora ve Çağlar'ın (2002: 343) belirttiği gibi STK'lar farklı meşruluk değerlerine atıf yapmaktadırlar. Hem kamuoyunda hem de devlet nezdinde etkili olmak, saygın olmak, politika-dışılık gibi söylemler meşruiyet kaynağı olurken muhalif STK'larda devletten bağımsız olmak meşruiyet kaynağı olmaktadır. Bu bağlamda KAGİDER ve KAMER'in farklı meşruluk söylemleri kullandıklarını söyleyebiliriz. KAGİDER üyeleriyle derinlemesine görüşmeler sonunda özellikle politika-dışılık veya 'siyasi partilere eşit mesafe' anlayışının meşruluk talebini karşıladığı söylenebilir. Örneğin KAGİDER'in faaliyetleri üyeler tarafından politik değil Cumhuriyetin olmazsa olmazı veya politika dışı olarak görülmektedir. KAMER'de meşruluk söylemi ise hem devletten hem de bölgedeki Kürt hareketinden bağımsızlık üzerinden oluşturulmaktadır. KAGİDER'den farklı olarak KAMER, faaliyetlerinin her birinin kadın politikasının genel olarak da politikanın içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Sivil toplumun kendini devam ettirme potansiyeli STK'lar açısından bazen bağımsızlığın bazen STK'nın potansiyeline dair bir analizi barındırır. Sivil toplum kuruluşlarının üstlendikleri misyonları hayata geçirebilmek için mali kaynaklara ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Bir yandan özerkliklerini korumak için belli fon kaynaklarına dikkatle yaklaşırken diğer yandan sürdürülebilirlikleri için fonlardan yararlanmak zorunda kalmaktadırlar. Mali özerklik ile iktidardan uzaklık arasında doğrudan bir ilişki varsaymak mümkün müdür? Mali kaynağın yerel veya uluslararası olması özerklik derecesini nasıl belirlemektedir? Gibi ayırım noktaları sıkça karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının mali kaynakları üzerinde konuşurken yoğun olarak özerklik, bağımlılık gibi tartışma bağlamları üzerinde durulmaktadır. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de 1990'lardan sonra yoğunlaştığını dikkate alırsak fon ve sivil toplum kuruluşları arasındaki tartışmanın yoğunluğunu koruduğu söylenebilir. KAGİDER ve KAMER'e baktığımızda her ne kadar KAMER fon ve bağımsızlık meselesini birbirinden bağımsız olarak düşünmese de fon bulma konusunda KAGİDER'le yarışmaktadır. KAGİDER için fon alma belli bir yetkinlik ve prestij

meselesi iken KAMER için fon, sivil toplum kuruluşu için sürekliliği hem garanti eden hem de tehdit eden bir konumdadır.

Türkiye’de kadınlar ulusal modernleşmenin taşıyıcı aktörleri oldular. Bu süreçte kadının özgürleşmesi meselesi ile ulusun özgürleşmesi arasında kurulan paralellik dikkat çekicidir. Durakbaşı’nın (Bkz: 1998a) ifade ettiği gibi kadın meselesi ister Tanzimat döneminde ister günümüzde olsun modernleştirici çizgide ele alınmaktadır. 1990’lardan sonra kadın ve kadın STK’lar küresel modernleşmenin aktörleri olarak tekrar gündeme gelmektedirler. Kadın STK’lar bir yandan kadının yurttaş kimliğini ve bireyselliğini gündeme getirirken diğer yandan neoliberal söylemlere yakın durmaktadırlar. Gönüllü ve özgür yurttaş söylemi ile sosyal sorumluluk sahibi birey anlayışı neoliberal sistemin yönetim stratejileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kadın STK’lar her ne kadar kadının güçlendirilmesi söylemine sahip çıksa da (özellikle kadının ekonomi alanına dahil edilmesi) iki ücretlinin çalıştığı aile modeli, feminist talepleri neoliberal politikalar içinde eritmektedir. Bu nedenle kadın STK’ların kadının güçlendirilmesi konusunda sınav verdikleri iddia edilebilir. Bu çerçevede Fraser’ın (2009: 6) feminist hareketin bütünsel eleştiri kapasitesinden uzaklaşıp uzaklaşmadığı tartışması Türkiye’de KAGİDER ve KAMER bağlamında yapılabilir.

Üzerinde durulması gereken son nokta her iki STK’da faaliyette bulunma biçiminin projelerle yapılıyor olmasıdır. Hem KAGİDER hem de KAMER kadına yönelik faaliyetlerini projeler yoluyla yürütmektedir. Projelerin kısıtlı insana ulaşma, tabandan kopma ve stratejik çıkarlara eğilim gibi dezavantajlarının olduğu bilinmektedir (Bkz: Kentel, 2003; Kabasakal Arat, 2006). Ancak Kümbetoğlu’nun (2007: 179-180) dikkatleri çektiği gibi kadınların dönüştürme güçleri ile kadının ihtiyaçlarından kaynaklanan projelerin daha çok kadına ulaştığında yaratılacak potansiyeli unutmamak gerekir. Bu bağlamda hem KAGİDER’de hem de KAMER’de projeler, kadına yönelik faaliyetlerin sürekliliğini üstlenmektedirler.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin (1998) “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketinin Dönüşümü”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 323-336.
- Acar-Savran, Gülnur (2003) **Sivil Toplum ve Ötesi**, İstanbul: Belge Yayınları.
- Acar-Savran, Gülnur (2004) **Beden Emek Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul: Kanat Kitap.
- Acuner, Selma (2007) “90’lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşamaları”, **90’lı Yıllarda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 125-158.
- Açık, Necla (2007) “Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye’de Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 279-306.
- Akal Aslan, Emel (2001) “Kadın ve Siyaset Aykırı Bir Örnek: İKD”, **Yerli Bir Feminizme Doğru**, Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe (Yay. Haz.), İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 455-484.
- Akçar, Şengül (2003) ““Projecilik” ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s.100-112.
- Akis, Yasemin- Özakin, Ülkü ve Sancar, Serpil (2009) “Söyleşi: Türkiye’de Feminizm ve Kadın Hareketi” **Cogito**, Bahar, S. 58, s. 245-258.
- Akkaya, Tülin (1998) **Kadın Örgütlerinin Toplumsal Dönüşümdeki Roller**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akkoç, Nebahat (2006) “Namus Adına Uygulanan Şiddetin Kültürel Dayanakları”, **Namus Adına Şiddet**, Shahrzad Mojab ve Nahla Abdo (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 119-131.

- Akkoç, Nebahat (2007) “Diyarbakır Ka-Mer’in Kuruluş Hikayesi”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 205-216.
- Akkoç, Nebahat (2007) “Önsöz”, **500 Milyonluk Umut Hikayeleri Mikro kredi Maceraları**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 9-13.
- Aliye, Fatma (2002) **Hayattan Sahneler**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Altınay, Hakan (2003) “Proje Temelli Çalışmalarda Etik ve Politik Sorunlar”, **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 91-95.
- Anderson, John ve Siim, Birte (2004) **The Politics of Inclusion and Empowerment, Gender, Class and Citizenship**, New York: Palgrave Macmillan.
- Arabacı, Ahmet (2003) “Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar”, **Sivil Toplum**, Y.1, S. 3, s. 17-31.
- Arat, Yeşim (1991) “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm’in Radikal Uzantısı”, **Toplum ve Bilim**, S.53, s. 7-19.
- Arat, Yeşim (1998) “Feminists, Islamists and Political Change in Turkey” **Political Psychology**, 19(1), s. 117-131.
- Arat, Zehra F. (1998) “Kemalizm ve Türk Kadını”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 51-70.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III 1906-1938** (1997) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı.
- Atılğan, Gökhan (2001) “Marx’ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Bir Eleştirisinin Olanağı” **Praksis** (4), s. 11-34.
- Ayman, Zelaya (2003) “Sivil Toplum Kuruluşlarında Proje Temelli Çalışma”, **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 84-85.

- Bağcı, Cahit (2005) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sivil Toplum Örgütleri ve Kalkınma, **Sivil Toplum**, Y.3, S.11, s. 7-23.
- Bali, Rifat N. (2000) “Sivil Toplum Hareketinin İki Zaafı: İşadamları ve Elitizm”, **Birikim**, S.130, s. 33-46.
- Balkız, Bekir (2004) “Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”, **Sosyoloji Dergisi**, S.12-13, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, s. 135-158.
- Barton, Carol (2005) “Where to for Women’s Movements and the MDG’s ?” **Gender and Development**, V. 13, N. 1, s. 25-35.
- Başyazı (2001) **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?**, Demokrasi Kitaplığı, 1.Basım, s. 11-42.
- Baykan, Ayşegül (1999) “Nezihe Mühittin’de Feminizmin Düşünsel Kökleri” **Nezihe Mühittin ve Türk Kadını 1931**, Ayşegül Baykan ve Belma Ötüş-Baskett (Yay. Haz.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, Murat (2000) “Sivil Toplum’da Politika”, **İdris Küçükömer Anısına Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları**, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- Belge, Murat (t.y) “Sivil Toplum Örgütleri”, **Merhaba Sivil Toplum**, Taciser Ulaş (Der.), Helsinki Yurttaşlar Derneği, s. 23-37.
- Benhabib, Seyla (1999a) **Modernizm Evrensellik ve Birey, Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, Seyla (1999b) “Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru”, **Demokrasi ve Farklılık, Siyasal Düzenin Sınırlarının Açılması**, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, s. 101-139.
- Benhabib, Seyla ve Cornell, Drucilla (1996) “Introduction” **Feminism as Critique-On the Politics of Gender**, Seyla Benhabib ve Drucilla Cornell (Der.), Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 1-15.

- Berkday, Fatmagül (1998) “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 1-11.
- Bobbio, Norberto (2004) “Gramsci ve Sivil Toplum Kuramı” **Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, John Keane (Der), Ankara: Yedikıta Yayınları, s. 91-118.
- Bodkin, Ronald G. (1999) “Women’s Agency in Classical Economic Thought: Adam Smith, H.Taylor Mill, and J.S.Mill”, **Feminist Economics**, 5(1), s. 45-60.
- Bora, Aksu (1996) “Kadın Hareketi: Nereden Nereye”, **Birikim**, S. 3; s. 39-41.
- Bora, Aksu (2005) Kamu Yeniden Kurulurken Kadınlara ne Olacak?, **Cogito**, S. 43.
- Bora, Aksu (2006) “Projeler: Yeni Bir Bağlam Eski Sorunlar”, **Amargi- Projen Var mı?**, S. 3, s. 25-29.
- Bora, Aksu (2007) “Bir Yapabilirlik Olarak Ka-der”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 109-124.
- Bora, Aksu (2008) “Cinsiyet ve Sınıf: Kimlikten Politik Özne Çıkar mı?”, **Cinsiyet Halleri**, İstanbul: Varlık Yayınları, s. 181-197.
- Bora, Aksu ve Günel, Asena (2007) “Önsöz” **1990’larda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 7-11.
- Bora, Tanıl ve Çağlar, Selda (2002) “Modernleşme ve Batılılaşmanın Taşıyıcısı Olarak STK’lar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 3. Cilt Modernleşme ve Batıcılık**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 336-346.
- Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic (2007) **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burchell, Graham (1996) “Liberal Government and Techniques of the Self” **Foucault and Political Reason, Liberalism Neoliberalism and Rationalities of Government**, Andrew Barry, Thomas Osborne ve Nikolas Rore (Der), The University of Chicago Press, s. 19-36.

- Butler, Melisa A. (1978) "Early Liberal Roots of Feminism: John Locke and The Attack on Patriarchy", **The American Political Science Review**, Vol.72, No:1, s. 135-150.
- Cancian, Francesca M. (1992) "Feminist Science: Methodologies That Challenge Inequality", **Gender and Society**, Vol. 6, No. 4, Sage Publications, s. 623-642.
- Carmichael, D.J.C. (1990) "Hobbes on Natural Right in Society: The Leviathan Account", **Canadian Journal of Political Science**, V.23:1, s. 3-21.
- CEDAW Sivil Toplum Forumu, Atölye Çalışmaları, 18-20 Nisan 2003 Ankara, (2004) Ankara: Uçan Süpürge Yayınları.
- Cindoğlu, Dilek ve Esim, Simel (1999) "Women's Organizations in 1990s Turkey: Predicaments and Prospects", **Middle Eastern Studies**, Vol. 35, No.1, s. 178-188.
- Cohen, Jean L. ve Arato, Andrew (1992) **Civil Society and Political Theory**, MIT Press.
- Connell, R. W. (1998) **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cruikshank, Barbara (1996) "Revolutions within: self-government and self-esteem" **Foucault and Political Reason, Liberalism Neoliberalism and Rationalities of Government**, Andrew Barry, Thomas Osborne ve Nikolas Rore (Der), The University of Chicago Pres, s. 231-251.
- Çağatay, Nilüfer ve Nuhoğlu Soysal, Yasemin (1995) "Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler", **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 327-338.
- Çağlayan, Handan (2009a) ""Kenarın Kenarı"nın Yöntemi: "Kürt Kadın"larıyla Çalışmak", **Kuram ve Yöntem Kenarından**, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Der), İstanbul: Anahtar Kitapları, s. 469-499.
- Çağlayan, Handan (2009b) **Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Çaha, Ömer (1996) **Sivil Kadın, Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Çaha, Ömer (2000) **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Çaha, Ömer (2006) “Türk Kadın Hareketi: “Kadınsı” Bir Sivil Toplumun İmkânı?”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, 1(3), s. 6-15.
- Çakır, Serpil (1996) **Osmanlı Kadın Hareketi**, 2. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, Serpil (t.y.) “Tarih İçinde Görünürlükten Kadınların Tarihine: Türkiye’de Kadın Tarihi Yazmak”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 222-229.
- Değirmencioğlu, Serdar M. (2003) “Sivil Toplum Kuruluşları: “Projecilik” Versus Kültürel Yurttaşlık”, **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 16-24, 28-29.
- Demirağ, Dilaver (2002) Eski Köye Yeni Adet: Alternatif Küreselleşme Hareketi ve Yeni Sol, **Tezkire**, Mayıs Haziran, S.26.
- Demircan, Sunay (2003) “ Sivil Toplum Kuruluşları: “Projecilik” Versus Kültürel Yurttaşlık”, **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 29-30.
- Diken, Şeyhmus (2006) **Türkiye’de Sivil Hayat ve Demokrasi**, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Durakbaşı Ayşe (2000) “Kemalism as Identity Politics in Turkey”, **Deconstructing Images of “The Turkish Woman”**, Zehra F. Arat (Der), New York: St. Martin’s Press, s. 139-155.
- Durakbaşı, Ayşe (1998a) “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, **Tarih ve Toplum**, No: 51, s. 39-43

- Durakbaşı, Ayşe (1998b) “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler” ”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 29-50.
- Durakbaşı, Ayşe (2007) **Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, Ayşe (t.y.) “Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 217-221.
- Eagleton, Terry (2005) **İdeoloji**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ediz, Zerrin (1994) **Cumhuriyet Dönemi Kadın Örgütleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Emrealp, Sadun (t.y) “Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği”, **Merhaba Sivil Toplum**, Taciser Ulaş (Der), Helsinki Yurttaşlar Derneği, s. 39-67.
- Engels, Friedrich (1979) **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**, Ankara: Sol Yayınları.
- Erdoğan Tosun, Gülgün (2000) “Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi” **Birikim**, S. 130, s. 52-60.
- Erdoğan Tosun, Gülgün (2003) “Birleştirici Demokrasi” Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?”, **Sivil Toplum**, Y.1, S.1, 2003, s. 29-45.
- Ergin Kovanlıkaya, Çağlayan (2006) “Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Bilincine Katkıları ve Uçan Süpürge Örneği”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, 1(3), s. 40-49.
- Erişirgil, M. Emin (1951) **Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp**, İnkılap Kitabevi.

- Ertuğrul, Gökçen (2009) “Temsilci Epistemolojisinin Çıkmazları ve ‘Kenar’”, **Kuram ve Yöntem Kenarından**, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Der), İstanbul: Anahtar Kitapları, s. 149-160.
- Ertürk, Yakın (2000) “Turkey’s Modern Paradoxes”, **Global Feminism-Tansnational Women’s Activism Organizing and Human Rights**, New York University Press, s. 79-109.
- Escobar, Arturo (1992) “Imagining a Post-Development Era? Critical Thought, Development and Social Movements” **Social Text**, No. 31/32, Third World and Post-Colonial Issues, s. 20-56.
- Flyvbjerg, Bent (1998) “Habermas and Foucault: Thinkers for Civil Society?”, **The British Journal of Sociology**, Vol. 49, No. 2, s. 210-233.
- Foucault, Michel (2005) **Özne ve İktidar**, 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fraser, Nancy (1994) “What’s Critical About Critical Theory? The Case of Habermas and Gender” **Feminism Volume I**, Susan Moller Okin ve Jane Mansbridge (Der), Cambridge: Great Britain at the University Press, s. 113-143.
- Fraser, Nancy (1999) “Cinsiyet Eşitliği ve Refah Devleti: Sanayi Sonrası Bir Düşünme Girişimi” **Demokrasi ve Farklılık, Siyasal Düzenin Sınırlarının Açılması**, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, s. 310-344.
- Fraser, Nancy (2004) “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirine Katkı”, **Kamusal Alan**, Meral Özbek (Der), 1.Basım, İstanbul: Hil Yayınları, s. 103-132.
- Fraser, Nancy (2006) **İhtiyaçlar Mücadelesi**, İstanbul: Feminist Kitaplık.
- Fraser, Nancy (2009) “Feminizm Kapitalizm ve Tarihin Oyunu”, **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, Ekim, S. 9.
- Ryfman, Philippe (2006) **Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gordon R. Sara (2001) “Meksika’da STÖ’lerin Politik Kültürü”, **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?**, Demokrasi Kitaplığı, 1.Basım, s. 167-188.
- Gökalp, Ziya (1961) **Türkçülüğün Esasları**, 4. Basım, Ankara: Serdengeçti Neşriyatı.
- Göle, Nilüfer (1998) “Yurtdışı İlişkilere Kurumsal Bir Bakış” Küçülen Dünyamızda Büyüyen Sivil Toplum” Sivil Toplum Kuruluşları ve Yurtdışı İlişkileri Sempozyumu 23-24 Haziran 1995, **Üç Sempozyum, Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 114-120.
- Göle, Nilüfer (2004) **Modern Mahrem**, 8. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gönel, Aydın (1998) **Önde Gelen STK’lar Araştırma Raporu**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Gramsci, Antonio (1975) **Felsefe ve Politika Sorunları**, İstanbul: Payel Yayınları.
- Gramsci, Antonio (1986) **Hapishane Defterleri- Seçmeler**, 2. Basım, İstanbul: Belge Yayınları.
- Grup Çalışması İçin El Kitabı, (2003) KAMER Kadın Merkezi.
- Gümüšoğlu, Firdevs (t.y) **Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Cumhuriyetten Günümüze**, Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.
- Gündoğan, Ertuğrul (2004) “Yönetim Reformlarının Gerekliliği Bağlamında İyi Yönetişim ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Sivil Toplum**, Y.2, S.6-7, s. 9-26.
- Güneş-Ayata, Ayşe (1998) “Laiklik Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye’de Kadın ve Siyaset”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 237-248.
- Habermas, Jürgen (1993) **Justification and Application: Remarks on Discourse Ethics**, Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1996) **Between Facts and Norms**, Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

- Habermas, Jürgen (1999) “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”, **Demokrasi ve Farklılık-Siyasal Düzenin Sınırlarının Açılması**, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, s. 37-50.
- Habermas, Jürgen (2001) **İletişimsel Eylem Kuramı 1. Cilt Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme**, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2002) **Kamusalığın Yapısal Dönüşümü**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hall, Stuart (1995) “Yeni Zamanların Anlamı” **Yeni Zamanlar 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Stuart Hall ve Martin Jacquesn (Der), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 105-124.
- Hannan, Carolyn (2003) “Transforming Empowerment and Gender Mainstreaming”, **International Symposium on a New Vision for Gender Policy: Equality, Development and Peace**, Seoul, s. 1-14.
- Harding, Sandra (t.y.) “Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 34-47.
- Hartmann, Heidi (2006) **Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği**, İstanbul: Agora Kitaplık.
- Hazır, Sezai (2002) “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerellik”, **STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu 2002**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 118-122.
- Hekman, Susan J. (1999) **The Future of Differences, Truth and Method in Feminist Theory**, Malden, USA: Polity Press and Blackwell Publishers Inc.
- Hughes, Patricia ve Hall, Osgoode (1979) “The Reality Versus the Ideal: J.S.Mill’s Treatment of Women, Workers and Private Property”, **Canadian Journal of Political Science**, XII:3, s. 523-542.
- İlkkaracan, Pınar - Gülçür, Leyla ve Arın, Canan (1996) **Sıcak Yuva Masalı**, İstanbul: Metis Yayınları.

- İpek Can, Yasemin (2007) “Sivil Toplum Neo-liberal Dönüşümler ve Gönüllülük”, **Toplum ve Bilim**, S.108, s. 88-128.
- İpek, Yasemin (2006) “Görevimiz Gönüllülük” **Amargi**, S.3, s. 17-21.
- Jayawardena, Kumari (1986) **Feminisim and Nationalism in the Third World**, London: Zed Boks Ltd.
- Kabasakal Arat, Zehra F. (2006) “Feminist Proje Girişimleri: Genel Sorunlar ve Türkiye İçin Değerlendirmeler”, **Amargi**, S. 3, s. 30-32.
- KAGİDER Çalışmaları Mart 2005- Mart 2007, Türkiye Kadın Girişimciler Derneği.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2002) “Yerel Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları”, **STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 57-64.
- KAMER’li Kadınlar, (2009), “KAMER’in Farkındalık Grupları”, **Amargi**, Bahar, S. 12. s. 53-54.
- Kandiyoti, Deniz (1997) **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kara, Nurten (2006) “80 ve 90’larda Türkiye’de Feminist Hareketler”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, 1(3), s. 16-39.
- Kardam Filiz ve Ecevit, Yıldız (2007) “1990’ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, Aksu Bora ve Asena Günel (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 87-108.
- Kaya, İbrahim (2006) **Sosyal Teori ve Geç Modernlikler: Türk Deneyimi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keane, John (1994) **Demokrasi ve Sivil Toplum**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kentel, Ferhat (2003) “Sivil Toplum Kuruluşları: “Projecilik” Versus Kültürel Yurttaşlık”, **Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 3-12.
- Keskin, Ferda (1999) “Söylem, Arkeoloji ve İktidar”, **Doğu Batı-Söylem Üstüne Söylem-**, 2. Baskı, Y. 3, S.9, s. 15-22.

- Keyman, Fuat ve Sarıbay Ali Yaşar (2000) **Global ve Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Yayınları.
- Kırca Schroeder, Süheyla (2007) **Popüler Feminizm Türkiye ve Britanya’da Kadın Dergileri**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- King, Anthony (1998) “Giriş: Kültür Mekanları, Bilgi Mekanları”, **Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Anthony King (Der), 1.Basım, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Knapp, Peter (1986) “ ‘Hegel’ Universal in Marx, Durkheim and Weber: The Role of Hegelian Ideas in the Origin of Sociology”, **Sociological Forum**, Vol.No.4, s. 586-609.
- Kömeçoğlu, Uğur (2003) “Kamusal Alan Kavramlaştırmasında Bazı Teorik Sorunlar”, **Sivil Toplum**, S. 2, s. 7-16.
- Kuçuradi, İoanna (1998) “Sivil Toplum Kuruluşları- Kavramlar” Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu 16-17 Aralık 1994, **Üç Sempozyum, Sivil Toplum Kuruluşları**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 24-31.
- Kurtsan, Meltem (2004) “Röportaj: Peki Niye Öyleyse Girişimciler Hep Erkek?”, **Sivil Toplum**, Lütfi Sunar ve Hakan Çopur (Söy.), 2(8), s. 71-77.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2005) **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma Teknikleri**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Landes, Joan B. (1998) “The Public and the Private Sphere: A Feminist Reconsideration”, **Feminism, The Public and The Private**, Joan B. Landes (Der), New York: Oxford University Press, s. 135-240.
- Landes, Joan B. (1999) “Yurttaşlık Performansı: Fransız Devrim’inde Demokrasi, Cinsiyet ve Farklılık”, **Demokrasi ve Farklılık, Siyasal Düzenin Sınırlarının Açılması**, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, s. 419-444.

- MacKinnon, Catharine A. (1982) “Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory”, **Feminist Theory**, Signs, Vol. 7, No. 3, , The University of Chicago Press, s. 515-544.
- Mackinnon, Catharine A. (2003) **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Marx, Karl (1979) **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, Karl ve Friedrich, Engels (1968) **Alman İdeolojisi**, İstanbul: Sol Yayınları.
- Mies, Marie (t.y.) “Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 48-64.
- Milss, Sara (1997) **Discourse The New Critical Idiom**, Roudledge, London.
- Moghadam, Valentine M. (1993) **Modernizing Women Gender & Social Change in the Middle East**, London: Lynne Rienner Publishers.
- Navaro-Yashin, Yael (1998a), “Bir İktidar Söylemi Olarak “Sivil Toplum””, **Birikim**, 105/106, s. 57-62.
- Navaro-Yashin, Yael (1998b) “Uses and Abuses of “State and Civil” in Contemporary Turkey”, **New Perspectives on Turkey**, Spring, V.18, s. 1-22.
- Offe, Claus (1999) “Yeni Sosyal Hareketler: Kuramsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, **Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar**, Kenan Çayır, (Yay. Haz.), 1.Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 53-79.
- Özbek, Meral (2004) “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları”, **Kamusal Alan**, İstanbul: Hil Yayınları, 1.Basım, s. 19-89
- Özkazanç, Alev (2007) **Siyaset Sosyolojisi Yazıları Yeni Sağ ve Sonrası**, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özlem, Doğan (1999) **Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci**, İstanbul: Inkılap Yayınları.

- Parpart, Jane L., M. Patricia Connelly ve V. Eudine Barriteau (2000) **Theoretical Perspectives on Gender and Development**.
- Pateman, Carole (2004) “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, **Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, John Keane (Der), Ankara: Yedikıta Yayınları, s. 119-146.
- Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu- Sonuç Belgesi- Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, (2001) Ankara: T. C Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Pieterse, Jan Nederveen (1998) “My Paradigm or Yours? Alternative Development Post–Development Reflexive Development”, **Development and Change**, V. 1, Blackwell Publisher, UK, s. 343-373.
- Pilcher, Jane ve Whelehan, Imelda (2004) **Fifty Key Concepts in Gender Studies**, Sage Publications.
- Porteli, Hugues (1982) **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Ankara: Savaş Yayınları.
- Rai, Shirin M. (2007) “Institutional Mechanisms for the Advancement of Women: Mainstreaming Gender Democratizing the State?”, **Mainstreaming Gender Democratizing the State**, New Brunswick and London: Transaction Publishers, s. 15-39.
- Rilay, Patrick (1976) “Locke on ‘Voluntary’and Political Power”, **The Western Political Quarterly**, Vol.29. No.1, s. 136-145.
- Rose, Nikolas (1996) “Governing “Advanced” Liberal Democracies” **Foucault and Political Reason, Liberalism Neoliberalism and Rationalities of Government** Andrew Barry, Thomas Osborne, Nikolas Rore (Der), The University of Chicago Press, s. 37-64.
- Rousseau, Jean-Jacques (1982) **Toplum Sözleşmesi**, İstanbul: Adam Yayınları.
- Rousseau, Jean-Jacques (1998) **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, İstanbul: Say Yayınları.

- Sancar, Mithat (2000) “Global Sivil Toplum mu?”, **Birikim**, S. 130, s. 19-32.
- Sancar-Üşür, Serpil (1997) **İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme**, 1. Basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıbay, Ali Yaşar (1994) “Sivil Toplum-Devlet İlişkisi veya Demokrasinin Etiği”, **Birikim**, S. 59, s. 93-97.
- Sarıbay, Ali Yaşar (2003) “Sivil Toplum: Universitas mı, Societas mı?”, **Sivil Toplum**, Yıl1, S.1, s. 15-19.
- Sarup, Madan (2004) **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, 2. Basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Scott, Joan W. (2007) **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Serdar, Ayşe (2002) “Türkiye’de Sivil Toplum Söylemleri”, **STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 142-145.
- Sirman, Nükhet (2002) “Kadınların Milliyeti”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik**, Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 226-244.
- Sirman, Nükhet (2006) “Proje Toplumunda Sanal Kadınlar”, **Amargi**, S. 3, s. 22.
- Sivil Toplum İşbaşında (2001) Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara.
- Smith, Steven B. (1989) “What is ‘Right’ in Hegel’s Philosophy of Right?”, **The American Political Science Review**, Vol.83, No,1, s. 3-18.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (2009) “Madun Konuşabilir mi?”, **Kuram ve Yöntem Kenarından**, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Der), İstanbul: Anahtar Kitapları, s. 53-114.
- Stanley, Liz ve Wise, Sue (t.y.) “Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji,” **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 67-98.
- Şaylan, Gencay (2002) **Postmodernizm**, 2. Basım, Ankara: İmge Kitabevi.

- Şefkatli Tuksal, Hidayet (2008) “Türkiye’de Müslüman Kadının Değişen Halleri”, **Cinsiyet Halleri**, Nil Mutluer (Der), İstanbul: Varlık Yayınları, s. 31-43.
- Şen, Leyla ve Akmut, Gülçin (2006) “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Güçlen (dir) me Yaklaşımı: Kars Kırşasında Kadın Örgütlenmeleri”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, s. 44-51.
- Şeni, Nora (1995) “19. Yüzyıl Sonunda İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 53-78.
- Tabakoğlu, Bahar (2002) “ Türkiye’de Sivil Toplum Söylemleri”, **STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, s. 136-142.
- Tekeli, İlhan (2002) “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Yerelleşmenin İççeliği”, **STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu**, İstanbul: TETTV Yayınları, s. 5-26.
- Tekeli, Şirin (1988) **Kadınlar İçin Yazılar 1977-1987**, İstanbul: Alan Yayınları.
- Tekeli, Şirin (1998) “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 337-346.
- Tekin, Serdar (2000) “Sivil Toplumun Devletiyle Bölünmez Bütünlüğü”, **Birikim**, S.130, s. 43-46.
- Tilly, Charles (2001) **Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992**, 1.Basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Timisi, Nilüfer ve Ağduk Gevrek, Meltem (2007), “1980’ler Türkiye’sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 13-39.
- Tunçay, Mete (2003) “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, **Sivil Toplum**, Y.1, S. 1, s. 9-13.
- Türkeş, A. Ömer (2000) “STK’lar ya da Sanal Toplum Kuruluşları”, **Birikim**, S. 130, s. 47-51.

- Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamı Sorun Alanları ve Politika Önerileri, KEİG Platformu, Nisan, 2009.
- Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar Öncelikler ve Çözüm Önerileri, (2008), TÜSİAD ve KAGİDER.
- Tüzel, Gökçe B. (2009) “Feminist Bir Doktora Tezi Yazmak”, **Kuram ve Yöntem Kenarından**, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Der), İstanbul: Anahtar Kitapları, s. 527-549.
- Uçan Süpürge ‘Kadın 2004’ Radyo Programı, 22. Program, Güneydoğu’da Kadın Örgütlenmesi, Ekim 2004, Ankara;
- Uçan, Sevgi (2004) “İkinci Dalga Feminizmin Açtığı Alan: Demokratikleşmeden AB’ye”, **Birikim**, S. 184-185, s. 113-121.
- Uğur, Aydın (t.y) “Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK’lar”, **Merhaba Sivil Toplum**, Taciser Ulaş (Der), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi 10, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 69-78.
- Üstündağ, Nazan (2006) “Türkiye’de Projecilik Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Amargi- Projen Var mı?**, S. 3, s. 23-24.
- Van Mill, David (1995) “Hobbes’s Theories of Freedom” **The Journal of Politics**, Vol 57, No.2 May, University of Texas Press, s. 443-459.
- Werlhof, Claudia Von (2008) “Proleterya Öldü Yaşasın Ev Kadınları!”, **Son Sömürge: Kadınlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 259-279
- Wolf, Diane L. (2009) “Saha Çalışmasında İkilemler”, **Kuram ve Yöntem Kenarından**, Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (Der), İstanbul: Anahtar Kitapları, s. 372-440.
- Wollstonecraft, Mary (2007) **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Kültür Yayınları, İstanbul.

- Yaman, Yılmaz (2003) “Gönüllülük Psikolojisi ve Gönüllü Yönetimi”, **Sivil Toplum-Kamusal Alan ve Sivil Toplum**, Y. 1, S. 2, s. 99-107.
- Yaraman, Ayşegül (2001) **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Young, Iris Marion (1996) “Impartiality and Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Political Theory”, **Feminism as Critique, On the Politics of Gender**, Seyla Benhabib ve Drucilla Cornell (Der), Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 56-76.
- Young, Iris Marion (1999) “İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde”, **Demokrasi ve Farklılık, Siyasal Düzenin Sınırlarının Açılması**, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, s. 174-196.
- Young, Iris Marion (2000), **Inclusion and Democracy**, New York: Oxford University Pres.
- Young, Iris Morion (1990) **Justice and Politics of Difference**, Princeton University Press, Princeton.
- Yuval-Davis, Nira (2007) **Cinsiyet ve Millet**, 2.Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yüksel Acı, Esra (2005) **Kalkınma Süreçlerinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları Kalkınma Ajan(s)ları mı? Neoliberal Ajanlar mı?**, İstanbul: Günizi Yayınları.
- Zihnioğlu, Yaprak (2003) **Kadınsız İnkılap**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Zorunlu Göç ve Kadınlar: Diyarbakır Örneği ve DİKASUM Koordinatörü Handan Çoşkun İle Söyleşi, **Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar**, Haziran 2007, S.3.
- Hürriyet, 23 Mart 2007.
- Kamer.org. tr, 2010.
- Milliyet, 6 Mayıs 2007.

Milliyet, BİZ, Mayıs 2009.

bianet.org/kadin, 2010.

bianet.org/kadin/bugunun-gozuyle-ilerici-kadinlar-derneği, 2010.

bizkadiniz.comka-der.org.tr/index.php?p=tuzuk, 2010.

http://ab.calisma.gov.tr/bultenler/csgb_bulten5.pdf, 2010.

milliyet.com.tr/ozel/islam/, 2010.

soroptimistturkiye.org,2010.

tukd.org.tr, 2010.

turkannelerderneği.org, 2010.

turkkadinlاربirliđi.org, 2010.

ucansupurge.org/arsiv, 2010.

www. kagider.org/Sunumlar. asp, 2010.

www.kongrekaraburun.org/metinler/A/2pdf, 2010.

www.undp.org.tr/pressRelDocuments/MDGs%20at%20a%20Glance_tr.pdf, 2010.

EKLER

EK. I KAGİDER Tüzüğü

I. BÖLÜM Kuruluş Hükümleri

Madde 1 - Derneğin Adı ve Merkezi

Derneğin adı "TÜRKİYE KADIN GİRİŞİMCİLER DERNEĞİ"dir. Kısa adı "KAGİDER"dir. Dernek Merkezi İstanbul'dadır. Şubesi yoktur.

Madde 2- Derneğin Amacı

Derneğin amaçları şunlardır:

- a) Demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş uygarlık hedef ve ilkelerine sadık bir toplumsal yapıyı desteklemek, demokrasi, sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışı doğrultusunda kadınların iş dünyasındaki statülerini sağlamlaştırmak ve ülke ekonomisine katkılarını artırmak amacıyla kadın girişimcilere yürütmekte oldukları faaliyetlerde destek olmak,
- b) Girişimci kadınların kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi amacıyla yönelik faaliyetlerde bulunmak, bu çerçevede istihdam yaratacak girişimci kadınlara destek olmak,
- c) Girişimci kadınların bu faaliyetleri ile ilgili olarak karşılaştıkları tüm güçlüklerin aşılması amacıyla gerekli desteği sağlamak
- d) Girişimci olabilecek kadınlara bilgi, tecrübe, eğitim, vb. desteği sağlayarak, girişimci kadın sayısını artırmak; ve
- e) Kadının ülke genelinde sosyal hayattaki ve özellikle ülke ekonomisindeki konumunu güçlendirmeye yönelik olarak maddi ve manevi yardım ve destekte bulunmak.

Madde 3 – Derneğin Faaliyet Alanları

Dernek, Madde 2'de belirtilen amacını gerçekleştirmek üzere özellikle aşağıda belirtilenler dahil her türlü faaliyette bulunabilir:

1) Kamu Yararına Yönelik Faaliyetler

- a) Kadın girişimciliğinin ve istihdamının ülke yararı doğrultusunda arttırılması için yasa düzenleyicisi organlar, kurumlar ve kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunmak, öneriler geliştirmek ve sektörü temsilen çalışmalara katkıda bulunmak;
- b) Toplumda kadının konumu ve statüsünü yükseltecek, kadının mesleki eğitim alması ve çalışma yaşamında daha çok yer almasını sağlayacak, iş dünyasının talep ettiği bilgi ve vasfı kazandıracak, kadınlara toplumun sunduğu fırsatlardan eşit olarak yararlanmasını sağlayacak eğitimler için projeler oluşturmak;
- c) Girişimci kadınların ülke ekonomisine katkıları yönünde ulusal ve uluslararası ekonomik birimler nezdinde girişimlerde bulunmak ve düzenlemeler yapılmasına katkıda bulunmak;
- d) Girişimcilik bilincinin ülke çapında oluşturulması, konunun geniş halk kitlelerine yaygınlaştırılması yönünde fon kaynağı sağlayacak projeler oluşturmak ve ilgili mercilere sunmak.

2) Uluslararası Entegrasyona Yönelik Faaliyetler

- a) Ülke çapında kadın girişimcilerin açılımının hızlandırılması ve bu sürecin devamlılığının sağlanması amacı doğrultusunda; uluslararası arenada benzer faaliyetlerde bulunan kuruluşlar ile ortaklaşa gerçekleştirilecek projelerde ve oluşturulacak platformlarda yer almak, bu kuruluşlara üye olmak, işbirliği yapmak, misyonu ve vizyonu doğrultusunda ortaklaşa çalışmalarda ve aktivitelerde bulunmak,
- b) Kadın girişimcilerin uluslararası platformda tanıtılması ve ilişkilerin güçlendirilmesi amacı ile önemli dış bölgeler ve otoriteler ile sürekli temas halinde bulunmak,
- c) Yurt dışında yaşayan kadın girişimcilerin çalışmalarını desteklemek, onları eğitmek ve sayılarını arttırmak amacıyla Yönetim Kurulu tarafından gerekli görülecek yerlerde temsilcilikler açmak,

- d) Ülke çapındaki kadın girişimcilerin, dünyaya tanıtılması ve girişimci kadınların dünya gelişmelerini yakından takip edebilmeleri amacıyla, yurt dışında ve yurt içinde uluslararası nitelikte çeşitli konferans ve eğitim fırsatları organize etmek veya üyelerin düzenlenen uluslararası organizasyonlarda gerek katılımcı gerekse dinleyici sıfatıyla yer almalarına imkan yaratmak,
- e) Bir sivil toplum kuruluşu olarak Avrupa Birliği nezdinde AB komisyonu ve AB parlamentosu temsilcileri ile Dernek amacı çerçevesinde temasta bulunmak ve lobi faaliyetleri sürdürmek,
- f) Uluslararası otoritelerin hazırlayacağı raporlara içerik sağlamak, bu amaç doğrultusunda görüşmelere katılmak veya toplantılar organize etmek,
- g) Derneğin amacı doğrultusunda uluslararası bir kadın girişimci ağı oluşturulması hedefine yönelik çalışmalarda bulunmak,
- h) Bu faaliyetler hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi için her türlü iletişim, temsil, koordinasyon ve bilgilendirme faaliyetlerinde bulunmak.

3) Temel Faaliyetleri

- a) Girişimci kadınlara, idari, mali ve hukuki konular, bilişim teknolojisi, elektronik ticaret ve bu alanlarda meydana gelen son gelişmeler hakkında bilgi vermek, belirtilen konularda üyelerinden gelen talepleri diğer üyeleri veya uzmanları aracılığıyla yanıtlamak ve yaratıcı fikirleri olan kadın girişimcilere, faaliyet göstermek istedikleri alanda ihtiyaç duyacakları teknik ve mali desteğe ulaşmalarında yardımcı olmak;
- b) Üyeler arasındaki dayanışma ve işbirliğini artırıcı her türlü faaliyette bulunmak;
- c) Dernek amaçlarını gerçekleştirmek üzere, konferanslar, paneller, sosyal etkinlikler, yarışmalar düzenlemek, jüriler oluşturmak, ödüller vermek;
- d) Amaç ve faaliyetleri dahilinde radyo ve televizyon, dergi, gazete, kitap, broşür gibi yayın vasıtalarından faydalanmak; video, kaset, belgesel film ve CD Rom hazırlamak, web sitesi gibi her türlü bilişim ve iletişim teknolojisine dayalı platform, radyo ve televizyon kurmak, arşiv oluşturmak; Dernek adına dergi, gazete, kitap, broşür ve süreli yayın çıkartmak, faaliyetlerin geniş bir kamuoyu tarafından bilinmesi ve faydalanılması için yurtiçi ve yurtdışı tanıtım çalışmaları yapmak;
- e) Mevcut ve ileride kurulacak, ulusal ve uluslararası, özel ve resmi kuruluşlar, ticaret ve sanayi odaları, borsalar, mesleki teşekküller, vakıf, dernek, kooperatif, federasyon, konfederasyon veya her türlü üst kuruluş, birlik ve benzerleriyle doğrudan doğruya veya bunlara bağlı olan kuruluşlar ile işbirliği yapmak ve üye olmak, ve üyelikten ayrılmak;
- f) Yurtiçi ve yurtdışından şartlı ya da şartsız bağış, vasiyet kabul etmek, kamuya yararlı statüsünü haiz olanlar da dahil özel ve resmi kuruluşlar, ticaret ve sanayi odaları, borsalar, mesleki teşekküller, vakıf, dernek, kooperatif, federasyon, konfederasyon veya bir üst kuruluş, birlik ve benzeri teşekküllere aynı ve nakdi bağışta bulunmak, Dernek tüzel kişiliği adına gerekli taşınır ve taşınmazları satın almak, her türlü aynı hakka sahip olmak, gerektiği takdirde sahip olunan taşınmazlar üzerinde ipotek dahil her türlü takyidat tesis etmek, tesis edilmiş olanları fek etmek, kullanım hakkını almak ya da işletmek, kiralamak, sahip olduğu ya da olacaklarını kiraya vermek, lokal ve diğer sosyal tesisler açmak, işletmek, burs vermek, kredi almak, borçlanmak için gerekli olan her türlü hukuka uygun eylem ve işlemleri yapmak;
- g) Amaç ve hizmet konuları ile ilgili olarak gelir arttırıcı projeler için ortaklıklar, iktisadi işletmeler, vakıf ve yardımlaşma sandığı kurmak ve/veya anılan kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak

Genel Kurul'un kararı ve yasal gerekliliklerin yerine getirilmesi koşulları ile yurtiçinde ve yurtdışında gerekli görülen yerlerde şube açmak.

II. BÖLÜM Üyelik Hükümleri

Madde 4- Derneğin Kurucuları

Derneğin kurucu üyelerinin ad ve soyadları (aşağıda) belirtilmiştir.

Derneğin kurucu üyeleri:

1. Arzuhan Yalçındağ
2. Aydan Baktır
3. Fatma Bahar Doğanalp (Korçan)
4. Mihrimah Belma Satır
5. Ceyda Aydede
6. Esin Taboğlu
7. Esra Tekil
8. Fatma Nur Ger
9. Fatoş Kılıç
10. Gülay Feryal Menemenli
11. Feyhan Ece Kapralı
12. Güliden Türktan
13. Gülfem Tömen
14. Gülseren Onanç
15. Gülsün Zeytinoğlu
16. Hatice Nilüfer Zallak
17. Havva Esra Aksoy
18. İpek Nur Cem Tütüncü
19. Kadem Oya Kozlu
20. Kadriye Betül Demir
21. Lale Büyükşahin
22. Leyla Alaton Günyeli
23. Melek Elmas
24. Meltem Kurtsan
25. Ayşe Mine Vargı
26. Müjgan Suver
27. Nazlı Ümit Boyner
28. Pelin Özkan
29. Pınar Hatice Kapralı
30. Sunay Karamık Özbek
31. Tijen Mergen
32. Nesibe Yasemin Pirinçcioğlu
33. Yasemin Tural
34. Zehra Güngör Sanyer
35. Zeynep Akalın
36. Zuhale Mansfield
37. Seniha Nur Coşkun
38. Ayşen Zamanpur

Madde 5 – Dernek Üyeliği

Derneğin amaçlarını kabul eden, fiil ehliyetine sahip on sekiz yaşını bitirmiş ve tüzükte yer alan üyelik şartlarına haiz gerçek kişiler Derneğe üye olabilirler. Derneğe asli üye olmak için iki asli üye tarafından takdim edilmek gereklidir. Takdim edilen üye adayı hakkında Yönetim Kurulu üyelerinin çoğunluğu ile 30 gün içinde karar alınır ve sonuç adaya yazı ile duyurulur. Başvurusu kabul edilen aday bu amaçla tutulacak deftere kaydedilir.

TC vatandaşı olmayanların derneğe üye olabilmeleri için Türk vatandaşlarında aranan şartlarla birlikte Türkiye’de ikamet etme hakkına sahip bulunmaları da gereklidir. Fahri üyelik için ikamet şartı aranmaz. Dernek üyeliğinde din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı yapılmaz.

Madde 6 – Dernek Üyelik Tüleri

Derneğe üye olacak kişilikler için Asıl Üyelik, Aday Üyelik ve Fahri Üyelik olmak üzere üç tür üyelik vardır.

a) Asıl Üyelik

Üyeliğin gerektirdiği her türlü sorumluluğu üstlenmiş, üyeliğe genel kabul şartlarını taşıyan, sahibi veya ortağı oldukları ticari işletmelerde veya ilgili meslek örgütüne kayıtlı olmak suretiyle serbest meslek erbabı olarak bilfiil çalışmaları ve en az iki yıl süre ile bu suretle faaliyet göstermiş olmaları ve iş yerlerinde en az 5 resmi kayıtlı çalışan istihdam etmeleri zorunludur. Asıl üyeler, üyelik haklarından yararlanan, bu tüzüğe göre belirlenen ödentileri ödemeyi kabul eden, Dernek İç Yönetmeliğine uymakla yükümlü olan, Yönetim Kurulu tarafından asil üyeliğe kabul edilen gerçek kişilerdir.

Asıl Üye, seçme ve seçilme hakkına sahiptir, tüm hak ve yetkilere sahip olarak derneğin her türlü organında görev alabilir ve etkinliğinden yararlanabilir.

Asıl üyelik herhangi bir süre ile sınırlı olmayıp, üyenin Dernek’ten kendi isteği ile ayrılmaması veya üyeliğine Tüzük’te öngörülen koşullara uygun şekilde son verilmemesi halinde süresiz olarak devam eder.

Asıl üyelik şartlarını kaybeden üyelerin şartlarını yeniden oluşturabilmesi için 2 yıllık askı süresi tanınır. Bu iki yıllık askı süresi sonunda söz konusu üyenin durumu Yönetim Kurulu tarafından değerlendirilerek üyeliğinin sona erdirilmesi ya da devam etmesi yönünde karara bağlanır.

b) Aday üyelik:

Dernek asli üye sıfatını kazanmak için 6.a.maddesinde öngörülen şartları üyelik başvurusundan itibaren beş yıl içerisinde yerine getirmeyi taahhüt eden kişiler, Yönetim Kurulu Kararı ile Dernek aday üyeliği sıfatına sahip olurlar.

Dernek aday üyeleri, üye giriş ücreti ödemekle yükümlü olmayıp, sadece asli üyeler için belirlenen yıllık aidatın yarısını ödemekle mükelleftirler. Aday üyeler, Genel Kurul toplantılarına katılabilir, fakat oy kullanamazlar. Genel Kurul toplantı yeter sayısının oluşup, oluşmadığının tayininde toplantıya katılan aday üyeler dikkate alınmaz.

Dernek aday üyeleri, Yönetim Kurulu, Onur Kurulu, Denetim Kurulu ve Disiplin Kurulu'na seçilemez. Aday üyelere sağlanacak olan haklar Yönetim Kurulu'nun önerisi üzerine Genel Kurul tarafından belirlenir.

Dernek asli üyeliği için gerekli görülen şartları, üyelik başvurusundan itibaren en çok beş yıl içerisinde yerine getirdiği tespit olunan aday üyelerin üyeliği, aday üyenin talebi üzerine Yönetim Kurulu tarafından yapılacak değerlendirme sonucunda asli üyeliğe çevrilir. Aday üye, asli üye sıfatını kazanmasını takiben, asli üyelerin sahip olduğu tüm haklardan yararlanır ve tabi oldukları yükümlülükleri yerine getirir.

Öngörülen süre sonunda sözkonusu şartları yerine getirmediği tespit olunan aday üyelerin üyeliğinin aday üyelik olarak devam etmesi ya da sona erdirilmesi konusunda Yönetim Kurulu Karar verir. Aday üyeliğin sona erdirilmesine ilişkin karar tebliğ yolu ile bildirilir. Sözkonusu karara karşı kararın tebliğinden itibaren yedi gün içerisinde yazılı itirazda bulunulabilir.

b) Fahri Üyelik:

Meslek veya çalışma alanı ayırımı yapılmaksızın, iş dünyasına, derneğe ve misyonuna, ülkemizde veya uluslararası arenada kadın hareketine ulusal veya uluslararası ölçekte bir beceri ve etkinlikle, teknik, idari, mesleki, manevi veya kültürel katkıda bulunmuş kurum ve kişilere Yönetim Kurulu'nun kararı ile verilir.

Fahri üyeler, seçme ve seçilme hakkı olmayan gerçek kişi ve

kurumlardır. Fahri üyeler Genel Kurul toplantılarına oy kullanmamak şartıyla katılabilirler ve aidat ödemezler.

Yönetim Kurulu fahri üyeliğin sona ermesine her zaman karar verebilir.

Madde 7 – Üyelik İşlemleri

1) Dernek Üyeliğinden Ayrılma

Üyeler diledikleri zaman Dernek'ten ayrılabilirler. Dernekten ayrılmayı arzu eden üyenin bu isteğini yazı ile Yönetim Kurulu'na bildirmesi ve işbu bildirim tarihi itibarıyla birikmiş borçlarını ödemesi kaydıyla üyeliğine son verilir.

2) Dernek Üyeliğinin Askıya Alınması

Kamu kurum ve kuruluşlarında geçici görev alanların ve Tüzüğü'nün 6. maddesinde öngörülen özel şartları makul sebeplerle geçici olarak kaybedenlerin Dernek üyelikleri, kendi istekleri ve/veya Yönetim Kurulu'nun kararı ile askıya alınır. Üyenin bu geçici engelli halinin ortadan kalkması durumunda, üyenin talebi üzerine Yönetim Kurulu tarafından üyelik hakkının devamına karar verilebilir.

3) Dernek Üyeliğinin Sona Ermesi

Aşağıdaki hallerden birinin varlığı halinde Dernek üyeliği sona erer:

a) Kanunda ve Tüzükte aranan şartları yitirmesi

b) Yazılı bildirime rağmen, ilgili dönem içinde üyelik aidatını ödememesi;

c) Herhangi bir haklı neden göstermeksizin üst üste üç Olağan Genel Kurul toplantısına katılmaması,

d) Yönetim Kurulu kararı ile üyenin ihracına karar verilmesi,

Dernek Tüzüğüne ve genel iş ahlakı ilkelerine, çalışmaları, tutum ve davranışları ile aykırı hareket edenler veya bu davranışları ile Dernek onurunu zedeleyeceği kaygısını uyandıranlar hakkında Yönetim Kurulu, üyenin durumunu, incelenmesi için nedenleri, bulgularla birlikte Disiplin Kurulu'na havale eder. Disiplin Kurulu üyenin durumunu inceler. Gerek görür ise

üyenin savunmasını ister ve üye durumu ile ilgili raporunu Yönetim Kuruluna sunar. Yönetim Kurulu üyenin çıkarılmasına karar verirse, bu karar Yönetim Kurulu tarafından üyeye tebliğ edilir.

Yukarıda yer alan Yönetim Kurulunun “üyenin çıkarılması” kararlarına karşı, çıkarılan üye, kararın kendisine tebliğ olduğu tarihten itibaren 15 gün içinde yazılı olarak Yönetim Kurulu kanalı ile Genel Kurula itiraz edebilir. Üyenin bu itirazı, Genel Kurul tarihinden en geç 30 gün öncesine kadar Yönetim Kuruluna ulaştığı takdirde ilk Genel Kurul gündemine alınır. Aksi halde bir sonraki Genel Kurulda karara bağlanır.

Madde 8- Derneğin Gelirleri

Derneğin gelir kaynakları şunlardır:

- a) Giriş aidatı, üye aidatı,
- b) Her türlü bağış, vasiyet ve yardımlar
- c) Yardım toplama hakkındaki mevzuat hükümlerine uygun olarak toplanacak bağış ve yardımlar,
- d) Dernekçe yapılan yayınlar, tertiplenen piyango, balo, temsil, konser ve sair eğlence ile spor müsabakası ve konferans gibi faaliyetlerden elde edilen gelirler,
- e) Derneğin malvarlığından elde edilecek gelirler ve
- f) İlgili mevzuata göre alınacak müsaade ile kurulacak tesis ve işletmelerden elde edilen gelirler,
- g) Basılı yayın, CD-ROM, radyo ve TV programları ile Internet hizmetlerinden sağlayacağı gelirler,
- h) Ortaklıklar, iktisadi işletmeler ve yardımlaşma sandığından sağlanacak gelirler.
- i) Sponsorluk ve benzeri anlaşmalardan elde edilen gelirler,
- j) Derneklerle ilgili mevzuata aykırı olmayan diğer gelirler.
- k) Ulusal ve uluslararası kurumlara sunulan projelerden sağlanacak gelirler.

Derneğin yıl içinde elde ettiği gelirlerin en az üçte ikisi, derneğin amacı ve gerçekleştirdiği faaliyetlerin , üyelerinin dışında yerel ve ulusal düzeyde toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözümler üretecek ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak kamuya yararlı faaliyetlere harcanır.

Madde 9- Derneğin Organları

Derneğin organları;

- a) Genel Kurul,
- b) Yönetim Kurulu,
- c) Yürütme Kurulu,
- a) Denetim Kurulu,
- b) Disiplin Kurulu
- c) Onur Kurulu,
- d) Komiteler ve Çalışma Grupları'dır.

Madde 10- Genel Kurul

Genel Kurul toplantıları ve seçimler, Derneğin kayıtlı üyelerinin katılımı ile iki yılda bir, Mayıs ayı sonuna kadar yapılır. Yönetim ve Denetim Kurulları gerekli gördüğü hallerde veya Dernek üyelerinden beşte birinin yazılı başvurusu üzerine, Yönetim Kurulu'nca Olağanüstü Genel Kurul çağırısı yapılır.

Madde 11- Genel Kurul Toplantı Çağırısı

Yönetim kurulu, dernek tüzüğüne göre genel kurula katılma hakkı bulunan üyelerin listesini düzenler. Genel kurula katılma hakkı bulunan üyeler, en az onbeş gün önceden, günü, saati, yeri ve gündemi bir gazetede ilan edilmek veya yazılı ya da elektronik posta ile bildirilmek suretiyle toplantıya çağırılır. Bu çağırıda, çoğunluk sağlanamaması sebebiyle toplantı yapılamazsa, ikinci toplantının hangi gün, saat ve yerde yapılacağı da belirtilir. İlk toplantı ile ikinci toplantı arasındaki süre yedi günden az, altmış günden fazla olamaz.

Toplantı, çoğunluk sağlanamaması sebebinin dışında başka bir nedenle geri bırakılırsa, bu durum geri bırakma sebepleri de belirtilmek suretiyle, ilk toplantı için yapılan çağrı usulüne uygun olarak üyelere duyurulur. İkinci toplantının geri bırakma tarihinden itibaren en geç altı ay içinde yapılması zorunludur. Üyeler ikinci toplantıya, birinci fıkrada belirtilen esaslara göre yeniden çağrılır.

Genel kurul toplantısı bir defadan fazla geri bırakılamaz.

Madde 12- Genel Kurul Toplantı Yeri ve Toplantı Yeter Sayısı

Genel Kurul toplantıları, Dernek merkezinin bulunduğu yerde veya Yönetim Kurulu Kararı ile Dernek merkezi haricindeki bir yerde yapılır.

Genel Kurul, toplantıya katılma hakkı olan üyelerin yarısından bir fazlası ile toplanır. İlk toplantıda yeter sayı sağlanamazsa toplantı ertelenir; ikinci toplantıda, katılan üye sayısı Yönetim ve Denetim Kurulları üye tamsayısının iki katından az olmaması kaydıyla, çoğunluk aranmaz.

Genel kurul kararları katılanların çoğunluğu ile alınır.

Tüzük değişikliği için Genel Kurul'a katılma hakkı bulunan dernek üyelerinin 2/3'ünün Genel Kurul toplantısında hazır bulunması zorunlu olup; tüzük değişikliğine ilişkin karar ancak toplantıya katılan üyelerin 2/3 çoğunluğuyla alınabilir. İlk toplantıda yeter sayı sağlanamazsa toplantı ertelenir; ikinci toplantıda, katılan üye sayısı Yönetim ve Denetim Kurulları üye tamsayısının iki katından az olmaması kaydıyla, çoğunluk aranmaz. İkinci toplantıda kararlar katılanların 2/3 oy çokluğu ile alınır

Madde 13- Genel Kurul Toplantı Usulü

Genel kurula katılma hakkı bulunan üyelerin listesi toplantı yerinde hazır bulundurulur. Toplantı yerine girecek üyelerin resmi makamlarca verilmiş kimlik belgeleri, yönetim kurulu üyeleri veya yönetim kurulunca görevlendirilecek görevliler tarafından kontrol edilir. Üyeler, yönetim kurulunca düzenlenen listedeki adları karşısına imza koyarak toplantı yerine girerler. Kimlik belgesini göstermeyenler, belirtilen listeyi imzalamayanlar ile genel kurula katılma hakkı bulunmayan üyeler toplantı yerine alınmaz. Bu kişiler ve dernek üyesi olmayanlar, ayrı bir bölümde genel kurul toplantısını izleyebilirler.

Toplantı yeter sayısı sağlanmışsa durum bir tutanakla tespit edilir ve toplantı yönetim kurulu başkanı veya görevlendireceği yönetim kurulu üyelerinden biri tarafından açılır. Toplantı yeter sayısı sağlanamaması halinde de yönetim kurulunca bir tutanak düzenlenir.

Açılıştan sonra, toplantıyı yönetmek üzere bir başkan ve yeteri kadar başkan vekili ile yazman seçilerek divan heyeti oluşturulur.

Dernek organlarının seçimi için yapılacak oylamalarda, oy kullanan üyelerin divan heyetine kimliklerini göstermeleri ve hazırun listesindeki isimlerinin karşılarını imzalamaları zorunludur.

Toplantının yönetimi ve güvenliğinin sağlanması divan başkanına aittir. Genel kurul, gündemdeki konuların görüşülerek karara bağlanmasıyla sonuçlandırılır. Genel kurulda her üyenin bir oy hakkı vardır; üye oyunu şahsen kullanmak zorundadır.

Toplantıda görüşülen konular ve alınan kararlar bir tutanağa yazılır ve divan başkanı ile yazmanlar tarafından birlikte imzalanır. Toplantı sonunda, tutanak ve diğer belgeler yönetim kurulu başkanına teslim edilir. Yönetim kurulu başkanı bu belgelerin korunmasından ve yeni seçilen yönetim kuruluna yedi gün içinde teslim etmekten sorumludur.

Mahkemece kayyım atanması veya Medeni Kanunun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasına göre görevlendirilme yapılması halinde, bu maddede yönetim kuruluna verilen görevler bu kişiler tarafından yerine getirilir.

Madde 14- Genel Kurul'un Görev ve Yetkileri

Aşağıda yazılı hususlar Genel Kurul tarafından görüşülüp karara bağlanır:

- a) Dernek organlarının seçilmesi,
- b) Dernek tüzüğünün değiştirilmesi,
- c) Yönetim ve Denetim Kurulları raporlarının görüşülmesi, Yönetim Kurulu ve denetim kurulu üyelerinin ibra edilmesi,

- d) Derneğin diğer organların denetlenmesi ve bu organların gerektiğinde haklı sebeple görevden alınabilmesi,
- e) Yönetim Kurulu'na hazırlanan bütçenin görüşülüp, aynen veya değiştirilerek kabul edilmesi,
- f) Derneğin ulusal ya da uluslararası federasyon, birlik, konfederasyon veya bir üst kuruluşa katılması veya ayrılması,
- g) Derneğin feshi,
- h) Mevzuat veya tüzük gereği Genel Kurul tarafından yerine getirilmesi gereken diğer görevler,
- ı) Şube açılmasına karar verilmesi,
- i) Üyelerinin zaruri ihtiyaç maddelerini ve kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sandık kurulabilmesi için Yönetim Kurulu'na yetki verilmesi,
- j) Derneğe lüzumlu taşınmaz malların alımı veya satılması konusunda Yönetim Kurulu'na yetki verilmesi
- h) Ülke içi ve dışında gerekli görülen yerlerde temsilcilik açılması için yönetim kuruluna yetki verilmesi.

Madde 15- Genel Kurul Kararlarına İtiraz Yolları

Dernek üyeleri, Derneğin hükmi şahsiyeti ile üyenin kendisi, eşi, üstsoyu ve altsoyu arasındaki bir hukuki işlem veya uyuşmazlık konusunda alınacak kararların oylamasına iştirak edemezler. Toplantıda hazır bulunan ve kanuna veya tüzüğe aykırı olarak alınan Genel Kurul kararlarına katılmayan her üye, karar tarihinden itibaren bir ay içinde; toplantıda hazır bulunmayan her üye ilgili kararı öğrenmesinden başlayarak bir ay içinde ve her halde karar tarihinden itibaren üç ay içinde mahkemeye başvurarak Genel Kurul kararının iptalini talep edebilir. Derneğin diğer organlarının kararlarına karşı, Dernek içi denetim yolları tüketilmedikçe iptal davası açılmaz.

Kanuna göre Genel Kurul kararlarının yok veya mutlak butlanla hükümsüz sayıldığı haller saklıdır.

Madde 17) Yönetim Kurulu Yapısı Ve Çalışma Şekli

Yönetim Kurulu 9 asil ve 9 yedek üye olmak üzere Genel Kurul tarafından seçilir. Asıl üyeliklerde boşalma olduğu takdirde yedek üyelerin göreve çağırılması zorunludur.

Yönetim Kurulu yapacağı ilk toplantıda Yönetim Kurulu Başkanı'nı seçer ve üyeler arasındaki görev paylaşımını belirler. Yönetim Kurulu Başkanı maksimum dört yıl süre ile seçilebilir.

Yönetim Kurulu en az ayda bir defa ve Başkanın lüzumlu göreceği hallerde toplanır.

Yönetim kurulu üye sayısı, boşalmalar sebebiyle yedeklerin de getirilmesinde sonra, üye tamsayısının yarısından aşağı düşerse, genel kurul mevcut yönetim kurulu üyeleri veya denetleme kurulu tarafından bir ay içinde toplantıya çağırılır.

Derneğin temsil ve ilzamu Yönetim Kurulu adına Başkan tarafından yapılır. Bu görev Başkan'ın yokluğunda yönetim kurulundan bir kişi tarafından yerine getirilir.

Toplantı ve karar yeter sayısı Yönetim Kurulu üye tam sayısının salt çoğunluğudur.

Madde 18- Yönetim Kurulunun Görev ve Yetkileri

Yönetim Kurulu Derneği idare ve temsil eder. Genel Kurul kararlarını uygular. Derneğin amacına ulaşması için her türlü teşebbüs ve faaliyetlerde bulunur. Ayrıca Yönetim Kurulu'nun görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Derneği resmi ve hususi merciler nezdinde, idari, mali ve mesleki ve her hususta temsil etmek veya bu hususlarda kendi üyelerinden birine veya bir üçüncü kimseye yetki vermek,
- b) Derneğin gelir ve gider hesaplarına ilişkin işlemleri yapmak ve gelecek döneme ait tahmini bütçeyi hazırlayarak genel kurula sunmak,
- c) Dernek tüzüğünün ve mevzuatın kendisine verdiği işleri yapmak ve yetkilerini kullanmak,
- d) Bütçe doğrultusunda her tip üyelik için giriş aidatı, yıllık aidat ve var ise üye katılım paylarını saptamak; mali yükümlülüklerini yerine getirmeyen üyeler hakkında gerekli işlemleri yapmak; tahmini bütçede görülen lüzum üzerine değişiklik yapmak
- e) Genel Sekreteri ve çalışma şartlarını belirlemek,

- f) Genel Kurul tarafından şube açılmasına yetki verildiğinde, şube kurucularının tespitini yaparak mülki amirliğe bildirmek,
- g) Şube açılmasına karar verilmişse şubelerin ve ayrıca oluşturulan komite, kurul, konsey, uzmanlık grupları ve diğer organların işleyişi başta olmak üzere gerekli gördüğü konularda dernek etkinliklerini düzenlemek; dernek ve çalışmaları hakkında yazılı ve görsel basında açıklama yapacak olan kişileri ve bu açıklamaların çerçevesini belirlemek için iç yönetmelikler hazırlamak.
- h) Derneğin faaliyet alanlarında karşılaşılan sorunları çözümlemek, uygulamaları yaygınlaştırmak ve derneğin amaçlarına ulaşmasında etkin ve verimli çalışmasını sağlamak amacıyla gerek gördüğü hallerde Dernekte komiteler ve çalışma gruplarını teşekkül ettirmek; kurulmuş olan komite ve çalışma grupları tarafından verilen kararları denetlemek, derneğin diğer organları ile birlikte çalışmalar yapmak,
- i) Tüzükte gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere, kanunların dernekler tarafından yapılmasını yasaklamadığı süreli ve süresiz yayınlar çıkarmak, piyango, balo, eğlence, temsil, konser, spor yarışması ve konferanslar tertiplemek, eğitim ve öğretim faaliyetleri için yurt, pansiyon, kitaplık ve okuma odası, sosyal yardım faaliyetleri için çocuk bakım yuvası, huzur evi, aş ocağı, sportif faaliyetler için spor saha veya salonu ve meskun yerler dışında kamp tesisleri kurmak, lokal açmak, işletmek hususunda kararlar almak ve bu hususlarda gerekli iş ve işlemleri yaparak izin almak veya bunların ikmali için görevliler atamak
- j) Yabancı ülkelerdeki dernek veya kuruluşların üyelerini Türkiye'ye davet etmek ya da yabancı dernek veya kuruluşların davetlerine uyarak üyelerini veya dernek üyesi olma hakkına sahip üçüncü kişileri yurt dışına göndermek,
- k) Mevcut ve ileride kurulacak, ulusal ve uluslararası, özel ve resmi kuruluşlar, ticaret ve sanayi odaları, borsalar, mesleki teşekküller, vakıf, dernek, kooperatif, federasyon, konfederasyon veya her türlü üst kuruluş, birlik ve benzerleriyle doğrudan doğruya veya bunlara bağlı olan kuruluşlar ile işbirliği yapmak; Genel Kurul karar verdiği takdirde bunlara üye olmak, üyelikten ayrılmak; bu kuruluşlarda Derneği temsil edecek olan delegeleri belirlemek
- l) Derneğin yönetsel ve parasal işlerini yürütecek profesyonel kadroları oluşturmak, bu kadrolara personel atamak, ücretlerini saptamak ve gerek görülenlerin iş sözleşmelerini sona erdirmek,
- m) Yönetim Kurulu Başkanının önerisi üzerine, üyelik nitelik ve koşullarını kazanamayan, amaçlardan uzaklaşan üyelerin ya da üyelik haklarını kaybedenlerin dernekten çıkarılmasına karar vermek,
- n) Dernek üye adaylarını incelemek, üyeliğinin kabulüne veya üyelik isteminin reddine karar vermek,
- o) Çalışma döneminin başında, derneğin yönetim ve parasal belge işlem ve varlıklarını devir ve teslim almak, çalışma döneminin sonunda da bunları yeni dönem yönetim kuruluna bir tutanakla eksiksiz devir ve teslim etmek,
- p) Derneğin faaliyetlerini ve işleyişini belirlemek, geliştirmek amacıyla gerektiğinde yönetmelikler hazırlamak,
- q) Gerekli görülen ülke ve şehirlerde temsilcilikler açmak ya da kapatmak.
- r) Gelirini Dernek amacı için kullanmak kaydı ile iktisadi işletme açmak ve işletmek; ticari ortaklıklara iştirak etmek.
- s) Dernek tüzüğünün ve mevzuatın kendisine verdiği diğer işleri yapmak ve yetkileri kullanmak

Madde 19- Yürütme Kurulu

Yürütme Kurulu, Yönetim Kurulu Başkanı, iki Başkan Yardımcısı, Sayman Üye ve Genel Sekreter'den oluşur. Yönetim Kurulu'nca alınan kararlar ve verilen yetkiler çerçevesinde Dernek işlerini sevk ve idare eder. Yürütme Kurulu, Yönetim Kurulu'na karşı sorumludur.

Madde 20- Genel Sekreter

Yönetim Kurulu, Dernek üyeleri arasından veya üye olmayan 3. kişiler arasından bir Genel Sekreter tayin eder. Genel Sekreter Yönetim Kurulu toplantılarına katılabilir, ancak oy kullanamaz.

Genel Sekreter'in görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Yönetim Kurulu'nun verdiği yetkiler çerçevesinde Derneği temsil etmek,
- b) Dernek teşkilatının başı olarak Derneğin tüm hizmet ve yükümlülüklerinin programlara ve mevzuata uygun olarak yerine getirilmesini temin etmek,
- c) Yönetim Kurulu'nun toplantı gündemini, Yönetim Kurulu Başkanı'na danışarak hazırlamak; Yönetim Kurulu'nu toplantıya davet etmek,
- d) Komiteler ve Çalışma Grupları'nın faaliyetlerini koordine etmek; söz konusu faaliyetleri her ay Yönetim Kurulu'na raporlamak,
- e) Tüzük ve İç Tüzüklerin belirlediği hizmet ve yükümlülüklerini programlara ve mevzuata uygun olarak yerine getirmek.

Madde 21- Denetim Kurulu

Denetim Kurulu, Genel Kurul tarafından seçilen üç asil, üç yedek üyeden oluşur.

Dernek muamelat, muhabere ve hesaplarını en az iki Denetim Kurulu üyesi bir arada tetkik eder. Her bir üyenin tek tek inceleme yapma yetkisi ayrıca mevcuttur. Tek başına inceleme yapan üye durumu diğer üyelere yazıyla bildirir.

Denetim Kurulu, Genel Kurul toplantısından 15 gün önce yapacağı genel denetim neticesinde hazırlanan raporu, Genel Kurul toplantısına sunar. Yönetim Kurulu'nun hazırladığı bütçeye ilişkin görüşünü Genel Kurul'a sunar.

Denetim Kurulu altı ayda bir denetleme yapar ve neticeyi bir rapor halinde Yönetim Kurulu'na ve bir özet halinde tüm üyelere sunar.

Denetim Kurulu yaptığı her türlü kontrol ve teftişin neticesini bir rapor halinde Yönetim Kurulu'na bildirir. Genel Kurul'un toplantıya daveti gereken hallerde, Yönetim Kurulu'nun ihmale ve acze düştüğüne kanaat getirmeleri halinde, sorumluluk tümüyle kendilerine ait olmak üzere, Genel Kurul'u toplantıya davet ederler.

Madde 22- Disiplin Kurulu

Dernek üyeleri aleyhinde yapılacak şikayetleri inceleyip, karara bağlamakla görevli Disiplin Kurulu, üç asil ve üç yedek üyeden oluşur. Disiplin Kurulu üyeleri, Genel Kurul tarafından seçilir.

Disiplin Kurulu üyeler hakkında;

- a) İhtar,
- b) Kınama cezaları verebilir,
- c) Üyeliğin askıya alınması ve üyelikten çıkarılma ile ilgili işlemleri yerine getirebilir.

Madde 23- Derneğin İç Denetimi

Derneğin iç denetimi, Yönetim Kurulu'nun görevlendireceği kişilerce veya Denetim Kurulu aracılığıyla üç ay aralıklarla yapılır ve Genel Kurul bilgisine sunulur.

Madde 24- Onur Kurulu

Onur Kurulu yönetim kurulunda görev almayan KAGİDER eski başkanları ile ilk iki dönem için seçilmiş eski başkan yardımcılardan oluşur.

Onur Kurulu, Dernek faaliyet konusu ve amacı ile ilgili ihtiyaç duyulan ve belirli bir bilgi ve tecrübe gerektiren konularda, Yönetim Kurulu'nun talebi üzerine sözlü ya da yazılı görüş sunar, Dernek faaliyetlerinin yürütülmesi ve geliştirilmesini temin etmek üzere gerekli olan fikri desteği sağlar. Onur Kurulu bir yüksek istişare kurulu niteliği taşır.

Madde 25- Komiteler ve Çalışma Grupları

Yönetim Kurulu derneğin faaliyet alanlarında karşılaşılan sorunları çözmek, uygulamaları yaygınlaştırmak, derneğin amaçlarına ulaşmasında etkin ve verimli çalışmasını sağlamak amacıyla gerek gördüğü hallerde Dernek'te komiteleri ve çalışma gruplarını teşekkül ettirebilir. Oluşturulan bu ihtiyari organlar yine Yönetim Kurulu kararı ile feshedilebilir.

Yönetim Kurulu'nun oluşturabileceği tüm bu komite ve uzmanlık gruplarına Genel Kurul ve Denetleme Kurulu'nun görev yetki ve sorumlulukları devredilemez. Kurulan organların görev ve yetkileri Yönetim Kurulu tarafından çıkarılacak iç tüzükler ile belirlenir.

Madde 26) Gelir Ve Giderlerde Usul İle Dernek Defterleri

Dernek gelirleri alındı belgesi ile toplanır ve giderler harcama belgesi ile yapılır. Dernek gelirlerinin bankalar aracılığı ile toplanması halinde banka tarafından düzenlenen dekont veya hesap özeti gibi belgeler alındı belgesi yerine geçer. Dernek gelirlerinin toplanmasında kullanılacak alındı belgeleri yönetim kurulu kararı ile bastırılır. Dernek gelirlerini toplayacak kişi yönetim kurulu kararıyla belirlenir ve bunlar adına yetki belgesi düzenlenir.

Hukukun ve derneklerle ilgili mevzuatın ön gördüğü usul ve şekilde gerekli defterler tutulur.

Madde 27- Dernek Giriş Ücreti ve Üyelik Aidatı

Dernek asli üyeleri, üyeliğe kabul edilmelerini takip eden yedi gün içerisinde Dernek Genel Kurulu tarafından tespit olunacak Dernek giriş ücretini, ödemekle yükümlüdürler. Dernek giriş ücreti, bir kez ödenir.

Asli üyeler, Dernek giriş ücretinin yanısıra, asli üyelikleri devam ettiği sürece, her yıl Genel Kurul tarafından tespit olunacak Dernek üyelik aidatını, ödemekle yükümlüdürler.

Dernek fahri üyeleri, asli üyelere uygulanan Dernek giriş ücreti ve üyelik aidatını ödemeye zorlanamazlar. Aday üyeler, Dernek asli üyelerinin ödeyecekleri yıllık aidatın yarısı tutarında aday üyelik aidatı öderler. Aday üyeler Dernek giriş ücreti ödemezler.

Madde 28- Şube

Derneğin şubesi yoktur. Şube açılması konusunda Genel Kurul, Yönetim Kuruluna yetki verebilir.

Madde 29- Derneğin Feshi ve Tasfiyesi

a) Dernek Genel Kurulu her zaman, Derneğin feshine karar verebilir. Feshe karar verebilmek için Genel Kurul'a katılma hakkına sahip olan üyelerin en az üçte ikisinin toplantıya katılması şarttır.

b) Birinci toplantıda çoğunluk elde edilemezse Genel Kurul ikinci defa toplantıya çağrılır. Bu çağrı üzerine toplanacak üye sayısı, Yönetim ve Denetim Kurulu'nun 2 katından az olmayacak şekildedir. Fesih hakkındaki kararlar, hazır bulunan üyelerin üçte iki çoğunluğu ile alınır.

c) Derneğin feshi, Yönetim Kurulu tarafından 5 gün içinde en büyük mülki amire yazı ile bildirilir.

d) Dernek fesholduktan sonra Derneğin bütün para ve malları benzer amaçlı başka bir teşekküle veya vakfa devrolunur.

e) Tasfiye ve intikal, Hükümet Komiseri ve Maliye temsilcisinin gözetiminde yapılır.

f) Bu işlemlere fesh, infisah ve kapatılmanın kesinleştiği tarihten itibaren başlanır.

Madde 30- Tüzükte açıklık olmayan haller

Bu tüzükte açık hüküm bulunmayan durumlar için Dernekler Kanunu ve yönetmelikleri ile Türk Medeni Kanunu'nun konuya ilişkin hükümlerine başvurulur.

EK II KAGİDER: Projeler ve Kampanyalar

1. Su Damlası Projesi:

Avrupa Birliği Aktif İşgücü Programı kapsamında İşkur'dan 175.000 € destek almıştır. Projenin toplam bütçesi 195.000€ dur. Ocak 2005-Şubat 2006 tarihlerinde yürütülen Proje kapsamında Ankara, İzmir, Bursa ve Adana, Denizli, Gaziantep ve Kayseri illerinde 24 girişimci adayı kadın insan kaynakları ve yönetim danışmanlığı şirketleri kurdular; 'mecburi hizmet' kapsamında 1000 kişinin "*Meslek ve Kariyer Danışmanlığı*" ve "*Girişimcilik*" semineri vasıtasıyla eğitilmesini sağladılar.

2. Kadın Girişimci Geliştirme Merkezi (KAGİMER)

Avrupa Birliği Aktif İşgücü Programı kapsamında İşkur'dan 74.500€ destek almıştır. Projenin toplam bütçesi 86.777€ dur. İstanbul ilinde tam zamanlı ve sürekli hizmet veren bir iş geliştirme merkezi kurularak, bu merkezde yer alacak kadın girişimcilerin işletmelerinin kuruluş yıllarındaki başarı oranının yükseltilmesi ve KAGİDER üyesi başarılı kadın girişimcilerin deneyimlerinden faydalanmaları sağlayacak bir iletişim ağına dahil olmaları amaçlanmıştır. Proje kapsamında 60 girişimci adayı eğitim almış, seçilen 5 girişimci proje kuluçka hizmetinden faydalanmış ve şirketlerini kurulmuştur

3. Avrupa Birliği Yolunda Kadın Projesi

Proje Hedefleri

- AB ile müzakere sürecine girmek ve bu sürece katkıda bulunmak, özellikle, iş gücünde bulunan kadınları ilgilendiren yönergelere, etkili katılım ve savunma programları aracılığıyla odaklanma.
- STK'ları, Türk Hükümetini ve çeşitli AB üye ülkelerini içeren tüm paydaşları bir araya getirerek, birlikte öğrenme, hareket etme ve değişme.
- AB dahilinde ve daha geniş alanlarda, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konularında güçlü bir ses oluşturmayı sağlayan bir ağ meydana getirmek.

Projenin Finansmanı

Bu projenin finansmanı, Avrupa Komisyonu % 80 ve KAGİDER % 20 oranında olarak paylaşılmıştır.

Proje Ortakları

KAGİDER, ortaklar arasında işbirliği ve iletişimin yönetimi ile projenin genel anlamda yönetiminden sorumludur. Proje süresince, KAGİDER dört adet resmi ortağa sahiptir. Bunlar:

- Akdeniz İş Kadınları Birliği (AFAEMME) - İspanya
- Sanayi ve Ticaret Odası - Romanya
- Kadın Girişimci Gelişimi Derneği (ADAF) - Romanya
- Uluslararası Profesyonel ve İş Kadınları Derneği (IAPBWB) - Bulgaristan

Öğrenilen Dersler

- Toplumsal cinsiyet eşitliği için büyük bir katalizör görevi gören AB prensipleri ve politikalarının adaptasyonu.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği hakkındaki çeşitli konulara dikkat çekmek için gerekli olan Kadın STK'lar, kamu kuruluşları ve medya arasında güçlü ilişki gerekmektedir. Bu açıdan, hükümet bu aktörler arasında etkili bir işbirliğini desteklemelidir.
- Kadınların hakları ve eşitliğini destekleyen ve gözetten bir Ulusal Eylem Planı yaratmak gerekli kurumsal çerçevenin temelini oluşturacaktır.
- Sivil gruplar ve kamu kuruluşlarını bir araya getirerek, yasal uygulamaları izleyen ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunacak ve her seviyede konunun muhatabı olacak bir ulusal ortak kurum oluşturmak
- Merkezi ve yerel otoriteler, kadın haklarını korumak için yeterli sayıda sığınakları ve diğer kaynakları temin etmelidir.

Merkezi Hükümetten Taleplerimiz

Proje etkinliklerinin ve öğrenilen derslerin sonucu olarak, üç talep belirtilmiştir, bunlar:

1. TBBM'de "Kadın Konuları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Daimi Komisyonu" kurulması
2. Ortak ülkelerle (İspanya, Bulgaristan ve Romanya) yapılan toplantılarda şekillenen aşağıdaki konulardaki önerileri ve tavsiyelerin uygulaması

Kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen ve etkin olarak gözetten bir Ulusal Eylem Planı hazırlanması

- Özerk ama kanunların uygulanmasını takip eden ve cinsiyet eşitliğini savunan bir ulusal enstitü kurulması
 - Namus cinayetleri ile mücadele ederken, kadın barınaklarının ve diğer kaynakların yeterli mevcudiyetinin sağlanması. Hükümet, merkezi ve yerel boyutta yetkililer ve kadın örgütleri arasındaki etkin işbirliğini geliştirmelidir. Özel kuruluşlar, bu sığınaklara para kaynağı sağlanmasında yardımcı olmalı ve kadın örgütleri, bu sığınakların yönetiminde temel ve önemli ortaklar olarak kabul edilmelidir.
 - Kadın STK'ların AB'ne katılım müzakerelerinde mümkün olabildiğince aktif olarak yer alması.
3. Siyasi partilerin, ulusal ve yerel seçimlerde kadınlar için bir kota sistemi uygulaması
 4. **Genç Kadınlar Staj Projesi** (Kagider Güneydoğulu Genç Kadınları İş Dünyasına Hazırlıyor!)

Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) işbirliğinde 2007 yazında 17 başarılı üniversite öğrencisi kızı KAGİDER üyelerinin firmalarında Temmuz ayı boyunca staj yapma olanağı sağladı. Adıyaman, Batman, Siirt, Şanlıurfa ve Şirnak'tan gelen 17 genç kız, 3 Temmuz'da yapılan oryantasyon toplantısının ardından KAGİDER üyelerinin firmaları *Acarlar Şirketler Grubu, Altın Yıldız, Eti Şirketler Grubu, Filmacass, Güvensan Temizlik, Hey Tekstil, Kurtsan Holding, Ladin Fuarcılık, Mali Müşavirlik, Piramit Danışmanlık, Prestij Sigorta, Vip Turizm ve Yön Tekstil*'de staj yaptı. Üçüncüsü düzenlenen programa şimdiye kadar 52 kız öğrenciye katıldı

5. Kadından Kadına Köprü Projesi

KAGİDER'in koordinatörlüğünde GAP-GİDEM (Girişimcilik Geliştirme Merkezi), ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) ve Yeditepe Üniversitesi'nin işbirliğiyle başlayan bir “ Sosyal Sorumluluk Projesidir. Proje, Dünya Bankasının düzenlediği “ Yaratıcı Kalkınma Fikirleri” yarışmasında 724 proje arasından ilk 20'ye girerek ödüllendirilmiştir.

Projenin Amacı

Mardin bölgesindeki kadınların sosyo-ekonomik gelişmelerine katkıda bulunarak statülerinin yükselmesine ve bölgesel farklılıkların azalmasına destek olmak. Proje, bölgede kadın girişimciliğinin artması için cesaretlendirici bir model geliştirmeyi ve bölgedeki faaliyet gösteren GİDEM, ÇATOM sorumluları ve diğer kuruluşlar arasında da ortaklıklar kurulmasını ve işbirliğini güçlendirmeyi hedefler

Proje Faaliyetleri

- Yöresel ve pazarlanabilir ürünlerin ortaya çıkarılması
- Yereldeki kadın kooperatiflerinin üretim ve girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi
- Pazarlama ve Finansman desteği sağlanması

Sonuç:

Kadından Kadına Köprü projesi 2005 yılında Dünya Bankası'ndan alınan bir bağışla başladı. Proje 3 yılda belirli aşamalardan geçerek projede yer alan kadınların üretim yapar duruma gelmesi sağlandı. 2007 yılında Mardin'de Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) ile yapılan işbirliği ile Mardinli kadınlar tarafından, Cemil İpekçi tarafından tasarlanan yöresel masa örtüleri ve Mardin Bittim Sabunu üretildi. Masa örtüleri DHL, bittim sabunları Johnson Diversey sponsorluğunda Dünyaya ve Türkiye'ye sunuldu. Bugüne kadar proje bütçesi 25.000 YTL civarında gerçekleşti

6. Kadın Fonu

Kadın Fonu, KAGİDER Türkiye Kadın Girişimciler Derneği tarafından 2004 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin önde gelen kadın kuruluşlarının temsilcileri, akademisyenler ve aktivistlerinin katıldığı Arama Konferansı'nda, Fonun destekleyeceği alanlar, öncelikleri ve işleyiş ilkeleri tartışılmış; konferanstan çıkan öneriler doğrultusunda Mayıs 2004'te bağımsız bir Danışma Kurulu ve İcra Komitesi oluşturulmuş ve KAGİDER Yönetim Kurulu tarafından Fonla ilgili kararların yetkileri Kadın Fonu İcra Komitesi'ne devredilmiştir.

Misyonunu, ulusal ve uluslararası kurum, kişi ve topluluklardan kaynak yaratmak ve bu kaynakları Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşılması ve kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal olarak güçlenmeleri için faaliyet gösteren kadın sivil toplum kuruluşlarına (STK) ulaştırmak olarak belirleyen Kadın Fonu; kaynak sahipleri için kaynaklarını “doğru” projelere yönlendirebilmeleri için şeffaflığına, uzmanlığına ve tarafsızlığına güvenebilecekleri bir kanal; yerel, bölgesel ve ulusal kadın sivil toplum kuruluşları için ise kolaylıkla başvuru yapıp

projelerine finansman sağlayabilecekleri bir kaynak olarak, Türkiye'nin proje bazında fon sağlayan ilk kuruluşu olup, KAGİDER'in girişimciliğine ve öncülüğüne bir örnektir.

Kadın Fonu aktardığı kaynaklar ile:

- Parlametonun % 4.4'ünü oluşturan kadın milletvekillerinin sayısını artırmayı
- İşverenlerin % 6.18'ini oluşturan kadın işverenlerin sayısını artırmayı
- Yasalarda toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı maddeleri gidermeyi
- Var olan yasaların/hakların/kaynakların geniş kadın kitlelerine ulaştırılabilmesi sağlamayı
- İş yaşamına katılanların %26sini oluşturan çalışan kadınların sayısını artırmayı
- “Namus” ve aile içi şiddet yüzünden hayatı tehlikeye giren genç kızlar ve kadınlar için güvenli mekanlar oluşturmayı
- Kadınların yerel yönetimlerdeki temsil oranını %1'in üstüne çıkarmayı
- Kadınların kendi hayatlarıyla ilgili kararları kendilerinin alabilmeleri için olanaklar yaratmayı
- Kadınların 5'te birini oluşturan okuma yazma bilmeyen kadınların sayısını azaltmayı
- Kadınlar ve kadın STK'ları arasında dayanışma ağları oluşturarak, ortak politika üretme zemini yaratılmasını hedeflemiştir.

2008 yılına kadar KAGİDER ve üyeleri, kurum ve şahıs bağışları, kampanyalar ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan fonlar ile bu hedefler doğrultusunda her yıl Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları'na proje çağrısında bulunarak, gelen projeleri Danışma Kurulu üyelerinin değerlendirme tablosunda belirtilen puanlama sistemi doğrultusunda puanlandırmasından sonra İcra Komitesi kararı ile seçerek desteklemiş ve projelerin amacına ulaşması takip ve değerlendirmelerini gerçekleştirmiştir. Misyonunu gerçekleştiren Kadın Fonu'nun faaliyetleri 2008 yılından itibaren durdurulmuştur.

7. Girişimcilerin Yolunu Aydınlatıyoruz

2007 Yılında Garanti Bankası ile temel girişimcilik eğitimlerini kapsayan projesinden sonra, İstanbul dışı kentlerimizdeki isini çoktan kurmuş ama kendini trendlerden, fırsatlardan, yeniliklerden uzak ve yalnız hisseden girişimcilerle buluşuyoruz. Projemiz “Kadın Girişimci Buluşmaları: Girişimci Kadınların Yolunu Aydınlatıyoruz”. Eylül 2008'de başlayan projemiz, 2010 yılında da sürecek ve kadın girişimcilerle zirve toplantıları yapılacaktır.

Yarım gün sürecek etkinlikler, Kagider üyesi rol model kadın girişimcilerin kendi girişimcilik hikayelerini anlatarak sorunların ortak olduğunu vurgulaması ile başlayacak. Devamında yer alan “İsimi Geliştiriyorum” panelinde farklı konular üzerinde durulacak, söyle ki :

- Vizyon Oluşturma - Geleceğin Trendleri; Sürekli tekrarlanan trenlerin kadın girişimciler için yarattığı potansiyel nelerdir?
- Pazarlama; Nasıl bir pazarlama stratejisine ihtiyacımız var? KOBİ'lerin pazarlama planları nasıl olmalı? Geleceğin pazarlama araçları nedir?
- Yönetim; Kadın yöneticinin kendi içinde ev-is dengesi oluşturarak iyi bir yönetici olmasının yöntemi nedir? İş hayatında toplumsal cinsiyet konuları nasıl aşılabilir? Yönetim dengeleri nelerdir?

- Büyüme Fırsatları; AB Entegrasyonunda büyüme fırsatları ve Garanti AB Destek Paketinin sunduğu fırsatlar nelerdir? WE-Mentor Projesi ile KAGIDER kadın girişimcilere hangi destekleri sunmakta?
- Teknoloji Kullanımı ve Getirdikleri; Teknoloji kullanarak isinizi nasıl geliştirirsiniz? Web sayfası neden iyi olmalı? Sanal ortamda nasıl müşteri bulunur?
- Neden Türkiye'nin Kadın Girişimcisi Siz Olmayasınız?

Hedefimiz ufuk açıcı, bilgi tazeleyici aktarımlarla, hızla değişen dünyanın kendilerine ulusal ve global fırsatlar sunduğunu kadın girişimcilerin fark etmesini sağlayarak destek olmak, motive etmek, birlikte kadın girişimciliğin çitasını daha yükseklerle taşımaktır.

8. Kadın Girişimci Geliştirme Programı

KAGIDER Girişimci Geliştirme Komitesi tarafından belli aralıklarla gelen aday kadın girişimci proje başvurularını değerlendirilir. 1. elemeyi geçen kadın girişimciler “İşimi Kuruyorum Eğitimi”ne davet edilir. İş planlarını hazırlayarak 2. aşamayı geçen adaylara ihtiyaca göre mentörlük, Inkübasyon Merkezi'nde yer alma ve danışmanlık desteği verilir

9. Genç Kadınlar Projesi

Kadın sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerdeki kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik faaliyet gösteren kulüpler ve girişimlerle beraber çalışıyoruz.

- İşbirliği yaptığımız kurum ve girişimlerle beraber üniversite öğrencilerine, kadının insan hakları konusunda farkındalık artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunuyoruz.
- Genç kadın aktivistleri, kadın sivil toplum kuruluşları ile buluşturuyoruz.

Nasıl Yapıyoruz?

- İstanbul, Kocaeli, Ankara, Eskişehir, Isparta ve Çanakkale'de ağ kurmak için düzenliyoruz.
- Toplumsal cinsiyet, kadının insan hakları, kadın sivil toplum kuruluşlarının kamu politikalarını etkilemedeki rolleri konularında çalıştaylar düzenliyoruz.
- Üniversitelerdeki kulüpler ve girişimlerle beraber kadına yönelik şiddetin önlenmesi başlıklı seminerler organize ediyoruz.
- Daha geniş kitlelere ulaşmak için kitapçık basıyoruz.
- Ve “Kadına Yönelik Şiddet Araştırması”nı gerçekleştirdik.

10. Geleceğin Kadın Liderleri Projesi

KAGİDER, genç kadınların yeteneklerini geliştirerek geleceğin liderleri olmalarını amaçlayan proje başlattı.

“İşine, toplumuna, çevresine farklılık getirecek 50 genç kadını arıyoruz” sloganıyla KAGİDER tarafından başlatılan Geleceğin Kadın Liderleri Projesi, 18 – 25 yaş arası üniversite son sınıf öğrencilerinin ve yeni mezunların iş arama sürecini ve işgücü piyasasına katılımını kolaylaştırmayı hedefliyor. Dünya Bankası destekli proje ile genç kadınların toplum ve iş hayatındaki yerini kuvvetlendirmek amacıyla başlatılacak eğitim programı; katılımcıların bu doğrultuda beceri ve duyarlılığını geliştirmeyi, donanımlarını ve erişimlerini arttırmayı hedefliyor.

Bu projeye başvuran genç kadınlara proje kapsamında 3'er saatten 4 bölüm olarak çeşitli eğitimler verilmesi planlanıyor. Verilecek eğitimler arasında *görüşme becerilerini geliştirme, işyerine adaptasyon, profesyonel ahlak, finansal okuryazarlık, hedef belirleme, iş arama stratejileri* var. Katılımcılara eğitimlerin sonunda sertifika verilecek. Ayrıca, eğitim alan genç kadınlar, iş arama süreçlerinde 6 ay boyunca KAGİDER tarafından takip edilerek, kendilerine destek verilecek.

Kimler Başvurmalı?

- * 18 – 25 yaş arası İngilizce bilen genç kadınlar,
- *Üniversiteden 2008 / 2009 veya 2010 senesinde iyi derece ile mezun olan / olmayı planlayan,
- * Tercihen burslu okumuş olan,
- * Tercihen iş tecrübeli (staj, part-time iş, vs değerlendirilecektir),
- * Yüksek kariyer hedefleri olan, başarı odaklı,
- * Hemen işe başlamak için herhangi bir engeli bulunmayan,
- * Çalışma motivasyonu yüksek,
- * Tercihen sivil toplum kuruluşlarında sosyal içerik üretmeye yönelik çalışmış olanlar başvurabilir.

11. Çalışmak İstiyoruz Kampanyası

KAGİDER, kadın konusunda en önemli sorun olarak tespit ettiği kadın istihdamının gelişmiş ülkelere göre çok düşük olduğu gerçeğini değiştirmek üzere, yola çıkıyor. OECD ve AB ülkeleri ortalamasına göre Türkiye’de son derece düşük olan kadının istihdam oranını artırmak amacıyla KAGİDER bir kampanya başlattı.

“Çalışmak istiyoruz” sloganı ile başta kadınlar olmak üzere, hükümet, işdünyası ve kamuoyuna yönelik olarak yürütülecek olan istihdam kampanyasını Akbank’ın kurumsal sponsorluğunda faaliyetini sürdüren–Biz. Kadın Gelişim Merkezi’nde yapılan basın toplantısı ile duyuran KAGİDER Başkanı Gülseren Onanç konuyla ilgili olarak şunları söyledi:

“OECD ülkelerinde kadının istihdamı oranı yüzde 62, AB ülkelerinde yüzde 52, Türkiye’de ise yüzde sadece 23.5 oranındadır. Bu durumun değişmesi için kadın istihdamının öneminin kavranması gerekir. Bunu sağlamak içinde zihinsel dönüşüme ihtiyacımız var.” Türkiye’de kadın istihdamının arttırılması için hükümete yönelik bir dizi talep oluşturduklarını belirten Onanç bu talepleri şu şekilde sıraladı:

- 4857 sayılı iş kanunu ile düzenlenen esnek çalışma modeli geliştirilmelidir

- İşkur kadınların iş eğitimi ve iş bulması konusunda daha aktif davranmalıdır
- Çalışan kadınlar için çocuk bakım hizmetleri geliştirilmeli, işyerlerinde kreşler açılmalıdır
- Kadın istihdamını arttırma amacıyla Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü ile yapılan stratejik çalışma hükümet tarafından hayata geçirilmelidir.

Onanç, kadınların istihdamına öncelik tanıyacak şirket ve kurumları da ödüllendirerek destekleyeceklerini, bu tip kurumlara “Cinsiyet Eşitliği Sertifika”sı verileceğini söyledi.

KAGİDER tarafından lansmanı yapılan kampanya 2010 yılı sonuna kadar sürecek.. Kampanya kapsamında, pozitif ayrımcılık sisteminin yasalaştırılması yönünde savunu ve lobi çalışmaları yapılacak, ayrıca siyasetçilerin seçim ajandasına kadın istihdamı konusunun girmesi için çeşitli toplantılar, tartışma ortamları ve medya aracılığı ile savunu faaliyetleri yapılacak. Bunun dışında, medya ve reklam çalışmalarıyla da kadınlar ve işdünyası başta olmak üzere kamuoyu bilinçlendirme konusunda faaliyetler yürütülecek.

EK III KAMER Vakıf Senedi

KAMER- KADIN MERKEZİ EĞİTİM, ÜRETİM DANIŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI

1. BÖLÜM KURULUŞ HÜKÜMLERİ

Kuruluş

Madde 1. Yasalar ile bu Resmi Senet Hükümleri uyarınca yönetmelik ve kamuya yararlı hizmetler sunmak üzere “KAMER- KADIN MERKEZİ EĞİTİM ÜRETİM DANIŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI” kurulmuştur. Bundan böyle izleyen maddelerde kısaca “Vakıf” olarak anılacaktır. Vakıf unvanı faaliyetlerinde kısaca KAMER olarak da kullanılacaktır.

Merkez ve Şubeler

Madde 2. Vakfın merkezi Diyarbakır’dadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün izni ile Vakıf yurt içinde yurt dışında şubeler, temsilcilikler, irtibat büroları, iktisadi işletmeler, tanıtım merkezleri açabilir.

Amaç ve Hizmet Konuları

Madde 3. Vakfın amacı; kadınların eğitilmesi, mesleki beceriye sahip olmasını, üretime katılmalarını sağlamak ve bu yöndeki çalışmalarını desteklemek, kadınlar arasında sosyal ilişkileri geliştirmek, dayanışmayı sağlamak, kadınların el emeklerinin gelişmesine, üretime yönelmesine katkı sağlamak olup; hizmet konuları aşağıda gösterilmiştir.

- a) Öncelikle kadınların her türlü ihtiyaçlarında bilgi vermek, onları yönlendirmek için Kadın Merkezi Dayanışma birimleri kurmak gerekli çalışmaları, bu çalışmalar için gereksinim duyacağı finansmanı sağlamak,
- b) Kadınların eğitilmesi, emeklerinin verimli hale gelmesi, kadınların üretime katılımları, kadın haklarının gelişmesi için organizasyonlar yapmak, tartışma ve karar alma mekanizmaları kurmak, Vakıf bünyesinde alınan kararları uygulamak, kadınları sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarında bir araya getirmek, bu kuruluşlar arasında uyum ve işbirliği sağlamak,
- c) Vakfa vakfedilecek mali ve maddi değerleri tespit ve ihya etmek,
- d) Üretim işlikleri ve sosyal tesis projeleri hazırlamak, hazırlatmak, inşa etmek, işletmek, bu amaçla şirket kurmak, kurulu şirketlere ortak olmak,
- e) Kadın haklarının yaygınlaşması, kadınların sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirilmesi, el becerisi kazanmaları ve tüm bu konularda eğitimleri konularında yatırım ve gelişim projelerini finanse etmek amacıyla her konuda işletmecilik yapmak, şirket kurmak, kurulu olanlara kayılmak,
- f) Vakfın kaynaklarının verimli, ekonomik ve etkili olarak kullanılması için belirlenen faaliyetlere bağış toplamak ve her türlü kaynaktan gelir temin etmek, bu amaçla organizasyonlar yapmak,
- g) Vakfın amaçlarının kamuoyuna duyurulması, çalışmalara ilgi ve katılımı sağlamak için, seminerler, sempozyum, kurslar, festival, sportif yarışlar, sergiler ve fuar düzenlemek ve düzenlenen bu etkinliklere katılmak,
- h) Meslek sahibi olmayan kadınların meslek ve beceri sahibi olmaları konularında ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak, bu alanda verilecek eğitim konularında yetkin eleman yetiştirmek veya yetiştirilmelerinde katkıda bulunmak,
- i) Çevre bilincinin gelişmesi için toplantılar yapmak, çevrenin, doğal hayatın korunması, organik tarım ürünlerinin üretimi ve pazarlaması konularında eğitim, kurs vb. çalışmalar yapmak, organizasyonlar oluşturmak,
- j) Tüm faaliyet konularında yayınlar çıkarmak, broşür, kitap ve benzeri yayınlar hazırlamak, basmak, dağıtmak, yayıncılık faaliyeti için işletmeler, şirketler kurmak, kurulmuşlara ortak olmak,
- k) Çocuk bakım evleri, kreşler, etüt merkezleri, çocuk yuvaları, çocuk klüpleri kurmak, kurulmuşları devralmak, işletmek,

- l) Ana ve çocuk sağığı ile ilgili sağıık taramaları organize etmek, klinik ve benzeri sağıık birimleri oluşturmak,
- m) Eğıitim kurumları kurmak, kurulu olanlarına ortak olmak, eğıitim kurumları işletmek,
- n) Yasaların öngördüğü diğerk gerekli çalışmaları yapmak,

Hukuksal İşlemler Yetkisi

Madde 4. Vakıf, amacına ulaşmak için yasal sınırlamalar dışında, miktar ve değeri kısıtlanmamış taşınmaz mallara bağış, vasiyet, satın alma ve kiralama süreti ile sahip olmaya ve kullanmaya, vakıflara ilişkin yasa hükümleri uyarınca sahip olduklarını satmaya, devir ve ferağ etmeye, gelirlerini almaya ve harcamaya, vakıf mal varlığına giren bir veya birden çok taşınmaz mal gelirlerini bir veya bizden çok yatırımda kullanmaya; vakıf amaç ve hizmet konularına aykırı olmamak koşulu ile yapılacak bağış ve vasiyet, satın alma diğerk yollar ile mal ettiğı taşınır ve taşınmaz malları ve paraları yönetim ve tasarrufa, menkul değerkleri almaya ve Vakfın amacı için bunları değerklendirip satmaya; Vakfın amaçlarına benzer çalışmalarda bulunan yurt içi ve gerekli yasal izni alındığında yurtdışındaki vakıflarla işbirliğı yapmaya, yerli ve yabancı vakıflardan yardım almaya, bu yardımı sağılamak için anlaşmalar yapmaya; amaçlarına harcayacağı gelirlerini arttırmak için para yada mal varlığına giren değerklerle şirketlere ve yönetimlerine katılmaya; taşınmaz malların irtifak, intifa, sükna, üst, rehin, ipotek gibi mülkiyetin gayri aynı haklarını kabule, bu hakları kullanmaya, olan yada olacak gelirleri ile kuracağı sözleşmeler için taşınır ve taşınmaz malların rehni dahil her türlü güvenceleri almaya, geçerli banka kefaletlerini kabule; vakfın amaç ve hizmet konularını gerçekleştirmek için gerektiğinde ödünç almaya, kefalet ve diğerk güvenceleri vermeye, vakfın amaç hizmet konularına uygun olarak yürütölen ve yürütölecek projelerden ve her türlü çalışmalardan gelir elde etmeye ve vakfa gelir sağılamak amacı ile olağan işletme ilkelerine göre çalışacak iktisadi işletmeler, şirketler, ortaklıklar kurmaya, bunları doğrudan işletmeye ya/yada denetimi altında bir işletmeciye işlettirmeye; vakfın amaç ve hizmet konularından birinin yada tümünün gerçekleştirilmesi için yararları ve gerekli görönen girişim, tasarruf mal edinme, inşaat ve benzeri sözleşmeleri yapmaya, Türk Medeni Kanunu'nun 46. Maddesinde belirtildiğı üzere izinli ve yetkilidir.

2. BÖLÖM YÖNETİM HÜKÖMLERİ

Vakfın Organları

Madde 6. Vakfın organları aşağıda gösterilmiştir.

- a) Mütevelli Genel Kurulu
- b) Mütevelli Heyeti
- c) Yönetim Kurulu
- d) Vakıf Başkanı
- e) Denetçiler

Mütevelli

Madde 7. Vakfın Mütevellileri aşağıdaki kişilerden oluşur.

- a) Vakıf kurucu vakfedenleri gerçek ve tüzel kişiler,
- b) Vakfın tescilinden sonra en az 5000 Amerikan doları karşılığı mali değeri vakfa özgöleyen gerçek ve tüzel kişiler,
- c) Vakıf Kurucu Mütevelli Heyet üyeleri
- d) Vakfın amaç ve hizmet konularında başarılı çalışmalar yapanlar arasında Mütevelli Heyet tarafından seçilecek kişiler,

Tüzel kişi mütevelliler yetkili organlarının atayacakları temsilciler vasıta ile görev yaparlar.

Mütevelli Genel Kurulu

Madde 8. Vakıf Mütevellilerinin tamamının üye olduğı ve 2 yılda bir, Mütevelli Heyet üyelerini seçmek amacıyla toplanan kurul, Mütevelli Genel Kurulu'dur.

Mütevelli Heyeti

Madde 9. Mütevelli Heyeti Vakfın yetkili karar organıdır. Mütevelli Heyet 10 kişidir. Bu kişiler Mütevellilerin kendi arasından yapılacak seçimle belirleyeceği üyelerden oluşur. Bunun 4 kişisi 10. maddede belirtilen Kurucu Mütevelli Heyet üyeleri arasından seçilmek zorundadır. Kurucu mütevelli kişilerin kalmaması veya görev kabul etmemesi halinde bu kişiler diğer heyet üyeleri arasından belirlenir.

Kurucu Mütevelli Heyet Üyeleri

Madde 10. Kurucu Mütevelli Heyet üyeleri aşağıdaki kişilerden ve işbu Resmi Seneden Geçici 1. maddesinde yer alan kişilerden oluşur,

- a) KAMER-DER KADIN MERKEZİ DANIŞMA DERNEĞİ adına Dernek Başkanı,
- b) Kurucu Vakfedenler,
- c) Julide Aral
- d) Özlem Dalkıran
- e) Berçem Akkoç

Madde 11. Kurucu Mütevelli Heyet, vakıf kuruluşunu takip eden 2 yılın sonunda yapılacak Mütevelli Heyet Genel Kurulu'nun yapacağı seçime kadar Mütevelli Heyet görevlerini yerine getirir.

Mütevelli Heyet Toplantıları

Madde 12. Mütevelli Heyeti Mart ve Ekim aylarında olmak üzere yılda 2 kez Olağan olarak ve Vakıf Yönetim Kurulu'nun kararı veya Mütevelli Heyet Üyelerinin 2/3'nin talebi ile her zaman Olağanüstü olarak Vakıf Yönetim Kurulu'nun çağrısı ile toplanır. Olağanüstü toplantılar gündemli olarak yapılır ve yalnızca gündemle ilgili karar alınabilir.

Madde 13. Mütevelli Heyet toplantıları, Vakıf Başkanı ve Mütevelli heyet 2. Bakanı ve Mütevelli Heyet toplantı yeter sayısı resmi senet değişikliğine ilişkin kararların yer aldığı gündem maddeleri dışındaki toplantılarda mütevelli heyet toplam sayısının yarısından 1 fazladır. Toplantıda toplantı yeter sayısının elde edilememesi halinde 7 gün sonra katılanlar ile 2. toplantı yapılır.

Mütevelli Heyet Üyeliğinin Sona Ermesi

Madde 14. Mütevelli heyetin üyelerinin görev süresi 3 yıldır. Mütevelli Heyet Üyelerinin kişiliklerinin son bulması, hukuki ehliyetlerini kaybetmeleri, görev süresinin sona ermesi yada istifaları, tüzel kişi temsilcisi olarak Mütevelli heyet Üyesi seçilenlerin temsil ettikleri Mütevelli Tüzel kişi ile tarafından temsilcilik sıfatlarına sona verilmesi nedeni ile Mütevelli Heyet Üyeliği sıfatı sona erer.

İlk Mütevelli Heyet toplantısında boşalan üyelikler için seçim yapılır. Kurucu Mütevelli üyelerin temsil ettiği tüzel kişiliğin son bulması, hukuki işlem ehliyetini yitirmesi veya mütevelli heyet üyesi atamayı reddetmesi, kurucu mütevelli gerçek kişilerin yaşamlarını yitirmeleri halinde bu mütevelli heyet üyelerini ait kontenjan mütevelliler arasından yapılacak seçimle doldurulur.

Mütevelli Heyetinin Görev ve yetkileri

Madde 15. Mütevelli Heyetinin görev ve yetkileri aşağıda gösterilmiştir.

- a) Yasaların ön gördüğü hükümler ile Vakfın amaç hizmet konuları yönünde gereken kararları almak,
- b) Boşalan Mütevelli Heyet üyeleri ile denetçileri seçmek,
- c) Vakıf Başkanını, Mütevelli Heyet 2. Başkanını, Mütevelli Heyet Sekreterini ve Yönetim Kurulu'nun seçimle belirlenen üyelerini seçmek,
- d) Yönetim Kurulu çalışma programı ve bütçe taslağını onaylamak,
- e) Denetçilerin raporlarını görüşme, bilanço ve gelir-gider cetvelini inceleyip onaylamak, yönetim kurulunu ibra etmek,
- f) Vakfın amaç ve hizmet konularında yaptıkları çalışmalar ile başarılı bulunan kişilere Mütevelli sıfatını vermek,

- g) Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan Vakıf içtüzüğü ve diğer tüzükleri görüşüp, kabul etmek,
- h) Komiteler kurmak, kurulan komitelerin yönetmeliklerini incelemek,
- i) Danışma Kurulu Üyelerini belirlemek,
- j) Vakıf Resmi senedinin değiştirilmesine ilişkin Yönetim Kurulu önerisi ve tasarısını görüşmek ve kabul etmek,
- k) Dilek ve öneriler ile diğer konularda karar almak,
- l) Vakıf işleme üyeliği koşullarını belirlemek,
- m) Vakıf yönetiminin belirlediği esaslara uymayan vakıf işletmeleri üyesinin üyeliğine son vermek,
- n) Vakıf Meclisini toplantıya çağırmak için Yönetim Kurulu'na görev vermek.

Yönetim Kurulu

Madde 16. Yönetim kurulu, Vakfın yetkili yönetim organı olup; 1. Başkan ve 4 üyeden oluşur. Mütevelli Heyet tarafından Vakıf Başkanı seçilen kişi Yönetim Kurulu Başkanı sıfatını da taşır. Vakıf Başkanı'nın Yönetim Kurulu üyesi olmak için ayrıca seçilmesine gerek yoktur. Diğer Yönetim Kurulu Üyelerinin 3'ü mütevelli heyetin, kurucu mütevelli üyeleri dışındaki üyeler arasından diğer kişisi de mütevelliler arasından Mütevelli heyetçe seçilir.

Madde 17. Yönetim Kurulu olağan olarak ayda en az 1 kez toplanır. Gerekli hallerde gündemli olarak vakıf başkanının çağrısı ile Olağanüstü olarak toplanır. Mazereti olmaksızın üst üste 3 toplantıya gelmeyen seçilmiş üyenin yönetim kurulu üyeliği düşer.

Madde 18. Yönetim kurulu toplantı yeter sayısı 4, karar yeter sayısı da 3 kişidir.

Madde 19. Yönetim kurulu ilk toplantısında görev bölümü yaparak gizli oyla 1 başkan yardımcısı, 1 sekreter, 1 sayman üyeyi kendi arasından belirler.

Yönetim Kurulunun Görev ve Yetkileri

Madde 20. Yönetim Kurulu'nun görev ve yetkileri aşağıda gösterilmiştir.

- a) Vakıf bütçesi, çalışma dönemi hizmet programı, bilanço, gelir-gider çizelgeleri ve faaliyet raporunu hazırlamak ve mütevelli heyetin onayına sunmak,
- b) Vakıf resmi senet değişikliği öneri ve tasarısını hazırlamak,
- c) Komitelerin çalışmalarını yönlendirmek,
- d) Şubelerin ve/ya temsilciliklerin açılmasını, iktisadi işletmeler, ortaklıklar ve şirketler kurulmasına karar vermek,
- e) Vakıf temsilcilerini, personeli ve kadroları atamak
- f) Öneri ve dilekler hakkında karar vermek
- g) Vakıf çalışmalarına ilişkin diğer işleri yapmak,
- h) Çalışma esasların aykırı davranan Vakıf mütevellisinin üyeliğinin düşürülmesi için mütevelli heyete öneri getirmek,
- i) Vakfın tanıtımı ve gelişimi için gerekli her türlü çalışmayı yapmak, yaptırmak ve projelendirmek,

Vakıf Başkanı

Madde 21. Vakıf başkanı, vakfın yetkili temsilcisi ve yetkili yöneticisi, Vakıf Yönetim Kurulu Başkanı olup mütevelli heyetin de başkanıdır. Vakıf başkanı, yönetim kurulunun diğer üyelerinin seçildiği mütevelli heyet toplantısında yönetim kurulu üyeleri ile birlikte, ayrı bir oy pusulası ile ve gizli oyla mütevelli heyet üyeleri arasından mütevelli heyet tarafından 3 yıl için seçilir. Mütevelli heyet üyeliği sıfatının ortadan kalkması nedeni ile boşalan Vakıf Başkanlığı için ilk mütevelli heyet toplantısında seçim yapılır. Bu durumda seçilen başkanın görev süresi yerine seçildiği başkanın görev süresinin tamamlanmasına kadardır.

Vakıf Başkanının Görev ve Yetkileri

Madde 22. Vakıf Başkanı'nın görev ve yetkileri aşağıda gösterilmiştir:

- a) Vakfı, mütevelli heyetini temsil etmek,

- b) Mtevelli heyet ve yönetim kurulunu toplantılara çağırmak, gündemi oluşturmak,
- c) Vakfın yönetimi ve hizmet çalışmalarını yönlendirmek,

Denetçiler

Madde 23. Vakıf, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimine bağlı olup, bununla birlikte mali konularda görevli ve yetkili olmak üzere Mtevelli Heyet tarafından 3 yıllık süre için en az 3 denetçi seçilir. Denetçilerin Mtevelli olmak zorunluluğu yoktur.

Denetçiler, ilk toplantılarında aralarından birini Başkan seçerler. Başkan denetçi başkanlığında toplanan denetçiler 4 ayda bir Vakfın defter ve belgeleri üzerinde inceleme yaparlar. İnceleme sonuçları Yönetim Kurulu'na ve Mtevelli heyete yazılı olarak bildirir. Ayrıca Vakıf Yönetim Kurulu'nun hazırladığı yıllık bütçe, bilanço ve gelir-gider çizelgelerine ilişkin olarak Mtevelli heyete yazılı raporları sunarlar.

Vakıf alışma ve Destek Birimleri

Madde 24. Vakıf çalışmalarını sürdürmekte Vakıf Organlarına destek olmak, Vakıf stratejilerinin belirlenmesinde yönetim organlarına destek olmak ve vakıf amaçları doğrultusunda fikir üretimine olanak sağlamak, fikirlerin tartışılması için platform oluşturmak amacıyla Vakıf alışma ve Destek Birimleri olarak

- a) Komiteler
- b) Vakıf Temsilcisi

Oluşacak ve çalışmalarını sürdürecektir. Vakıf Mtevelli Heyeti bu sayılanlardan başka birimleri de oluşturmak yetkisine sahiptir.

Komiteler

Madde 25. Vakıf faaliyetlerinin planlama ve uygulanmasında, etkilerinin artması ve gelişmesinde öneriler sunmak üzere tanıtım programları komitesi, yayın komitesi ve gerekli diğer komiteler oluşturulur. Komitelerin Mtevelli sıfatı taşıyan Başkanı Yönetim Kurulu'nun nerisi ile Mtevelli heyet tarafından atanır. Komitelerin alışmalar sonucunda oluşturacakları raporları Yönetim Kurulu'nun komiteler koordinatörü yesi Yönetim Kurulu'na iletir. Komite yelerinin Mtevelli olma zorunluluğu yoktur.

Vakıf Meclis

Madde 26. Vakıf Meclisi, istişari nitelikte bir organ olup aşağıdaki kişilerden oluşur;

- a) Vakıf Kurucuları
- b) Vakıf Mtevelli yeleri
- c) Vakıf Kurucu Mtevelli yeleri
- d) Vakıf İşletme yeleri,
- e) Vakfın faaliyet gösterdiği illerden Mtevelli Heyet ve Yönetim Kurulu tarafından seçilecek gerçek kişiler,
- f) Vakıf Yönetim Kurulu'nun belirleyeceği tüzel kişilerin temsilcileri,

Vakıf Meclisinin Görevi ve alışması

Madde 27. Vakıf Meclisi, Mtevelli Heyet kararı ile Yönetim Kurulu tarafından gerekli görülen zamanlarda gündemli olarak toplantıya çağrılır. Vakıf meclisi toplantısı toplantı çağrısına uyan kişilerin katılımıyla Vakıf Başkanı'nın yönetiminde yapılır. Gündem dışındaki hususların görüşülmesi Vakıf Başkanının kabul halinde mümkündür. Vakıf Meclisi görüşme ve kararlarının bağlayıcılığı yoktur.

Vakıf Kadroları

Madde 28. Vakıf Başkanı'nın gözetim ve denetimindeki Vakıf organlarının kararlarını uygulamak, iktisadi işletmeler, tesisler ve diğer birimlerinin Vakfa ilişkin işlev ve işlemlerini yerine getirmek, amaç ve hizmet konularının gerçekleşmesini gerektiren işleri yapmak üzere Vakıf Genel Müdürü, yardımcıları, danışmanlar ve yeterli sayı ve nitelikte personel kadroları, Mtevelli Heyeti kararı ile oluşturulur.

3. BÖLÜM MALİ HÜKÜMLER

Çalışma Dönemi ve Bütçe

Madde 29. Vakfın çalışma dönemi 1 Ocak'ta başlar, 31 Aralık'ta sona erer. Vakfın yıllık bütçesi, bütçe yönetmeliği ve gelir-gider tablo çizelgelerinden oluşur. Yıllık bütçe yönetmeliğinde öngörülen gelirler ile ayrılan gider ödenekleri, harcama yetkileri ve yetkilileri, gelirlerin alınma biçimleri, gider ve harcamaya ilişkin belgeler, kasada kalacak para tutarı, bölüm ve maddelerde yapılacak aktarma yetkileri gibi konular yer alır.

Vakfın Gelirleri

Madde 30. Vakfın gelirleri aşağıda gösterilmiştir:

- a) Bağışlar,
- b) Vakfın amaç ve hizmet konularına uygun olarak sunulacak hizmetlerden alınacak ücretler ile yararlanma payları,
- c) Vakfın taşınır ve taşınmaz malları ile menkul değerlerinden elde edilecek kira, prim, temettü, komisyon, gelir payı ve diğer gelirler ile bunların satışlarında sağlanacak değer artışları
- d) Vakfın sahibi bulunduğu yada ortağı olduğu iktisadi işletme, şirket ve diğer ortaklıklardan elde edilecek gelirler,
- e) Vakfın amaç ve hizmet konularına uygun olarak yapılacak şartlı yada şartsız bağışlar ile ölüme bağlı yada bağlı olmayan bağışlar,
- f) Yapılacak faaliyetlerden elde edilecek gelirler,
- g) Vakıf işletmelerinin veya kadınlarının üretimlerinin iktisadi işletmelerde değerlendirilmesinden elde edilecek gelir farkları,
- h) Diğer gelirler.

Mali Uygulamaları

Madde 31. Vakfın mali uygulama ilkeleri aşağıda gösterilmiştir.

- a) Vakıf yönetimi çalışma dönemi içinde elde ettiği brüt gelirlerinin % 20'sini yönetim ve yönetimi sürdürme giderleri ile yedek akçe ayırmasına harcamaya yetkili olup; kalan % 80'nini ise Vakıf mal varlığını arttıracak yatırımlara ve Vakıf amaç ve hizmet konularına tahsis etmeye zorunludur.
- b) Yönetim ve yönetimi sürdürme giderleri ile yedek akçeye ayrılan ödeneklerin tümü yada bir bölümü Vakıf'ın amaç ve hizmet konularına tahsis edilebilir.

Madde 32. Vakfın amaç ve hizmet konularına tahsis edilen ödeneklerin çalışma dönemi içinde harcanması zorunludur. Ancak, bu ödeneklerin tümü yada bir bölümü belli projelerin gerçekleştirilmesi için bir süre bir fonda tutulabilir. Vakfın amaç ve hizmet konularına tahsis edilen ödenekler, hiçbir biçimde başka bir amaç ve hizmet konusu için kullanılmaz.

Madde 33. Vakfın bedel karşılığı ürettiği hizmetlerden elde edilecek gelirin en az % 10'unu tutarındaki kısmı eğitimini sürdüren ve yönetim kurulunun belirleyeceği yoksul öğrencilere burs, kıstaslarını mütevelli heyetin belirleyeceği, yönetim kurulunun seçeceği muhtaç kadınlara bağış niteliğinde aynı veya nakdi destek olarak verilir.

Madde 34. Vakfın gelir kaynaklarının elverişliliği oranında amaç ve hizmet konuları sıraya konularak uygulama yapılır.

Yedek Akçe

Madde 35. Vakıf, bir yıllık süre içindeki gelirlerinden aynı süre içindeki giderlerinin çıkarılması ile oluşan dönem gelir fazlasının % 10'unu yedek akçe olarak ayırır. Yedek akçe olarak bilinen fonun değerlendirilmesi ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılması Yönetim Kurulu yetkisinde olup, biriken yedek akçe fonuna aktarılan bedeller 2 yıl sonra proje finansmanında kullanılabilir.

Görev Ödeneği

Madde 36. Çalışma dönemi bütçesinde gösterilmek ve Mütevelli Heyet tarafından açık olarak karara bağlanmak kaydıyla Vakıf Başkanı, yönetim Kurulu Üyeleri ve Denetçilerin yaptıkları göreve karşılık yönetim giderleri içinde yer alacak ödenekler verilebilir.

4. BÖLÜM VAKIF İŞLETMELERİ ÜYELİĞİ

Vakıf İşletmeleri Üyeliği

Madde 37. Vakfın faaliyetlerinde öncelikli olarak yer almak, bu faaliyetlerden doğrudan yararlanmak amacıyla Mütevelli Heyetin belirlediği koşullara uyan kişi ve işletmeler Vakıf İşletmeleri sıfatını kazanırlar.

Vakıf İşletme Üyelerinin Hakları

Madde 38. Vakıf İşletmeleri üyeleri, vakfın faaliyetlerinde öncelikli olarak yer almak, bu faaliyetler ile ilgili gelişmelerden öncelikli olarak haberdar olmak ve bu faaliyetlere katılmak hakkına sahiptir.

Vakıf İşletme Üyelerinin Sorumlulukları

Madde 39. Vakıf İşletme Üyeleri bizzat yada temsilcileri vasıta ile katıldıkları faaliyetlerde ve hizmetlerinden yararlandıkları Vakıf tesislerinde Vakıf Yönetimi'nin belirleyeceği esaslara göre davranmak zorundadır. Vakıf İşletme Üyeliği sıfatı devredilemez.

Müeyyideler

Madde 40. Sorumluluklarını yerine getirmeyen Vakıf İşletme Üyesi'nin üyelik sıfatı Mütevelli Heyet kararı ile sona erer.

5. BÖLÜM GENEL HÜKÜMLER

Vakfın İktisadi İşletmeleri

Madde 41. Vakfın amaç ve hizmet konularını gerçekleştirmek, uygulama, eğitim ve gelire yönelik olmak üzere Vakıf İktisadi İşletmeleri kurulabilir. Vakıf iktisadi işletmeleri, iktisadi işletme statüsüne göre yönetilir. Yönetim Kurulu'nca yürürlüğe konulacak iktisadi işletmeler statüsünde, Vakfın tesciline ilişkin bilgiler, Vakfın amaç ve hizmet konuları, işletmenin çalışma konuları, yönetim biçimi ve temsili, yöneticilerin sorumluluğu ve yönetim ilkeleri ile denetimi gibi hükümler yer alır.

Resmi Senet Değişikliği

Madde 42. Vakıf resmi senedi, vakfedenlerin iradeleri ve Vakfın amaç ve hizmet konularına aykırı olmamak kaydıyla, bu amaç ve hizmet konularına daha etkili olarak ulaşmak için değiştirilir. Resmi senet değişikliği Yönetim Kurulu'nun öneri ve tasarısı ile Mütevelli Heyet toplantı çağrısı ekinde Mütevelli Heyet Üyeleri'ne toplantıdan önce iletilir. Resmi senet değişikliği karar yeter sayısı Mütevelli Heyet tam sayısının 2/3'üdür.

Resmi senet değişikliği Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün görüşü ve yetkili Asliye Hukuk Mahkemesi'nin onayı ile yürürlüğe girer.

6. BÖLÜM GEÇİCİ HÜKÜMLER

İlk Mütevelli Heyeti

Geçici Madde 1. Vakfın kuruluşunda ilk Mütevelli Heyeti Kurucu Mütevelli Üyelerinden ve aşağıdaki kişilerden oluşan Heyetçe yerine getirilir.

- 1) KAMER DERNEĞİ YÖNETİM Kurulu Başkanı Hayriye Aşçıoğlu,
- 2) Nebahat Akkoç Kurucu Üye
- 3) Fatma Sevim Kurucu Üye
- 4) Sabahat Hülya Aydın Kurucu Üye
- 5) Fatma Sevim Kurucu Üye
- 6) Julide Aral
- 7) Özlem Dalkıran
- 8) Meral Danış Beştaş
- 9) Naime Kardaş
- 10) Berçem Akkoç

İlk Mütevelli Heyet toplantısı Kurucu Mütevelli Heyetçe Vakfın tescilini takip eden 1 ay içinde yapılır.

İlk Vakıf Başkanı

Geçici Madde 2. Vakfın kuruluşunda ilk Vakıf Başkanı Nebahat AKKOÇ'tur.

İlk Yönetim Kurulu

Geçici Madde 3. Vakfın kuruluşunda ilk Yönetim Kurulu üyeleri aşağıda belirtilen isimlerden oluşmuştur.

- 1) Nebahat Akkoç
- 2) Feride Elkansu
- 3) Fatma Sevim
- 4) Sebahat Hülya Aydın
- 5) Ayten Yakut

İlk Denetçiler

Geçici Madde 4. Vakfın kuruluşunda ilk Vakıf Denetçileri Hilmi Serhat Tarsus, Ferhat İlker Ünsever ve Naime Kardaş olarak belirlenmiştir.

Seçim Dönemleri

Geçici Madde 5. Vakfın kuruluşunda Resmi Senedin geçici maddeleri ile görevlendirilenlerin görev süreleri en çok 2 yıldır. Vakıf Mütevelli Heyeti Geçici Maddeler ile belirlenen organlar için yapacağı seçimle ilk Yönetim Kurulu ve ilk Denetçilerin görevi sona erdirilebilir.

Tescil İşlemleri Yetkisi

Geçici Madde 6. Vakıf resmi senedinin yetkili asliye hukuk mahkemesinde tescili işlemleri ve gerekecek Resmi senet değişiklikleri için Avukat Ferhat İlker Ünsever yetkili olarak atanmıştır.

EK IV KAMER: Çalışmalar ve Projeler

1. Kadının İnsan Hakları Çalışmaları (Farkındalık Yaratma Çalışmaları)

- Kadınların geleneksel kurallar çerçevesinde sürüp giden statülerini fark etmelerini, sorgulamalarını, değiştirmek için direnç ve yöntem geliştirmelerini sağlamak üzere çeşitli yöntemlerle çalışmalar yürütülmektedir.
- Farkındalık Grupları: 15-20 kişilik kadının gruplarıyla, haftada bir kere olmak üzere, 14 hafta boyunca sürdürülen bu çalışmada, "İletişim, Şiddet, Toplumsal Cinsiyet Roller, Ayrımcılık, Cinsellik, Ekonomik Haklar, Kadının İnsan Hakları, Anayasal ve Medeni Haklar, Örgütlenme ve Feminizm" konularında paylaşımlar yapılarak farkındalık oluşması sağlanmaktadır.
- Salon Toplantıları: Toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin yol açtığı ayrımcılık hakkında farkındalık yaratmak üzere yapılan interaktif toplantılardır. Bu toplantılarda amaç hem kadınlara hem erkeklere, özellikle de ilgili yerel devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri temsilcilerine ulaşabilmektir.
- Mahalle Ziyaretleri: Kadınların haklarından ve var olan destek mekanizmalarından haberdar olmalarını sağlamak için hane ziyaretleri ve mahalle toplantıları yapılmaktadır. Bu çalışmalar özellikle dezavantajlı mahallelerde (göç almış, sosyo-ekonomik seviyesi düşük, dil sorunu olan, şehir merkezine ulaşımın güç olduğu, vb.) yoğunlaşmaktadır.

Acil Destek Programı

Aile içi şiddet yaşayan ve "namus" kisvesi altında işlenecek bir cinayetin muhtemel kurbanları olan kadınlara destek olmak üzere oluşturulmuş bu program KAMER'in örgütlü olduğu 23 ilde devam etmektedir. KAMER'e bunlar dışındaki illerden ve hatta başka ülkelerden de zaman zaman başvurular ulaşmakta, mümkün olan destek sunulmaktadır.

Bu program çerçevesinde, yaşadığı şiddetten kurtulmak için destek isteyen kadınlar, KAMER Kadın Danışma Merkezlerini veya 24 saat ulaşabilecekleri Acil Destek Hattı numaralarını arayarak veya kadın merkezlerinde yüz yüze görüşerek kendi istekleri doğrultusunda psikolojik, hukuksal, iş danışmanlığı gibi destekler alabilmektedirler.

"Namus" kisvesi altında işlenecek bir cinayetin muhtemel kurbanlarından gelen başvurular, her kadının kendi hikayesi ve doğal çevresi ile ilgili özellikler çerçevesinde değerlendirilerek:

- İlk acil önlem olarak can güvenlikleri sağlanmakta,
- Kendi tercihleri doğrultusunda ve güven içinde yaşaması için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmalarda Valilikler, Kaymakamlıklar, SHÇEK, Baro, Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Nüfus Müdürlükleri, Emniyet Müdürlükleri, Jandarma ve ilgili STK'lar ile işbirliği içinde çalışılmaktadır

2. Erken Çocukluk Dönemi Eğitim Çalışmaları

KAMER erken çocukluk dönemi eğitimi ile ilgili çalışmalara 1999 yılında kadın çalışmaları sırasında tespit ettiği ihtiyaçlar doğrultusunda başlamıştır. Şu anda KAMER örgütlenmiş olduğu 23 ilin tümünde farklı yöntemlerle de olsa erken çocukluk dönemi eğitimi konusunda duyarlılık yaratıcı çalışmalar yürütmektedir. En temelde Kadının İnsan Hakları Farkındalık Grup Çalışmaları'nın bir parçası olarak erken çocukluk dönemi eğitiminde cinsiyet rolleri ve

ayrımcılık konusunda farkındalık yaratmaya yönelik paylaşımlar yapılmaktadır. Bazı illerde 2-6 yaş grubuna yönelik çocuk evleri açılmış, bazı illerde Kadın Merkezleri bünyesinde çocuk odaları ve birlikte oynama grupları kurulmuş, bazı illerde de erken çocukluk dönemi eğitimi üzerine paneller düzenlenmiştir.

Erken çocukluk dönemi çalışmasının gerekçeleri:

- 0–6 yaş erken çocukluk dönemi ile ilgili çalışmalar, cinsiyetçilik ile baş edebilmek için geleceğe yönelik önemli bir yatırım, kültür ve geleneklerin değişmesi anlamında en etkili yollardan biri olarak kabul edilmektedir.
- Geleneksel çocuk eğitiminin şiddete dayalı, cinsiyet ayrımı ve her türlü ayrımcılığı vurgulayan, edilgenliği ve itaatkar bireyler yetişmesini hedefleyen unsurlarına karşı alternatif yöntemler geliştirmek gerekmektedir.
- Erken çocukluk dönemi eğitimi bu denli önemli olmasına rağmen, DİE[1]'nin 2000 yılı değerlendirme Doğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri için okul öncesi okullaşma oranını %3, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki okullaşma oranını ise % 11 olarak göstermekteydi. Son yıllarda Türkiye'nin AB adaylığı erken çocukluk dönemi eğitime önem verilmesini sağladı. Bu oran bir miktar artsa da ulusal verilerde erken çocukluk dönemi sadece 5–6 yaş olarak ele alınmaktadır. Oysa 3-4-5 yaşlar insan hayatında ölçülerin oluşmaya başladığı en önemli yıllardır.
- Kaldı ki bu yaş grubu için okullaşma söz konusu olsa bile resmi müfredat geleneksel olanı desteklemekten öteye geçmemektedir. (Son yıllarda bu durumun da değişmeye başladığı söz konusu olsa bile bunlar henüz sadece Ankara'dan planlanan yazılı değişikliklerdir).
- Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesindeki bütün il ve ilçelerde Kız Meslek Liselerinin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü mevcuttur. Ancak bu bölümden mezun olanların birçoğu eğitim kurumlarının azlığından dolayı kendi alanlarında çalışma imkânı bulamamaktadır.
- Açılan çocuk evlerini geliştirmek, tüm illerde birer çocuk evi ya da odası açarak Çocuklara Hayat Programı ile sağlanan deneyimleri, Türkiye ve dünya'daki iyi deneyimlerle buluşturarak güçlendirilecek ekiplere ihtiyaç vardır.

KAMER'in çocuk çalışmaları sırasında gerçekleştirdiği yuva, aile, toplum merkezli çalışmalar, erken çocukluk dönemi eğitimi ile ilgili geleneksel yöntemlerin sorgulanmaya başlanmasını sağlamıştır. Sağlanmaya başlanan dil ve davranış değişiklikleri ile ilgili sürecin çeşitli yayınlarla desteklenmesi gerekmektedir.

Bu çalışma tabandan başlayan, bu nedenle de sorunları ve ihtiyaçları doğrudan tespit ederek gelişmiş bir çalışma olup, geliştirilecek yöntem ve yayınlar yoluyla KAMER'in erken çocukluk dönemi eğitimi ile ilgili resmi politikaları etkilemesini sağlayacaktır. Bu kapsamda KAMER, Çocuklara Hayat Projesi ile bu birikimi uygulamaya koymuştur.

3. Kadın Girişimciliği

KAMER'in Kadın Girişimciliği Çalışmaları Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da sürdürülen kadın çalışmaları sırasında tespit edilen ihtiyaçlar üzerine planlanmış ve yürürlüğe konmuştur. Girişimcilik çalışmalarının hedefleri:

- KAMER'in örgütlendiği 23 ilde bir yandan kendi işini başlatmak isteyen kadınlara ihtiyaç duydukları destekleri verirken, diğer yandan da bölgedeki kadınların yararlanabilecekleri istihdam alanları yaratıp topluma aktif katılımlarını sağlamak;
- Girişimci kadınların katkılarıyla KAMER Vakfı'nın ve 23 ildeki Kadın Merkezleri'nin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlayacak kalıcı bir sistem oluşturmak;
- Feminist perspektife sahip--katılımcı, paylaşımcı, her türlü şiddet, ayrımcılık ve hiyerarşiyi reddeden--bir "kadın girişimciliği modeli" oluşturabilmek için gereken deneyim birikimini sağlayıp yapıcı tartışmalar başlatmaktır. Bu model KAMER'in yıllardır şekillenmekte olan ekonomik politikasıyla da uyumlu olacaktır.

1. Engeller Kalkıyor Projesi

Projenin Hedefi:

Bu projenin genel amacı, tıpkı KAMER'in 1997 yılından bu yana yürüttüğü diğer çalışmalarda olduğu gibi, cinsiyetçi sistemin kadın ve çocuklara zarar veren yerel uygulamalarını tespit etmek, alternatiflerini geliştirmek ve uygulanabilir olmalarını sağlamaktır. Bunun için de hem kadınların hem de ilgili sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları çalışanlarının toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına yönelik şiddet ve ayrımcılık konularında farkındalık ve duyarlılıklarının artırılması gerekmektedir. On yıldan fazla bir süredir devam eden çalışmaların KAMER'in örgütlü olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun 23 ilinde yaşayan ortalama kadına ulaşmakta yetersiz kaldığının tespit edilmesi üzerine, bu günden itibaren planlanan çalışmalarda şehir merkezlerinde yer alan KAMER Kadın Danışma Merkezleri'ne gelemeyen kadınlara ulaşmak hedeflenmektedir. Ayrıca 1997'den beri KAMER'e ulaşabilen kadınların yaptıkları başvuruların değerlendirilmesi üzerine engelli çocukların ve annelerinin haklarına ve ihtiyaçları olan hizmetlere ulaşmakta, toplum hayatına katılmakta daha da büyük güçlüklerle karşılaştıkları gözlemlenmiştir. Proje çerçevesinde bu kesimin özel sorun ve ihtiyaçlarının tespiti ve gereken desteklerin sunulabilmesi için KAMER merkezlerinin kapasitelerinin artırılması da hedeflenmektedir.

KAMER bir taraftan kadınlarla çalışarak bireysel ve toplumsal olarak güçlenmelerine destek olurken, diğer taraftan da ilgili sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumlarıyla çalışarak toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına yönelik ayrımcılık ve şiddet konularında farkındalık ve duyarlılıklarını artırmayı hedefler. Hem CEDAW gibi uluslararası sözleşmelerden hem de "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler" konulu Başbakanlık Genelgesi (2006/17) ve 4320 numaralı Ailenin Korunması Kanunu gibi yasal düzenlemelerden doğan sorumlulukların yerine getirilmesi için ilgili devlet mekanizmaları üzerinde baskı unsuru oluşturur. Bu proje çerçevesinde Türkiye'nin de 2007 yılında imza koyduğu BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve 5378 numaralı Özürlüler Kanunu gibi engelli haklarını kapsayan düzenlemelerde belirlenen sorumlulukların yerine getirilmesi için de ilgili mekanizmaları harekete geçirmek üzere engellilerle ilgili sivil toplum örgütleriyle işbirlikleri geliştirilmeye çalışılacaktır.

Beklenen Çıktılar:

- Diyarbakır'da Ziya Gökalp ve Lala Bey; Hakkari'de Bağlar, Keklikpınar, Sömbül; Tunceli'de Alibaba, Yeni Mahalle ve Cumhuriyet Mahallesi; Urfa'da Yakubiye ve Bağlarbaşı; Van'da Şabaniye Mahalleleri'nde olmak üzere her ilde yaklaşık 3,000 hane ziyaret edilecektir.
- Görüşülen her kadın için bir ziyaret formu doldurulmak üzere en az toplam 15,000 form doldurulup bir veri tabanı oluşturulacaktır. Bu veri tabanından hem her mahalle için özel hem proje kapsamındaki mahallelerin toplamı için ulaştığımız kadınların profili, sorun, talep ve ihtiyaçları üzerine bilgi alınabilecektir. Bu veri tabanı ve sonuçlar ilgili sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumlarının yanı sıra kamuoyuyla da internet sayfamız ve medya yoluyla paylaşılacaktır.
- Ziyaretler sırasında ve formların değerlendirilmesi sonucunda belirlenen talep ve ihtiyaçlar doğrultusunda her mahallede 1520'şer kadının katılacağı mahalle toplantıları yapılacaktır.
- Mahalle toplantılarında kadınların kent hayatına ve topluma katılımları teşvik edilecek, proje sonrası da dahil olmak üzere kadınların KAMER merkezlerinde yürütülen Kadının İnsan Hakları Farkındalık Grup Çalışmalarına, TKV ile düzenlenecek girişimcilik eğitimlerine katılımları sağlanmış olacaktır.
- Her ilden en az 50 engelli çocuğun ve annelerinin KAMER çocuk çalışmalarına katılımları sağlanacak, bir taraftan engelli çocuklar özgüven kazanıp toplumsal katılımları desteklenirken, diğer çocukların da farklılıklara saygılı ve eşitlikçi bireyler olarak yetişmeleri sağlanacaktır. Anne ve çocukları arasında da daha sağlıklı, karşılıklı besleyici ve her ikisinin de topluma katılımlarını destekleyecek bir iletişim ve ilişki kurulacaktır.
- Her ilde engelliler konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve rehabilitasyon merkezleriyle işbirlikleri geliştirilecek, kalıcı bir iletişim, danışma ve dayanışma ağı kurulacaktır.
- İlgili devlet mekanizmaları hem kurulacak iletişim yoluyla hem de kamuoyunu kullanarak oluşturulacak baskı unsuruyla kadın ve engelli haklarının daha iyi korunması ve yükümlü oldukları hizmetlerin sunulması için harekete geçirilmiş olacaktır.
- Bu proje sonunda engellilik riskini artıran faktörler konusunda kadınların bilgi ve farkındalığı yükselecek, uzun vadede engelli oranlarının düşmesine katkıda bulunulacak, yakın vadede ise engelli kadınların, çocukların ve annelerinin topluma katılımlarını kolaylaştıracak eğitim, sağlık ve diğer hizmetlere ulaşımaları sağlanmış olacaktır.

2. Her Kadın İçin Bir Fırsat Projesi

HKİBF Projesinin Hedefi Neydi?

- Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerindeki 23 ilin her birinde “Kadının İnsan Hakları” için çalışan birer kadın merkezinin kurulması;
- 23 ilde kurulacak merkezler aracılığıyla ilçelerde çalışılmaya başlanması, bütün il ve ilçelere bağlı köylerde kadınlarla bağlantılar kurulması için yol ve yöntem yaratılması;
- Kadına yönelik şiddet ve özellikle “namus” adına işlenen cinayetleri engelleme konusunda çalışabilecek yaygın bir örgütlenmenin oluşturulması;
- Sorunun, sahipleri tarafından fark ve kabul edilmesi, çözümü konusunda yerel dil ve yöntemlerin yaratılması.

Böylece kadınların eşit hak ve fırsatlardan yararlanması, topluma katılım süreçlerinin gerçekleşmesi yolunda önemli bir gelişme kaydedilmesi planlanmıştır.

Sonuç Ne Oldu?

- Çok yorucu, tehlikeli ve pahalı bir çalışma olmasına rağmen Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun kaderini değiştirmeye katkı sunacak geniş bir örgütlenme oluşturuldu.
- İki bölgedeki 23 ilde 23 kadın merkezi kuruldu.
- Bu merkezlerin her birinde şiddet ve “namus” adına işlenen cinayetler ile ilgili başvurular alınmaktadır. 3 yılda 178 kadın muhtemel bir cinayetten kurtuldu.
- 3 yılda 2768 şiddet başvurusu alındı ve gerekli destekler verildi.
- Farkındalık çalışmaları, grup çalışmaları ile başlamış ancak daha küçük yerleşim bölgelerinde çalışmaya başlanmasıyla yöntem değişikliğine gidilmiş, sonuç olarak grup çalışmaları, mahalle ziyaretleri ve salon toplantılarıyla 3 yılda 12,000'i aşkın kişiyle cinsiyetçilik konusunda farkındalık yaratıcı çalışmalar yapılmıştır.
- Yerel siyasete katılımı sağlayıcı çalışmalar yürütülmüştür (örneğin İnsan Hakları İl Kurulları, Yerel Gündem 21, Kent Konseyi, Kadın Meclislerine katılım).
- Toplam 181 ilçenin 150'sinde aktif olunmuş, bu ilçelerde kadın odaları açılması konusunda kaymakamlıklarla işbirliği sağlanmıştır.
- Projenin biteceği tarih göz önüne alınarak illerin kendi kaynaklarını yaratmaları için çaba harcanmıştır.

Her Kadın İçin Bir Fırsat Programı'nın 4. ve 5. yılları hem illerin güçlenmesi hem de büyük örgütlenmenin geleceği ile ilgili tartışmaların sürdürülmesi açısından önemli bulunmuş ve bu konuda gerekli plan ve projeler yapılmıştır.

HKİBF Güçlenme Projesi İle Hedeflenen Ne?

Her Kadın İçin Bir Fırsat Projesi ile üç yılda oluşturulan 23 Kadın Merkezinin;

- Politik ve ekonomik sürdürülebilirliklerinin sağlanması,
- Ulusal ve uluslararası alandaki görünürlükleri arttırılarak güçlendirilmesi,
- Halen KAMER Vakfı'na bağlı olarak çalışan bu merkezlerin, gelecekte nasıl devam edeceği konusunda yöntem oluşturulması,
- 23 merkez tarafından yürütülen çalışmaların devamının sağlanması,
- Bu çalışmalar sırasında oluşturulan yöntemlerin duyurulması, tartışmaya açılması hedeflenmiştir.

3. Kadın Girişimciliği

Grup çalışmalarına katılarak yada Acil Yardım Hattı servislerinden destek alarak geleneksel statülerini fark edip sorgulamış, değiştirmek için çaba harcayan kadınların, kendi işlerini kurmaları konusundaki taleplerine destek olmak amacıyla yürütülen bu çalışma ile iş kurma talebi olan kadınların bilgi ve finansman kaynaklarına ulaşması sağlanmaktadır.

Böylece kadınların; Ekonomik olarak güçlenmeleri, Kadın çalışmalarının ekonomik sürdürülebilirliğinin sağlanması, Kadınların toplumsal katılım süreçlerine katkıda bulunulması sağlanmaya çalışılmaktadır

EK V Derinlemesine Görüşme Yönergesi (KAGİDER ve KAMER için kullanıldı)

- 1-KAGİDER nasıl bir STK'dır? Hangi ihtiyaçtan doğdu? (Üyeliğiniz hangi ihtiyaçtan kaynaklandı?)
- 2-Sizce KAGİDER nasıl bir 'üye istiyor'? Çalıştığınız/ ulaştığınız 'kadın'ların profilini çizebilir misiniz? Hangi kadınlara ulaşmaya çalışıyorsunuz?
- 3- Derneğin ortak idealleri nelerdir? Kadın gündeminde neleri görmek istiyorsunuz? KAGİDER'in kadın gündemine yönelik politikaları nelerdir?
- 4-KAGİDER'de örgüt içi katılımı nasıl sağlıyorsunuz? Kararlar nasıl belirleniyor?
- 5- Kuruluş aşamanızdan bugüne baktığımızda misyonunuzda değişiklik ya da genişlemeden söz edilebilir mi?
- 6- 'Kadın'lardan beklentileriniz nelerdir? Kadınların hangi yönlerini güçlendirmeyi hedefliyorsunuz?
- 7- KAGİDER'in misyonu içinde projeler nerede durmaktadır? Proje biriminiz nasıl çalışıyor? Projelerin misyonu nedir?
- 8- KAGİDER'in ihtiyaç tespitinde belirleyici olan noktalar hangileridir?
- 9-Kadın bakış açısıyla sivil toplumu nasıl tanımlarsınız? STK/kadın STK olmak ne demektir?
- 10- Devleti nasıl tanımlıyorsunuz?
- 11- Devlet-sivil toplum ilişkisini nasıl tanımlıyorsunuz? Bir STK olarak devletten beklentileriniz nelerdir?
- 12- KAGİDER'in, yerel yönetimler, devlet ve uluslararası (EU, WB, UNDP, UNESCO) örgütlerle ilişkileriniz nasıl işliyor?
- 13-Yerel/ulusal Kadın STK'lar ile uluslararası Kadın STK'larla ilişkileriniz hangi boyutta?
- 14-KAGİDER mali sürdürülebilirlik konusunun üstesinden nasıl geliyor?

EK. VI Görüşülen Kadınlara İlişkin Bilgi

KAGİDER

A. B: 1958 doğumlu. Grafik tasarımcısı. KAGİDER eski yönetim kurulu başkan yardımcısı. KAGİDER'e 2002 yılından beri üye.

B. S. S: KAGİDER'in kurucu üyelerinden. 1961 Erzurum doğumlu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Serbest avukatlık yapıyor. AKP Merkez Disiplin Kurulu üyesi. KAGİDER'e 2002 yılından beri üye.

D. B: KAGİDER yönetim kurulu üyesi ve başkan yardımcısı. Eğitim formasyonu Finans ve Uluslararası Pazarlama. 15 yıldır bir reklam ajansının ortağı. 2007'den beri KAGİDER üyesi. Bir çocuk annesi.

G. T: Ankara Koleji mezunu. Boğaziçi Üniversitesi İşletme lisans ve yüksek lisans mezunu. New York University Business School ve Marmara Üniversitesi'nden doktora derecesi var. KAGİDER kurucu üyelerinden. Otel hizmetlerinden gıda destekleri sektörüne kadar değişik sektörlerde yönetici olarak görev yapıyor. Bir çocuk annesi.

N. Gü: İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü mezunu. Marmara Üniversitesi Endüstri Mühendisliği yüksek lisans programı mezunu. KAGİDER'e 2006 yılından beri üye. Bekar.

N. T: Lise mezunu. Turizm ve konfeksiyon sektörlerinde hizmet veriyor. Balıkesir İş Kadınları Derneği başkanı. KAGİDER'e 2009 yılında üye olmuş.

S. K: Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunu. Ako Örme ve Boya Sanayi adlı aile şirketine çalışıyor. KAGİDER'e 2004 yılından beri üye. Bekar.

B. K: İstanbul Teknik Üniversitesi Elektronik ve Haberleşme Bölümü mezunu. İş Yönetimi yüksek lisans programı mezunu (University of California at Los Angeles). Yönetim danışmanlığı şirketi var. KAGİDER'e 2005 yılından beri üye.

B. B: Marmara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi mezunu. 30 yıldır diş hekimliği yapıyor. Son iki yıldır Acıbadem Hastanelerinde yöneticilik yapıyor. İki çocuk annesi.

D. E.: 1963 doğumlu. Orta Doğu Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü mezunu. Opal Su ve Gıda Teknolojileri Üretim şirketinin sahibi. KAGİDER'e 2007 yılından beri üye.

F. E. K: KAGİDER'in 30 kurucu üyesinden. Tekser Turizm şirketinin sahibi. Bekar.

N. G: Boğaziçi Üniversitesi'nden Kimya Yüksek Mühendisliği derecesi almış. Gıda Güvenliği yönetim kurulu üyesi. Kalite Sistem Laboratuvarlar Grubu şirketine yönetim kurulu üyesi. KAGİDER'e 2003 yılından beri üye. KAGİDER'in girişimci geliştirme ve dış ilişkiler komitesinde görev yapmış. Bir çocuk annesi.

N. E: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü mezunu. Şu an beş şirketin ortağı ve kurucusu durumunda. Proje yönetimi ve danışmanı olarak hizmet veriyor. KAGİDER'e 2004 yılından beri üye. İki çocuk annesi.

Z. K: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümü mezunu. 1983-2002 yılları arasında bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin değişik kademelerinde çalışmış, yöneticilik yapmış. Bu sektörden ayrıldıktan sonra Dünya Bankası ve T: C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda yürütülen Sosyal Riski Azaltma Projesinde, Şartlı Nakit Transferleri Koordinatörü olarak görev almış. KAGİDER'den önce çeşitli sivil toplum örgütlerinde gönüllü ve yönetici olarak bulunmuş. 2007 yılından beri KAGİDER'de proje ve iletişim yöneticisi olarak çalışmakta.

Ö. E. M: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler mezunu. ABD'de Brandeis Üniversitesi'nde misafir doktora öğrencisi. Eoropean Democrats, Policy Network, Atlantik Brücke ve Turkish Studies gibi platformlarda yer alıyor.

KAMER

N. A: 1955 Bingöl doğumlu. 22 yıl sınıf öğretmenliği yapmış. 1980 öncesi dönemde TÖB-DER, 80 sonrası dönemde Eğitim-Sen Diyarbakır Şube Başkanlığı, İHD GYK üyeliği yapmış. 4 ay kadar DEP üyeliğinde bulunmuş. KAMER'in kurucu üyesi. İki çocuk annesi.

Ö. Y: 30 yaşında. Kıbrıs doğumlu. 16 yaşında Amerika'ya gitmiş. Siyaset bilimi alanında doktora yapmış. Bir süre üniversitede çalışmış. Aynı zamanda çeşitli kadın sivil toplum örgütlerinde çalışmış. KAMER'le tanıştıktan sonra KAMER'de çalışmaya karar vermiş. KAMER Vakfı Proje Koordinatörü olarak çalışıyor.

H. A: 43 yaşında. Lise mezunu. KAMER'den önce kadın sağlık merkezinde saha elemanı olarak çalışmış. KAMER'in kuruluşundan beri yer alıyor. KAMER'de grup çalışmaları yaparak çalışmaya başlamış. Üç çocuk annesi.

N. K: 43 yaşında. Diyarbakır doğumlu. Dört çocuk annesi. KAMER'den önce Dicle Üniversitesinde Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması Projesi'nde saha elemanı olarak çalışmış. Çalışma bittikten sonra haftanın bir günü KAMER'in grup çalışmalarına gönüllü katılmış. Yaklaşık 10 yıldır KAMER'le birlikte. Dört çocuk annesi.

S. A: 1962 Siverek doğumlu. İlkokulu bitirdikten sonra ortaokul ve lise diplomasını dışardan alıyor. KAMER'in kuruluşundan beri içinde. Ağırlıklı olarak kadının insan hakları, farkındalık grup çalışmaları ve başvuru alma kısmında çalışıyor. Eşinden ayrılmış. Çocuğu yok. Ailesi ile birlikte yaşıyor.

A. Y: 1960 Kütahya doğumlu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü'nü üçüncü sınıfta bırakıyor. 2007 yılında KAMER Vakfı farkındalık grup çalışmalarına katılıyor. 2007'den beri KAMER'in Gaziantep İl Temsilcisi olarak tam zamanlı çalışıyor. Farkındalık yaratma, başvuru alma, resmi ve sivil kurumlarla işbirliği görevini üstleniyor. Üç çocuk annesi.

F. Y: 1969 Elazığ doğumlu. 2006 yılında KAMER Vakfı farkındalık grup çalışmalarına katıldı. KAMER Vakfı Gaziantep İl Temsilcisi olarak tam zamanlı olarak çalışıyor. Yürütülen projelerde proje asistanı olarak görev yapıyor. Dernek içerisinde farkındalık yaratma, başvuru alma, resmi ve sivil kurumlarla işbirliği görevini üstleniyor. Lise mezunu. İki çocuk annesi.

Z. S: 33 yaşında. Lise birinci sınıfı bırakıp evleniyor. Daha sonra eşinden boşanıyor. Liseyi dışardan bitiriyor. Hakkari KAMER İl Temsilcisi. 2 çocuğu var. Ailesi ile birlikte yaşıyor.

M. E: 1970 doğumlu. İlkokul mezunu. Van KAMER il temsilcisi. 2007 yılından beri KAMER'le birlikte. Dört erkek çocuğu var.

M. Ç: 1970 Diyarbakır doğumlu. KAMER'de 2002 yılından beri çalışıyor. KAMER'in farkındalık grup çalışmalarına katıldıktan sonra kadın çalışmalarına oradan da eğitimi nedeniyle KAMER'in kreşine geçiyor. Çocuk gelişimi mezunu. İki çocuk annesi.

S. E: 52 yaşında. Diyarbakırlı. Lise mezunu. Eşi ölmüş. Bir kız bir erkek çocuğu var. Daha önce Denizli'de çeşitli sivil toplum kuruluşları ile iletişime geçmiş.

C. D: Lise mezunu. Bekar. Hakkari KAMER'de çalışmaya yeni başladı. Daha önce çalışmamış.

N. D: 33 yaşında Tunceli doğumlu. Fırat Üniversitesi Elektrik Bölümü mezunu. KAMER'den önce 11 yıl farklı alanlarda çalışmış. 6 yıldır KAMER'le birlikte. Tunceli KAMER İl Temsilcisi.

H. E: 33 yaşında. İlkokul mezunu. KAMER'den önce iki yıl çalışmış. Mayıs 2009'dan beri KAMER'le birlikte. Evli ve iki çocuğu var.

D. K. Ç: 30 yaşında. Lise mezunu. KAMER'le 6 yıldır birlikte. Evli ve bir kızı var.

ÖZGEÇMİŞ

1980 Samandağ doğumluyum. Mağaracık İlkokulu, Ulubatlı Hasan Orta Okulu ve Samandağ Lisesini bitirdim. 1998 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünü kazandım. 2002 yılında lisans eğitimimi tamamladım. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladım. “Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Kadın ve Sosyal Devlet” adlı tezle yüksek lisansımı bitirdim. 2005 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı'nda doktora programına başladım. 2006 yılından beri Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktayım.

ÖZET

Sivil toplumun demokratik baraj görevi veya toplumsal sorunlara ilişkin söz söyleme potansiyeline dair vurgu son dönemlerde artmaktadır. Buna paralel olarak sivil toplum; politikanın ikamesi, çağdaşlaşma aracı veya Batı'nın ajanı gibi çeşitli misyonlarla karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bu bakış açısı, sivil toplum kavramının yeniden keşfedilmesi ile neoliberal politikalar arasında yakın bir bağ kurmaktadır. Ancak sivil toplumun ve özelde kadın sivil toplum kuruluşlarının, feminist hareketi görünür kıldığı ve demokratik erdemleri desteklediği gözden kaçırılmamalıdır.

Kadın sivil toplum kuruluşları, 1990 sonrası Türkiye'de ilgilendikleri konular ve faaliyet gösterdikleri yerler bağlamında farklılaşma ve çoğalma sürecine girmişlerdir. Feminist hareket, belli bir sınıf ve etnisitenin hareketi olmaktan çıkmakta, farklı özelliklere sahip gruplara doğru yayılmaktadır. Buna paralel olarak farklı politik ve düşünsel gelenekten beslenen kadın sivil toplum kuruluşları, kamusal alanı genişletmekte ve kamusal alanı kadın duyarlı yapabilmektedirler. İşte bu çerçevede, 1990 sonrası Türkiye'de kadın hareketinin taşıyıcı aktörleri olarak kadın sivil toplum kuruluşlarından iki örneğe odaklanmaktayız. Bunlardan birincisi İstanbul'da faaliyet gösteren KAGİDER (Türkiye Kadın Girişimciler Derneği), ikincisi ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren KAMER'dir (Kadın Merkezi Eğitim Üretim Danışma ve Dayanışma Vakfı-Derneği). Bu tez kadın sivil toplum kuruluşlarının yardımdan güçlenmeye doğru değişen söylemlerine odaklanmaktadır.

ABSTRACT

The emphasis about the democratic barrage mission of the civil society or the potential of telling something related to social problems has been increasing in recent times. Parallel to this, through civil society, we encounter with various missions such as substitution of policy, tool of modernization or the agent of the West. Certainly, this point of view has established a close connection between the rediscovered concept of civil society and neoliberal policies. But it mustn't be overlooked that civil society and in special the women civil society organizations makes the feminist movement visible and supports the democratic virtues.

After 1990s, women NGOs have entered a process of differentiation and proliferation both in the context of the subjects they are interested in and their places they are active in Turkey. In parallel, feminist movement spreads into groups who have different features rather than become a movement of certain class and ethnicity. In this context, women NGOs having different political and intellectual traditions can contribute to the purpose of widening public space with different tools and make the public sphere women-sensitive. In this context, after 1990s in Turkey, we will focus on two separate samples of civil society organizations who are the carrier actors of women's movement. The first of them is KAGİDER (Women Entrepreneurs Association of Turkey) which is active in İstanbul and the second is KAMER (Women's Center) which is active in Southeastern and Eastern Anatolia. This thesis focuses on the changing discourse of women civil society organizations from charity to empowerment.